ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXIV. Dizi — Sa. 16

İSTİKLÂL SAVAŞINDA

GARP CEPHESİ
NASIL KURULDU

YAZAN
RAHMİ APAK

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1990

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XXIV. Dizi — Sa. 16

İSTİKLÂL SAVAŞINDA
GARP CEPHESİ
NASIL KURULDU

YAZAN:
RAHMİ APAK

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1990

İÇİNDEKİLER

Yazanın Birkaç Sözü IX

Önsöz XI

BİRİNCİ FASIL 1

Yunan Ordusunun İzmire Çıkışı 1

Yunanlılara Göre İzmir İşgali 13

İzmirin Yunanlılar Tarafından İşgalinin İstanbuldaki Tesiri 16

15 Mayıstan Sonra Yunan İleri Hareketleri ve Millî Mücadelenin Kuruluşu 17

İstanbuldaki Harbiye Nezaretinin ve Genel Kurmayın Garp Cephesi Teşekkülündeki Rolü 30

İzzet Paşa Hükûmetinin Düşmesinden Sonra İstanbul İşgal Ordularının ve Yerli Rum ve Ermenilerin Türklere Karşı Tecavüz ve Hakaretleri, Sönmüş ve Yılmış Olan Millî İzzetinefsi Nasıl Tekrar Uyandırmıştır? 38

Yunanlılara Göre Haziranın Onundan Sonraki Vakayi 47

Balıkesir ve Salihli Cephesinin İlk Kuruluşunda Rol Oynıyanlar . 49

15 Mayıs-Ağustosa Kadar Vak'alar Balıkesir 56

Yunanlıların Mukabelesi 61

Ayvalık Mıntakası 64

Ödemiş Mıntakası 67

İzmir ve İstanbulda İtilâf Devletleri Mümessillerine 70

Fakat 15 Mayısta İlk Kurşunu Atan, İzmirin, Mahpustan Kaçmış Yağız Delikanlısı, Bizim İlk Kurşunu Sıkan Sembolümüz Olsun 72

Menderes Mıntakası 74

Denizli 87

Nazillinin Geri Alınmasından Sonraki Hadiseler 92

Aydın Muharebesi 95

İKİNCİ FASIL 102
Kongreye İştirak Eden Mümessiller 117
Heyeti Merkeziye Âzası 118
Teşkilât Kısmı 120
Kadro 120
Bütçe 122
Birinci Anzavor İsyanı 123
İkinci Anzavor Vak'ası 124
Kasap Osman ve İlk Vahşetleri 129
Düzce'deki Hareket 135
Çekilen Telgraf Sureti 139
İsyan Hareketinin Bolu ve Geredeye Akışı 140
Geredenin İsyana Katılması 143
Mudurnudaki Vak'alar 147
Çerkeşte 150
Mihalıççıkta İsyan 152
Bolu ve Havalisindeki İsyanın Millî Kuvvetler Tarafından Bastırılması 153
Yarbay Mahmut Beyin Kuvveti 154
Adapazar Ne Âlemde İdi? 155
Arif Beyin Tedip Hareketi ve Bolu 157
Refet Paşa Tedip Hareketi 160
Çerkes Etemin Tedip Hareketi 161
Marmara Kıyıları: İzmit, Karamürsel, Gemlikte İnzibatçı Kuvvetleri -Yunan Mezalimi- İngilizlerin Manasız Türk Düşmanlığı ... 164
Karamürsel Hâdiseleri 165
İnzibatçı Kuvvetler 167
Kararname Sureti 167
İpsiz Recep 174

Karasu 177
Gemlik Körfezi Kıyılarında İngiliz Faaliyeti 177

ÜÇÜNCÜ FASIL 179
22 Haziran 1920 Yunan Taarruzu - Balıkesir ve Bursanın Düşmesi - Demirci Muharebesi - Gediz Muharebesi 179
Balıkesir Cephesine Karşı Yunan Taarruzu 182
30 Temmuzdan 22 Ağustosa Kadar Demirci, Gediz ve Uşak Mıntakasında Geçen Hareketler ve Hâdiseler 192
20 Ağustos-4 Eylûl 24 üncü Tümenin Yaptığı Muharebeler 196
Uşak ve Gediz Üzerine Yunan Taarruzu 197
Gediz Muharebesi 198
Pazarcık Mıntakasındaki 11 inci Tümen 202
Son Düzce, Bolu İsyanı ve Kütahya Milis Alayı 206
Denizli Faciası 208

BEŞİNCİ FASIL 211
Çeteciliğin Kaldırılması Birinci İnönü 211
Demirci Efeye Karşı Refet Beyin Hareketi 217
Çerkes Etem Kuvayi Seyyaresinin Tedibi 218
Birinci İnönü Muharebesi 220
Çerkes Eteme Vurulan Son Darbe 227

YAZANIN BİRKAÇ SÖZÜ

Ben bu kitabı iki maksada yarasın diye yazdım:

Birincisi: İstiklâl mücadelesi hakkında birkaç satır bulunsun diye; çünkü bu vâdide Genel Kurmayın çıkardığı birkaç broşürden ve Cevdet Kerim İncedayı nın konferanslarile diğer iki küçük kitapçıktan başka bir şey yoktur. Bilhassa, benim yazdığım tarzda, halkı ilgilendirecek, garbî Anadolunun her köşesindeki hâdiseleri ayrı ayrı canlandıracak tarzda bir eser yazılmadı.

Yeni bir Türkiye yaratan İstiklâl Savaşı, yirmi yıl geçtiği halde hep böyle dilsiz mi kalmalıydı? Bizim okuma zevkimiz uyanmadığı gibi, yazma hevesimiz de uykudadır. Cihan askerlik tarihinde büyük zafer âbidesi olarak kurulan «Plevne müdafaasını» bile biz gençlerimize ancak bir İngiliz Yüzbaşısının kaleminden hikâye edebiliyoruz.

İkincisi: İstiklâl Savaşı, bizim kuvvetli yerlerimizi olduğu kadar zayıf yerlerimizi de ortaya atan bir miyar olmuştur. Milletimizin kuvvet ve kudretini olduğu kadar noksanlarımızı da gençliğe bildirmek lâzımdır. Bugünkü gençlik, kendi babalarının, yeni bir vatan yaratmak için nelerle mücadele ettiklerini öğrenmesi lâzımdır. İşte bunu gençliğe anlatmak için yazdım, ve öyle olunca, noksanları açık hikâye ettim. Bundan bazı muhitlerin gücenmesi muhtemeldir. Fakat, hakikat olduğundan, haksızlık ederler.

Kitabımda ismi geçenlerden daha yüksek hizmetler görmüş pek çok büyük simalar olabilir. Fakat ben her muhite giremediğim için belki bir muhit hakkında eksikliklerim olabilir. Bunun bağışlanmasını dilerim. Bu noksanları da başkaları tamamlar ve böylece İstiklâl Savaşı hakkındaki yazılar artmış olur.

Bir milletin gençlerine verilecek moral terbiye vasıtalarının başında millî mefahirden istifade gelir.. Gençlerin bu moral gıda yoksulluğu devrinde İstiklâl Savaşı mefahirinin yardımı olacağını da üçüncü olarak düşündüm.

Bolu 15 birinciteşrin 1941
Tekirdağ Meb'usu
RAHMİ APAK

ÖNSÖZ

1918 yılında biten Büyük Cihan Savaşından sonra evvelâ (ikinciteşrin 1918) Mondros mütarekesi ve sonra Damat Ferit hükûmetinin kabul eylediği (Sèvres) barış ahitnamesile Osmanlı İmparatorluğu parçalandı. Cihan savaşında, Osmanlıların düşmanlarile birlik olan Araplar, Türklerden ayrılarak İngilizlerin veyahut Fransızların vasilikleri altında birkaç müstakil mevcudiyet kurdular. Böylece Osmanlı vatanı yarıdan fazla toprak kaybetti. Geri kalan küçük Trakya parçasile Anadoluda, yüzde sekseni Türk dili ile konuşan halis Türklere, kendi hallerinde ve kendi başlarında yaşamak için bir hak bırakılacağını umduk. Büyük Cihan Savaşında kendi müttefiklerimizle birlikte harbi kaybetmenin cezası olarak Araplar memleketinin bizden alınması ile iktifa edileceğini sandık.

Fakat böyle olmadı. Türk vatanı, coğrafî durumunun önemi bakımından, asırlardanberi birçok emperyalist kuvvetli milletlerin göz diktiği bir yerdi. En büyük tehlike olan Rusya, Cihan Savaşında yenilmiş, ayni zamanda dağılmış olan parçalarını tekrar toplamak maksadile Bolşevik denilen enternasyonal bir ihtilâl yaparak yıpranmış ve zayıflamış olduğundan, birkaç zaman için şimalden gelecek saldırış tehdidi ortadan kalkmıştı. Fakat, gözlerini öç hırsı bürümüş olan İngiliz ve Fransız politikacıları, kendi milletlerine hiçbir fayda vermiyecek olan yanlış bir siyasetle, Türklüğü tamamile yeryüzünden kaldırmak yoluna saptılar.

Fransız askerleri Suriyeden ilerliyerek (Mardin, Urfa, Ayıntap, Pozanti) hattına kadar olan yerleri tuttular. Musulu alan İngilizler, Kürtleri Türklük aleyhine kışkırttılar. İstanbul ve Çanakkale boğazlarile içinde ve etrafındaki şehirler ve kasabalar İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgal edildi. Trakyada (İstanbul - Edirne) demiryolunun boyluboyunca Yunan taburları yerleştirildi. Bütün Karadeniz kıyısı kasabaları Fransız ve İngiliz kıtaları tarafından işgal edildi. (İstanbul - Adana), (Eskişehir - Adana) demiryolu boyunca Eskişehir, Afyon, Konya, Ankara gibi merkezlerde İngiliz garnizonları kuruldu.

Bunalr, Mondros mütarekesi şartlarına dayanılarak yapılıyordu. Muğla ve Antalya mıntakası da İtalyan askerlerinin işgaline bırakıldı. Bundan maada olan bütün mühim şehirlere de irtibat subayı adı altında birtakım Fransız ve İngiliz memurları yerleştirilerek böylece bütün memleket, düşmanların kontrolü altına girmiş oldu.

Büyük Savaşı yapan Osmanlı ordusu terhis edilerek evlerine gönderildi. Bu ordunun bütün topları, makineli tüfekleri, el silâhları, cephaneleri ve diğer vasıtaları da, bu kontrolcü düşman kıtalarının nezareti altında bellibaşlı yerlerde depo edildi. (İzmir, Manisa, Bandırma, Çanakkale, İstanbul, İzmit v. s.)

Bu silâh ve cephanelerin bir kısmı bilâhare millî harekât başlayınca tekrar zorla geri alınmış (Manisa,Bandırma gibi), bir kısmı ise onlara nezarete memur İngiliz subayları tarafından millî hükûmete para ile satılmış (İstanbul Maçka gibi), diğer bir kısmı ise denize dökülmek ve diğer suretlerle imha edilmiştir (İzmit gibi).

Çanakkale ve İstanbul boğazı sahil tahkimatındaki toplar, dinamitlerle parçalandı. Böylece hiçbir müdafaa vasıtası bırakılmıyarak elleri, kolları bağlanan Türk milletinin başına da, İstanbuldaki İngiliz işgal kumandanının emirleri altında bir Türk hükûmeti vücude getirildi. Bu hükûmetin başına (Damat Ferit) denilen ve milliyet ve şerefle alâkası olmıyan bir sefil geçirildi. Padişahlık ve Halifelik yerinde de, Osmanlı hanedanı için bir alın karası olan dejenere bir tip Vahdettin yer almış bulunuyordu.

Memlekette herhangi bir hareket yaratması muhtemel olan vatanperverler, İngilizler tarafından kancıklıkla tevkif edilerek Malta adasında hapsedildiler. İttihat ve Terakkinin en mühim şefleri ise Almanyaya veya Bolşevik Rusyaya kaçmışlardı. Rumlar ve Ermeniler, işgal ordularına dayanarak ve bunlar tarafından teşvik edilerek altı yüz yıllık vatandaşları olan Türklere karşı taşkınlıklara başladılar. Büyük şehirlerde hergün yüzlerle Türk çocuğuna hakaret ediliyordu, dayak atılıyordu, meskenlerine taarruz edilerek soyuluyor, köylerde ise, silâhlandırılmış olan Rumlar ve Ermeniler, Türk unsuruna karşı bir yoketme seferi açmış bulunuyordu.

Türk milleti, Balkan harbi akabinde giriştiği Büyük Cihan Savaşında çok kırılmış ve ezilmişti, Çanakkale müdafaası 300 bin Türk gencini mezara sokmuş, Enver Paşa nın bir kaprisi yüzünden ya-

pılan Sarıkamış taarruzu sonunda Kafkas ordusunu saran lekeli humma hastalığı yüzünden, yüz binden fazla asker ve zabit ölmüştü.

Irakta, Hicazda, Filistin ve Suriyede Arapların ihaneti yüzünden yüz binlerce Türk can vermişti. İngiltere ve Rusyada üç yüz binden fazla Türk eri ve subayı harp esiri olarak bulunuyordu. İspanyol nezlesi denilen bir hastalık yüzünden her aile bir veya iki kurban vermişti. Hulâsa, millet, en küçüğünden, en büyüğüne kadar harpten nefret etmişti. Maneviyatı kırılmış, irade ve enerjisi sönmüştü.

Bütün bunlara rağmen, istilâcı ordunun, Rum ve Ermenilerin taşkınlıklarına, Türk milleti gibi dünyanın en parlak bir geçmişine malik olan efendi bir millet tahammül edemezdi.

İşte, 15 mayıs 1919 (1335) de, Yunanlıların, İzmire işgal için asker çıkardıklarına takaddüm eden gün, memleket manzarasının hulâsası budur. Ve İzmire çıkan Yunan askerleri bu kırgın, bezgin halk arasında yeni bir iradenin, yeni bir canlanmanın doğmasına sebep olmuştur. Biz, bu iradenin ne gibi ağır şartlar, facialar, çalışmalar içinde yaratıldığını, GARP CEPHESİNİN NASIL KURULDUĞUNU bu kitapta izah edeceğiz, yeni nesil Türk gençliğine hediye olarak.

BİRİNCİ FASIL

YUNAN ORDUSUNUN İZMİRE ÇIKIŞI

Yunanlıların İzmire çıkmasından önceki, Garbî Anadoludaki askerî durumu hulâsa edelim:

On yedinci kolordu karargâhı: İzmirde.
Kumandanı: Ali Nadir Paşa.
Kurmay Başkanı: Bağdatlı Binbaşı Abdülhamit.
Bu kolordunun:
56 ncı tümeni: (İzmir, Ayvalık, Urla) da.
Kumandanı: Kurmay Yarbay Hürrem.
Kurmay Başkanı: Binbaşı Halit.
57 nci tümen Aydında.
23 üncü tümen Afyonkarahisarda.
61 inci tümen Balıkesirde.
Bu tümenin alayları:
A. 190: Bandırmada.
A. 188: Balıkesirde
A. 189: Bandırmada.

Tümen Komutanı: Albay Hürrem.
kolordunun 55 inci tümeni de Tekirdağında idi.

(310, 311, 312, 313) doğumlu erlerden firar etmiyen saf ve biçareleri kıtalarda hizmette idi. Alaylarda 600 den fazla silâhlı er yoktu.

61 inci tümenin silâhlarının mühim kısmı Lâpsekide depo edilmişti.

İzmirdeki 56 ncı tümene gelelim. Bu tümen:

174 üncü alayı ile 173 üncü alayın bir taburu ve bir süvari bölüğü İzmirde.

172 nci piyade alayı Ayvalıkta.
173 üncü piyade alayının bir ve ikinci taburları Urlada.
Üç taburdan mürekkep topçu kuvveti Seydiköyde.
Tüm Komutanı: Albay Hürrem.
Kurmay Başkanı: Binbaşı Halit.

Gerek 56 ncı ve gerekse 57 nci tümenler Umumî Harp esnasında kıyı muhafızı ve depo kıtası olarak kullanılmış ve subaylarının büyük bir kısmı tebdilhavalı veya kayrılmış kimselerdi. Efradın ise kabiliyetli olanları, müteaddit defalar cephelere gönderilmiş olduklarından, kalanlar tebdilhavalı, kaçak, vukuatlı veyahut vücut kabiliyetleri noksan erlerdi. İzmire ayak basan Yunan kıtaları, karşılarında yalnız Nadir Paşa gibi vatan sevgi ve duyguları noksan komutanlar değil, evsaf bakımından pek geri kadrolar bulmuşlardı.

56 ncı tümen, 332 yılı teşrinlerinde sahil muhafızı olarak ihtiyat ve müstahfaz taburlarile jandarma taburlarından teşkil edilmişti. Mütarekeden sonra yapılan terhis ile silâh altında (310-313) doğumlu erler kalabilmiş ve taburların mevcudu (100-150) silâha tenezzül etmişti. İzmirde, kolordu emrinde ayrıca iki bölüklü bir de süvari alayı vardı. Bu alayın bir bölüğü Yunan işgalinden on beş yirmi gün önce Ali Rıza Paşa ile beraber gelen şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığındaki nasihat heyetine terfik edilerek Aydına gitmişti.

İzmirin Yunanlılara verileceğine dair gazetelerde mevcut şayialar dolayısile herkes kuşkuda idi. Nadir Paşadan evvel orada kumandan olan Nurettin Paşa, Yunanlıların bir çıkarma hareketine karşı tedbirler almağa çalışmış ve gazetelere yaptığı beyanatta «Yunanlıların yapacakları bir çıkarma hareketi, kan dökülmesini intaç edecektir.» demişti.

Mütareke şartları mucibince, İzmirde kolordu karargâhı nezdine gelen bir İngiliz subayının verdiği talimat mucibince alaylarda yalnızca dörder makineli tüfek bırakılarak, kalan makineli tüfekler sandıklanıp sevkedilmek üzere istasyonlara gönderilmişti. 56 ncı tümenden hiçbir top, İngilizlere teslim edilmemişse de, bütün cephaneleri liman mıthalindeki Yenikale tabyesine depo edilmeğe başlanmıştı. İstanbuldan gelen emirde, tümende yalnız iki bin silâh bırakılarak, kalan silâhlar İngilizlere teslim edilmek üzere sandıklanıp istasyonlara sevkedilecekti.

Yunanlılar çıktıkları zaman silâhların ekserisi sandıklanmış, istasyonlarda depo edilmiş bulunuyordu.

Ayvalıkdaki kıyı bataryaları içeri alınmış, İzmirdeki kale toplarının kamaları kaldırılmıştı. O esnada gûya gösteriş için İstanbuldan gönderilen iki gambot ise, çıkarma ameliyatından sonra Istanbula dönmek için izin almak bahtiyarlığına nail olmuşlardı.

* * *

İşgalden bir müddet önce, bir Amerikan dretnotu, bir İngiliz ve bir İtalyan zırhlısı ve bir harp gemisi ile birkaç İngiliz torpidosundan mürekkep bir filo İzmir limanına gelmişti. Burada, İngiliz Amirali Galdrop dahi vardı. Bu donanmanın vürudü, şehirde bir heyecan doğurdu. İtalyanlar, şehir içinde, silâhsız birkaç Berzagliyeri müfrezesi dolaştırarak İtalya lehinde bir tesir vücude getirmek istediler. Yunan asker çıkarmasından iki gün önce de şehirdeki Kadifekale istihkâmına ve Çandarlıya bir miktar Yunan müfrezesi çıkarılmıştı. Donanma içinde iki Yunan harp gemisi (Kılkış, Averof) da vardı.

14 mayıs 335 akşamı, İngiliz Akdeniz filosu kumandanı Amiral Galdrop, «İzmir şehrinin müstahkem ve askerî mevkilerinin müttefikler namına Yunan askerî kuvvetleri tarafından işgal edileceğini» kısa bir nota ile Valilik makamına bildirdi. Fakat, Vilâyet bu haberi gizli tutarak işaa etmedi. Bilâkis, 15 mayıs sabahı erkenden Valinin imzasile Köylü gazetesinde neşredilen bir beyannamede: «Bazı bedhahlar, İzmirin Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlar. Yalandır. Tekzip edilir» kılıklı hezeyanlarda bulunuyordu. Müttefikler, bu işgal hakkında İstanbul hükûmetine hiçbir iş'arda bulunmadılar. 15 mayıs sabahı erkenden iki büyük ve iki küçük, dört Yunan vapuru, başlarında bir İngiliz torpidosu ve yanlarında da birkaç Yunan torpidosu olduğu halde limana girdiler. 10 mil kadar geride de on iki kadar nakliye gemisinin geldikleri görüldü. İki gün evvel çıkarılan Yunan müfrezelerinin vürudünden önce ve sonra da Yunanlıların İzmiri işgal edeceklerine dair malûmat yoktu. Kolordu ve Tümen Kumandanları, ecnebilerden ve bilhassa İtalyanlardan, Yunanlıların karaya çıkarılacaklarını öğrenmişlerse de, bunu kimseye açmayıp saklamışlardır. Bilâkis, Yunanlıların, kat'iyen İzmire çıkamıyacaklarını işaa edip durmuşlardır.

Hakikatte ise, İzmirin, Yunanlılara işgal ettirilmesi daha Mondros mütarekesinden önce tasarlanmış ve Yunanlıların, harp esnasında müttefiklere yaptıkları hizmete mukabil İzmir vilâyeti kendilerine vadedilmişti. Umumî sulh ile beraber Yunanlılar da kendi hisselerini kapmak için hazırlanmağa başlamışlardı. Sahile yakın adalara gönderilen ve oralarda teşkil edilen Yunan çeteleri, yolcu olarak İzmire gelmeğe ve İzmir metrepolidinin emri altında burada esaslı bir teşkilât yapılmağa başlanmıştı. Yunan askerinin İzmire çıkacağını bütün Rumlar, Fransız ve İtalyanlar ve herkes biliyordu. Bunu bilmek istemiyen veya bildikleri

halde halktan ve etrafından saklamağa çalışanlarsa, Ferit Paşanın İzmire gönderdiği vali ve memurlardı.

İşgal sabahına takaddüm eden gece, Nadir Paşa, bütün subayların evlerine adamlar salarak bunlara, kışlada toplanmaları emrini verdi. Böylece, subayların büyük bir kısmı daha geceden kışlada toplattırıldılar ve ertesi günü kışla pencerelerinden feci işgali temaşa eylediler ve sonra aşağıdaki yazılacak feci âkıbetle karşılaştılar.

* * *

Yunan ordusunun İzmire çıkışında müdafaa sebeplerini hazırlamamak ve bilakis bu çıkışı kolaylaştırmak sureti ile askerlik ve Vatan vazifesini yapmıyan General ALİ NADİR

Büyük iki vapurdan dubalar vasıtasile dışarı çıkarılan Yunan askerleri rıhtımda İzmir metropolidi tarafından takdis edildiler ve orada bir geçitresmi yaptılar. İlk çıkan kıta, Miralay Zafiryos kumandasındaki Yunan tümeni imiş.

İlk önce tekmil bir alay rıhtıma çıkarılarak burada toplandırılmıştır.

Toplantı bittikten sonra iki Efzun taburu öncü olarak hareket etmiş, Kokaryalıya doğru yürümüşlerdir. Yürüyüş kolunun etrafı heyecandan muvazenesini kaybetmiş yerli Rumlarla sarılıyor. Türkler korku ve nefertle, diğer ecnebiler hayretle bu yürüyüşü seyrediyorlar. Türk halkı birdenbire sersemlemiştir. Öncüdeki Efzun taburu, üstü otel ve altı kahve olan ve adına Askerî otel denilen binanın önüne geldiği vakit otelden bir silâhın patladığı işitildi. Bu silâh sesi üzerine tekmil Efzun taburu yüzgeri ederek darmadağın rıhtımdaki toplanma noktasına doğru kaçmağa başladı. Bu kaçış, görülmeğe lâyıktı. Efzunların püskülleri, ufkî bir vaziyette arkalarında uçuyordu. Bu silâhı, Hasan Tahsin

isminde bir gencin patlattığını ve kendisini de orada Yunan askerlerinin öldürüldüğünü herkes söylüyor.

Söylemeyi unuttuğumuz bir nokta var: Daha önce, yani sabahleyin erkenden, mülkiye hapishanesi boşanarak mahpuslar dışarı kaçmış, askerî hapishanesindeki mevkuflar da boşanmak istediklerinden, 174 üncü alaydan sürülen birkaç asker, askerî hapishanenin etrafını sarmış ve kapıyı kırmakla meşgul mahpuslara karşı silâh davranarak ateş etmekle tehdit ediyorlardı. Civarda toplanan ahali de, bir taraftan, askerî eşya ve teçhizat ambarını yağma etmekte idiler.

Kordon Rıhtımına çıkan Yunan Efzun Alayının başındaki mangaya revolverle ateş ederek ilk silahı patlatan ve orada vatan için ölen genç fedayi
HASAN TAHSİN

Yukarıda patladığından bahsettiğimiz ve Efzun taburunun baştaki mangasına tevcih edilmiş, ve onları paniğe uğratmış olan bu silâh atandan başka diğer bir kahraman da var ki, bunun hikâyesini de aşağıda göreceğiz. Bu silâhlardır ki, İstiklâl Savaşını yaratmıştır, denebilir. Çünkü, aşağıda görüleceği üzere kışlada toplanmış subayların, erlerin, evlere gizlenmiş Türk delikanlıları ile kadınlarının, Yunan askerleri tarafından katliam edilmesine sebep olan kurşunlar bunlardır. Bu kurşunlardır ki, garbî Anadolunun bir kısmını, medeniyet ve asayiş namına işgale memur edilen Yunan ordusunun İzmir şehrindeki vahşi hareketlerine ve bu yüzden Türklerin nefret ve istikrahına ve millî bir kıyamın vücut bulmasına sebep olmuştur.

Kendisine emniyet edilen bir zat, gözlerile gördüğünü ilâve eylemek suretile bana şunu hikâye etti:

Yunan Efzun alayı, tam askerî mahfel önüne geldiği zaman, hapisten yeni kurtulup çıkmış olduğunu sandığım genç, uzun ve yağız bir delikanlı, sokağın başına çömeldi. Nişan aldı. İlk kurşunda Efzun alayının sancağını taşıyan uzun boylu, müheykel bir Yunan erini, yani san-

caktarı yere düşürdü. Yunan sancakçısı, kurşunu alnından yemişti. Ben, bu manzarayı hükûmetin üst kat penceresinden seyrediyordum. Yağız Türk nişancısı, daha dört, beş kurşun, yani mavzerin makanizması muhteviyatını boşalttı. Yunan sancaktar muhafız kıtası yere yatmış, mukabele ederken, arkadan Yunan bölükleri rıhtıma doğru kaçtılar, sonra orada tekrar toplanıp mevzie girdiler.

Yağız delikanlı 5 kurşundan sonra sokağa daldı. İki, üç yüz metre kadar geriledi. Sonra, işittiğime göre, tekrar çömelmiş ve sokak boyunca Yunanlıların üzerine atış yapmakta devam etmiş. Cephaneleri tükenmiş. O esnada civar evin penceresinden bakan yaşlı bir Türk kadınına dönerek: «Nine, gördün ya, yarın ahirette şahidim sen ol. Kurşunum, cephanem tükendi, onun için tüfeğimi omuzladım, geri gidiyorum...»

Bu yağız kahraman kimdi? Tek başına bir Yunan alayına karşı koyan, maddî, manevî bütün mes'uliyetleri yüklenerek ilk kurşunu atan bu meçhul kahraman nerededir? Şehirden çekilirken mi öldürüldü, yoksa dağ başını tuttu, efelere mi karıştı? Sonra Aydına baskın yapanlar arasına katılarak orada mı vatan uğruna düştü? Onu kimse görmemiş. O kimseye sonradan bir şey söylememiş olmasına göre, sağ kalmış olması çok şüpheli. Fakat İzmir sokaklarında bir Yunan alayına yalnız başına karşı koymak, bu o kadar övünülecek, iftihar edilecek bir iş mi ki, bundan bahsedeyim düşüncesile bu kahraman, kimseye bir şey söylememiş de olabilir. Bu halde, belki de sağdır, yaşıyor.

Fakat, mühim mesele bu değil. Bu kahraman hayatta olabilir, toprak altında olabilir. Bu meçhul yağız Türk, niçin bütün bir milletin vicdanında ve dimağında değildir? Bu, öyle, mütevazı bir kahraman, ki onu vatan için şahsiyetini bildirmeksizin ölen «Meçhul asker» lerle bile mukayese edemeyiz.

İzmir Kordonuna dikilecek taştan bir heykel halinde bu meçhul kahramanın yağız simasını neden temasa etmiyelim? Köse başına çömelmiş, mavzerini doğrultmuş, valnız başına bir husumet cihanı kesilmiş, yalnız başına bir devlet kararı vermiş, yalnız başına bir başkumandan, yalnız başına ordu olmuş olan yağız delikanlıyı Türk ressamlarının fırcaları neden canlandırmasın? İstikbal nesline, **garp cephesi nasıl kuruldu?** Suali sorulduğu zaman verilecek cevapları hazırlamak, bugünkü neslin ödevidir. Bu kitap bunun için yazılıyor.

* * *

Silâh sesi üzerine yüzgeri ederek heyecanla geriye kaçan Yunan taburu, alayın toplanma yeinde derlenerek mevzie giriyor ve kışlanın üzerine şiddetli bir piyade ateşi açıyor.

Donanmadan indirilen nordanflit tüfeklerinin de katılması ile, bu ateş, hiçbir cevap görmeksizin iki saate yakın bir müddet devam ediyor. Kışlanın ateş altında bulundurulan cephesi, subay odaları ve saire gibi dairelerden ibaret olduğundan, Türk askeri tarafından mevzi alınacak ve mukabele edilecek bir yer değildi. Zaten, gerek kolordu ve gerekse tümen komutanları ile İzmir Askerlik Dairesi Başkanı ve İzmirde mevcut subayların dörtte üçü, verilen emirle daha geceden buraya kapatılarak nötralize edilmişler ve seyirci vaziyette kalınmak kararı verilmişti. Bu subaylar, ateşin kesilmesini heyecanla beklediler. O esnada, şehir içinde inzibatı korumak ödevi ile dolaşmakta olan bir süvari müfrezesi dahi, tüfek ateşi edilen mahalle ansızın çıkagelmiş olduğundan, hükûmet konağının içine girmeğe mecbur kalmış ve oradan teker teker tekrar kaçmıştır.

Kışla içindeki subaylar, meselenin fenalaşmakta olduğunu görerek pencerelerden türkçe ve rumca ateş kes! diye bağırmağa başlamışlarsa da, Yunanlılara meram anlatamamışlardır. Kolordu ve tümen komutanları, Yunanlılara ateş kestirmek için Celâl (Dincer) adlı bir telefoncu subaya, pencereden beyaz bir mendil sallatarak ateş kestirmek istiyorlar. Celâl yaralanıyor ve geriye çekiliyor. Nihayet ateş hafifliyor ve bir Yunan piyade bölüğü süngü takmış olarak kışlanın içine giriyor. Bunların önünde İzmirin azılı yerli Rumlarından yüzlerce başıbozuk var. İlk rastladıkları Türk subaylarını dipçiklerle yerlere yatırarak üstlerini başlarını soyuyorlar.

Öndeki arkadaşlarının bu hallerini gören ve arka odalarda bulunan bazı subaylar, bu esnada pencereden atlayıp kaçıyorlar. Fakat subayların büyük bir kısmı kaçamıyarak, en önde elinde beyaz bir bayrak olduğu halde, kendisinin Kolordu Komutanı olduğunu anlatmağa çalışan Ali Nadir Paşayı takip ediyorlar. Ali Nadir Paşa, ilk arzı mutavaat ettiği Yunan subayından, ağzile karışık üç tokat yiyor. Ferit Paşanın ve Nigehbancıların bu pasasının ağzına indirilen bu tokatlar, Türk milletinin, Türk ordusunun ağzına vurulmuştur.

Bunun Kurmay Başkanı olan Bağdatlı Abdülhamit, yüzünü ve avurdunu şişiren bir yumruk darbesi yemişti, Tümen Komutanı da bir-

kaç tokatla hisselenmiştir. Derhal Türk subaylarının kalpakları başlarından yerlere atılıyor. üzerleri sovularak paraları gasbediliyor.

"Zito Venizelos" diye bağırmadığından dolayı süngülenerek öldürülen Albay FETHİ

Askerlik Dairesi Başkanı Albay Fethi, kendisinden kaputunu istiyen ve zito Venizelos diye bağırmağa icbar eden bir Yunan soyguncu neferinin, dilini anlamıyarak kaputunu çıkarmadığından dolayı, süngülenerek öldürülüyor. Önce iki saat devam eden tüfek ateşinin tesirile dört er ölmüş ve on beşi de yaralanmıştı. Şimdi de teslim olduktan sonra ilk olarak Albay Fethinin kanına giriyorlar.

Sonra subaylar ikişer yapılarak Rıhtıma götürülmek üzere bir bölük süngü takmış Yunanlı ile sarılıyor. Kışladan dışarı çıkarılır çıkarılmaz binlerce yerli Rum, bu kafilenin etrafını alıyor ve muhafızlar arasında yürüyen subay ve erlere sopalarla, taşlarla, demirlerle, kudurmuş-

Rıhtımda sevk edilirken azgın halk tarafından ve Yunan askerlerinin süngüsiyle öldürülen Kolordu Başhekimi Yarbay ŞÜKRÜ

çasına saldırıyorlar. İlk ağızda Kolordu Başhekimi Yarbay Şükrü ile kolordu karargâhından bir kurmay subay ve on beş subayla altı er bu müteamrızlar tarafından öldürülerek cesetleri rıhtım boyunda sürüklenip

denize atılıyor. Birçokları da kafalarından ve diğer yerlerinden ağır ve hafif yaralanıyorlar.

İşte, altı yüz yıldanberi kıllarına bile dokunulmıyan, zengin edilen, mes'ut edilen yerli Rumların kendi vatan kardeşlerine verdikleri mükâfat budur.

Yerli Rumlar, ellerindeki demir parçalarile, bazı subayların kafa taslarını kırmak suretile öldürmüşler ve bazı yaralıları daha ölmeden denize atmışlardı. Yine yerli Rumlar bu esnada civarda ellerine geçirdikleri sivil erkek, kadın Türklere dahi saldırmayı unutmamışlardır.

Kahvehanelerde bira içen bir grup, erkek ve kadınları, kahvehane önünden geçen Türklerin üzerine rovelverle ateş talimi etmek suretile keyif çatmışlardır.

Yürüyüş kafilesinden, ayağı kayıp düşenler veyahut dipçik darbesinden sendeliyenler mutlaka, mutlaka süngülenip öldürülmüşler ve arasıra elleri yukarı kaldırtılarak (Zito Venizelos!) diye bağırtılmışlardır.

Nihayet Tanrı imdada yetişiyor. Ve öldürülmiyenleri kurtarıyor. Ansızın gökten bir yağmur sağanağı bosanıyor. Bu yağmur o kadar şiddetlidir, ki kafileyi tamamile yoketmek üzere saldırışlarını ve kuduzluklarını arttıran sopalı, demirli, bıçaklı Rumlar, yağmurdan ıslanmamak için saçaklar altına ve dükkânlar içine çekiliyor. Kafile muhafızları da, ıslanmamak için kafileyi koşar adımla yürütüyor. Yağmurdan sokak tenhalaşıyor, boşalıyor. Kafile, Pasaport dairesinin önünden geçerken oraya yanaşmış olan Leon adlı Yunan torpidosu efradı, eğlence için kafilenin üzerine nordanflit atesi açıyorlar. Burada da beş, on kişi şehit oluyor. Bu torpidonun hemen yanında bulunan İngiliz torpidolarındaki subaylar, İngiliz neferlerine, bu namussuzca kasaplığı seyrettirmemek için, güvertede bulunan erleri içeri kamaralara kapatıyorlar. Belki de İngilterenin himayesindeki Rum kasaplığını Ingiliz halkından gizlemek için. Fransız subayları ile polisleri dahi bu kasaplığı kayıtsızca seyrediyorlar. Yalnız şu farkla, ki İngilizler, seyrederken gülüyorlar ve sevinçlidirler, Fransızlarla İtalyanlar kayıtsız ve tarafsızdır.

Kafile, Patris adlı Yunan vapurunun yanında durduruldu Sağ kalanların üstleri ve başları tekrar yoklanarak ceplerinde sıkışıp kalmış olan son kuruşları da muhafızları tarafından alındıktan sonra vapura

tıkıldılar. Sonra bir Yunan subayı gelerek, kafiledeki Kolordu Komutanı ile Kurmay Başkanını ve Tümen Komutanını alıp tekrar kışlaya götürüyorlar ve vaki olan katliamdan dolayı teessüf beyan ederek bunları serbest bırakıyorlar ve kendilerinden de işbu kasaplığın kasden yapılmadığına dair bir de vesika alıyorlar.

Böylece 56 ncı tümen subaylarının bir kısmı lüzumsuz ve sebepsiz olarak Yunanlılar tarafından öldürülüyor, yaralanıyor, küçük bir kısmı şehrin arkasından memleket gerisine, Aydın ve Manisa istikametine kaçıyorlar. Geri kalanları da Yunan vapuru ile Mudanyaya getirilerek atılıyor, bunlar buradan Bursaya gidiyorlar ve tümen sonra Bursada yeniden kurulacaktır. Subayların İzmirde kalan evlerine ve ailelerine ise yerli Rumlar saldırıyorlar. Bütün subay evleri yağma ediliyor, subayların kadın ve çocuklarına tecavüzler yapılıyor. Erlerin büyük bir kısmı memleketlerine savuşuyorlar, ölümden kurtulanlar, vapurla Mudanyaya gelmişlerdir. Facianın bu perdesi böylece kapanmıştır.

Burada, bu facianın mes'ullerini ve ahmakça hareketin müsebbiplerini derin aramağa lüzum yok. Müttefiklerin askerî kontrolü altına girmiş olan bir memlekete Yunan kuvvetlerinin, mütareke hükümleri hilâfına olarak çıkarılması ihtimalini önceden düşünmek ve buna karşı yeniden millî bir mücadeleye karar vermek, birinci derecede o zamanki hükûmete, ondan sonra, henüz memlekette, milleti bir mukavemete sürüklemek kuvvetini kendisinde gören vatanpeverlere düşen bir ödevdi. O zamanki Damat Ferit Pasa hükûmeti ve onun pek yeni olarak bazı vilâyetlere gönderdiği mümessilleri, o zamanın İzmir Valisi ve İzmirdeki Kolordu Kumandanı gibi tipler ise ancak İzmir faciasını bu memlekete hediye edecek insanlardı.

Eğer, o zaman İzmirdeki 56 ncı tümenin başında aklı erer ve vatanperver bir komutan veya birkaç büyük rütbeli subay bulunmuş olsaydı, hiç olmazsa Yunan işgalinden birkaç gün önce tümenin bütün kıtalarını toplıyarak şehir içinde, hükûmetin emir ve müsaadesi hilâfına bir mukavemet yapmak cesaretini göstermezse bile, tümeni Manisa istikametine, geriye çeker, ileride yapılacak mukavemetler için ilk çekirdeği el altında bulundurmuş olurlardı.

* * *

Şimdi, Kamutayın eski Başkanı ve hâlen Balıkesir Saylavı olan General Kâzım Özalp'ın ağzından da birkaç şey dinliyelim: (Sayın Gene-

ralin bu ifadesi 28 ikincikânun 338 de Vakit gazetesinde inntişar etmiştir.)

«Hükûmetin karşısında bir kahveye uğramıştım. Beni birkaç subaydan başka İzmirde tanıyan yoktu. Kahvede iken eski tanıdık bir subay geldi. Yunanlıların bu gece İzmiri işgal edeceklerini kat'î olarak söyledi. Vaktile, Nadir Paşanın kurmaylığında bulunmuştum. Gidip kendisine sordum. «Hayır, yalnız boğazlarda olduğu gibi, bazı tabyalar, itilâf devletlerile müşterek olarak işgal edileceklerdir. Resmî malûmat bundan ibarettir.» cevabını verdi. Kurmay Başkanına sordum. O da ayni cevabı verdi. Geldim, döndüm, tanıdık subaya işi anlattım. İnanmadı: «Muvaffak Bey ecnebilerle görüşmüş, kendileri ösylemişler. Bu akşam 8 de veya yarın sabah Yunan askeri mutlaka İzmire çıkacaktır, diye ısrar etti. Rivayetler her tarafta şayi olmuştu. Münevver sınıf

61. Tümen Komutanı ve Balıkesir mücadele yuvasını kuran Albay Kâzım (General KÂZIM ÖZALP)

endişe içinde idi. Kahve önünde toplananlar gittikçe artıyordu. Nihayet içlerinden birisi «Bu böyle olmaz, haydi şu mektebe gidelim, konu-

şalım, sonra hükûmete kat'î bir müracaatta bulunalım.» dedi. Hükûmet yanındaki idadî mebtebinde toplandık. Bunların aralarında İzmirin gençlerinden (Necati, Haydar, Anadolu gazetesinden Reşat, Hüseyin Ragıp, Moralızade Halit) göze çarpıyordu. Dediğim zat, orada heyecanlı bir nutuk söyledi. Derhal bir heyet seçildi ve Valiye gitti. Vali bu heyete demiş ki: «Endişeyi mucip bir şey yoktur. Sizin gösterdiğiniz heyecan lüzumsuzdur. İttihat ve Terakkinin manevra maksadile vücude getirdiği bir heyecandır. Hükûmet her tedbiri ittihaz edecektir.» Bu sözler, toplanan ahaliye tebliğ olunduğu sırada Belediye Reisi de geldi.

Tekrar Valinin nezdine bir heyet gönderildi. Vali bu defa Yunanlıların İzmiri işgal edeceklerine dair İstanbuldan emir yoksa da, itilâf devletleri mümessillerinden tebliğat geldiğini söylemiş ve ahaliye sükûnet ve itidal tavsiyesinde bulunmuş.

Vaziyet anlaşılmıştı. Bu sırada, Tanıdığım subayların bir ikisi geldi: «Biz ne yapalım, elimiz bağlı durursak ayıp olur. Bize ne tavsiye edersiniz?» dediler. Bu sual sorulurken, ahaliden birkaç kişi, benim kim olduğumu merak etti. Bu münasebetle bazıları ile tanıştık. Ben, şu tavsiyede bulundum: «Mukavemet edilmelidir. Silâhlı olan, silâhını alsın, asker, jandarma, ne varsa tepelere çıkıp muharebe edelim. Ben, beraber bulunurum.»

İzmirin hamiyetli gençleri mahallelere dağılmışlardı. Evlerinde bulunan ve vaziyetten haberdar olmıyan ahaliyi ikaz ediyorladı. Kumandan müteredditti. Müracaat eden subaylara: «Hele durun bakalım, etrafta blunun da işi anlarız.» diyordu. O gece İzmirde fevkalâde bir heyecan devam etti. İzmirin gençleri ve okul talebeleri tekbir alarak sokak sokak dolaştılar: «Vatanını seven Yahudi mezarlığına gelsin!» diye bağırdılar. Hakikaten bütün halk toplandı. Ateş yakarak sabaha kadar açıkta kaldılar. Fakat bu hareket bir miting mahiyetini geçmedi. Herkes İzmiri kurtarmak için ne yapmak mümkünse yapmağa karar vermişti. Fakat o zamanlar, halk her işde hükûmetten emir beklemeğe alışmış olduğu için kararını fiile çeviremedi. Kadınlar bile şehri kurtarmak için mücadeleye hazır olduğu halde hükûmetin lâkaydisi. daha doğrusu hiyaneti neticesinde bu hissiyattan istifade edilemedi. Vali, «vak'a olmıyacak!» diye ecnebilere teminat veriyordu. Halbuki, Venizelos da Pariste, vak'a olmıyacağına ve ahalinin hüsnükabul göstereceğine dair teminat verdikten sonra isgal için müsaade alabilmişti. Salâhiyetli bir adam başa geçseydi ve tertibat alsaydı, bütün bu hâdiseler büsbütün

baska bir cereyan kesbedebilirdi. Kuvvetli bir mukavemet hazırlığı karşısında Yunanlılar birdenbire girmeğe cesaret edemiyeceklerdi. İş teahhur edecekti. O esnada ihtimal ki hakikî durum Pariste anlaşılacak ve ilk feci karar tebdil veya tagyir edilecekti.

15 mayıs sabahı, Yahudi mezarlığında bulunan ahalinin durumunu ve subayların son kararını anlamak üzere Belediye kahvesine gittim. Mukavemet için hükûmette hiçbir hazırlık olmadığını anladım. Yalnız ahali heyecan ve endişe ile şuraya burayı koşuyor ve bazıları da debboydan silâh alıyordu. Fakat ne yapacaklarını bilmiyorlardı. O sırada Belediye Reisi, halkın kararını bildirmek üzere bir heyetle birlikte hükûmete gidiyordu: «Yaptığımız iş, her tarafa telgraf vermekten ibarettir. İzmir, elden gidiyor» diye telgraflar çektik. Altına **reddi ilhak** diye imza attık.» dedi. Meb'uslar dağılmıştı. Baş yoktu.

İzmirin, Yunanlılar tarafından işgal edileceği hakkında şayialar çıkmağa başlayınca, her yerde olduğu gibi, bilhassa İzmirde de bazı kültür sahibi ve gençler bazı hareketler uyandırmak istemişlerdir. Meselâ, 22 mart 1919 da, İzmirde Beyler sokağında, Millî sinema binasında Aydın ve Balıkesir ve mülhakatına ait şehir ve kasabalardan 37 müfti, 37 Belediye Reisi ve yüzlerce ahaliden mürekkep bir kongre yapılıyor. Kongreyi yapan İzmir Müdafaai Hukuk Cemiyetidir. Cemiyetin Genel Sekreteri ve eski Dahiliye Müsteşarı Câmi Bey bir nutuk söylüyor ve İzmir, Yunan işgaline terkedilirse bir hâdise çıkacağı zikrediliyor. İtilâf devletlerinin mümessillerine de bu mealde bir muhtıra veriliyor.

YUNANLILARA GÖRE İZMİR İŞGALİ

Paris konferansının **yüksek konseyi,** gûya küçük Asyada hıristiyanları korumak için Yunanistana Anadolunun bir kısmı üzerinde bir manda hakkı vermişti.

Yunanistanın, Paris konferansındaki murahhasları olan Mösyö Venizelos, Politis, ve Romanos 1919 yılı şubatında şimalî Epiri, Trakyayı, Oniki adayı, (1913 de İtalyanın Türklerden aldığı) Kıbrısı, (gûya İngiltere, burasını Yunanistana vermeğe 1915 de muvafakat etmiş) ve Anadoludaki Yunan irredentası olan vilâyetleri istediler, müttefikler, Yunanlıların **1918** de kendilerile birlikte harbe girmelerinin mükâfatı olarak bu araziyi onlara vermeyi vadetmişler. Yunanlıların, Anadoludaki istekleri şu parçalarmış: İzmir, Aydın, Balıkesir vilâyetlei. Yani

Marmara denizi kıyısındaki Bandırma şarkında bir noktadan başlıyarak Balıkesir, Sındırgı, Simav, Takmak, Muğla, Kastellorizo hattının gerisinde kalan arazi.

Yunanlılar, bu suretle Türklerin Anadoludaki Rumlara karşı yaptıkları zulüm ve tecavüzleri de durduracaklarmış.

Her nekadar Türkler, Damat Ferit Paşayı iktidar mevkiine getirmek ve kabinede Dahiliye Nazırlığını yapan Bay İzzet'i de İzmir Valiliğine göndermek suretile işbaşındaki İttihatcı unsurları uzaklaştırarak Rumlara karşı yapılan tecavüzleri durdurmak istemişlerse de bu hükûmet, intizamı sağlamak iktidarından mahrum imiş.

Nihayet 12 mayıs 1919 da müttefikler. Venizelosa. Yunanlıların İzmiri işgal etmeleri serbestliğini veriyorlar. Venizelos. işi derhal Yunan hükûmetine bildiriyor. Yunan Baskumandanı Paraskevopulos. derhal Kavala civarında bulunan birinci Yunan tümenini (önceden burada hazırlanmış) vapurlara bindiriyor. 12 kadar vapur hareket ederek Midilliye geliyor. Tümen Komutanı Albay Safiryodur. İhrac kafilesine Averof ve Lemnos harp gemileri refakat ediyor. Saat 7.30 da. ilk olarak, harp gemilerinden bir silâhendaz müfrezesi gümrük civarında rıhtıma çıkarılıyor. Saat 8.25 de de Efzun taburu çıkarılıyor.

Ayrıca iki piyade alayı saat 10.55 de şehrin şimalindeki Punta mevkiine çıkarılıyor. Bunlardan 4 üncü piyade alayı şehrin içine hareket etmek. 5 inci piyade alayı ise şehrin dışında şehre hâkim Kadifekaleyi tutmak emrini alıyor.

Böylece Yunan kıtaları İzmirin muhtelif mıntaka ve mahallerini biribirinden ayırıcı hareketler yaparak herhangi bir mukavemet ve ayaklanmıya karşı tedbir almış oluyorlarmış.

Bu ihraç hareketi esnasında, yerli bir Rum, İzmirin manzarasını şöylece tasvir eylemiş: «Bu, âdeta, kalblerin, çiçeklerin ve bayrakların büyük bir bayramı oldu. Bütün Yunan filosu orada. Kilise çanları, bütün hızları ile çalınıyor. Askerî muzikalar vatanperverane marşlar çalıyorlar. Gemi düdüklerinin feryadı, şevk ve neş'e çılgınlıklarına katılıyor. Metrepolit ve papaslar, kurtarıcı sancaklar önünde diz çöktüler ve ağlıyarak, dua havaları söyliyerek onları öptüler. Askerler ve deniz silâhendazları, kendilerini kolları üstünde taşıyan ve çiçekler yağdıran, sevinçten sarhoş olmuş halkın önünden geçiyorlar. Beş asır esirlikten sonra İzmir tekrar eski Yunan hürriyetine kavuştu.»

Bu manzara karşısında, tüm komutanı Zafiryos, Venizelosa şu telgrafnameyi gönderiyor:

«Her tarafta tam bir sükûn..»

Venizelos, işgal ordusuna bir mesaj gönderiyor. Mesajda, Yunan ordusunu medih ve senâ eyledikten sonra: «İzmirdeki ecnebi unsurlara ve bilhassa bunların arasında sayı bakımından en kalabalık olan Türk unsuruna telkin edebileceğiniz emniyet ve itimat, bizim millî isteklerimizin tahakkuk etmesini sağlıyacak başlıca şarttır.» diyor.

Tüm Komutanı Zafiryos da, ayni gün neşrettiği bir beyannamenin sonunda: «Eskiden olduğu gibi, vazifelerine devam edecek olan idare ve din memurları, vazifelerinin ifası ve asayişin sağlanması için her zaman Yunan ordusunun yardımına güvenebilir. Askerî Komutanlığın kapısı açık bulundurulacaktır. Askerî memurlarımız, kendilerine yapılacak hertürlü şikâyeti sempati ile dinlemeğe hazır bulunacaklardır.»

Yunanlıların iddiasına göre, o gün öğleden sonraki hâdise şöyle çıkmış:

Silâhları omuzlarında takılı iki Efzun taburu, başlarında metrepolit Hristostomes olduğu halde rıhtımdan Karantinaya doğru yürürlerken ve ekserisi kadın ve çocuklardan mürekkep bir halk sürüsü etraflarını sarmış giderlerken, hükûmet konağı meydanına geldiklerinde, ansızın hükûmet dairesinden, kışladan ve civar evlerden üzerlerine silâh atılmağa başladı. İlk şaşkınlıktan sonra Efzunlar yayılarak müdafaaya ve ateş etmeğe başladılar. Sonra hükûmet dairesine ve kışlaya girdiler.

Korku ve paniğe tutulmuş olan halk, geriye ve Rıhtıma doğru kaçıyor, bir saat kadar süren bir çarpışma oluyor. Sonra yağma ve tecavüzler. Bu hâdiseyi, hapishaneyi açarak mahpusları serbest bırakan İttihat ve Terakki unsurları hazırladılar. Albay Zafiryo, evvelâ İngiliz Amirali Galtrop'a haber verdikten sonra şiddetle harekete geçiyor. Birçok tevkifler, askerî mahkemeler işlemeğe başlıyor, İzmirdeki Türk garnizonu da tevkif edilerek vapurlara naklediliyor.

Venizelosun 29 mayıs tarihi ile Klemansoya yazdığı bir mektupta, bu hâdisede sivil ve askerî 62 Rumun, 78 Türkün, 1 Yahudinin ve 22 kadar da diğer milletlerden kimsenin öldüğü ve ikisi Rum olmak üzere 20 kişinin de idam edildiği zikrediliyor.

İZMİRİN YUNANLILAR TARAFINDAN İŞGALİNİN İSTANBULDAKİ TESİRİ

İzmir işgali, İstanbuldaki askerî makamlarımızın nezdinde dahi, beklenilmiyen bir hâdise oldu. Her nekadar bu şayia, mütarekenin ilânından üç, dört gün sonra meydana çıkmış ve bilhassa Türkiye ile yapılacak sulh ahitnamesinin ne gibi şartlara istinat edeceği hakkında İngiliz ve Fransız gazetelerinde ve hem de ciddî gazetelerde pek çok münakaşalar cereyan etmekte bulunmuşsa da, İzmirin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi gibi, Türklük için pek müthiş bir darbe olacak olan bu havadise en ciddî ve en bedbin düşünen kafalar bile inanmağa cesaret edemiyorlardı; çünkü bu havadis tahakkuk ederse, artık hakikaten idamımıza karar verilmiş olduğu sabit oluyordu. Yunanlılar İzmire çıkarılırsa, demek, İngilterenin, yalnız Osmanlı İmparatorluğunu değil, Türk mevcudiyetini dahi kasdeylemiş olacağı demekti. Bir ecnebi için öğlenceli bir hikâye, fakat Türk için onu delirtecek bir hâdise. Bu müthiş ihtimale, o zaman, Damat Ferit hükûmetinin Genel Kurmayında kalabilmiş en hamiyetli askerî erkânımız bile inanmıyordu. Ve bu yüzden, işgal haberi İstanbulda büyük bir sürpriz oldu. Ve bunun ilk tesiri, her baskınınki gibi, ilk önce heyecan ve şaşkınlık, sonra büyük bir ümitsizlik oldu. Birkaç gün sonra akıllar biraz başa gelince, geçirilmiş olan boş zamana teessüf edildi. Felâket zamanlarında ah ve vah etmenin ve apışıp kalmanın ne faydası olur? İzmirdeki on yedinci kolordu Kumandanı Nurettin Paşanın değiştirilerek yerine Nadir Paşanın gönderilmesine neden muvafakat edilmişti? Nurettin Paşa veya aklı başında herhangi diğer bir vatanperver komutan orada bulunsaydı, etrafını toplar, 15 mayıs sabahı İzmir rıhtımında silâhları patlatırdı.

Nadir Paşa ile İzmir Valisi ise, mukavemet etmek istiyen subayları ve halkı avutmuşlar, aldatmış, kıtalarını kasden sağa sola dağıtmış, inhilâli teşvik etmiş, halkın maneviyatını zedelemiş ve tek tüfek patlamadan, müttefiklerin arzularını yerine getirmeğe, yani İzmiri Yunanlılara hâdisesiz teslim etmeğe yardım eylemişlerdi.

Bu halde bir an önce, daha gerideki ve diğer yerlerdeki mıntakalar için ayni hatâyı işlememek, işbaşına cesur, fedakâr, mes'uliyetten korkmaz komutanlar yollamak gerekti. İstanbuldaki Genel Kurmay, bunu gizli kapaklı yapabilirdi. Ve yapmağa da teşebbüs etti.

Kafkasyada ve Irakta, Büyük Harpte beşinci seferî kuvvet ve 52 nci Tümen Komutanlıklarında bulunmuş, ordunun namuslu komu-

tanlarından Albay Bekir Sami. 56 ncı tümen komutanı ve 17 nci kolordu komutan vekili olarak tayin ediliyor. Bekir Sami. tayin emrini alınca. o zamanın Harbiye Nazırı olan Şevket Turgut Paşaya. görüşmeğe gidiyor. Harbiye Nazırı diyor ki:

— Size hiçbir emir vermedik. Anadoluda ne yapacaksınız?

— Vatanım neyi emrederse onu...

Şevket Turgut Paşa ağlamağa başlıyor ve «Allah muvaffak etsin oğlum» dedikten sonra biraz düşünerek «erleri ve subayları toplayınız. fakat bir mecburiyet olmadıkça Yunanlılarla çarpışmamağa dikkat ediniz..» diyor.

61 inci Tümen Komutanlığına da. Albay Kâzım Özalp tayin ediliyor.

15 MAYISTAN SONRA YUNAN İLERİ HAREKETLERİ VE MİLLÎ MÜCADELENİN KURULUŞU

Ali Nadir Paşanın yerine 17 nci kolordu kumandanlık vekâletine ve 56 ncı tümen komutanlığına tayin edilen Bekir Sami, 21 mayıs 335 de Bandırmaya çıkıyor. Şimdi bu zatın notlarını yazacağım:

Garbî Anadolu'da Akhisarda, Manisada, Ödemişte, Bergamada ilk mukavemet silâhını patlatmak için emir veren ve halkı Millî Mücadeleye sevk eden Albay BEKİR SAMİ

«Bandırmaya geldiğim zaman kasabada tekmil Rum evlerini Yunan bayraklarile donatılmış gördüm. Şehir ahalisinin önemli bir kısmını

teşkil eden Rumlar ve Ermeniler, Marmaradan gelecek Yunan kuvvetlerini beklemekte idiler.

Vapurda gelirken, davavekili Ödemişli İnceoğlu Hâmit Şevketle görüştüm. Bu zat, İstanbulda göz doktoru Esat Paşanın başkanlığı altında teşkil edilmiş olan Millî Ahrar partisinin hazırladığı nüfus istatistiklerini dağıtmağa gidiyormuş. Ödemişli olduğundan, orada, işgal aleyhinde mukavemet hazırlamak için de çalışmasını konuştuk. Ayni vapurda, Turgutlu Askerlik Şubesine memur edilen Yüzbaşı Süleyman Süruri ile de görüştüm. Ve kendisine icap eden talimatı verdim. Bu subay bilâhare mühim hizmetler gördü. (Şimdi Cümhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinde mütevazı bir kâtiplik vazifesi görmektedir.)

Geceyi, hemşerilerimden, Çerkes Hasan Beyin evinde geçirdim. Çerkes Reşit Beyi de çağırdım. O da, Bandırma ve Manyas mıntakasında toplıyabileceği Çerkes atlılarını, kardeşi Etem Beyin kumandası altında olarak arkamdan Manisaya göndereceğini vadetti. Ertesi sabah, camide, belediyede nüfuz sahibi birçok zatlarla görüşerek Yunanlıların vürudünü beklemekte olan Rumların hazırlıklarına ve taşkınlıklarına karşı hiç olmazsa nefislerini korumak için kendilerini bir teşkilâta bağlamalarını tavsiye ettim. O esnada, Bandırmada bulunmakta olan Kayseri Mutasarrıfı Kemal ve İzmir Şark mektebi Direktörü (bilâhare Büyük Millet Meclisinde Saruhan Saylâvı olan) Necati Bey de memlekette lâzımgelen telkinatı yapmakta idiler. Gariptir ki, burada bulunan tümen komutan vekili ve kalem reisi olan zat, «memlekette fitne çıkarıyor» diye beni İstanbula, Harbiye Nezaretine jurnal etmiş.

İzmirden son bir tren gelmıştı. Bunun içinde, kurtulup gelen bazı subaylar ve gençler vardı. Bunların aralarında Albay Köprülülü Kâzım da bulunuyordu. Harbiye Nezaretine şöyle bir şifreli telgraf çektim:

22 mayıs 335 sabahı Bandırmaya gelen müstâfa bir subayın ifadesine göre:

1 — Bin kişilik bir Yunan kuvveti ağırlıklarile beraber 21 mayıs 335 saat 18,30 da Çekel ile istasyonu arasında yürüyüş halinde görülmüştür. Bu kuvvetin bugün Menemeni işgal etmesi muhtemeldir.

2 — Ayvalık (dahil) dan Kuşadasına kadar olan mıntakanın 50-60 kilometrelik bir kısmı ile birlikte Yunanistana tahsis edildiği ve diğer bir rivayete göre ise tekmil Aydın vilâyetinin Yunanistana terkedildiği

söylenmektedir. Yunanlılara, birinci derecede Fransızlar, ikinci derecede İngilizler ve üçüncü derecede Amerikalılar yardım ediyorlarmış.

3 — Bir haftadanberi Yunan kıtalarile yüklü vapurlar İzmire varmakta ve karaya asker çıkarmaktadırlar. Yunanlıların, çıkarma kıtalarını 100 bine arttıracakları söylenmekte imiş. Bundan başka, ayrıca jandarma kuvvetleri de İzmire gönderilecekmiş.

Bekir Saminin notları devam ediyor:

23 mayıs 335 sabahı Bandırmadan trenle yola çıktık. Ağır eşyalarımızı Bandırmada bıraktık. Ayni trende Albay Kâzım, Vâsıf (bilâhare Maarif Vekili olan) ve Hâmit Şevket de vardı. Güneş batarken Balıkesire geldik. Yollarda, bütün istasyonlara Yunan bayrakları çekilmiş gördük. Balıkesire inince Manisanın Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olduğu hakkında bir ağız havadisi dolaştı. Bu yüzden yolumuzu Manisaya kadar uzatmayı tehlikeli bularak Akhisarda trenden indim. Ve Yunanlılarca şahsı belli olmıyacak birisile Manisa Mevki Komutanlığına bir haber salarak orada mevcut silâhları ve cephanenin geriye Salihliye gönderilmesini ve kıtalar hazır bulundurularak Yunanlıların vürudile beraber Salihli istikametine çekilmesi emrini verdim. Gece yarısı, Akhisara indiğimizde, Yunanlıların Manisaya girdikleri haberinin doğru omadğı anlaşıldı ise de, orası ile telgrafla temas etmek de mümkün olmadı.

24 mayıs 335 sabahı Akhisarın manzarası şöyleydi:

Bütün caddelere Yunan bayrakları asılmış, herkes Yunanlıların gelmesini bekliyor. Birçok yerli Türkler, yerli Rumların yanına sokulmuş, dalkavukluk ediyor ve bu sayede, Yunan ordusu şehre girince hayatını, malını, mülkünü emniyete sokacağını sanıyor. Bütün terzi dükkânları, geniş Yunan bayrakları dikmekle meşgul.

O gün akşamı Manisa mevki komutanı Ahmet Zekiden aldığım bir telgrafta Yunanlıların Menemeni işgal eyledikleri zaman orada mevcut makineli tüfeklerle cephaneyi hâdisesiz olarak ellerine geçirdiği, devletin Yunanlılara kaptıracak fazla ne bir silâh ve ne de tek bir fişeği olmadığı ve binaenaleyh bu gibi tehlikelere maruz mahallerdeki silâhlarla cephanelerin ve topların hiç bir dagdagaya meydan verilmeksizin derhal emin mahallere nakledilmeleri ve böylece silâh teslimi gibi zilletlere meydan verilmemesi Harbiye Nezareti tarafından kendisine emredildiğini bildiriyordu.»

Türkiyede hamiyet ve vatan seviciliği her türlü sitayişlere, her türlü takdire layık bir sınıf vardır. Meşrutiyet inkılâbında, Cihan harbinde, İstiklâl savaşında ve her sıkışık zamanda vatanseverliğin en ön safında yürüyen bu mütevazi, ağır şartlar içinde yaşıyan insanlar kimlerdir bilir misiniz? Bunlar telgraf ve muhabere memurlarıdır. Ben kitabımda bu kadarcık bu yüksek insanların yüksek vasıflarını tebarüz ettirdikten sonra tekrar Albay Bekir Saminin notlarına devam ediyoruam.

«Telgraf muhabere memurlarının yardımı ile, makine başında, Manisa Mevki Komutanı ile görüştüm. Manisada sekiz adet cebel obüs topu ile dört makineli tüfek, ve çokca miktarda da piyade tüfeği ve cephanesi varmış. Ancak erlerin büyük kısmı savuşup gitmiş olmasından, halk ise yardıma yanaşmadığından top ve silâhların kaçırılmasına, geri kalan subay ve erlerle imkân bulamıyorlarmış. Mevki Komutanına bazı kolaylıklar tavsiye ettim. Ve her şeye teşebbüs ederek bunları geriye nakletmesi emrini verdim.»

Manisadaki silâh ve topların geriye kaçırılamıyarak orada bırakılması ve Yunanlıların eline geçmesi hâdisesi üzerinde biraz durmak lâzımdır. Biz, burada, yüksek vazife duygusunun, fedakârlığın ve beceriklilliğin gevşemiş bir misalini görüyoruz. Manisada bulunan bir İngiliz irtibat subayı, işbu harp malzemesinin, ileride Yunanlılara karşı kullanılmasının önüne geçmek ve gûya, mütareke şartlarını yerine getirmek için mahalli komutanlık nezdinde teşebbüslere geçiyor. Onu, İngilizlerin kendisini tevkif ederek Maltaya göndereceği suretinde tehdit ediyor. Halbuki Manisa Mevki Komutanı mensup olduğu yüksek makamdan, neye mal olursa olsun malzemeyi derhal geriye nakletmek emrini almıştır. Manisa gibi büyük bir Türk şehrinde gûya kontrol işi gören İngiliz subayı ise tek, bir adamdır. Yanında hiç bir kuvveti ve icra vasıtası yoktur. İşi sadece blöften ibarettir. Ve bu şeytan İngiliz o gece, şehirden çıkarılan ve Salihli istikametinde yola konulan top ve sair malzemeyi tekrar şehre döndürmek için komutanlık, hükûmet, ve halk arasında yaptığı türlü türlü fitne ve tesirlerle işinde muvaffak oluyor. Malzeme tekrar geriye geliyor. Tekarr yola çıkartılıyor, nihayet halkın yardımına müracaatle tedarik edilen çekme ve taşıma vasıtaları ile halk dağılıyor. Ve malzeme nakledilemiyor.

Koca şehirde, heyecanlı, vatanperver birkaç insan çıkıp da milyonlarca kıymette olan ve birkaç zaman sonra Yunan istilâsına karşı hare-

kete gelen millî kuvvetler için paha biçilmez bir kıymeti haiz olacak olan bu malzemeyi Yunanlılara kalmaktan kurtarmak için halkı, hükûmeti tahrik edemiyorlar.

Bu hareket İzmir işgalinde vukubulan şaşkınlığın tekrarından ibarettir. Mürteci, hürriyet ve itilâfcı, ve hilâfetci unsurların, halkı gûya herhangi bir hareket halinde Yunan intikam ve tecavtüzünden korumak bahanesile her türlü millî mukavemeti kötürüm etmek için bilerek veya bilmiyerek yaptıkları propagandaların tesiridir. Biz bu kara softa ruhuna, bu kitapta birkaç defa işaret edeceğiz. Ve vatanını seven Türk gençliğinin o zaman yalnız istilâcı düşmana karşı değil, ayni zamanda yurt içindeki kara ruhların oynadıkları rollere karşı yaman bir mücadele devresi geçirdiklerini izah etmiş olacağız. Böylece bizim müstakbel ve münevver çocuklarımız kendilerine bu vatanı son bir defa daha kurtaran babalarının ne kadar güç ve tehlikeli hâdiseler içinde yaşamış olduklarını öğreneceklerdir. Bu babalar, ki ilk zamanlarda, başsız ve hiç bir mercisiz olarak, memleketin her köşesinde kendi insiyatiflerile içeride ve dışarıdaki bütün bir husumet âlemine karşı ayaklanmışlar ve halkı da arkalarında sürüklemeği, hayatlarının ve sıhhatlerinin pahasına olarak becermesini bilmişlerdir.

Böylece, garbî Anadolunun her kasabasında, her köyünde, ve her şehrinde kendiliklerinden türemişler, ayaklanmışlar, birbirlerile temasa gelerek anlaşmışlar ve Rediilhak ve Müdafaaê hukuk namları altında vücude getirdikleri teşkilât ile, aşağıda başlıyan ve yukarıya doğru yavaş yavaş yayılan bir organizasyon ile garbî Anadolunun ilk mukavemetini kurmuşlar, ecnebi düşmana silâhı patlatmışlar ve mücadele emri vakiini yaratmışlardır.

Manisadaki silâhların nakli hâdisesine devam edelim. Albay Bekir Sami, 24 mayısta şu telgrafnameyi alıyor:

Akhisarda Bekir Sami Beye

Makineli tüfek ve toplar ve kaldırılabilen cephane, efrat mevcudunun azlığına binaen şehir kenarına kadar ahali muavenetile çıkarılmış ise de buradaki İngiliz mümessili harekete mümanaatta bulunmaktadır. Bir hâdiseye meydan kalmamak üzere şimdilik geriye dönmeleri lüzumu tebliğ olunmuştur. Geceleyin bir fırsat zuhurunda ayni hareket tekrar edilecektir. Fakat arzettiğim veçhile efrat olmadığından dolayı tahrik meselesi pek güç olacaktır. Ahalii mahalliyenin muavene-

ti de ancak birkaç saatlik mesafeye kadar olabiliyor. Bunların sevk ve tahrikine muvaffak olunsa bile binlerce tüfek ve milyonu mütecaviz fişek ve bir hayli de eslihaî sakile ve teçhizatı muhtevi mühimmat anbarının alahalihi kalacağı gibi 200 yataklı hastahanenin de sevki imkânî olmıyacağından, icabının müsaraaten emir buyurulması maruzdur efendim.

Manisa Mevki K.
ZEKİ

İkinci bir tel 24/25 Mayıs gecesi gönderiyor:

Onyedinci Kolordu K.

Manisada bulunan kıtalar ve nezdlerindeki silâh ve cephanelerin sevk ve nakli hakkında 24 /5/ 35 saat sekiz evvelde talâkki ettiğim emri âlileri üzerine kıtaların tahriki hakkındaki tedbirlere tevessül olunmuş ve İngiliz mümessili askerisinin mümanaatına rağmen piyade taburu ile topsuz olarak 59 ncu sahra topçu alayının birinci taburu mevcut vesait ile Salihli kasabası istikametine tahrik olunmuş ve 57 nci alayın cebel obüs taburu da ahali muavenetile şehir kenarına çıkarılmış ise de mümessilin bizzat müdahalesi ve ahalinin dağılması üzerine memleket dahilinde asayişin ihlâline mahal kalmamak üzere tekrar şehre celp olunmuştur. Binaenaleyh geceleyin eşrafı beldeye vaki olan müracaat ve tedarik edilen ücretli amele ve ahali ile toplar tekrar koşturularak hareket haline vazedilmiş ise de, kendilerine silâh tevzii hakkındaki ısrarları ve kendileri pek mutemet görülmediğinden dolayı teslihleri halinde şehir haricine çıkar çıkmaz topları bırakarak öteye beriye çapulculuk etmek ve bilhassa şehrin işgali halinde memlekette silâhlarına güvenerek yağma vesair vukuatlara meydan açmak gibi ahvale tasaddî edecekleri varidi hatır olduğundan şehir dahilinde silâh verilmesi hususunda imsak olunarak haricî şehirde kendilerine silâh ve lüzumu kadar cephane verileceği teklif ve temin edilmek istenilmiş ise de buna muvafakat göstermediklerinden ve esasen hamiyyeti milliyenin ne demek olduğunu idrakten âciz olduklarına kanaat hasıl olmakla arzuları şehir dahilinde tatmin edilememiş olduğundan her biri çekilip gitmiş ve topların sevki de bu yüzden teahhüre uğramıştır. Binaenaleyh, memuren göndermiş olduğum yüzbaşı Rasim Efendiye verilen mevcuda göre top ve aksamının sevk ve tahriki hariç ezimkân bulunmuş olduğundan mecburen tabur zabitanı sekiz kişiden ibaret ve efradı, ayni vesaitsizlikten

dolayıı iaşe askerî komisyonu ve iki yüz yataklı hastahane mürettebatı ve Manisa, mühimmat anbarı memurları alâhalihi kalmışlardır. İşgal anında berveçhi maruz mürettebat ve müessesatın yedlerindeki malzeme ve eşyayı terk etmek suretile mevcut zabitan ve efradının geri çektirilip çektirilmiyeceği müstezen ve maruzdur.

Manisa Mevki. K.
Zeki

İşte Manisadaki toplar, makineli tüfekler, milyonlarca piyade cephanesi böylece istilâcı Yunan ordusunun eline geçmiştir. Hâdise, hâdisenin içinde yaşıyan şahıslardan ziyade, muhitin pisikolojisi, o günün hükûmetinin, askerlerinin ve halkının ne gibi bir zihniyet içinde yuvarlanmakta olduğunu göstermesi bakımından insanı düşüdürüyor.

Manisadaki vaziyeti daha iyi aydınlatmak için hâdisenin içinde bulunmuş bir zatın söylediklerini de ayrıca kaydedeceğim:

«21 Mayıs 1919 da Yunanlılar Manisayı işgal ettiler. İlkönce bir piyade alayı ile bir süvari bölüğü geldi. Hiç bir hâdisesiz karakollara girdiler. 68 inci alayın birinci taburu ile 59 ncu topçu alayı karargâhı ve erkânı Kasaba'ya gittiler. Oradan da Alaşehire. Yunanlılar demiryolunu takip ederek Menemenden Manisaya gelmişlerdir. İzmirin işgali gününden itibaren Manisada halk ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı topçu alayı ile piyade taburunu halk kuvvetlerile takviye ederek Menemen sırtlarında müdafaa edilmesini istiyor, diğer kısmı ise hâdisesiz olarak memleketin Yunanlılara teslim edilmesini ileri sürüyordu. Buna sebep olarak da piyade taburu ile topçu alayının erleri kaçıp gitmişlerdir, beş on askerle müdafaa edilmez deniyordu. İngiliz ve Fransız irtibat subayları da (bu işgal muvakkattir, nafile yere müdafaa edip kan dökmeyiniz.) tarzında propaganda yaptıklarından silâh patlatmamak fikrinde olanlar çoğunluk teşkil ediyorlardı. Mutasarrıf ile belediye âzasından Hafız ve taraftarları ve eşraftan Kâmil bu fikirde idi. Nûreddin Paşa tarafından teşkil edilmiş olan (Cemiyeti İslâmiye) ye reislik eden Manisa müftüsü, müdafaa taraftarı idi. İzmirli Vasıf Bey de halkı müdafaaya teşvik için çok çalışıyordu. Bu hususta en çok ifrata sapan Bahri Bey adındaki bir zat da teslim olmak yolunu tutanların taarruzuna uğrıyarak memleketten kaçmıya mecbur olmuştu.

Bu suretle mutasarrıf ile yerlilerden mürekkep bir hey'etin istikbali ile ve Rum halkının nümayişleri arasında Yunan kuvvetleri Manisaya

girmiştir. Fakat; birkaç gün sonra, Yunanlılar, Rumlara fena muamele yapmış oldukları suçu ile bazı Türkleri sürmüşler veya öldürmüşlerdir. Gizli öldürülen 15-20 kişinin cenazeleri bulunarak getirilmiş ve İngiliz ve Fransız irtibat subaylarının gözleri önünde fotoğrafları alınmıştır.

İlk mukavemet, Kasabanın garbinde Ahmetli civarında 68 nci alayın 1 nci taburu ile 59 ncu topçu alay zabitleri tarafından yapılmış olup Yunanlılar burada esir aldıkları 6 kadar subayı Kasabada idam etmişlerdir. Burada ilk mukavemeti ve kurşunu atanların başında yüzbaşı Süleyman Sürüri vardır.

Manisadaki işler böyle. Fakat onun yanıbaşında bir de Bergama var. Orada da bir miktar silâh ve cephane var. Bunun başında ise mesul olarak değil, komisyon başkanı sıfatile, daha küçük rütbeli, yüzbaşı Nuri adında birisi var. Yüzbaşı Nuri 25, 26 Mayısta, kendiliğinden Albay Bekir Samiye şu telgrafı gönderiyor:

Onyedinci Kolordu K.

Manisanın işgal haberi kat'î olarak burada deveran etmektedir. 200 kişilik bir teşkilât yapılmıştır. Cephaneler hakkında vaziyet almak üzere işgalin sahih olup olmadığının iş'arını makine başında beklediğim maruzdur.

Bergama Esliha ve Cephane Komisyonu R.
NURİ

İşte size bir Nuri, ki başlıbaşına bir âlemdir. Yalnız mevcut cephaneyi derhal kaçırmak için, yukarıdan emir beklemeksizin ve yukarıya danışmaksızın kendiliğinden kararını vermekle kalmıyor. İstilâcı düşman ordusuna karşı çıkmak için de 200 kişilik bir teşkilât yaptığını söylüyor. Bu Nuri, ne bir mütarekeyi bozacağından dolayı kendi devleti tarafından kurşuna dizileceğini ve ne de düşman teaddileri ile her türlü felâketlere maruz kalabileceğini hesap etmiyor. O, sadece, vatanına yapılan bir saldırıma karşı ayaklanıyor. Bu, Türklüğün şiarıdır. Yurda karşı bir saldırım olursa, başka hiç bir şey düşünülemez. Ne ev, ne bark, ne ocak, ne para, ne mülk ve ne de kadın ve çacuklar, ne de ihtiyar ana ve babalar, ne siyasî ve dinî akideler, bunların hepsi bir tarafa bırakılır. Can cebe konur, düşmana karşı kıyasıya kavgaya çıkılır.. Yurttaşlar arasındaki şahsî, içtimaî, siyasî bütün ayrılıklar kalkar. Bütün millet tek bir vücut gibi birleşir. Vuruşur, çarpışır. İşte vatan böyle kur-

tulur ve bu karakteri benimsemiş olan milletlerdir, ki dünya yüzünde yaşıyabilirler. Türk milleti çok Nuriler yaratmıştı. Bergamadan başka, Ayvalıktaki 172 nci alayımız dahi harekete gelmiştir. Bu alayın kumandanı Bay Ali (eski Nafıa Vekili Ali Çetinkaya) mayısın yirmi dördüncü günü Albay Bekir Samiye çektiği telgrafta, Ayvalık rumlarının taşkınlıklarına karşı sükûn ve asayişi sağlıyacak şiddetli tedbirler aldığını, fazla silâhlarla mühimmatın gerilere nakledilerek emniyet altına alındığını ve Yunanlılar tarafından yapılacak gasıbane bir harekete karşı yapılacak mukabele ve muamelenin nazarı dikkate alındığını, alayın mevcut subaylarile erlerinin mâneviyatının fevkalâde olduğunu bildirmiştir.

Manisa, Ayvalık, Bergama, bu üç memlekette 24 Mayısta, yani Yunanıların İzmire çıkmalarından dokuz gün sonra ki durumunu görmekle, millî mukavemetin fışkırağı olan bu sahalardaki ilk durumu anlamış oluyoruz. Bu, bize, sonra göreceğimiz hâdiseler için lâzımdır. Şimdi, sözü gene Albay Bekir Samiye verelim:

«Bandırmada hafif bir teşkilât başladı. Manyas ve havalisi çerkes-
«leri süvari olarak yirmişer, otuzar gelmeyi vâdettiler. Ayvalık da, mu-
«kavemete ve mukabeleye karar verilmiştir. Bergama-Akhisar hattının
«cenubundaki askerî kıtaları da geriye çektiriyorum. Bunlar, geride bir
«çekirdek olabilirler. O halde (Ayvalık, Bergama, Salihli) umumî hat-
«tı üzerinde ilk bir mukavemet perdesinin kurulması mümkündür. Bu
«mukavemet perdesinin akasındaki iç memlekette teşkilât yaparız. Çün-
«ki ilk patlıyacak silâh, düşmanı durduracak, şaşırtacak ve geride ça-
«lışma için zaman kazandırabilecektir. Bu hayal ve hevesle ilerisi için
«ümitler kurduğum bir dakikada, başlarında Akhisar kaymakamı oldu-
«ğu halde memleketin bütün ileri gelenleri toplanmışlar, oturduğumuz
«otele geldiler. Ben, bunlara vaziyeti uluorta anlattım. Ve hülâsa ola-
«rak dedim, ki, Yunanlılar alabildiklerine ilerliyecekler ve vardıkları
«yerlerdeki Türk varlığını, İslâm varlığını yok edecekler. Buna, Balkan-
«larda ve daha önce Yunanistanda terkettiğimiz Türk mevcudiyetinin
«bugünkü hali şahittir. İstanbul Kabinesi ve onun başındakiler haindir.
«Yunanlılarla birlikte, işbu işgal ve imha siyasetini terviç ediyorlar. Bize
düşen namus borcu, vatan borcu, din borcu, ırk borcu bu düşmana kar-
«şı koyman ve bu işe İstanbul muhalefet ederse onu da tanımamaktır.
«Maamafih ufak bir mukabele bütün mukaddesatımızı kurtaracaktır.»

Benim, uzunca süren sözlerimden sonra Albay Köprülü Kâzım da İzmirde gördüğü faciaları anlattı ve (Yerli rumlarla uyuşmak ve anlaş-

mak, Yunanlılar tarafından Türklere yapılacak zulümleri durduramıyacaktır.) dedi. Bundan sonra, yanımızda beraber bulunan Bay Vasıf (sonra Maarif Vekili olan Vasıf Çınar) pek müessir ve güzel bir söylevde bulundu ve sözlerini de şöylece bağladı: (Ey ileri gelenler, ey memurlar ve ey köylüler, sizi Allah yolunda cihada davet ediyorum.)

Bu sözlerden sonra, mevcut olanların hamiyet ve vatan sevicilik duygularının coşacağını ve mukavemet tufanının ilk kaynağının buradan fışkıracağını sabırsızlıkla bekledim. Fakat ne gezer. Hey'etin arasında, en muhterem görünen ve en yaşlı birisi ayağa kalktı, ve şöylece bir cevap verdi:

«Efendim, bizler karıyız. Hükûmet bir şey yaparsa ne âlâ yapmazsa, biz sizin dediklerinizi yapamayız. Hattâ, yarın Yunanlılar buraya geldikleri zaman, bugün buradarki görüşmemiz bile bizim için bir felâket sebebi olacaktır. Namus, din, vatan ve ırzı hükûmet düşünsün. Bizim alnımıza ne yazıldı ise biz ona razıyız...»

Ben, Albay Bekir Saminin notlarını açık yazıyorum. Ve mensup olduğum Türk milletinin içinde böyle hengâmelerde, böyle sözler söyliyecek zayıf karakterli insanların da çıkacağını göstermekle mühim bir sırrı fâş etmiş oluyorum sanılmasın. Böyle iradesiz, seciyesiz ve menfaat düşkünleri her millette, her soyda her zaman ve asırda vardır. Bunlar bizde, kasabalarda sarıklı sahte hocalar, sarıklı hacılar, altı şalvar üstü redingont kasaba zenginleri yani mütegallibeler idi. Bunların evleri, malları, hanları hamamları vardı. Aldıkları tahsil bildikleri şeyler çok mahdut idi. Kasabalısı olan rum çorbacılarla dost olmuşlar, Yunan ordusu gelince kendilerine iliştirilmiyeceğine dair söz ve vâd almışlar. Şimdi herhangi bir mukavemet ve ayaklanma yüzünden rahatlarını bozarlar mı? Bu gibilerin, İstiklâl savaşı davasında yalnız pasif bir rol oynamakla kalmıyarak Yunan işgalini kolaylaştırmak ve millî mukavemeti zedelemek için nasıl aktif roller oynadıklarını her sırası geldikce göreceğiz.

Şimdi sözü yine Albay Bekir Samiye verelim:

«Bu cevap karşısında şaşaladım. Ve bu adamları kovdum. Fakat halkın fikrine hükmeden adamlar bunlardı. Ve bir propagandanın tesiri ile buraya gelen bu adamların arzuları hilâfında memlekette iş görmeğe de imkân yoktu. Evvelce bu mıntakada İttihadı Tarakki Partisinin en nüfuzlu bir adamı sayılan ve şimdiki hükûmet tarafından takip

edilmekte bulunan Halit Paşa adında birisini tavsiye ettiler. Şayet bu adamla görüşülür ve kendisi tevkif ve takip edilmekten kurtarılırsa beraberce iyi iş görülebileceği söylendi. Çağırtılmak üzere adam gönderdim. Akşama doğru, Bay Vasıf ile yüzbaşı Farukun kaza kaymakamı tarafından, istasyondaki Farnsız subaylarına müracaat edilerek tevkif ettirilmelerine teşebbüs edildiği haberini aldık. Bir hâdiseye mahal kalmamak üzere, bu iki zatın İstanbula hareket ettirilmeleri takarrür etti. Vasıf Bey İstanbulda icap edenlere vaziyet hakkında esaslı malûmat da verecekti.

Geceleyin, otuz beş yaşlarında görünen genç bir adam, silâhlı iki muhafızla otele geldi. Halit Paşa bu imiş. Sabahleyin, şafaktan önce yola çıkılmak kararı verildi. Halit Paşanın nüfuz mıntakası olan (Akhisar, Manisa, Kasaba) üçgeni içinde teşkil edilecek gönüllülerden mürekkep bir kuvvetle Manisaya hareket ve oradaki muvazzaf kuvvetlerle birlikte Yunanlılara taarruz etmek veyahut hale göre müdafaa eylemek düşüncesinde idim. Yağmurlu ve zifirî karanlık bir gecede ben ve Köprülülü Kâzım Bey atlarla ve emir subaylarımızı da kağnı arabasına bindirerek ve yanımıza da birkaç başıbozuk alarak yola çıktık. Halit Paşa kılavuzluk yapıyordu. Sabaha kadar yürüdük. Yağmur hafif devam ediyordu. Atlar ve araba birkaç defa yuvarlandılar. Şafakla birlikte, geniş bir derenin kenarında yapılmış Kuyucak adlı köye geldik. Orada dinlendik. Halit Paşa, arattırıp getirttiği birkaç adamı etrafa saldı Bu gece Belen köyüne varacağımızı, eli silâh tutan ne kadar adam varsa Belende bize kavuşması lüzumunu ilân etti. Biz artık ümide düşmüştük. Canlı, çevik, kabadayı görünen bu adamlar, etek öperek Halit Paşanın yanından ayrıldılar. Biz de, öğleden biraz sonra Kuyucaktan Tekrar yola düşerek güneş batmasına yakın Belen'i tuttuk. Köye girince, orada toplanmış bir kalabalık gördük. Yağız bir ata binmiş ve eline kırmızı beyaz renkli ve bu renkler üzerine âyetler yazılı bir bayrağı tutan bir kadın, bu kalabalığın önüne geçmiş, arkasından silâhlı, boğazlarına kadar cephane ve fişeklerle donanmış köylüler, ilâhîler söyliyerek yürüyordu. Bu alayın manzarası bizim kavgacılık duygumuzu kamçıladı.

Köyde bir eve indik. Henüz, istirahat etmek üzere oturmuştuk, ki köylüler geldiler ve hoşbeşten sonra Yunanlıların bir gün önce Turgutlu Kasaba ve Manisayı işgal ettiklerini söylediler. Bu her iki mevki, bulunduğumuz Belen köyüne beş, altı saat iraklıkta idi. Halit Paşa bu sözleri işitir işitmez başkalaştı, etrafındaki köylülere bu defa İstanbul, Uşak,

Eskişehir mevkilerine giden yolları sormaya başladı. Biz, büyük bir hayret içinde kalıyorduk. Teşkilât, kavga, taarruz, müdafaa, ayaklanma ümitleri suya mı düşüyordu? Halit Paşa daha fazla sabredemedi, ayağa kalktı. Kederli ve dargın bir suratla «ben gidiyorum» dedi.

— Paşam, nereye gidiyorsunuz? diye sorduk.

— «İstanbula» cevabını verdi.

— «Nasıl olur Paşam?» dedim.

Bitkin bir yüzle:

— «Artık her şey bitmiştir, başımızın çaresine bakalım» diye mırıldandı. (Halit Paşa, bilâhare köylerin birinde Yunanlılar tarafından tutularak cesedi parça parça edilmek suretile şehit edilmiştir.)

— Pekâlâ siz gidebilirsiniz, bari bize Salihliye kadar bir kılavuz veriniz. Dedim. Halit Paşanın bu nâgihani korku ve şaşkınlığı köylüler üzerinde bir yıldırım tesiri yaptı. Misafiri bulunduğumuz evin sahibi ve köyağası da ayağa kalkarak:

«Efendiler, buradan bir ayak önce uzaklaşınız. Yunanlılar bu gece buraya gelirler. Hem sizi öldürürler ve hem de sizin yüzünüzden bizi de yok ederler. Biz, size kılavuz da veremeyiz. Siz, bir ayak önce, geldiğiniz yere dönünüz, canınızı kurtarırsınız.» dedi.

Hürriyet ve itilâf propagandası ve subay düşmanlığı en küçük köylere kadar yayılmıştı.

Halit Paşa kalktı. Gidiyor. Eğer onu bırakırsak, bu defa yolu da bulamıyacağız. Yanımızda tek bir silâhımız da yok. Tekrar, yüzgeri, Akhisara dönmek ve ise başka yoldan baslamaktan başka care kalmamıştı. Geriye döndükten bir saat sonra Halit Paşa bizi yalnız bırakarak yanımızdan kaçtı. Gece yarısı, tekrar Kuyucak köyüne geldik. Ertesi sabah Kuyucakdan hareketle öğle zamanı Akhisarı tuttuk. Doğruca hükûmet konağına indik. Albay Kâzım o gün trenle (26/5/35) de İstanbula hareket ettiler. Bu defa, Akhisarda, daha fena bir muamele karşısında bulunduğumuzu anlıyorduk. Bize hiç kimse ne yiyecek ve ne de yatacak yer vermedi. Ne kaymakam, ne jandarma, ne memurlar ve ne de eşraf yanımıza gelmediler. Bizi otele kabul etmediler. Ve ahçılar yemek vermedi. Nihayet, hamiyetli bir jandarma neferi, hatır için, bize

bir lokantadan biraz yemek alıp getirdi. Bugün yanımıza Manisadan bize rapor getiren topçu yüzbaşısı Rasim geldi. Ve bize katıldı. Biz de taraftarlarımızın bir kişi arttığını görerek sevindik. 26/27 Mayıs gecesini hükûmet dairesinde kuru tahta üzerinde geçirdik. Ve ayın yirmi yedinci sabahı hep beraber Salihliye hareket ettik.

İSTANBULDAKİ HARBİYE NEZARETİNİN VE GENEL KURMAYIN GARP CEPHESİ TEŞEKKÜLÜNDEKİ ROLÜ

İzmir, mayısın onbeşinde Yunanlılar tarafından işgal ediliyor. Ve on gün sonra Yunanlılar Manisaya kadar ilerliyorlar. İstanbulda, İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerine, saray ihanetine, Hürriyet ve İtilâf ve nigehbancılık rezaletine rağmen mensupları vatanperver ve saygıya lâyık kimselerden mürekkep bir genel kurmay hâlâ yaşıyor. Bu insanlar çok nazik bir durumdadırlar. On gün kadar bir tereddüt devresi geçirdikten sonra yer yer kendiliğinden doğan ve on gün içinde belirir gibi olan ilk millî mukavemeti desteklemek kararını veriyorlar.

O zamanki Harbiye Nazırı şöyle bir emir yazabiliyor:

«Onyedinci Kolordu mıntakasında tahaddüs eden vaziyet dolayısile berveçhiati tertibat ahzolunacaktır:

1) 14 ncü Kolordu karargâhı ileride Bandırmaya nakledilecektir. Fakat bu karargâhın Bandırmaya nakli uzun süreceğinden şimdilik kolordu kumandanı, en lâzım olan maiyetini beraber alarak hemen Balıkesire gidecek ve orada ifayı vazife eyliyecektir. Bu Kolordunun maiyetine 56 ncı tümen dahi verilmiştir. 56 ncı tümen komutanı artık 17 ci Kolordu Kumandanlık vekâletini ifa etmiyecektir. Tümen karargâhının nerede tesisi lâzım geleceğini Kolordu Kumandanlığı emredecektir. Kolordunun mıntakasına (İzmir - Afyon - Karahisar) demiryolu (dahil) şimalindeki İzmir vilâyeti kısımları (dahil) eklenmiştir.

2) 57 nci tümen şimdilik müstakilen nezarete bağlıdır. (İzmir Afyon) hâriç hattının cenubunda bulunan 17 nci Kolordu mıntakası bu tümenin emrindedir.

3) İzmir ve Urladan çıkarılan bütün erler ve subaylar 56 ncı tümen karargâhı ile bu tümenin iki alayını teşkil etmek üzere 14 ncü kolordu tarafından Bandırmaya celb olunacaktır. Yalnız bunlardan kolorduya memur ve künyesi bulunmıyan subaylar ve 17 nci Kolordu karargâh subayları şimdilik Mudanyada kalacaktır. 56 ncı Tümen Kumandanı Hürrem Bey İstanbula gelecektir. 14 ncü Kolordu Bandırma ve Mudanyada bu teşkilâtı gayet müstacel yaparak 56 ncı tümenin alayla-

rını münasip göreceği mıntakaya sevkedecektir. Mudanyadan Bandırmaya nakl için İstanbuldan vasıtalar gönderilecektir.... ilâ.

Harbiye Nazırı
ŞEVKET TURGUT

Şunu da unutmıyalım, ki İzmirin işgalinin ertesi 16 Mayıs günü İstanbuldaki Harbiye Nezareti Harbiye Nazırı namına Cevat imzasile gönderdiği bir tamimde İzmire ve diğer sahil kasabalara İngiliz, İtalyan, Fransız ve Yunan kıtalarının ihraç edilmesi münasebetile şöyle bir vasayada bulunabiliyor: «Bu vaziyet muvacehesinde alelûmum kıtalarımızın yerlerini terketmiyerek yerlerinde kalmaları ve bir emrivaki gibi silâhlarından tecrit gibi bir muameleye maruz kalmamaları için kıtanın toplu, silâhbaşında zapturaptı yerinde bir halde bulundurulması en küçük müsellâh kıtanın dahi bu yolda hareket etmesi için alelûmum kumandanlar ve ahzıasker riyasetlerince her kıtaya tebligat ifası rica olunur.»

Bu ikinci emirde biraz şaşkınlık kokusu var. Düşman silâhlı kuvvetleri hem bir memlekete çıkacak, ayni zamanda bizim kıtalar nekadar küçük olursa olsun toplanacak, dağılmıyacak, yerinde kalacak. Bunun mânası, topluca düşmana teslim olmaktan başka bir şey değildir. Çünkü, karşı koymıya izin vermiyorsun bari münasip bir yere çekilmiye müsaade etsene!. İzmir hâdisesinden de ders alınmamış.

Yapılacak işin esası yukarıdaki birinci emirle kurulmuştur. İzmire çıkan Yunanlılar (Menemen, Manisa, Kasaba, Tire) hattını işgal ve tahkim etmekle şimale ve şarka karşı İzmiri muhafaza edecek vaziyete geçmişlerdir. Fakat Yunanlılar için istenilen şey, İzmir ve civarının işgali olmayıp tekmil küçük Asyayı ana Yunanistana bağlamak ve onu tamamile işgal etmekti. Bunun için de Türk ekseriyetini evvelâ İzmir civarından başlamak üzere vurmak, öldürmek, kaçırmak işine de başlıyacakları tabiî idi.

İzmirden sonra başlıca iki ilerleme istikametlerinden birisi şimale. Akhisar üzerinden Balıkesire, diğeir de şarka, Salihli üzerinden Uşak ve Afyonkarahisara gitmektedir. Yunanlıların Anadoluda nerelere kadar ilerliyecekleri, ne kadar kuvvette bir orduyu İzmir mıntakasında toplıyacakları ve hangi istikamette ilerlemek tasavvurunda oldukları bi-

linmiyordu. İstanbul Harbiye Nezareti, şimale karşı bir Yunan ilerlemesini 14 ncü Kolordu ile ve şarka karşı ilerlemeyi de 57 nci fırka ile durdurmak düşüncesile bu emri vermiştir.

Cenuba, Aydın istikametine bir ilerleme, o zaman İtalyan nüfuz ve işgal mıntakası sayılan bu mıntaka için bahis mevzuu değildi.

Bir müddet sonra Balıkesirdeki 61 nci tümen kumandanlığına Albay Kâzım Özalp, ve Bursadaki 56 ncı tümen komutanlığına da Albay Bekir Sami tayin edilmiş ve 14 ncü Kolordu karargâhı da Bandırmada yerleşerek gerek Balıkesir ve gerekse Bursa millî harekâtın inkişafında büyük roller oynamıştır.

* * *

Garp cephesinin kurulmasında, İstanbuldaki Harbiye Nezaretinin ve Genel Kurmayda çalışan yüksek rütbeli vatanperver arkadaşların oynadıkları mühim ve belki de başlıca rolü zikretmemek, tarih karşısında insafsızlık olur. Bu müesseseler, İngiliz işgalinin kendi başları üzerindeki sıkı kontroluna rağmen, Yunan işgal sahasına temas eden yerlerdeki askerî kıtalar kumandanlarını mukavemete ve halkı silâhlandırmağa teşvik için, kırılmış olan mâneviyatı mümkün mertebe düzeltmek için, bir gün, vaki olduğu veçhile, kendilerinin İngilizler tarafından tevkif edilerek Malta adasına nef'i edilmelerini dahi göze alarak günü gününe irşat, telkin, ve teşvik vazifelerini pek mükemmel bir surette yapmışlardır. Bunu, aşağıdaki vesikalarla dahi muhtasar olarak ispat edeceğim.

1) Haziranın 12 sinde Çinedeki 57 nci tümene Harbiye Nezareti şöyle bir emir vermiştir:

«Yunanlıların işgaline karşı her fırsattan istifade eylemek mümanaat çarelerine tevessül eylemek lâzımdır. Bu hususta, İtalyanların siyasî vaziyetlerinden de istifade ederek muavenetlerini istihsal, maksadın husulü için faydalıdır. İhtiyatkâr davranmak ta nazarı dikkatten dur tutulmamalıdır.»

2) Haziranın sonunda gönderilen bir genelgede:

(Müslüman ahalinin, yedek subayların kumandasında fevç fevç İzmir havalisine Yunanları tardiçin akın etmekte oldukları, Yunanlılardan istirdat olunan yerlerin derhal askerî kıtalar tarafından işgal edilerek asayişin iadesi...) deniliyor.

Bunun mânası çok açıktır. Ne duruyorsunuz, halkı toplayınız, silâhlandırınız yedek subayların kumandası altında sivil ve millî bir kıyam hareketi halinde Yunanlılara saldırtınız. Sonra arkadan muvazzaf kıtalarla siz de onları takip ederek destekleyiniz. İstirdat edilen yerlerde asayişi temin ediniz ve bu harekâtı bizzat idare ediniz (kendinizi göstermeksizin) demektir.

3) Haziranın dokuzunda Harbiye Nezaretinden gönderilen diğer bir genelgede:

Yunan işgalina karşı ilk silahı patlayanlardan Ayvalıkta alay mıntıka komutanı ve kaymakam ALİ Bey (Çetinkaya)

(Yunanlılar, İzmir işgalini halen tâ (Nazilli, Tire, Ödemiş, Akhisar) mevkilerine kadar tevsi ettikleri halde Ayvalık mevkiinde yaptıkları ihraçları daha ziyade içerlere sürüklemeğe muvaffak olamamışlardır. Aydın mıntakasında olduğu gibi, hiç şüphesiz Karesi mutasarrıflığı dahilinde dahi bîperva ilerlemek istiyen Yunanlıların Ayvalıktaki durdurulmalarına müessir olan mıntaka komutanı Kaymakam Ali Beyin mesai vakıası şayanı takdir ve teşekkür görülmüştür. Mıntaka kumanda-

nının sırf kendi ve şahsî teşebbüs ve içthadı ile yaptığı icraatin bütün kumanda hey'etlerince imtisal nümunesi olmasını temenni eylerim.)

İzmir Valisi
KANBUR İZZET

Bu emirle dahi, İstanbul Harbiye Nezareti, komutanların şahsî teşebbüsü ele alarak mukavemeti hazırlamalarını, emir eylemektedir. Yoksa İstanbul Harbiye Nezareti de pekâlâ bilir ki, Ayvalıktan, içerilere doğru büyükçe kıtaların ilerlemelerine müsait ne bir istikamet ve ne de bir yol yoktur. Ve Yunan istilâsının bu mıntakaya teşmili için dahi büyük devletler Yunanistana bir serbesti vermiş değillerdi. Yunanlıların o zaman Ayvalıkı işgal etmeleri, yüzde doksanı Rumlardan mürekkep olan Ayvalık kasabası halkının daveti ve gûya onların hayat ve mallarının muhafazası içindi.

Maamafi, İstanbul Harbiye Nezareti bu hâdiseden istifade ederek, oradaki Alay Komutanı (sabık Nafıa Vekili) Ali Beyin büyük bir vatanpervere lâyık olan hareket tarzını diğer komutanlara imtisal nümunesi vermekle korkak ve ümitsizleri kamçılamak fırsatını kaçırmamıştır.

4) Harbiye Nezaretinden 24 Mayıs 335 tarihli 57 nci tümen kumandanlığına gönderilen bir emir:

1 —) Ahali tarafından Yunanlıların hüsnü kabul görmesi, Aydın vilâyetinin âkıbeti için gayri kabili telâfi zararlar tevlit edecektir. Bunu, ahaliye pek seri bir surette anlatmanızı rica ederim. Bununla bir kital yapılmasını arzu etmiyorum. Fakat, herhalde, o havalideki itilâf zabitanı ile ecnebiler, bizim Yunan idaresini kat'iyyen istemediğimizi

anlamalıdır. Ahvali mahalliyeye göre yapılması lâzımgelen işleri siz daha iyi takdir edersiniz.

2 —) Askerin dağılması, vahameti pek büyük âkibetlere yol açar, heyeti zabitan işe çok ehemmiyetle sarılmalıdır.

5) 26 Haziranda Harbiye Nezaretinden gönderilen genelge:

1 — Menemende, Dikili civarlarında Kuvayi Milliye ile Yunanlılar arasında müsademeler olması ve Aydın civarında Yunanlılar üzerine millî kuvvetler tarafından baskınlar yapılması, efkârıumumiye üzerinde Aydın vilâyeti halkının Yunan işgalini kabul etmiyerek silâhla mukabele ettikleri ve Aydın vilâyetinin Yunanlılar tarafından işgalile matlup olan asayiş ve sükûtun elde edilemiyeceğini ispat ettiği cihetle lehimizdedir.

2 — Yunanlıların İzmiri işgal ettikleri esnada yaptıkları fecayi kendi aleyhlerinde cihan umumî efkârında bir cereyan hasıl etmiştir. Millî kuvvetlerin, Aydın vilâyetindeki teşebbüs ve fedakârlıklarının fayda yerine zarar vermemesi için (ihtisar ediyorum) silâhsız Rum ahaliye tecavüz edilmemesini... vs. vs.

Yukarıdaki bütün vesikalar, İstanbul Harbiye nezaretinin ve erkânı harbiyesinin lehinde olanlardır. Biraz da onların aleyhinde olanlarını neşredelim. O zaman bu zavallıların, Fransız veya İngilizlerin tazyiki altında bazı kere saçmaladıklarına da şahit oluyoruz.

Meselâ: O zaman Harbiye Nazırı olan Turgut Paşa 19 Haziranda Anadoluya şöyle bir şifreli telgrafname göndermeğe katlanmıştı:

(Bazı teşkilâtı milliyenin, Yunanlıların yeddi işgalinde bulunan memleketimizi istirdadı ihbar edildi. Bu gibi teşebbüslerin sulh müzakerelerine zarar iras ve her gûna mahzurları davet edeceği mümkün olduğundan, her türlü vasıtalara müracaatle tarafımızdan tecavüz vukuunun men'ine himmet olunması rü'yeti müsellemelerinden muntazırdır.)

Hattâ bu esnada, sulh müzakereleri yapmak üzere İstanbuldan Paris'e bir hey'etin gitmesini fırsat bulan Harbiye Nazırı, herhalde İstanbul işgal kumandanı sansörünün zoru altında şöyle bir tamim daha gönderiyor;

(Sulh müzakerelerine başlandığı ve umumî vaziyetin lehimize bir cereyan almağa yüz tuttuğu şu zamanda millî hareketlerin ve teşkillerin devamı memleket ve milletimiz için hüsnü âkibet vermiyeceği zatı

âlilerince de malûm bulunduğundan esasen ordu ile hiç bir alakası olmıyan bu gibi teşkilâtın iyi nasihatler ile önüne geçilmesini rica ve hükûmetin bu arzusunun filiyat mevkiine konmuş bulunduğuna dair hemen vürud edecek mütalealarınıza intizar ederim efendim.)

İstanbulHükûmetinin Harbiye Nazırı bu kadarcık saçmalıya bilmiş, acaba İstanbul Hükûmeti neler yapmıştır. Ali Kemalin ağzından millî harekâtı durdurmak için yazılan hiyanet vesikalarından birkaçı aşağıdadır;

Bu sırada Dahiliye Nazırı bulunan kahpe Ali Kemalin Balıkesir mütesarrıflığına yazmış olduğu emirlerden bazılarını aynile yazalım:

(Sizin ve arkadaşlarınızın, tarafımdan verilen sarih talimata tevfiki hareket etmemeniz bu felâketleri badi oldu. Defalarla söyledim. Ne kadar gaddarane ve hakşikenane olursa olsun biz bu işgallere karşı sarih haklarımızı şimdilik ancak siyaseten müdafaa edebiliriz. Paris'te Sadrazam Paşadan alınan haberlere göre, tebligat icra ediyoruz. Öyle iken, sizin tuttuğunuz çıkmazyol islâm ahaliyi nahak yere kırdırdıktan maada bizim iyi siyasî teşebbüslerimizi de körletir. Safvetle veya fartı hamiyetle bu gayrete kapılanları yeniden ikaz ediniz. Harp ve darp ile bu müthiş davayı fasledecek vaziyette değiliz. Buraca, yeniden itilâf mümessillerine müracaat ettik. Paris'ce de böyle yapıldı. Yunanlıların konferansça tayin edilmiş olan hududa çekilmeleri ve artık ilerlememeleri kariben kendilerine tebliğ olunur ve yapılır ümidindeyiz. Şimdi biz artık onların tahliye edecekleri yerlerde ve gerek sair cihetlerde emniyet ve asayişi muhafaza etmekle beraber alelhusus beynelanasır âdavet ve münafereti uyandırmamağa, hattâ mümkünse münasebatı haseneyi yeniden tesis etmeğe var kuvvetimizle çalışmalıyız. Hak ve hakkaniyet yolu budur. Sulh konferansı bizi dinler ve hakkımızda karar vermiye hazırlanırken bu siyasetten ayrılmak memlekete ihanettir. Bu sarih talimata muhalif hareket edenlerden hesap soracağımı tekrar bildiririm.

22/23 Haziran 335

Diğer bir şifre:

Gerek buraca ve gerekse Paris'ce yaptığımız siyasî teşebbüsler neticesinde İtilâf devletleri Yunanistana bu işgali muvakkati sulh konferansının tayin ettiği huduttan harice uzatmamasını resmen tebliğ eyiediler. Umarız, ki Yunanlılar da bu tebliğe tevfiki hareket ederek artık

memleketimizde ilerlemekten maada bazı sancak ve kazalarımızdan çekileceklerdir. Bu mühim dakikalarda uhdei fetanet ve hamiyetinize düsen şudur, ki vatanın menfaati âliyesini başka bir endişenin fevkinde tutarak bu tahliye olunan verlerde emnü asayisi kat'iyyen ihlâl ettirmeyiniz. Ve etmeğe kalkışanlara her kim olursa olsun asla âman vermeyiniz.

Nazillide vukuunu işittiğimiz ahval eğer sahih ise devlet ve millet için mahzı felâkettir. Çünkü düşmanlarımızın bekledikleri ve diledikleri budur. Hıristiyan ahalinin temini mal ve hayatı en birinci hedefiniz olsun. Cüz'ice iz'an ve irfan sahibi bir memur için böyle bir zamanda başka türlü hareket olamaz. Harp ve darp, yaygara ve şamata zamanı değil, en büyük vatanperverlik, sulh konferansında mukadderatımız karar altına alınır ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesabı görülürken olsun artık akıllandığımızı yâr ve ağyâra göstermek ve memleketimizde âdaleti temin, huzur ve asayisi muhafaza, fırka, mezhep, içtihat ve ihtilâflarına bakmıyarak ırz, can ve malı siyanet etmektir. Bugün, her Osmanlının ancak bir siyaseti olabilir. O da, su zavallı vatanı müdebbirane ve akılâne meslek ile kurtarmaktır. Bu hakikatleri ahaliyî İslâmiyeye anlatınız. İtilâfın küçük ve büyük bütün erkânına her türlü vasıtalarla Yunanlıların yaptıkları fezahat ve fecaatleri teşrih ederek neticei âdaletten ümitvar olabiliriz. Ancak aklımızı ve başımızı devşirmek temkin, sükûn ve vakarı elden bırakmamak şartile.

İZZET PAŞA HÜKÛMETİNİN DÜŞMESİNDEN SONRA İSTANBUL İŞGAL ORDULARININ VE YERLİ RUM VE ERMENİLERİN TÜRKLERE KARŞI TECAVÜZ VE HAKARETLERİ, SÖNMÜŞ VE YILMIŞ OLAN MİLLÎ İZZETİNEFSİ NASIL TEKRAR UYANDIRMIŞTIR?

Müttefik kuvvetlerin işgali altında İstanbul, bu ayrıca bir devirdir, bir tarihtir. Bunu burada hikâye etmemek, bizim yazımıza da, Türk gençliğine, yarının gençliğine verilecek intibaları tamamile nakleylemek vazifesini noksan yapmak demektir. Fakat kitabımız bütün bu tafsilâtları da içinde alacak kadar geniş tutulmadı.

İngiliz ve Fransızların silâhları altında İstanbul. Tüıklüğünün bu faciasını, yeni nesle salâhiyetli kalemler öğretmelidir.

İttihatcı şeflerin memleketten kaçmasını müteakip hükûmet mevkiine geçen ve (Mondros) Mütarekesini yapan İzzet Paşa Kabinesi, İstanbulda, halife altıncı Sultan Vahdettinin tekrar müstebit bir saltanat idaresi kurmak arzusuna, şehre hâkim olan İngilizlerin Türk hükûmetinin şeref ve haysiyetini ve prestijini tahkir ve tezyif hususundaki itiyatlara tahammül edemiyerek istifa etmiş ve malûm olan Ferit Paşa, iktidar mevkiine geçmiştir. Ferit Paşa Kabinesi, bir taraftan Saraya, ikincisi İngiliz süngüsüne, üçüncüsü Hürriyet ve İtilâf Partisine ve nihayet de İstanbulda bazı mütekait paşaların kurdukları nigehbancılar partisine dayandı.

İngilizler, Türk ordusunun tamamile lâğvı ile mütareke şartlarının kendi arzularına göre tatbik ettirilmesini bu kabine vasıtasile sağladılar. Yunanlıların, İzmiri işgalleri esnasında tek bir silâh atılmıyarak mukavemet edilmeksizin İzmirin Yunanlılara hediye edilmesini Yunanlılar bu kabineye borçludurlar. Daha önce, bütün Kafkasyayı işgal etmekte olan Türk askerleri, harpten önceki hudut gerisine çekilerek Kars, Ardıhan havalisi ile Azerbaycan mıntakasını kendi başına Ermenilerin katliâmına ve yağma ve tahriplerine açık ve serbest bırakıldı. Buradaki ordular lâğvedildi. Her tarafta teşekkül eden komisyonlar, mütareke şartlarının noktası noktasına tatbik ve icrası için çalışmakta, vaktıhazer garnizonlarına iade edilmiş olan tümenlerin depolarında ve kıtaatın nezdinde mevcut piyade ve makineli tüfeklerile topları ve bütün cephanenin ve uçakların ve harp gemilerile silâhlarını İngiliz murakabe subayları tarafından tesis edilen devri teslim anbarlarına yığdılar.

Kütahyada Eskişehirde, İzmirde, Bandırmada, Afyonkarahisarda, hattâ Ankara, Sıvas ve Erzurumda düşman subaylarına teslim edilen bu yüz binlerce silâh ve milyonlarca cephane ile Yunan ordusuna karşı uzun bir sefer açmak mümkündü. Müttefikler Yunanlıları Anadoluya saldırmazdan önce, Türklerin elinde onlara karşı kullanacak silâh bırakmamak kararını vermişlerdi. Bu kararı, Ferit Paşa hükûmetinin yeniden gönderdiği memurların hiyaneti, birçok lâkayıt daha doğrusu mağlûp olduk, bittik, kimsede takat kalmadı, düşüncesine saplanan âciz devlet idare memurlarının ve askerî komutanların gevşekliği yüzünden kolayca tatbik ettiler. Galip ordunun murakabe hey'etlerine karşı her türlü vasıtalara müracaat ederek silâhların mühim bir kısmını düşmana teslim edilmekten kurtaracak ateşli, kurnaz, büyük vatan sevgisi sahibi insanlar maalesef pek çok çıkmadı. Türklerin silâh ve cephaneleri ellerinden alınıyordu. Bu, millî heyecanı, millî isyanı tahrik edecek bir hâdise olmak lâzımdı. Pasif bir mukavemetin bile bu esnada çok faydaları olurdu. Bazı hamiyetli komutanlar, kuvvei umumiye cetvellerinde tahrifler yaparak veya İngiliz subaylarını birkaç kadeh rakı ile aldatarak bir miktar silâh ve cephane kaçırabilmişlerdi ki, ilk mukavemet bu silâhlarla icra edilmiştir. Meselâ, Niğdede bulunan Onbirinci piyade fırkası bu hususta kıymetli çalışmıştır. Erzurumda İngilizlere teslim edilmek üzere trenlere yükletilen büyük mikyasta piyade ve topçu cephanesi komutan tarafından tertip edilen bir plânla yolda göçebe Kürt aşiretlerine yağma ettirilmek suretile İngilizlerden kurtarılmış ve sonra şarkî Anadoluda Ermenilerin Türklere yaptıkları saldırışlara karşı Türk milletinin hayatı ve malı bu silâhlarla kurtarılmıştır.

Silâhlar ve toplar bir taraftan İngilizlere teslim edile dursun, diğer taraftan niğehbancı hükûmet, İstanbulda ve havalide kurmağa başladığı askerî mahkemelerle milliyetperver şeflere ittihatçı, yağmacı ve hırsızlık suçları takarak bunlar aleyhinde takiplere koyulmuştu. En tehlikeli sanılanlar, İngiliz askerî polisi tarafından yakalanarak Arapyan hanında tevkif ediliyor ve kafileler ahlinde Malta adasına sürülüyorlardı. İngilizler bazı en tehlikesiz kimseleri tevkif etmişler ve en tehlikelilere müsamaha etmişlerdir. İngiliz polisinin ahmaklığını bu münasebetle zikretmek uygun olacağı gibi bizim zatlardan da, İngilizler tarafından tevkif edilecekleri besbelli iken savuşacak kadar bir beceriklilik ve kabiliyet göstermiyerek aptalcasına Maltayı boylıyanlarını da zikretmek yerinde olur. Yeni nesil bundan ibret almalı, bir milletin en büyük

kuvvetinin yılmak bilmiyen bir mücadele vasfını her türlü şartlar altında dahi muhafaza etmek olduğunu bilmelidir.

Birçok vatanperverlerimiz ise kendilerini İngilizlere tevkif ettirmemek için mahallelerde, ücra köşelerde saklanmışlar ve buralarda milletin mâneviyatını zayıflatmıyacak ve belki de arttıracak propagandalara devam etmişlerdir. Tek başına çalışanlar olduğu gibi, gruplar teşkil edenler de vardı.

Ferit Paşanın Genel Kurmay Başkanlığında Cevat Paşanın kalması, milliyetperverler için büyük bir ferah ve destek olmuştu. Bilhassa niğehbancıların, harp esnasında rütbeleri yükselmiş subaylar için bir rütbe tasfiyesi ve makam tenzili veyahut ordudan çıkarılmaları için ihdas eyledikleri tasfiye komisyonunun icraatini padişah nezdinde tesir icra ederek durduran adam bu olmuştur. Balkan harbinde tezahür eden noksanları veyahut iktidarsızlıkları yüzünden Enver Paşanın tekaüde sevkettirdiği bütün paşalar ve subaylar derhal ortaya atıldılar ve iş başına geçtiler. Bu mağdurların, tekaüt kaldıkları müddetce olan maaş farkları bile verildi. Yürümeğe mecali olmıyan Müşir Şakir Paşaya bir nazırlık mevkii verilerek koltukla nezaret merdivenlerinden yukarıya çıkarıldı. İstanbulun bazı gazetelerinin dilleri bile değişmişti. İttihatçılık, subaylık, milliyetperverlik düşmanı omak bir zamanl için âdeta moda oldu. Vatanperverlik bir günah sayıldı. Ve harp meydanlarında kan döken kahramanlar birer köşeye sığındılar.

Bereket versin ki bu bozguncu zihniyet uzun sürmedi. İstanbul meclisinin vatansever âzaları, harp meydanlarının sinmiş kahramanları gizli ve açık propagandalarla milletin ruhundaki cevheri tekrar ve çabucak çıkardılar. İsmet, Kara Vasıf, Rauf Bey, Bekir Sami, Çolak Kemal gibi vatanperverler gizli gizli büyük roller oynadılar. Gün geçtikce halkın zihnini kaplıyan kara perde sıyrıldı. Zaman geçtikce ediplerimiz, şairlerimiz teessür ve acılarını kapalı ve açık olarak gazete sütunlarında izhar etmiye başladılar. Celâl Nuri, Falih Rıfkı, Süleyman Nazif, ve diğer birçok yazarlarımız bu kara günlerde kalem oynatmak medenî cesaretini gösterdiler. Bizans İmparatorlarını taklid ederek büyük bir ihtişamla beyaz atı üzerinde Sarayburnundan İstanbula giren Fransız generali (Franşe desperey) in İstanbula girdiği gün, Süleyman Nazif gazetesinde: (Dörtyüz yıldanberi Muhammedin ezanından ve Türkün topundan başka bir şey duymıyan darülhilâfe, uykudan uyan!) diye ba-

ğırdı. Bu sıarlarda Ermeni katliâmı ve tehciri meselelerinden dolayı eski mütasarrıflardan Kemal Bey asılmıştı. Sabah gazetelerinden birisi bu vak'ayı yazdığı zaman (Yüzbinlerce Türkü ve müslümanı kesen ve boğan jeneral Antranik e (*) Ermeni milleti bu günlerde murassâ bir kılıç hediye ederken biz de vatanseverlerimize asılma sehpası sunuyoruz) diyor.

Kemal Bey, asıldıktan sonra cenazesi evine gönderilmişti. Evinin önü derhal kalabalıklaştı. Cenaze kapıdan çıkarken bir ses bağırdı:

— Kemal Beyi nasıl tanırsınız?

Bütün cemaat birden:

— Büyük bir vatanperverdir. dediler.

Tıbbiye mektebi talebesi, bu millet şehidinin tabutuna bir çelenk getirdiler. Ortasında: (Türklerin büyük millî şehidi Kemal Bey) yazılı idi. Cenaze, Kadıköy itfaiye karakolunun önünden geçerken karakoldan bir takım asker kendiliğinden iki sıralı saf yapıp cenazeyi selâmladı. Ve arkadan cenaze alayına katıldı. Cenaze tezahürle Kızıltoprakda bir caminin önüne gelinciye kadar etrafta evlerden başlarını çıkartan kadın ve kızlar yüksek sesle ağlıyorlardı. Camiden, namazdan sonra hariciye memurlarından Fahrettin adlı bir zat coşarak «Arkadaşlar, ağlamayınız. Böyle zamanlarda büyüklerini bu kadar hürmetle tanımasını bilen bir millet ölmiyecektir» diye bağırdı. Cenaze, Kadıköydeki Mahmut Baba dergâhına gömüldü. Bir tıbbiye talebesi uzun bir hitabede bulundu. Nihayetinde: «Bütün Türk gençliği yemin ediyor, senin yolunda yüriyecektir.» dedi. Sonra üçbeş herkes dağıldı.

Ertesi günü çıkan Alemdar gazetesinde Refi Cevat diyordu ki: (Bu nümayiş hükûmetin âczine delâlet eder, bunlar, elân ittihatcılar, eğer hükûmet mâni olmazsa biz bu hergeleleri dağıtırız..) Fakat hükû-

---

[*] General Antranik, Sıvaslı bir Ermeni olup, Rus ordusunda generalliğe çıktıktan sonra Harbi Umumide Rus Kafkas ordularında bulunmuş ve bolşeviklik inkılâbında Ermeni Ordusu Başkumandanlığını yapmıştır. Kanlı katil bir komitacıdır. Yıkmadığı Türk hânımanı, yakmadığı Türk köyü ve ocağı kalmamıştır. Erzurum, Elazık, Bitlis, Van katliâmlarından sonra Kars, Gümrü, Azerbaycan mıntakalarında dahi ayrıca yüzbinlerce Türk öldürtmüştür.

met korkmuştu. Kemal Beyden başka hiç bir mevkufun kanına girememişti.

İşte artık İstanbul umumî efkârı gittikçe düzelmekte, mâneviyat yükselmektedir. Müslüman halkı ürkütmek için Boğaziçinde her gün yer değiştiren ve toplarile minarelere nişan alarak talim yapan İngiliz dritnavtları ve ne de arasıra karaya çıkarılan İngiliz deniz askerlerile İskoçya alaylarından mürekkep gösteri ve tehdit kafilelerinin haykırışları kimseyi ürkütemiyordu. Türkiyenin tamamile taksimini günün meselesi halinde bir emri vaki gibi münakaşa eden ve sütunlarla yazılar dolduran belli başlı Avrupa gazetelerinin neşriyatı önünde ve İstanbul askerî işgalinin verdiği korku karşısında Rumların ve Ermenilerin düşman müstevliler tarafından silâhlandırılarak Türklere karşı bir saldırışları tehdidi muvacehesinde kırılmış olan mâneviyat tekrar düzelmeğe başlamıştı. Şimdi artık: «Kurtuluş çaresi kalmadı, Amerikan mandasını istiyelim.. İngiliz himayesine gelin.. Fransızlara boyun eğelim gibi şaşkın lâflar duyulmaz olmuştu..» Türk milletinin fikrine yeni bir şey doğuyordu: (Türkiyeyi kurtarmak için tekrar Türk milletinin kendi bazusuna müracaat etmek.)

Damat Ferit Paşanın başkanlığı altında bulunan hükûmette Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa, ve Harbiye Nazırı ise Şevket Turgut Paşa idi. Memleketin, yakın bir zamanda çok fena bir şekle sokulmak istenildiğine ve memlekete karşı İngilizler ve padişah tarafından esaslı bir suikasd tertip edildiğine vakıf olan bu zatlar, en ziyade güvenilecek unsurları iş başına gönderdiler. Ve onlara vazife verdiler. Böylece:

Kâzım Kara Bekir Paşa: Merkezi Erzurumda bulunan 15 nci kolordu kumandanlığına

Ali Fuat Paşa: Merkezini Konyadan Ankaraya değiştirmiş olan yirminci kolordu komutanlığına

Albay Refet (Refet Paşa): Sıvasta 3 ncü kolordu K. na

: Cafer Tayyar: Edirnedeki 1 nci kolordu K. na

: Galatalı Şevket: Çanakkale müstahkem mevki K. na

Yarbay Çolak Kemal: Merkezi İstanbulda bulunan 10 ncu Kafkas tümeni komutanlığına

Evvelce yazıldığı veçhile Albay Bekir Sami Bursadaki 56 ncı tümen komutanlığına ve Albay Kâzım Özalp Balıkesirdeki 61 nci tümen komutanlığına.

Yusuf İzzet Paşa dahi 14 ncü kolordu komutanlığına evvelce yerleştirilmiştir. Herkesce malûm olduğu üzere, bu zamanda Mustafa Kemal Paşa dahi Üçüncü Ordu Müfettişi olarak şarkta vazifedar ediliyor ve böylece mevcut ve itimada şayan ve büyük harp içinde yetişmiş ve kendini göstermiş olan vatanverver komutanların bir kısmı derhal iş başına gönderiliyor.

Bu arkadaşlar, nazarı dikkati celbetmeksizin tekrar silâhlanmak, ve hazırlanmak ve vukuu pek yakın olan bir Rum ve Ermeni katliâmına karşı hazır bulunmak, milleti uyandırarak esirliğe boyun eğmemek talimat ve düşüncesile yeni işlerinin başına geçmek üzere yola çıkmışlardır.

Yalnız İstanbul değil, bütün Anadolu dahi yer yer müttefik askerleri tarafından işgal edilmiş ve işgal edilmemiş olan mühim merkezlere ise irtibat subayı adı altında kontrolcular gönderilmiş olduğundan yeni vazife alanların işleri o kadar da kolay değildi.

Hükûmet ve idare memurlarının mühim bir kısmı değiştirilerek yerlerine itilâfcılardan yeni memurlar gönderilmişti. Bu itilâfcılar ise ya çok yaşlı, ya ahlâksız ve vatansız kimselerdi.

Biraz da, İstanbul dışındaki halkın o zamanki durumu hakkında birkaç söz söyliyelim:

Memleketin yüzde seksenini teşkil eden köylü, harbin büyük acısını çekmişti. Her evden birkaç genç eksilmişti. Yalnız düşman silâhları yüzünden değil, fakat iyi idare edilmemezliğin verdiği envai hastalıklar yüzünden millet kırılmıştı. Bu hal herkesin bilhassa köylünün hiddet ve nefretini mucip olmuştu. Mütarekenin ilânını müteakip tütün, üzüm ve diğer toprak mahsulleri para etmiye başladı. Köylünün cebine para giriyordu. Binaenaleyh köylü, tekrar bir silâh patlatmak, ikinci bir sergüzeşte atılarak hayat ve mevcudiyetini kaybetmektense şimdilik kendisine zararı dokunmıyan ve kendisinden uzakta duran bir ecnebi istilâsını veya bir rejim değişmesini zararlı görmezdi. Bahusus, ki onun kulaklarına kadar götürülen bir propaganda vardı; İngiliz askerleri, Türk köylüsünü Rum ve Ermeni tecavüzünden kurtaracak âdil insanlardır.

Şehir ve kasabalarda işgal kuvvetleri ile ve onları Türklüğün aleyhinde teşvik ve harekete getiren Rum ve Ermenilerle daha yakından temasa gelen Türk burjuvazisi diyebileceğimiz esnaf ve tüccar sınıfı ise sakin ve harbi sevmiyen kimseler olmalarına rağmen ecnebi istilâsının ve yerli hıristiyanların takındıkları tavru hareketler karşısında mide bu-

lantısına uğradılar. Türkiyede ticaretin, küçük san'atin Türklere dahi intikali için İttihadıterakkinin bazı aşırı hareketlerinden hiddetlenmiş olan Rum, Ermeni ve diğer gayri Türkler, kendilerine sempati gösteren istilâcılara dayanarak ticaret ve iktisat âleminden Türkleri tamamile kovmak için harekete giçmişlerdi.

İstanbulda İngiliz askerleri tramvaya önden binen, tavukları başaşağıya taşıyan, piyade kaldırımları üzerinde yürümiyen fesli Türklere hükmü karakuşi olarak bol bol para cezaları vermekte ve sokak ortalarında kamçılamaktaydılar. Millî kuvvetlere intisap ettikleri bahanesile bir çoklarının evleri basılıp aranmakta ve kendileri Arapyan hanında tevkif edilerek binlerce lira rüşvet mukabilinde serbest bırakılmakta idiler. Tramvayları, demiryollarını tekrar Türk düşmanı gayri Türkler istilâ etmişlerdi. Ellerinden geldiği kadar Türk yolculara güçlük göstermekte, hakaret etmekte tereddüt etmiyorlardı.

Memleketin en vatanperver unsuru, muvazzaf ve ihtiyat subayları idi. Öğretmenlerin büyük bir kısmı harp münasebetile yedek subay olmuşlardı. Bunların yarısı Büyük harpte şehit olmuş, dörtte biri harp esiri olarak henüz İngilterede ve Rusyada bulunuyorlardı. Geriye kalan dörtte birin bir kısmı ise İstanbul ve diğer büyük şehirlere dönmüşler, tekaütlüklerini veyahut istifalarını istiyerek sakin ve çalışkan bir unsur kalmıya çoluk ve çocuklarını yeni intisap ettikleri ticaret veya sanat hayatında geçindirmiye karar vermişlerdi.

Yalnız İstanbulda, böyle sivil ticaret hayatına atılmış binden fazla muvazzaf subay ve bir misli yedek subay toplanmıştı.

İşte bu sırada, İngiltere hükûmeti, Mısırda ve Hindistanda mevkuf bulundurduğu yüzbinlerce Türk esirini iade mecburiyetinde kaldı. Avam kamarasının Maliye Encümeni, bu esirleri beslemek için İngiltere devletinin daha fazla masraf etmesine razı olmadığından bunları Türkiyeye iade için hükûmeti sıkıştırıyordu. Halbuki harp görmüş, tecrübeli yüzbinlerce insanın Türkiyeye dönmesi, Türk millî cephesini kuvvetlendirecekti. Ve nitekim de öyle oldu. Esirlikten dönen subay ve neferler yavaş yavaş Anadoluya geçmiye başladılar.

Bir binbaşı bana şöyle bir hikâye söyledi:

Mütarekeden sonra artık askerlikten çıkmıya karar verdim. Üç dört arkadaş birer miktar para koyarak Tophanede bir un değirmeni işletmiye başladık. Unculuk ediyor, namusumuzla kazanarak geçinmiye ça-

lışıyorduk. Hattâ yavaş yavaş, yanımızdaki Rum değirmencilere rekabet etmiye bile başladık. Çünkü, bir amele gibi kendimiz de çalışıyorduk. Rum ve Ermeniler bizi çekemediler. Aleyhimizde İngiliz polisine bizi jurnal etmişler. Bir gün, ansızın değirmenimiz basıldı. Dolu un çuvalları, içlerinde dinamit veya bomba saklanmış diye müsadere, yağma, veyahut çamurlar içine atıldı. Sermayemiz mahvoldu. Bir müddet de mevkuf kaldık. Elimizde avucumuzda kalanı da, hapisten kurtulmak için İngiliz subaylarına rüşvet olarak yedirdik. İp ve sivri külâhla kaldık. Hayatımızı, şerefimizi kurtarmak ve öç almak için hemen Anadoluya geçerek Millî harekât cephesine katıldık.

Bir piyade yüzbaşısı da şöyle anlattı:

Uzun müddet Hindistanda esir kaldıktan sonra vatanım olan İstanbula döndüm. İhtiyar bir anam, genç bir karım, ve iki oğlum vardı. Artık; kendimi karıma ve çocuklarıma tahsis eylemeyi düşünerek askerlikten çıktım. Az bir param vardı. Elimden hiç bir san'at gelmezdi. Doğduğum memleket İstanbul olduğundan ancak burada çalışabilirdim. En kolay bir iş olmak üzere iki binek arabası satın aldım. Bunlardan birisini ben kullanıyor, diğerini de ondört yaşındaki oğlum kullanıyordu. Ayrıca bir de muavin bulmuştum. Bir ay kadar çalıştım. İlk aydaki kazanç, hakikaten bana ümit verecek bir haldeydi. Günün birinde, gece yarısı yorgun bir halde evime dönmüş, hayvanları ahıra çekmiştim. Ortaköy civarında oturuyordum. Kapı birdenbire hızlı hızlı çalındı. Sarhoş iki İngiliz çavuşu ile, Türkçe konuşan ve sırtında İngiliz üniforması taşıyan, bir Rum, kapıyı kıracak derecede çalıyor ve bağırıyorlardı. Kapıyı açar açmaz üç kişi birden üzerime saldırarak, ağzımı bile açmıya vakit bırakmadan kollarımı bağladılar. Karımın ve anamın feryatları bütün mahalleyi tuttuğu halde, cesaret göstererek tek bir adam pencereden başını dışarıya çıkaramadı. Kollarım bağlı olarak beni yürüttüler. Bunlardan bir İngiliz çavuşu beni Beşiktaşa kadar yürüttü. Diğer ikisi ise ahıra girerek hayvanları arabaya koşmuşlar ve arabamın birisini hayvanlarile birlikte alıp savuşmuşlardı. Süngü takılı tüfeği ile beni arkamdan tehditle götüren İngiliz çavuşu beni Beşiktaş polis karakolundan içeriye soktu. Ve Türk polislerine, onların ve benim anlamadığım İngilizce ile bir şeyler söyliyerek çıkıp gitti.

Polisler ve ben birbirimize bakakaldık. Şaşırmış bir komiser, vakayı benden öğrenmek istiyordu. İşi anlattım. Daha ziyade hayret ettiler. İngiliz neferinin ne olduğunu anlamak için bir polis dışarıya çıktı ise de

kimseyi bulamadı. Polisler, cesaret edip kollarımı çözdülerse de ne kendileri ve ne de telefonla konuştukları mafevkleri karakoldan çıkıp evime gitmekliğime izin veremiyorlardı. Ertesi günü, âdi bir hırsızlık vakası karşısında olduğumuzu anladık. Araba ve hayvanlar uçmuştu. Tophanedeki muhteşem İngiliz karargâhına giderek bizzat tarafımdan, ve gerekse İstanbul polisi tarafından yapılan müracaatler (yes, olrayt) istihzalarile karşılanmış ve hiç bir netice elde edilememişti. İngilizlere ise bir kereden ziyade müracaata imkân yoktu. Bir hafta sonra hayırlı bir müşteri bularak diğer arabayı sattım. Ve (bizi Anadolu paklar, belki inşallah biz de Anadoluyu paklarız) deyip gizlice bir vapura binip çoluk çocuk İneboluya çıktık.

İşte, ben İstanbulda ve diğer büyük şehirlerde, istilâcı orduların ve onlara klavuzluk eden Rum ve Ermeni yurddaşların ika eyledikleri binlerce kötülüklerin bir iki tanesini saydım.

İzmir ve havalisinde, anaları babaları ve kardeşleri öldürülerek Anadolunun içine kaçıp gelen bedbaht Türklerin ve büyük şehirlerde hakaretlere uğrıyan şerefli insanların Anadoluya kaçıp gelmeleridir, ki Millî harekâtı kuvvetlendirmiştir. Müstevli orduların ve onlara yol gösteren Rum ve Ermenilerin bu alçakca hareketleri, Anadolu ve Rumeli reddilhak, hey'etlerini, Müdafaaî hukuklarını kurdurmuş, millî kıyamı yaratmıştır. Bu yüzden İngilizlere Rum ve Ermeni yurddaşlara burada teşekkür etmek lâzımdır.

YUNANLILARA GÖRE HAZİRANIN ONUNDAN SONRAKİ VAKAYİ

İzmir şehrindeki hâdise, ve şehirden kurtulup çekilen askerlerle halkın, Yunanlıların İzmirde yaptıkları katliâmı hikâye etlemeleri, gerideki Türk halkı arasında nefsi müdafaa hissini ve müsellâh mukavemeti teşvik ediyor. Bandırma, Denizli, Balıkesir, ve Soma ilk kurulan mukavemet yuvalarıdır. Yunanlılar, yerli Rumlardan aldıkları mübalâğalı haberler üzerine İzmire çıkarılan tümenin kâfi gelmiyeceğini anlıyorlar ve derhal yeni takviye kıt'aları getirmiye başlıyorlar. Ve yeni kıt'aların başına jeneral (Nieder) i kumandan tayin ediyorlar. Epir Umumî Valisi Bay Stergiadis de Yunan umumî valisi sıfatile İzmire geliyor. Drama'daki müslüman belediye reisi olan Naipzade adında birisi de vali muavini olarak getirilmeğe unutulmuyor.

Şimdi haziranın onundan temmuz ortasına kadar geçen vak'aları Yunanlıların ağzından dinliyelim.

Jeneral Nieder İzmire geldiği vakit kumandasındaki kuvvetleri;
Birinci fırkanın üç alayı.
Adalar fırkasının üç alayı.
Girit tümeninden bir alaydan ibarettir.

15 Haziran sabahı Bergamadan Dikiliye giden bir kafile yolda Türk çeteleri tarafından taarruza uğruyor. Çeteler, Bergamaya dahi saldırıyorlar. 8 nci Girit alayının bir taburu, bir topçu takımının himayesinde olarak, kasabanın şimalî garbisindeki ormanın kenarında şiddetle müdafaa ediyor. Fakat tamamile kuşatılmış olduğundan, akşamleyin Menemene doğru çekilmiye karar veriyor. Bu çekiliş de atlı çeteler ve ayaklanmış köylülerin hücumlarile hırpalanıyor. Bunun üzerine Albay Zafiryo, 6 ncı Adalar alayını Dikiliye ve 3 ncü süvari alayını Menemene gönderiyor. Iki gün sonra da 5 nci Adalar alayı da Menemene gönderiliyor.

19 Haziranda bu kıt'alar Dikili ve Menemene hareketle düşmana çatıyorlar. Düşman 1000 kadar çete ile 4-6 makineli tüfekten ibarettir. Çeteler (Çiflik — Bürhaniye — Sedil) hattında muharebeyi kabul etmekten çekinmiyorlar. Neticede (Bergama, Soma, Kınık, Zağnos) istikametinde çekilmiye mecbur oluyorlar. Yunan ileri karakolları Kınık ve Zağnosda yerleşiyorlar. Gûya, Bergamadan çekilen 8 nci Girit alayı-

na mensup taburun erleri (Ralli, Çiflik, Bergama) ve (Aliağa, Bergama) yolları üzerinde çeteler ve köylüler tarafından boğazlanmış ve azaları kesilmiş olarak bulunuyor. Bunun üzerine Yunanlılar bütün bu mıntakadaki köylere karşı intikam almak için vahşicesine saldırıyorlar.

2 nci bir mühim çarpışma da Aydında oluyor. Aydındaki Yunan alayına, tümen komutanı Bay Şefikin kumandası altında muntazam askerlerle çeteler ve birçok köylülerden mürekkep bir kuvvet haziranın onbeşinci günü saldırıyorlar. Bu çeteler, İtalyan mıntakasından hareket etmişlerdir. 10,5 luk Türk topları, Menderes suyunun cenubunda mevzi almışlardır. Yunan alayı ile emrindeki dağ topçu taburu haziranın 17 ci sabahı Aydını tahliye ederek Erbeyli üzerine çekiliyorlar. Ve yardım gönderilemediğinden Tirede toplanıyorlar. Fakat yeniden 7 taburla 3 batarya ile takviye edilerek ayın 19 ncu günü tekrar Aydına giriyorlar. Ve İtalyanların protestolarına rağmen daha cenuba sarkarak Menderes köprüsü üzerine bir posta koymak suretile nehir kıyısında yerleşiyorlar. Yunanlılara göre Aydında Türk çeteleri binlerce sivil, asker, erkek ve kadın Rum halkını katliâm etmiştir. Temmuz ayı ortasında Yunan ordusunun durumu şöyledir:

1 nci tümen: (karargâhı Aydın), Menderes boyunca tertibat alıyor.

2 nci tümen: (karargâhı Torbalı) da. Menderes boyunca tertibat alıyor.

13 ncü tümen: (karargâhı Bergama): Bergamanın 20 km. şarkî mıntakası (Kınık-Sarhanlı) ya kadar.

Ayni zamanda dahi Anadoludaki yerli Rumlardan İzmir tümeni teşkil edilerek İzmirde ihtiyat olarak yerleştiriliyor. Bu suretle Anadoludaki Yunan tümenlerinin sayısı iki ayın içinde beşe çıkarılıyor. Şöyle böyle yüzbin kişilik bir ordudur. Bunun karşısındaki Türk kuvvetlerinin ise ne kadar az yâni birkaç bini bile bulmadığı ve bu birkaç bin kişiyi de köyden, kasabadan ve şehirden derleyip toplayıp, silâhlandırmak, ve nihayet düşman karşısına götürmek için o zaman başta subaylar olmak üzere her yerde Türk münevverlerinin arasından çıkan vatansever gençlerin gerek halk kitlelerile anlaşmak ve gerekse birbirlerile anlaşmak için sarfeyledikleri gayreti ve çektikleri ıztırabı ve en nihayet garbî Anadoluda, Bandırma, Balıkesir, Aydında ilk beliren ve hiç bir makamdan direktif ve emir almaksızın kendiliğinden beliren bir mukavemet hareketinin nasıl gitgide büyüdüğünü görüyoruz.

BALIKESİR VE SALİHLİ CEPHESİNİN İLK KURULUŞUNDA ROL OYNIYANLAR

Bu mıntakada ilk mukavemetin kuruluşunda rolü olan vatanperverlerin kimler olduğu aşağıdaki vesikalardan çıkarılacaktır.. Bu sebepten birkaç vesika zikretmeyi münasip gördüm.

* * *

18/ Haziran/1919

17 nci Kolordu Komutanı Bekir Sami Beye

Bugün 71 kişilik bir kuvveti, yedek subaylar kumandasında Ahmetliye gönderdim.

Alaşehir Millî Kuvvetler Komutanı
MUSTAFA
18/Haziran/1919

Kulada Albay Bekir Sami Beye:

—) Bergamada bulunan Yunan taburu 15 16 haziran 1919 gecesi ve ertesi gün Millî kuvvetlerimiz tarafından tamamile yok edilmiş. Makineli tüfekler zaptedilmiş ve düşmanı Menemenden gönderilen imdat kuvveti ancak Aliağa çifliğine kadar gelebilmiş ve orada kalmıştır. Düşmanın Dikiliye çıkarılan kuvveti ile Millî kuvvetimiz arasında Dikilinin 3 Km. şimalinde muharebe cereyan etmektedir.

2 —) Pek mühim miktarda Millî kuvvetlerimiz, (Manisa, Menemen) cephesine karşı ilerlemektedir.

3 —) Ben karargâhımın bir kısmı ile bugün Akhisara geldim. 61 tümene tayin edilen Albay Kâzım (Özalp) bugün Bergamada karargâhını kuracaktır.

4 —) Kınıktaki nizamiye taburunun nihayet iki gün zarfında Ahmetlide bulunması lâzımdır. Bu tabur mevcudunun ikmalinden güzergâhtaki bilcümle asker alma şubelerile jandarma komutanları ve mahalli hükûmet âmirleri mes'uldürler. İşbu tabur Millî kuvvetlerle birlikte ilerlemiş olmalıdır.

5 —) Yunan kuvveteri hiç bir itilâf hükûmetinin yardımını görmeksizin karşımızda tamamile münferit kalmışlardır. Bergamada Millî kuvvetlerimizin parlak muvaffakiyetleri İzmirde bile pek elîm tesir-

ler yapmıştır. En ufak bir kuvvetimizin ileri hareketi Millî kuvvetlerimizin çabucak teşekkülünü sağlıyacak ve ahalimizin mânevî kuvvetlerini yükseltecektir. Genel siyasî durumun lehimizde olarak değiştiğini bütün devlet memurlarına, askerlere ve bilhassa halka iyice anlatmak ve bununla beraber her vakitten ziyade emniyet ve asayişin muhafazasına gayret eylemek lâzımdır.

Ondördüncü Kolordu Komutanı Mirliva
YUSUF İZZET

İşte, General Yusuf İzzet, Bandırmadan kalkıyor, Akhisara geliyor ve cephenin kurulması için ilk sarih talimat ve emrini veriyor.

Diğer bir vesika.

Tamim:

Kula
20/Haziran/1919

1) Gönüllü teşkilâtını tamamlamak için 17 nci Kolordu karargâhı 21 haziran sabahı Kuladan hareket edecek ve akşamı Salihlide bulunacaktır.

2) Piyade taburu; Tahir Bey ve maiyeti 20 haziran 1919 sabahı Kula ve Alaşehirden hareket edecektir. Tahir Bey 10/20 gecesi Salihliye varacaktır. Piyade taburu yol üzerinde olduğundan döküntü vermemek için yürüye bildiği kadar yürüyerek istediği mahalde konaklıyabilir. Böyle olursa piyade taburu 21 haziran 919 öğleden önce Salihliye varacak ve şehir civarında ordugâha geçecektir. Ordugâhın hariçle teması şiddetle mennedilecektir. Alaşehir gönüllüleri de 20 haziranda Salihliye varacaklardır. Gerek bu gönüllüler arasında ve gerekse askerî mükellefiyet çağındakilerden makineli tüfek veya buna yarar neferler varsa hemen piyade taburuna verilecektir. Kolordu karargâhında bulunan yüzbaşı Seyit Ali, yüzbaşı Hasan Fehmi (*) yüzbaşı Celâl, teğmen Halim ve atlı süvari piyade taburu ile birlikte hareket edecektir.

---

[*] Yüzbaşı Seyit Ali ile yüzbaşı Hasan Fehmi dört gün sonra Ahmetlide şehit olmuşlardır.

3) İşbu atlı subaylar yüzbaşı Seyit Ali kumandasında olarak 20 haziran akşamı Salihliye varacaklardır. Tahir Bey bunlarla ve maiyeti ile birlikte acele Ahmetliyi işgal ederek Ahmetlinin garbindeki düşmanla temas edecektir. Düşmanın mıktarı, cephesi, tahkimat ve sairesi hakkında mükemmel keşiflerde bulunacaktır. 21 haziran öğleden itibaren Tahir Bey, Ahmetli mıntaka komutanı olarak vazifeye başlıyacak ve Alaşehir gönüllüleri de beraber olacaktır. Piyade taburu da 21 Haziranda bir bölük ile bunları takviye edecektir.

Onyedinci Kolordu Komutanı Vekili
Bekir Sami

20 Haziran 1919

Alaşehirde Millî Kuvvetler Komutanı Mustafa Beye

Yaşamak için Türk milletinin atılmıya mecbur olduğu mücahedeî millîyeye bütün iman ve azmi ile giren Alaşehirin fedakâr ve vatanperver ahalisine ve bunların pisvası olan zatı âlilerine arzı şükran ile mabât millî kuvvetlerinin sür'atle hareket ettirilmesini rica ederim.

17. Kolordu. K.
Bekir Sami

Diğer bir vesika.
Eşmede 17 nci Kolordu Komutanı Bekir Sami Beye

31 Mayıs 1919 numaralı telgrafa cevaptır:

Vaziyetinizi müş'ir şifreniz beni pek müteellim etti. Gaflet ve teşkilâtsızlığın bu kadar feci ve canhıraş âkıbeti tevlid ettiği anlaşılmakta ise de ümitsizliğe kapılacak zamanda olunmadığı, maazallah kuamnda ve müdafaa hey'etlerinden görülecek zaaf eserlerinin milletin mutlak esaretine müntec olacağını pek güzel takdir buyurmuşsunuz. Memleketin daha şarkındaki komutanlarile irtibat ve temasın temini muhafazası pek mühimdir. Vaziyetin ıslahı için müştereken çareler yaratmıya mecburuz. Yakın istikbalde zuhuru pek kat'î olan umumî bir vaziyette kuvvetli ve kudretli bulunmak için memleketin muntazam bir teşkilât altına alınmasına çalışmalıyız. Bunun husul bulacağına itimat edebiliriz. Bu

taraflarda halk tamamen müteyakkız ve her türlü fedakârlığa âmadedir. İzmirin âkıbeti, tekmil vicdanı milleti müdafaai istiklâl hususunda bir

(Garp Cephesinin kurulmasında büyük ma'nevî ve irşat tesiri olan
EBEDİ ŞEF ATATÜRK

âzim ve irade etrafında topladı. Bu cihetle bu âkıbetin pâyidar olamıyacağı şüphesizdir. Gayemiz bir olmalıdır. Umumî cihan vaziyetinin ve bilhassa son Kafkas hâdiselerinin benim için ümit verici olduğunu tebşir eylerim. Vaziyetinizden ve o taraf millî teşekküllerinden ve cereyanı vukuattan sık malûmat ita buyurmanızı rica ederim.

Havza: 9 Haziran 1919

9 uncu Ordu Komutanı
MUSTAFA KEMAL

İşte Atatürk de gayet sanatkârane bir surette Havzadan işe karışıyor. Ve garbî Anadolu cephesine mâneviyat ve cesaret ve ümit tohumları fırlatıyor.

Diğer bir vesika daha:

14 Haziran 1919, Istanbul Harbiye Nezaretinden şifreli tel.
Eşmede 56 ncı Tümen Komutanlığına

14 Haziran 1919 da vaziyet şöyledir:

1) Kafkas, Irak; Suriye, Adana, mıntakalarına civar kolordu ve müfettişlikler mıntakalarında zikre değer bir değişiklik yoktur.

2) İzmir Yunan işgali şarkan Nazilli ve şimalen Akhisara kadar genişlemişken birdenbire tevakkuf etmiş ondan sonra bir ric'at hareketı başlamıştır. Şimdilik; Ahmetli, Turgutlu kasabalarının Yunanlılar tarafından tahliye edildiği gayri resmî bir suretle istihbar edilimştir. Akhisarın tahliyesi resmen taayyün etmiştir. Akhisarı işgal eden Yunan komutanı, kaymakamın nezdine giderek aldığı emir mucibince kasabayı tahliye edip çekileceğini tebliğ etmiş, ve 10 haziran gecesi müfrezesile cenuba doğru hareket etmiş.

3))Ayvalık kasabasına çıkan Yunanlıları, alay komutanı ittihaz ettiği siyasî ve filî tedbirlerle kasabadan bir adım dışarıya çıkartmamağa muvaffak olmuştur.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi
CEVAT

Diğer mühim bir vesika daha: Ankaradan
27/Haziran/1919

1) Mütarekeyi müteakip vatan ve milletimizin maruz kaldığı fevkaâde ahval sebebile askerî vazifelerden başka asayiş vesair memleket işlerinin iyi cereyan etmesi maksadı ile Meclisi Vükelâ kararile Osmanlı memleketi 9 kolordu mıntakası ihtiva eden 3 Ordu müfettişliğine taksim edilmiş ve Ordu müfettişlerile kolordu komutanlarının askerî vazifelerden ayrıca olarak mühim dahiliye işleri hakkında dahi mülkiye memurlarına talimat vermek ve bu talimatın icra ve infazına da salâhiyettar kılınmış olduğu Harbiye Nezaretinin 5 Haziran 1919 tarih ve Genel Kurmayın Şube 1,3377 No.lu emirnamelerile tebliğ buyurulmuştur.

2) Bu emre göre: Ankara ve Kastamoni vilâyetlerile Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar mutasarrıfları ve Konya vilâyetinin İsparta ve Burdur livaları 20 inci kolordu dairesini teşkil etmektedir. Bu kolordu dairesi de üç mıntakaya ayrılmıştır.....

3) Mıntaka komutanlarının vazifesi. kendi mıntakalarında en büyük mülkiye memurlarile fikir ve işbirliği yaparak mıntakalarında asayişi muhafaza ve muhtelif unsurlar arasında gecimi sağlamak, âdi şakaveti takip ve tenkil isini jandarmaya bırakarak siyasî maksatla kurulmuş veyahut köylere korku ve zarar vermiye baslamış ve zarar vermiye başlamış büyük çeteleri yoketmek ve asayisi sağlamakta jandarmaya yardımcı olmak ve Müdafaai Hukuk ve Reddiilhak cemiyetlerinin kurulmasına yardım etmek ve bunlar vasıtasile yapılacak intihaplarda sükûnetle bîtaraf kalmak ..... İzmirin isgali sırasında padisahımız hattı hümayunlarile ve Sadrazam Pasanın beyannamelerile Müdafai Hukuk emrindeki mühim vazifeler sarih olarak irade buyrulmuştu. Binaenaleyh taarruza uğrıyan vatan ve mukaddesatını müdafaa maksadile teşkil ve günden güne kuvvet ve azmini arttırarak çarpışan bir avuç kahraman milletdaşlarımızın icabında imdadına koşmak ve başka tarafta cıkması muhtemel dahilî fesat veya haricî bir işgali karşılamak üzere Millî kuvvetlerin şimdiden tertip ve tanzimi hayatî ve millî bir vazife olduğu bütün vilâyetlerce takdir ve teemmül edilerek her tarafta Müdafaai Hukuku Milliye ve Reddiilhak Cemiyetleri teşkil ve mevcudiyetleri ilân edilmekte bulunmuştur. Gerçi, sırf vatan ve mukaddesatın muhafazası endişesinden mütevellit bu millet azim ve iradesinin icrasını sekteye uğratacak surette Dahiliye Nazırı Ali Kemal Beyefendi tarafından tebligatta bulunulduğu gazetelerde görülmüşse de vatan ve millet bünden güne uğradığı felâket karşısında şüphesiz her hamiyetli ferdi millet gibi yüreği sızlıyana mumaileyhin de bu işi yapmağa mecbur kaldığını zannetmek lâzımdır. Zaten bunun neticesi olarak Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa da nazırlık vazifesinden çekilmiştir..... Binaenaleyh sırf milletin istiklâli ve istikbali endişesile sinesinden doğan ve her türlü siyasetten ve ihtiraslardan münezzeh bulunan (Müdafaai Hukuk ve Reddiilhak) Cemiyetlerinden teşekkül etmişlere yardım ve teşkil edilmiyen yerlerde dahi sür'atle teşkiline gayret edilmesini bütün asker komutanlardan ve mülkiye memurlarından rica ederim..... Herhangi bir memur veya şahıs bilvasıta veya bilâvasıta teşkilâtı güçleştirir meneder veya fesat karıştırarak heyecanı mucip olursa mıntaka komutanı, kanunun emreylediği ağır cezayı derhal tatbik edecektir. İcabında mevki ve memuriyetimden biltecerrüt bir ferdi millet olarak mübarek vatan ve mukaddes milletim uğrunda çalışmıya devam edeceğimi âlenen taahhüt eylerim.

Yirminci Kolordu. K. Tuğ general
ALİ FUAT

İşte... General Ali Fuat (Cebesoy), İstanbula, Padişaha, mütarekeye karşı ilkönce, herkesten önce ayaklanan bir simâ... Şahidi ispatı da bu vesika...

Haziranın yirmi yedisinde, mütareke aleyhinde isyan ederek bütün askerleri, devlet memurlarını ve halki resmi bir agızla silaha sarılmağa davet eden büyük vatanperver General ALİ FUAT (Cebe soy)

—

15 MAYIS — AĞUSTOSA KADAR VAK'ALAR
BALIKESİR

O zaman bu havalide çalışmış ve kendisine emniyet ettiğim bir arkadaşımın bana 18 yıl önce not ettirdiklerini buraya aynile yazıyorum:

1919 yılı mayısının nihayetlerine doğru şimalde (Akhisar, Yayaköy, Reşadiye) hattına kadar ilerliyen düşmanın işgal veya tehdidi altında, Balıkesirde yaşıyan ve düşünen Türklerin de bir kısmı yalnız korkunun ve yalnız ağlamanın fayda vermiyeceğini anlamışlardı. İşgal mıntakasına daha yakın bulunan, Kırkağaç kasabasının sokakları Yunanlıları karşılamak için bayraklarla donatılmıştı. Gelenin düşman olmak ve her girdiği yerde yaptığı facialar sebebile gerek Kırkağaç ve gerekse Soma Türk halkı Yunan ordusunun kendi memleketlerine girmesini kat'iyyen arzu etmiyorlardı. Fakat aralarında önayak olacak ve etrafını kandırarak milleti arkasından sürükliyecek bir adam yoktu. Bu yüzden halk zavallı bir durumda kalmıştı. Ve memleketlerini bırakıp çekilmiye evlerini, tarlalarını ve hayvanlarını veya ticarethanelerini bırakarak geriye gidip yoksulluk ve sefalet içinde kalmayı göze aldıramıyan bu Türkler, kendilerinin ve evlâtlarının hayatlarını, kadınlarının iffet ve şereflerini kurtarmak için biricik çareyi, birlikte yaşadıkları vatandaşları Rumların teveccühlerini kazanmakta bulmuşlardı. Böylelikle, belki gelecek belânın dehşetini hafifletmeyi düşünüyorlardı. Hükûmet, İtilâfcı hükûmeti idi. Memurlar onun adamı, düdüğü ötenler ise eskidenberi İtilâfçı olarak geçinen beyinsizlerdi. Halk arasında İtilâfçılık taslıyan bu adamlar, ezgin, bezgin ve miskin idiler. Bunlardan kavgacılık ve millî şerefi koruma teşviki beklenemezdi. Bunlar, bilâkis, halkı boyun iğmiye, işgali kabule sevk ve teşvik ediyorlardı. Bunlar: (Başka çare kalmamıştır, haydutlara ziyafet çekip onları arlıyalım. Belki bize canımızı ve malımızın bir kısmını bağışlarlar,) diye haykırıyorlardı. Ve bittabi korkudan haydutlar tâbiri yerine de Yunanlılar diyorlardı. Zaten, Yunanlılar, bir kasabaya girmezden önce yerli Rumlar vasıtasile o memleketin Türk eşrafı ve mütegallibesi ile ve bilhassa itilâfcı muhiti temsil edenlerle temasa gelerek, halkın kendilerini merasim ile karşılamasını sağlıyorlar ve ondan sonra kasabaya girerek her tarafa şu mealde telgraflar çekiyorlardı: (Müslüman ve hıristiyan halkın heyecanlı alkışları arasında kıt'amız..... kasabayı işgal eylemiştir.)

İşte, Kırkağaçta. Somada ve daha sonra birçok kasabalarda korkudan densin, İstanbulun, İtitlâf Partisinin veyahutta Müttefik Devletler istihbarat servisinin propagandasından densin, ne denirse densin, Yunan işgali öncüleri böylece karşılandılar. Bu zalim istilâcı taburlarına ve alaylarına, her şehirden veya kasabadan ellerde beyaz bayrak olarak karşı çıkıldı. Hacı veya hoca, sarıklı sakallılar, bol pantolonlu belediye reisleri hantal eşraf bozmaları ve saireden mürekkep cankurtarma kafileleri yanlarına bir papas veya birkaç vatandaş Rum alarak kasabalardan saatlerce uzaklara çıkıp işgal ordusunun kumandanlarına tuz ve ekmek sundular. Ve geriye döndükleri zaman, Türklerin hayatını, malını ve şeref ve iffetini kurtardık diye sevindiler. Sonra sokaklar Yunan bayraklarile süslendi. Ve Yunan askeri kasabaya girince, Rum kızları onlara çiçekler attılar. Fakat netice ne oldu? 3 yıl geçmeden kendini toplıyan Türk varlığı karşısında bozguna uğrıyan Yunan ordusu geri çekilirken bütün bu köy ve kasabaları yaktı, yıktı, ve halkı kesti, doğradı. Buradan bir ders çıkaracağız. Bizim büyük babalarımız çok zaman evvel şu sözü söylemişler: (hasedi kalp advü lütf ile olmaz zail. Senkte muzmer olan ateşe ab etmez eser.) Düşmandan kendimizi korumak istiyorsak ona tuz-ekmek değil, ateş ve demir vermeliyiz. Öldürmesini bilmiyen yaşıyamaz. Tanrı, bu millete bir kere daha böyle bir istilâ âfeti göstermesin. Fakat bir gün olur da bu vatan tekrar bir düşman istilâsına uğrıyacak olursa her köy, her kasaba ve her şehir son ocağının dumanı kesilinceye kadar düşmanla cenkleşmelidir. Ve bundan sonra öyle olacaktır. Türk milleti mağlûp olmaktansa mahvolmalıdır. Türk milleti, düşman (Eskişehir - Afyon) hattına kadar yaklaştıktan sonra bunu yaptı. Çünkü onun başına geçen idareciler ve kumandanlar ona bu yolu gösterdiler. İyi başların arkasına takılarak malını, canını ve her şeyini vermeyi en iyi bilen millet, yeryüzünde ancak Türk milletidir.

Balıkesirde Maarif Müdürü Sabri, Belediye Reisi, eşraftan Osman, Vehbi vesair hamiyetli zatlar toplanarak milletce müdafaa çarelerini arıyorlardı. Bunların içinde İttihatçı, bîtaraf ve hattâ hürriyet ve itilâfcı unsurlar bile vardı. Herkes, tanıdığını ve söz geçireceği kimselerden onbeş yirmi kişi seçerek bunları silâhlandırmak ve böylece dört beş yüz kişilik bir müfreze teşkil edilmeğe karar veriliyor.

Diğer bir arkadasın ifadesine göre, Balıkesirde, eski hükûmet konağı karşısında Saat kulesi bitisiğinde Okumayurdu adında bir bina vardı. Oraya memleket eşrafı, biribirlerine haber salmak suretile toplandı.

Fakat hıristiyanlarla itilâfcı Türkler de gelmişlerdi. İzmirin işgaline karşı alınacak durum görüsüldü. İlk olarak protesto edilmek ve müdafaa lâzımsa karar vermek ödevlerile yedi kişilik bir hey'et seçildi. Hıristiyanlar, protestoya ve müdafaaya iltihak etmiyecekleri kararını verdiler. Bu iş mayısın 16 ncı günü yapılıyor. Türkler hıristiyanlardan ayrı bir toplantı yapmak için ertesi günü Alacamescit camiinde mevlût okunacağını ilân ediyorlar. Burada mevlûttan sonra 40 kisilik bir hey'et teşkil edilerek bu hey'ete geniş salâhiyet veriliyor. Ve işi umumîleştirmek maksadile itilâfcı unsurları dahi aralarına alıyorlarsa da bunlar, işi bozmaktan başka bir şey yapmıyorlar.

Bu hey'et, bir taraftan. İstanbulun da içyüzünü anlamıya ve propaganda faaliyetine başlıyor. İstanbula bir hey'et gönderiliyor. Dikkate şayandır ki o zaman Dahiliye Vekili olan Ali Kemal bu hey'ete: (Biz, size, sizi avaklandırmaktan menedecek emirler veririz, çünkü tazyik altındavız. Siz, bize dahi isyan ediniz. Millî müdafaa, bir milletin en kudsi hakkıdır.)

Divor. Ve Balıkesir o zaman bu beyanattan istifade etmis imiş. Sonraları bu kırk kisilik hey'et süzüle süzüle 10-12 kisiye inivor. Bu heyetin ilk adı Reddiilhak heyetidir. O zaman Balıkesir Mutasarrıfı hâlâ mebus Bay Hilmidir.

Haziranın ilk haftasında Ondördüncü Kolordu Komutanı General Yusuf İzzet Balıkesire teftişe geliyor. 61 nci tümenin Balıkesirde bir piyade alayı var. Fakat, diğer yerlerdeki kıt'alar gibi bu alay dahi bir iş için yüz neferden fazla bir kuvvet çıkaracak halde değil. General Yusuf İzzet tetkik ediliyor ve kendisinin millî hareketlere taraftar olduğu görülüyor. Hattâ o, bu hareketi teşvik bile ediyor.

Böylece Balıkesirdeki Müdafaai Hukuk Hey'eti alaydan alınacak bir çekirdek ile gönüllüleri takviye ederek ilk bir kuvveti Yunanlıların karşısına göndermiye karar veriyor. Teşkil edilen müfrezenin iaşesi, piyade alayının bir taburuna misafir edilmek üzere askerî kıt'a tarafından temin edilecek ve gönüllü çetelerin maaşları dahi halka ve bilhassa zenginlere tahmil edilecek bir vergi ile sağlanacaktır. Böylece alay erlerinden elli kişi ve sivil gönüllüler dahi 150 kişi olmak üzere ilk kurulan müfreze, Yüzbaşı Kemal (şimdi General Kemal Balıkesir) kumandasında olarak kara yolu ile Somaya tahrik ediliyor. Müfrezenin iki ağır

Balıkesir Müdafaai Hukukçuları

makineli tüfeği de var. Demiryolu Fransız kontrolu altında bulunduğundan istifade edilemiyor. Hâdisenin aşağısını yüzbaşı Kemalin ağzından dinliyelim:

Somaya gelince müfrezeyi şehrin içine sokmadım. Müfrezenin zayıf olduğu hissini halka vermek istemedim. Kasaba dışındaki gönüllülerin binlerce olduğunu ve Balıkesirden akın akın gönüllü gelmekte devam edeceğini şayialandırarak birkaç eşrafla birlikte Somaya girdim. Kaymakamı korkutarak Somada Müdafaai Hukuk Hey'eti kurdum. ve ilk ağızda halktan 3 bin lira yardım parası topladık.

Ertesi günü Kırkağaça hareket ederek, kasabayagirmeksizin doğruca Bakırköye gittik.

150 evli Bakırköyün halkı çok hamiyetli ve mert insanlardır. Güneş batarken müfrezemiz köye girdi. Köylüler müfrezemize çok ikram ettiler. Ve köy delikanlılarından otuzu derhal bize katıldı. Ve geceleyin müfrezenin emniyet hizmetini bunlar deruhte ettiler. Haziranın on taksim onbir gecesi ufak bir uykudan sonra Akhisardaki Yunan kuvvetine bir baskın yapmak kararını verdik. Şafakla beraber Akhisar yanına geldiğimizde buradaki Yunan müfrezesinin bazı eşya bırakarak geriye çekildiğini öğrendik.

Yunanlıların Akhisardan çekilmesi, Kırkağaç ve civarında yapılan istikbal âbidelerinin yıkılmasına ve halkın mâneviyatlarının ıslahına ve-

sile oldu. Bu esnada Reşadiyeden Bergamaya bir Yunan kuvvetinin geleceği şayi oluyor. Bergama ahalisi bu defa memleketlerini kurtarmak için Millî kuvvetlerin Bergamaya gelerek Yunanlıların ilerlemesine mâni olmasını istiyor. Bergamaya gelecek Yunan kuvvetleri, Ayvalıktaki müfrezemizin de gerisini tehdit edebileceğinden, Balıkesir ve Ayvalıktan da Bergamaya kuvvet sevkedilmesi isteniyor. Bu kuvvetler, yetişinceye kadar, ben, bizzat Bergamaya giderek mahallinde yapılacak teşkilâtla Yunan ilerlemesine mukabeleye karar verdim. 11/12 haziranda Bergamaya vardığımda, oradaki cephane deposu komutanı üsteğmen Nurinin tutuşturduğu cephanenin bütün gece patladığını işittik. (Balıkesir ve Ayvalıktan kuvvet yetişinceye kadar, 4,5 Yunanlıya kasabayı çiğnetmemek için yedi yaşından yetmiş yaşına kadar Allahını seven silâhını kapıp hükûmet meydanına gelsin.) diye adam bağırttım 30 kişi kadar toplandı. Bu otuz kişiyi alarak Reşadiye istikametinde yürüdüm. Ve Bakırçayı üzerinde bulunan Eğrigöl köprüsünün Yunanlılar tarafından tutulmuş bulunmasına göre köprü gerisinde bir gözetleme mevzii alarak yerleştim. Bir müddet sonra daha 20 kadar silâhlı bana katıldı. Fakat ondan sonra gelen olmadı. Biraz sonra müfrezenin içine silâhsız bir adam geldi. Bunun gelmesi ile gönüllüler arasında bir fısıltı başladı. Simalar değişiyordu. İçlerinden birisi: (Biz geriye evimize gideceğiz. Biz muharebe istemiyoruz. Padişah Yunanlıların dostu imiş. Sen padişah düşmanısın) dedi. Ben bunlara nasihat ediyordum. Tekrar dört atlı belirdi. Bunlardan biri Çeçen Hamit Çavuş, diğeri Tuzsuz Efe ve diğer ikisi de Bergamanın eşrafından imiş. Müfreze bunların gelme tesirile derhal dağıldı. Çeçen Hamit bu defa beni öldürmiye kalktı. Fakat Tuzsuz Efenin müdahalesi buna mâni olmuş. Meğer ki ben otuz kişi ile Bergamadan çıkınca memleket eşrafı toplanarak düşmanın yapacağı tedhiş hareketinden dolayı müdafaadan vazgeçmişler ve 30 kişiyi geriye döndürmek için bu dört atlıyı bize yollamışlar. Çeçen Hamit ise, Yunan işgal ordusu kumandanının teveccühünü kazanmak ve zengin olmak için beni öldürerek cesedimi Yunan kumandanına takdim eylemeyi tasarlamış. Dağdan inme bir haydut olan Tuzsuz Efenin Türklüğe mahsus mertliği böyle kancıklığa mâni olmuş.

Yüzbaşı Kemalin bu hikâyesi garbî Anadoluda Yunanlılara karşı kurulan mukavemetin her safhasının nasıl ve ne gibi güç şartlar altında yer yer vücut bulduğunu gösteren misallerden biridir.

Bergama Baskını

Yunanlıların Bergamayı ne suretle işgal etmiş olduklarını yüzbaşı Kemalin ağzından okumuştuk. Fakat bu esnada artık Bandırma, Ayvalık ve Balıkesir birer millî ayaklanma yuvası olarak kurulmuştur. Ve Bergamaya ilerliyen münferit Yunan kuvvetine bir baskın hareketi yaparak millî ayaklanmanın ilk hamlesini göstermenin faydasız olmıyacağı kararlaştırılıyor. Ayvalık mıntakasından, binbaşı Bay Cemal kumandasında bir müfreze ile Balıkesir, Soma ve Kırkağaçtan tedarik edilen millî müfrezeler, Akhisarda Parti Pehlivan ve Hafız Hüseyin kumandasında gelen ahali kuvvetleri, iki üç ağır makineli tüfekle takviye edilerek haziranın 15/16 gecesi Bergamada Yunan kuvvetine yâni sekizinci Girit alayının bir taburuna bir baskın yapıyorlar. Yunan taburunun bir kısmı yok ediliyor. Kendilerini kurtaranlar, dağlardan perişan bir surette Menemen ve Dikili istikametinde çekiliyorlar. Ertesi günü Millî süvari kuvvetleri Bergama cenubundaki Reşadiye köyüne kadar ilerliyerek buradaki Yunan müfrezesini de tardediyorlar.

Bergama baskını, Millî kuvvetlerin ilk hamlesi, müdafaadan taarruza ilk geçiştir. Yunanlılar, böyle bir saldırışı hiç beklemiyorlardı. Bu onlara çok acı geldi. Buradan kaçıp kurtulan Yunanlılar, ayın on yedinci günü Menemende bir katliâm tertip ederek birçok Türkleri ve bu arada çok vatanperver ve hamiyetli bir idare memuru olan Menemen kaymakamı Kemal Beyi de öldürüyorlar.

Bergama baskını, millî harekât tarihinde en ön safta yer alacak bir hâdisedir. Ve âdeta millî ayaklanmanın ilk şanlı hâdisesidir. Onu tertip edenler, ona iştirak eden subay ve halk çocukları millî tarihimizde yükselmesi lâzımgelen kahramanlardır.

Parti Pehlivan ve Hafız Hüseyin, hatırımda kaldığına göre bilâhara millî mücadelelerde düşman karşısında can vermişlerdir. Onların aziz hâtırasına hürmet edilerek Bergamada bu ilk ayaklanmanın, ilk saldırışın, evlâtlarımıza yadigâr olacak bir anıtını (âbidesini) yükseltmek çok yerinde olur.

YUNANLILARIN MUKABELESİ

Albay Zafiryo derhal iki alay piyade (5 inci ve 6 ncı Adalar piyade alayları) ile bir alay süvariden mürekkep bir kuvveti bol topçu ile Dikili ve Menemenden 19 haziranda Bergama üzerine taarruza sevke-

diyor. Bu esnada 61 nci tümen komutanı Albay Kâzım Özalp dahi 188 nci piyade alayından getirdiği bir miktar askerle Bergamaya gelmiş olduğundan şehrin haricinde düşmanı karşılıyorlar. Ve Yunanlıların tabiri veçhile (Çiflik, Bürhaniye, Sevil) hattında müdafaayı kabul etmekten çekinmiyorlar. Türklerin tek bir topu yok! Cephane ve malzemesi çok noksan. Mevcutları 500 kadar piyade ile iki ağır makineli tüfekten ibarettir. Yunanlılar asgarî olarak 4 bin tüfek, bir alay süvari ve 12 toptur. Buna rağmen Türk müdafaası sabahtan akşama kadar devam etmiş ve Bergama ahalisinin şehri tamamile boşaltarak Soma istikametinde çekilmesine imkân hasıl olmuştur. Akşama doğru Türk müdafaası nihayet buluyor. Çekiliş esnasında gönüllülerin büyük bir kısmı dağılıyor. Elde kalan çekirdek Somada toplanıyor. Bu çekilişi müteakip Somadaki vaziyeti, 61 nci tümen komutanı Albay Kâzım Özalpın notlarından alarak biraz izah etmeyi faydalı gördüm.

«Bergamadan Somaya avdetimin ertesi günü İngiliz mümessili binbaşı Hatkinsun Somaya geldi ve benimle mülâkat talep etti. Kendisi ile birkaç saat görüştüm. Mülâkat ettiğimiz odanın penceresinden Bergamadan kaçan ve yollara dökülen ahalinin perişan manzarası görülüyordu. Çocuklar feryat ediyor; kadınlar ağlıyor, barınacak yer, yiyecek ekmek arıyorlardı. Hatkinsun'la evvelce tanışmamıştım. Evvelâ pencereden dışarı bakıp perişan manzarayı görmesini ve ondan sonra müzakereye başlamasını söyledim. Acıklanmış gibi bir vaziyet alarak (Ne yapalım, bizim kabahatimiz değil!) dedi. (O halde görüşelim) dedim. Söylediği söz ve fikirler şunlardan ibaretti:

Ahali ve askerin Yunanlılara karşı harp etmeleri çok tehlikelidir. Bu hareket İngilizlere ve diğer İtilâf devletlerine karşı mütarekeyi ihlâl edecek bir mahiyettedir. Yeni bir tecavüz demektir. Siz bu hareketinizle bütün İtilâf devletlerini Yunanlıların yanıbaşında bulundurmak, Yunanlılarla birlikte karşınıza çıkarmak tehlikesine maruzsunuz. Şimdi bir şey yapmayınız. İtilâf devletleri ile temas ederek fikrinizi sulhen ifhama çalışınız.»

Ben de bu gibi nasihatlerden hiç bir fayda hasıl olmıyacağını beyan ettim. Ve memleketimizi işgal eden ve her türlü tecavüzde bulunan Yunanlılarla İngilizlerin hemfikir olup olmadıklarını kendisinden sordum:

«Mezalime taraftar değiliz. Fakat muayyen bir mıntakanın işgaline İtilâf devletleri muvafakat etmişlerdir.» dedi. Ben de, hükûmetin resmî memurları ve kumandanları, ahaliyi vatanlarını müdafaa etmek-

ten men'e kadir değildirler. Her taraftan toplanan silâhlı ahali Yunan kuvvetlerine tecavüz için geliyorlar. Yakınlarda yine taarruz edeceklerdir. Bu işi yapan vatanperver ahalidir. Resmî memurları müşevvik ve alâkadar sanmaymız, dedim.

— O halde, dedi, ahaliye bu yaptıkları işin memleket için zararlı olacağını söylemek istiyorum. Beni Millî kuvvetlerle temas ettiriniz.

Pencereden tekrar Bergama ahalisini gösterdim:

— İşte bakınız ve muvafık görürseniz gidip nasihat ediniz, dedim.

Bir cevap vermedi. Önüne baktı. Devam ettim:

— Menemende yapılan katliâmdan haberdar mısınız? İzmir facialarını gördünüz mü?

— (Evet işittim, şayanı teessüf hâdiselerdir. Tahkikat yapılıyor) dedi.

Gene sordum:

— Türk ahalisi, yapılan tecavüzlere tamamile vakıf olmuştur. Bu hale göre, halka, Yunanlılara teslim olunuz! diyebilir misiniz?

Bu sorguya susmakla mukabele eyledi.

Mükâlememin sonunda İtilâf devletlerince Yunanlıların işgal sahası takarrür edip etmediğini ve etmiş ise nereye kadar şamil olduğunu bana söylemesini talep ettim.

Cevap olarak bu işgalin İzmir sancağı ile Ayvalık kazasına münhasır olduğunu ve bunu nasıl olup ta şimdiye kadar İstanbul hükûmetinin anlıyamamış olmasına mütehayyir bulunduğunu beyan etti. Ve tekrar bazı rica ve nasihatlerde bulunarak avdet etti.

Bergamanın düşmesini müteakip Somada millî cephe bu suretle tekrar kurulmuş oluyor. Haziranın 25 nci günü de, binbaşı Bay Hüsnünün kumandası altında bir müfreze ile Akhisar cephesi vücude getiriliyor. Bu müfrezede 188 nci piyade alayından bir kıt'a ile Akhisar kazası ve Marmara nahiyesi ahalisi gönüllülerinden müteşekkil millî kuvvetler vardı. Sivil paşalardan Halit Paşa, Hafız Hüseyin beyler Damat Ferit tarafından İstanbulda idam edilen, Dramalı Riza Bey gibi seçilmiş zevat bunların şeflerinden idiler. Bu kuvvetler Manisa ve Menemene karşı Akhisarla Manisa arasında tertibat alıyorlar. Kuvvetleri 800 kişi kadardır. Manisaya giren Yunan tümeni kısmen Akhisar ve kısmen Salihlide bulunan Millî kuvvetlere karşı cephe alıyorlar.

Salihlied ise Alaşehirli Mustafa Beyle Çerkes Etem Yunanlılara karşı bir cephe tesis ediyorlar. Bilâhara bu ikisinin araları açılıyor. Ve Çerkes Etem cephede yalnız kalıyor.

AYVALIK MINTAKASI

Anadolu inkilâp tarihi, Ayvalık cephesinde mes'uliyeti üzerine alarak ilk silâhı patlatanlar arasında 172 nci alay komutanı Ali Beyi (Nafıa ve bilâhara Münakalât Vekili Ali Çetinkaya) daima büyük bir vatanperver olarak kaydedecektir.

Burada mayısın 26 ncı gününe kadar yâni İzmire yapılan Yunan asker çıkarma hareketinden 10 gün sonraya kadar bir hâdise olmamıştır. Anadolunun Eğe denizi kıyısında o zaman Ayvalık, tam mânasile bir Rum kasabası idi. Zamanında, çeşmede Ruslar tarafından imha edilen Türk donanmasının kurtulan efradı kara tarikile İstanbula avdet ederlerken Ayvalık Rum eşrafından bazıları Osmanlı amiralına gösterdiği misafirperverliğe karşılık olmak üzere bu amiral oradaki Rumlar için bazı imtiyazlar bahşettirmiş. Birçok asırdanberi Ayvalık Rum cemaati, Osmanlı hükûmeti içinde âdeta ikinci bir hükûmet kurarak yaşamıya alışmış. Söylendiğine göre Yunan harflerile ilk matbaa bile burada icat edilmiş. Burası Yunan ihtilâlinin bir merkezi olmuş. Rumlar balıkcılık, zeytincilik ve dıbağcılıkla zengin olmuşlar. Burada mevcut 40 kadar dibağhaneden her yıl tonlarca mamul deri Fransaya kadar ihraç ediliyormuş.

İşte, Yunan işgalinin başladığı bu tarihlerde dahi hiç bir kontrola tâbi olmıyan Rum kiliselerinde Rum mekteplerinde ve hiç bir Türk polisinin ve jandarmasının giremediği mahallelerinde ve Rum köylerinde Yunanlılık namına teşkilât, açık olarak işlemeğe başlamış bulunuyor.

Şimdi, 26 mayıs 1919 dan sonra Ayvalıkta olun biten şeyleri biz yine Miralay (Bekir Sami Günsav) ın notlarından alıp yazacağız.

Telgraf: Dakika fevt edilmiyecektir.

Ayvalık
26/ Mayıs /1919

Akhisarda 17 nci Kolordu Kumandanlığına

Bugün zevalden sonra bir İngiliz torpidosu limanımıza girdi. Müteakiben Yunan askerini hamil vapur ile bir Yunan torpidosu da geldi. Bir vapur dolusu askerin Dalyanboğazı haricinde ve diğer bir vapurun da Gömeç karşısında olduğu görüldü. Bunların da Yunan askeri olduğu anlaşıldı. İngiliz torpidosunun kaptanı kaymakamı celbederek şehrin asayişini tamamen muhafaza ve memurların vazifeleri başında kalmalarını söyledi. Müteakiben mümessil (Hatkinsun) Efendi vasıtasile

beni dahi torpidosuna davet etti. İtizar ettim. Bunun için birçok teminat ile benim torpidoya gitmekliğimi söyledi ise de gitmedim. Bir saat sonra gelebileceğimi söyledim. Bir saat sonra tekrar geldi. Vekâleten bir binbaşı gönderdim. Binbaşı henüz geri gelmedi. En mühim ânı tarihîde bulunuyorum. Yalnız bizim taraftan bir muharebe vukua gelmeden maksatlarının husulünü son derece arzu ettiklerini hissediyorum. Son malûmatımın dahi arzına çalışılacağı arz olunur.

Mıntaka Komutanı
Ali

İkinci telgraf:

Akşama doğru, Yunan askerini hamil vapur, limandan geri gitti. Vekâleten İngiliz kaptanına gönderdiğim binbaşı avdet etti. İngiliz komutanı, Ayvalık asayişinin muhafazası için bir tesir icrası zımnında geldiğini ve Yunan askerinin ahiren gelmesinin bir tesadüf eseri olduğunu ve konferansın kararına muhalif olduğu için geri gitmeleri hakkında emir verdiğini ve beni davetten maksadı, hakkımda işitmiş olduğu hüsnü şahadet ve senalardan dolayı bir defa görüşmek istediğini ve yarın alessabah herhalde görüşmekliğimi beyan etmiştir. Maamafih Yunan askerinin vürudunun bir eseri tesadüf olmasına ihtimal veremem. Ve beni tekrar davetini iyi görmedim. Ayni zamanda Yunan askerini hamil bir vapur Dalyanboğazı haricinde hali intizardadır. İcap eden tertibat alınarak vaziyetin inkişafına intizar edildiği maruzdur.

Ayvalık Mıntaka. K.
Ali

Üçüncü Telgraf:

Gömeç
28/ Mayıs /1919

Dün, Yunan hükûmetinin iki torpidosu ve iki nakliye gemisinin hamil olduğu kuvvei askeriyesile Ayvalık limanı haricine geldi. Ve demir attı. İngiliz mümessili ile bu kuvvetin komutanı görüşerek mumaileyh vasıtasile Ayvalığı işgale memuren geldiğini ve memurini mülkiyenin yerinde ipkasile yalnız kuvvei askeriyenin kan dokülmiye mahal kalmadan çekilmelerini hükûmeti mahalliyeye ve bize tebliğ eyledi. Bu sefer ihraç ve işgal hareketinin kat'î olduğunu anladım. Düşmanın kuvvetinin fazla olmasile beraber şehrin vaziyeti nazarı dikkate alınarak işgale müdafaa ve mukabele etmek üzere tertibat aldım. Ve bundan,

indeliktiza Kozan nahiyesine doğru çekilmeyi esas ittihaz ettim. Sabah oldu. Şafakla beraber; şehirde müteşekkil Salibiahmer efrat ve zabitanile şehre çıkarılmış olan Yunan askeri ile takviye edilmiş kuvvetle müsademe başladı. Düşmanın asıl büyük ihracı kasabanın şimaline yapmakta olduğu görülüyordu. Bu ihracın hitamile beraber yandan sağ cenahımıza bir tesir icrası suretile kuvvetimizi geri atmak ve müsademeyi şehrin haricine sevketmek istedikleri görüldü.

Bu hal karşısında, öğliye kadar bazan hafif ve bazan şedit ateş devam etti. Alayın erleri ve subayları tamamile vazifesini yaptı. Maruz istikamete, zeytinliklere çekilmek zamanı geldi. Ve o suretle çekildik. Zeytinlikler üzerinde ahzı mevki olundu. Şu suretle Ayvalık sukut etmiş oldu. Bundan sonra düşman üzerimize gelmedi. Ve şehrin üzerindeki sırtları işgal ile iktifa eyledi. Tarafımızdan kıymettar bir subayla birkaç mecruh vardır. Diğer tarafın da herhalde fazlaca zayiatları olduğu muhakkaktır. Şehir dahilinde ancak birkaç Osmanlı memuru ve müslüman kalmıştır. Diğerleri kâmilen çekilmiştir. Berveçhi maruz temas muhafaza edilmektedir. Karargâh, Muradeli nahiyesine nakledilmiştir. Maalesef şimdiye kadar, mıntakam dahilinde bulunan Edremit, Bürhaniye, Bergama kazalarından hiç bir şekli suretle kuvvetle muavenet icra için teşebbüslerime karşı ihmal ve taallül ile mukabele gördüm. Şimdilik bu kuvvetimin fazla sarsılmasına meydan vermiyerek gerek kuvvei askeriye ve gerekse tedarik edilmiye başlanan gönüllü millî kuvvetler ile vaziyeti muhafaza ve işgalin tevessüünü men ve Ayvalığı tazyik altında tutmak esasını takip ettik ve edilecektir. Mevaddı askeriyeden bir miktar erzaktan başka Yunanlıların eline bir şey geçmemiştir. Muhaberenin, şimdilik Bürhaniye kazası vasıtasile yapılacağı maruzdur.

Ayvalık Mıntaka. K.
Ali

Böylece, Ayvalık, Soma, Akhisar, Salihli, Ödemiş, Aydın umumî hattında grup grup ilk Millî cephenin nasıl kurulmuş olduğunu görüyoruz. Bir kere, istilâcı düşmana karşı bu örtü vücude getirildikten sonra *memleketin gerilerinde yâni Balıkesir, Bursa, Afyon, Kütahya, Denizli* mıntakalarında Reddiilhak ve Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin ne suretle kurulmuş olduğu ve cephenin ne suretle geriden beslenerek birbirlerinden çok ayrı gruplar halinde kurulmuş olduğunu ve nasıl yavaş yavaş sağa sola doğru genişliyerek âdeta muttasıl bir cephe haline geldiği-

ni ve bilâhara derinliğine doğru dahi ne suretle inkişaf eylediğini yavaş yavaş öğreneceğiz.

Yukarıda biraz bahsetmiştik. Manisadan çekilen askerin dağılmıyan kısmı Alaşehirde toplanmıştı. (Bir makineli tüfek bölüğü ile 200 kadar mevcutlu bir tabur). Bu çekiliş çok fena olmuştu. Banisa mütesarrıfı Hüsnü denilen adamın, Millî teşkilâtın hudusunu men için mahallî Rumlara ve istasyondaki Fransız müfrezesine bile müracaat ederek ve bunların kuvveti ile vatanperverleri tehdit ederek millî bir teşekkülün vücut bulmasına ve bütün kıymetli silâh ve topları Yunan ordusunun eline geçmesine sebep olmak suretile yaptığı fenalığın tesiri çok büyük olmuştur. Mevki kumandanı olan binbaşı Zeki ise oradaki İngiliz mümessili olan subaydan şöyle bir tehdit alıyor. (Ben senin hakkında fena bir rapor verecek olursam Osmanlı hükûmeti seni kurtaramaz.) İşte böylece mutasarrıfın hıyaneti, mevki komutanının cebanet ve ahmaklığı, halkın şaşkınlığı yüzünden kamalı ve kamasız birçok toplar, tüfekler, ve külliyetli cephane ve sıhhiye malzemesi Yunanlıların eline geçmek için Manisada bırakılmıştır.

Alaşehir kasabasında Rumlar, diğer kasabalara nisbetle daha kalabalıktır. Burada ayrıca 200 Fransız neferi vardır, ki bunlar da Yunanlılara ve Rumlara yardım edeceklerdir. Bununla beraber, Alaşehrin ileri gelenlerinden birkaç zatle burada oturan emekli ve yedekli subaylardan birkaç kişinin iştiraki ile burada dahi önce gizli olarak bir Müdafaai Hukuk ve Reddiilhak Cemiyeti kuruluyor. Yukarıda hemen söylediğimiz gibi bilâhara Çerkes Etem buradaki cephenin kumandanlığını ele almıştır. Haziranın 25 nci günü de Binbaşı Bay Hüsnü (eski Konya mebusu) komutası altında 188 inci alaydan bir müfreze ile Akhisar ve Marmara nahiyesi gönüllüleri Akhisar cephesini kuruyorlar. Sivil paşalardan Halit Paşa, Hafız Hüseyin, Dramalı Riza bu cephenin şeflerindendir.

ÖDEMİŞ MINTAKASI

Torbalıdan ilerliyen bir tabur piyade ile iki bölük kadar süvariden mürekkep bir düşman kuvveti mayısın yirmi yedinci günü Bayındırı işgal etmiş, ayni gün yürüyüşüne devam ederek Tireye girmişti. 57 nci tümen, Menderesin cenubuna Çineye çekilmesi üzerine 28 mayısta Yunanlılar Aydına dahi girmişlerdir.

Bu hal ve vaziyette, düşman Ödemişe dahi pek yakınlamıştı. Ödemişte 1600 kadar muhtelif cinste piyade tüfeği, 525 sandık piyade cep-

hanesi ve beş bin atım kadar da topçu mermisi vardı. Ödemiş kaymakamı Erzurumlu Bekir Sami, jandarma komutanı binbaşı Tahir, As. Ş. Reisi Ali Riza, bunların üçü de hamiyetli ve vatansever kimselerdir. Fakat o ana kadar hiç bir yerden bir emir değil bir işaret bile almadıklarından ne yapacaklarına karar veremeyip bekliyorlar. Kaymakam Bekir Sami (şimdi Vali Bekir Baran) İstanbuldaki Daghiliye Nezaretine

Ödemiş kaymakamı
BEKİR SAMİ
(Bu gün Kırşehir
valisi
BEKİR BARAN)

derhal bir telgraf çekerek «Yunanlılar güzel İzmiri işgal ettiler. Kâfi kudret ve kuvvet ve imanımız vardır. Emrinizi makine başında bekliyorum» diyorsa da İstanbuldan şöyle bir cevap alıyor: «Talimatı validen alınız». Fakat şayanı hayrettir, ki telgrafın altındaki imza Dahiliye müsteşarı Timolyon'dır. Talimat alacak vali de, İzmirin Yunan emri altındaki valisi olan Kanbur İzzettir. Bunun mânası nedir? Millî mücadeleyi kendi mıntakasında kurmak için ileriye atılan Türk kaymakamına Kirya Timolyon imzasile cevap veriliyor ve Kirya Kanbur İşşetten talimat alması emri veriliyor. Bunun üzerine kaymakam tekrar Dahiliye

Nazırına telgrafla müracaat ederek: «Ben Timolyon adında bir müsteşarı tanımıyorum. Sizin imzanızla emir bekliyorum.» diyor. Bu defa Nazır da, kendi imzasile ayni emri veriyor. Damat Feridin Dahiliye Nazırı başka ne yapabilirdi- Bunun üzerine kaymakam doğrudan doğruya Mabeyne müracaat ederek padişaha telgraf çekiyor. Bu telgrafa Sadrazam Ferit imzasile mânasız bir cevap veriliyor.

Nihayet, bereket versin, Albay Bekir Saminin 57 nci tümen komutanlığına gönderdiği bir emri hamilen oradan geçen yüzbaşı Rasim (şimdi Balıkesirde Kolordu K. General Rasim) kendilerini tenvir ediyor. Bunun üzerine Ödemisde dahi derhal bir faaliyet başlıyor. Aşağıdaki telgraf vaziyeti anlatır:

Ödemiş
29/30 /Mayıs /1335

Alaşehirde 17 inci Kolordu Kumandanlığına

1) Şimdiye kadar düşman karşısına çıkamamaklığımızı intaç eden esbabı mânia, zatı kumandanilerinin emir zabiti yüzbaşı Rasim Bey vürut edince zail oldu. Bugün tedarik edebildiğim kuvvet ile (Kabaköy, Hacılyas, Faka) cephe olmak üzere, Tire, Bayındır cihetleri bir bölükle işgal etmiş olan düşmana karşı ileri karakolları tesis edeceğim. Yarından itibaren kuvvetim tezayüt ettikce teşkilâtımı ikmal, cephemi ileri süreceğim.

2) İhtiyat zabitlerini silâh altına davet ettim. Cem'an onbeş neferdir.

3) Bu gece, suretleri melfuf telgarflar makam vilâyete ve İstanbuldaki İtilâf mümessillerine çekildikten sonra İzmirle aramızda olan telgraf tellerini keseceğim. Şimendüferle de Yunan askerleri nakledildiğinden bunları da sabaha karşı bozacağım. Kuvvetimin gün begün tezayüt edeceği ve civar kazalarla tesisi irtibat için tedabiri lâzime ittihaz edildi. Mümkünse bize bir makineli tüfek bölüğünün gönderilmesi.

4) Cenabı Hakkınınayeti ve peygamberi zişanın ruhaniyeti ile sayei kumandanilerinde Yunan kuvvetlerini tedmir edebileceğimizi arz ve temin eylediğim maruzdur.

5) Zati kumandanilerile Kelas tarafından irtibat tesis edeceğim.

Ödemiş Millî Kuvvetler Komutanı
Tahir Fethi

Aşağıda Ödemiş Kavmakamının beyannamesini görürüz:

— Telgraf —

İZMİR VE İSTANBULDA İTİLÂF DEVLETLERİ MÜMESSİLLERERİNE

İnsanî düşünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyeti vâdeden büyük milletin necip evlâtları, Pariste, sulh konferansının kararile ne büyük bir cinayet işlendiğini artık idrak ediyorsunuz zannederim. Bugün burada başlıyan galeyanı millî, beni vatanımın perişaniyeti, âlemi islâmın felâketi, insaniyetin heyecanları arasında kuvayi milliye kumandanının süngüleri altında yazdığım söz, sizi artık ikaz ederek fazla kanlar akmasına meydan vermiyeceğinize, milletinizin, devletinizin namusu kâfidir.

Muazzam devletlerin âlicenap mümessilleri, akdettiğimiz mütareke, bizim ve sizin namusumuz değil miydi? Biz buna riayet ettik. Siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmirimizi Yunanlıların mülevves ayakları ile çiğnettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettirdiniz. Şehitlerimizi istihfaf ettirdiniz. Muhafazasını ahdettiğiniz silâh ve cephanelerimizi onlara verdiniz. Hükûmet muhaberatı müstesna iken resmî telgrafları bile sansüre tâbi tuttunuz. Dünyanın her tarafında yükselen Türkün feryadına kulaklarınızı tıkadınız. Hıristiyanların canı ve malı insanî düşüncelerle galeyana gelen Türke bir vediadır. Buna emin olunuz. Bugüne kadar suimuamele yapılmadığı gibi, bundan sonra da yapılmıyacaktır. Anlamadığınız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve âlemi islâm vazifei medeniyesini göstermiye başladı. Yunan kuvayi işgaliyesi İzmirden çekilmediği takdirde bu uğurda bundan sonraki dökeceğimiz kanların mes'uliyeti size ve temsil ettiğiniz milletlere raci olacaktır. Yirminci asrın cemiyeti insaniyesini yaşatmak, sizin vereceğiniz son karara tâbidir. Silâh patlarsa, göreceğiniz netice pek acı ve pek elîm olacaktır. Artık biliniz ki, kalem değil, silâh dönüyor.

Ödemiş Kaymakamı
BEKİR SAMİ

İşte, garbî Anadolu ayaklanmasında önayak olan iki tip daha: Birisi Jandarma Kumandanı Tahir, diğeri Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami. Birisi nekadar fazla nikbin ise, diğeri de o kadar yüksek fantezi sahibi. Birisi, teşebbüse geçer geçmez bütün Ödemiş civarının kalkınarak harekete geçeceğini ve Yunan kuvvetlerini derhal denize dökeceği zihabındadır. Diğeri de itilâf devletlerinin ve medeniyet âleminin en yük-

sek mahfillerine bağırarak, bir tesir hâsıl edeceği fikrindedir. Fakat düşünce ne olursa olsun, bunlar Anadolu kıyamının yer yer beliren öncüleridir. Bunlar, her zaman saygı ile anacağımız vatansever şahsiyetlerdir. Kitabımızın ilerisinde göreceğimiz birçok misalleri ile millî kıyamın Türk münevverlerinin eseri ve daha doğrusu tekmil Türklük camiasının yer yer kalkınmasıdır. Bu kalkınma; garbî Anadoluda başsız bir kalkınmadır. Bunda İstanbul hükûmetinin o zamanki Harbiye Nezaretini ve Genel Kurmayını işgal eden Şevket Turgut Paşa gibi, Cevat Paşa Fevzi Paşa gibi, şeflerinin ve ikinci derecedeki şeflerinin, bulundukları müşkül duruma rağmen küçük ve fakat mahallinde çalışmak istiyenlere büyük bir destek olan işaret ve direktiflerini inkâr etmek haksızlık olur. Bundan sonra asıl şeref mahallinde bulunan vatanperverler, mes'uliyetten çekinmez kıta kumandanlarına, vilâyet, kasaba ve nahiyelerdeki vatanperver idare memurlarına ve bilhassa Büyük Harbe yedek subay olarak katılmış, yerli ve yabancı münevverlere düşmektedir.

Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Tahir, Ödemişte bulunan 1500 kadar silâhı, civardaki ve kasabalardaki efelere dağıtmış ise de silâhları alanlardan yalnız 120 kişi kendisine katılmıştır. Yüzbaşı Tahir, bu yüz yirmi kişi ile Ödemişin 10 kilometre garbında (Hacılyas - Faka) hattında haziranın birinci günü beş saat devam eden bir müdafaa yapmıştır. Bu müdafaada millî kuvvetlerden iki nefer şehit ve pirmi kadar yaralanmış, Yunanlılar da oldukça zayiat vermişlerdir. Yunanlılar, o günkü telefatlarının acısını çıkarmak için Çatal, Hacılyas, Kabaköy köylerini yakmışlar ve millî müfrezenin çekilmesi üzerine akşamleyin Ödemişe girmişlerdir. Albay Bekir Saminin gönderdiği Yüzbaşı Rasim, o akşam gönderdiği raporda: «Ödemiş taraflarında artık bir faaliyet beklemek ümidi yoktur. Dolaştığım köyler ahalisinin kuvvei maneviyesi kırılmış olup, boyuna hicret etmektedirler.» diyordu.

Yüzbaşı Tahirin vücude getirdiği ilk müdafaanın belkemiğini efelerin teşkil eylediğini de bilmekliğimiz lâzımdır Burada, bilhassa, meşhur Çakırcalı Efenin eski arkadaşlarından (Gökçen Efe) nin mühim rol oynadığı malûmdur. Bu zat, sonra göreceğimiz veçhile, düşman karşısında şehit oluncıya kadar mücadeleye devam eylemiştir.

Ödemişliler, ilk kurşunu attıklarını, haksız olmıyarak iddia ederler ve burada her sene ilk kurşunu atım töreni yaparlar. Buradaki mücadele mayısın 30 unda oluyor. Ayvalıkta ise bundan daha iki gün ev-

vel, yani mayısın 28 inde Yunanlılara karşı silâh patlıyor. Bergamadaki cephane deposu kumandanı Yüzbaşı Nuri ise 25 '26 mayısta Bergamadaki cephaneyi yakmak için kendiliğinden tedbir alıyor ve 200 kişilik müsellâh bir teşkilât vücude getiriyor. Ve birkaç gün sonra da cephaneyi yakıyor.

Albay Bekir Sami ise daha yirmi dört mayısta bizzat halktan sivil teşkilât yapmak için, yukarıda izah eylediğimiz veçhile Akhisar köylerine gidiyor. Denizli Müftisi Ahmet Hulusi, mayısın 16 ncı günü sabahleyin Kayalık camiinden bir sancak çıkararak ateşli sözlerle halkı vatan müdafaasına davet ediyor.

FAKAT 15 MAYISTA İLK KURŞUNU ATAN, İZMİRİN, MAHPUSTAN KAÇMIŞ YAĞIZ DELİKANLISI, BİZİM İLK KURŞUNU SIKAN SEMBOLÜMÜZ OLSUN.

Albay Bekir Saminin bir raporunu burada okumak faydasız olmaz:

Madde 2 — Kasabayı işgal eden Yunan kuvvetleri, henüz Ahmetliden ileriye geçememiştir. Yunanlılar, şehirleri işgal ettikten sonra derakap yerli Rumlarla mevcutlarını tezyit ederek, silâh taharrisi bahanesile köylere ve yerli Rumların gösterdikleri eşhasın mal ve can ve ırzına tasallût etmekte ve dehşet önünde islâm ahali hicret etmekte ve bazılarının ise serbestçe hayatlarını muhafaza ve temini için yerli Rumların himayesine iltica etmekte oldukları ve hattâ pek cüz'î Rumu olan Salihli kasabasında dahi Yunanlıların hunharane muamelesinden tahlisi giriban için istasyonda bir tâkı zafer yapıldığı ve zenginlerden Mehmet Efendi namında birisi de, yerli Rumlara, Yunan askerlerine kuzu ziyafeti için 30 lira verdiğini ve mahallî kaymakamlığın da tâkı zaferin ademi inşası için müdahale bile etmediği müstahbaratı mevsuka cümlesinden olmakla, maruzdur

Albay Bekir Saminin, garbî Anadoludan uzakta bulunan mafevk komutanlara dahi ahvali, malûmat olarak hikâye için göndermiş olduğu aşağıdaki telgraftaki vaziyetin hulâsasından bir kere daha öğrenmiş olacağız. Bunu da dercedelim:

Alaşehir: 31 mayıs 1935

Konyada, Yıldırım kıtaları kumandanı müfettişi Cemal Paşa hazretlerine

Erzurumda, dokuzuncu ordu müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

15 mayısta Yunanlılar İzmiri sureti vahşiyanede işgal ettikten sonra 16 mayıs ilâ 31 mayısa kadar Yunan kıtaları dahile doğru berveçhi âti tevessü etmiştir:

1 — Ayvalığa ihraç edilen düsman kuvveti, İngiliz mümessil subayının hilesine rağmen aldanmıyan alay komutanının teyakkuzu neticesinde oradaki alayımız, diğer kıtalar gibi muharebe kabiliyetini kaybetmiyerek 28 mayıs 335 sabahı, evvelce şehirde bulunan Yunan Salibiahmerini takviye etmek maksadile taarruz eden Yunan kuvvetlerine karşı müdafaada kalmış ve 28 mayıs öğleden sonra Ayvalığı tahliye ederek Muradeli karyesine doğru kıtamız çekilmiştir.

2 — 25 mayıs 335 günü Yunanlılar bir alayla vukuatsız olarak Manisayı işgal etmişlerdir. Verilen kat'î emre rağmen, vatansız bir mutasarrıfın düşman lehine propagandası, mevki komutanının aciz ve tereddüdü, İngiliz irtibat subayının hilekâr müdahalesi neticesinde Manisada 48.000 silâh, 8 kamalı top, ve seksen kadar kamasız muhtelif top ve milyonlarca cephane düşmana terkedilmiştir. Şu suretle bu menatıkda düşman ayakları altında kalmamak için tahassül eden heyecanı millî, silâhsızlıktan dolayı akamete mahkûm kalmış gibidir. Teşkilâtı ahire mucibince namus ve hayisiyet ve vatanımızı muhafaza icin elimizde bulunan silâhları külliyetli bir surette bir mahalde cem ve ithal edilmesinin netavici elîmesi budur.

3, 4, 5, 6, 7 inci maddeler — Zikredilen vakayiin hulâsasıdır.

8 — Rum ahalisi, metrepolitleri ve Türk hükûmet memurları heyecanı millîyi söndürmek hususunda yekdiğerile müsabaka etmektedirler. Vatansızlar, endişei şahsiyeye kapılmış ahlâksızlar, Türk ilini düşman istilâsına hazırlıyorlar. Ahali, zabitan, hasılı kalbi memleket için çarpan bütün efrat, ne yapacaklarını bilemediklerinden, pek az düşman kuvvetleri önünde iğilmeğe ve bazı alçakların telkinatı ile esareti hüsnüsuretle karşılamağa ve bu suretle Yunanlıları Avrupaya karşı

«Türk ahalisi de bizi kurtarıcı sıfatile karşılamaktadır.» demeğe muktedir bir vaziyete sokmakta oldukları maruzdur.

17 inci kolordu K. vekili BEKİR SAMİ

MENDRES MINTAKASI

Yukarıda söylendiği gibi, bu mıntakada 57 nci tümen bulunuyor. Tümen karargâhı Aydındadır. Kumandanı Albay Mehmet Şefik.

Kurmay Başkanı Salâhattin. 135 inci piyade alayı Sökededir. 175 inci piyade alayının bir taburu Aydında, bir taburu Muğlada, bir taburu da (Aydın - Eğirdir) demiryolu muhafızı olarak demiryolu boyunda.

176 ncı piyade alayı (Antalya, Kaş, Finike) mıntakasında.

57 nci topçu alayı Denizlide. Bu alayın erhat toplarından 9 toptan mürekkep iki bataryasının kamaları mütareke şartları mucibince İstanbula gönderilmiştir.

Bir cebel obüsü taburu Aydında.

Süvari takımı: 15 atlı Aydında.

Daha mart ayının sonunda ve nisan ayının içinde ve mayısın ilk on beşinde İtalyanlar, gûya, mütareke şartlarından memlekette muhtel olan asayiş ve intizamı korumak maddesini ileri sürerek evvelâ Antalyava, sonra da sıra ile Meimeris, Fethiye, Bodrum ve Kuşadasına asker çıkarıyorlar. Mahallî hükûmet ve halk, işbu İtalyan işgalini protesto etmekle iktifa eylemek mecburiyetinde kalmıştır. İtalyanlar, bütün bu mıntakaya asker çıkarma işini hiçbir formaliteye riayete lüzum görmeksizin, yani gerek İstanbul hükûmetine ve gerekse mahallî hükûmet mümessillerine bir ihbarda bulunmaksızın yapmışlardır. Çünkü, asker çıkarmazdan önce bir ihbar yapsalar, halkın ve hükûmetin hazırlanarak bir mukavemet teşebbüsü vukubulmasından endişe etmişlerdir. Mayıs ayının ortasında şehzade Abdürrahim Efendinin riyaseti altında Ali Rıza Paşa, Süleyman Şefik Paşa vesaireden mürekkep bir heyet, bu mıntakada bir seyahat yapıyor. Seyahatten maksat, halkın maneviyatını yükseltmek imiş. Fakat şehzadenin yanındaki kimseler, gittikleri yerlerde İttihat ve Terakki zihniyeti aleyhinde mücadele ve Hürriyet ve İtilâf

partisinin teşkilâtını yapmak fırsatını kaçırmıyorlar. Bu heyetin, Antalyayı ziyareti, İtalyan işgal kuvvetlerine rağmen, halkın vatanperverane

Antalya Mebusu
Antalyada ilk defa Millî Mücadele lehinde
hoykranlardan HOCA RASİH Efendi

nümayişler yapmasına sebep oluyor. Antalyada Hoca Rasih (Antalya saylâvı) bu münasebetle bir nutuk söyliyerek Antalyalıların bütün kanlarını dökmek pahasına da olsa, Türklük camiasından ayrılmıyacaklarını ilân ediyor.

Zeybeklerin yaşadığı Tire, Ödemiş, Nazilli, Söke, Çine ve Aydın havalisinde asayiş ve inzibat çok bozulmuştur. Efelerin çoğu asker kaçağıdır. Dağlara çıkmışlardır.

Kasaba ve şehirlerde ve köylerdeki zenginler, çiftlik sahipleri kendi mallarını, barklarını ve mevcudiyetlerini kurtarmak için efelerin ve eşkıyanın koltuğu altına sığınmağa mecbur olmuştur. Jandarmanın kuvveti kâfi değildir. Mevcudu azdır. Çünkü Büyük Harbin sonlarına doğru, zeybek çeteleri, köyleri, nahiye merkezlerini ve hattâ kaza merkezlerini basacak, vilâyet merkezinden dağa adam kaldıracak derecede azıtmışlardır.

Mahallî Rumlar azgındır. Adalardan, kıyı köylerine silâhlı olarak çıkmağa başlamışlardır. Meselâ, şubatın 19 unda Yoran jandarma karakolunu silâhlı Rumlar basıyorlar. Gümrük memuruna ve eşine mükemmel bii dayak atıyorlar. Ve el ve ayaklarını bağlıyarak köyde teşhir ediyorlar. Bu âsilere karşı sevkedilen askerî kuvvetin yapacağı tecziye hareketini, oraya yetişen bir İngiliz subayı önlüyor.

Mayısın on beşinci günü, Aydında, İzmir Reddi İlhak Cemiyeti imzasile gönderilen telgraftan kuvvet alarak bazı vatanperverler, doktor Mazhar Germenin teşviki ile bir toplantı yapıyorlar. Fakat halk müteredditdir. Toplantıya lüzumu kadar halk iştirak etmiyor. Sönük geçiyor. Oradaki lise talebesinden bir gencin söylediği birkaç sözle iktifa edilerek halk dağılıyor. Ertesi günleri ise, İzmirden trenlerle gelen halkın: «Eğer İzmirde Yunanlılara karşı silâh kullanılmasaydı, bu feci hâdise çıkmıyacaktı, herkes işi, gücü ile meşgul olacak, hükûmet memurları vazifeleri başlarında kalacaktı.» suretinde yaptıkları şayialar ve Hürriyet ve İtilâf unsurlarının ayni mânadaki propagandaları, memlekette bir galeyan uyandırmak için çalışanların ümitlerini kıracak tesirler yapıyordu.

İzmirin işgali, onun hemen gerisindeki bir kısım yerlerde bir nefret ve galeyan değil, maneviyatı öldürücü ve uyuşturucu bir tesir yapıyor. Meselâ, Tiredeki hâleti ruhiye, ağlanacak derecededir. Buna misal de, oradaki Askerlik Şube Reisi ile Belediye Reisinin aşağıdaki telgraflarıdır. İzmirden kendilerini kurtaran yirmi, otuz kadar subay ile bir miktar erat, Tireye gelmişler. Münafıklar, bu zavallıların burada kalmasını bile kendileri için, kendi menfaat ve hayatları için tehlikeli görüyorlar. Hattâ kendi meslekdaşları olan Askerlik Şubesi Reisi de ayni fikirdedir. Kendi meslekdaşlarının hemen Tireden çıkmalarını istiyor. Şube Reisi, Aydındaki Tümen Komutanına çektiği bir telgrafnamede «her nekadar asayiş temin edilmişse de, burada kalan bir kısım asker ve subaylar, memleketin ihtilâline sebebiyet vermek teşebbüsünde bulunduklarını gören memleket halkı, bunların buradan hemen aldırılmalarını musırran talep etmekte olduklarından, haklarında yapılacak muamelenin sür'ati iş'arı ehemmiyetle maruzdur.» diyor. Ayni günde, yani 18 mayısta Tire Belediye Reisi Abdülkadir de şu telgrafı çekiyor: İzmir civarından ricat etmiş ve Binbaşı Aziz Bey kumandasında 25 kadar subayla elli kadar erattan mürekkep bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilâle vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayrimüslim bilcümle ahali heyecandadı. Bunlar hakkında yapılacak muamelenin serian icrası, ahali namına rica olunur.»

Binbaşı Aziz Bey ve arkadaşları, ne gibi ihtilâl yapacaklarmış? Tabiî, halkı müsellâh mukavemete teşvik ediyorlar. Belediye Reisinin malı, mülkü var. Kavga istemez. Ya, vazifesi vatan müdafaasından ibaret olan Askerlik Şubesi Reisi Yüzbaşı Mehmede ne oluyor? Bu gafil

vatansız, Yunanlılar Tireye gelirse kendisini orada Şube Reisi olarak bırakacak, maaşını arttıracak fikrinde midir?

Biz, «Felâket benden uzak olsun da, isterse bütün vatan, düşman ayakları altında ezilsin» den ibaret olan bazı taş kafalılardan tecelli eden bu sefil zihniyeti yalnız burada değil, bir yıl sonra Yunanlıların Bursa ve Balıkesir mıntakalarını işgal ettikleri zaman yerlerinden kıpırdamıyan ve düşman ilerlemesi önünde çekilirken şehirlere ve kasabalara iltica eden kendi milletdaşlarını ve asker arkadaşlarını kasabada bir geceden fazla kalmasına razı olmıyan ve onlara derhal çekilip defolmalarını tavsiye eden bazı yerlerin Şube Reislerini de ve Belediye Reislerini de gördük. Daha sonra, Sakaryaya doğru yapılan ricatte perişan surette çekilen subay ve memur ailelerinin bir gece köylerinde yatmasına bile müsaade etmiyen ve emzikteki çocuklara 100

Makinalı tüfek bölüğü komutanı yüzbaşı NİHAT OK (Selânikli Nihat) Bursadan Eskişehire dağlardan çekilirken köylüler öldürmesin diye bu kıyafete girmişti.

gram sütü vermekten çekinen bazı köyler de gördük. Hattâ daha fenasını da gördük. Çekilen kıtaların perakende subay ve eratını soyan, vuran, öldüren insanları da gördük.

Ben, zaten bu kitabı Türk gençleri için yazdım. 1918 den 1921 sonuna kadar devam eden millet mücadelesinde, milleti mücadeleye sevkederek bu vatanı kurtarmak için çalışan ağabeylerinin ne gibi ağır, tehlikeli şartlar içinde çabaladıklarını, onlara en kötü hakikatleri de saklamaksızın göstermek için yazdım. Gelecek nesillerimizin çocukları 1918-1921 yıllarında, Türk milletinin safları arasında ne gibi şaşkın, duygusuz, millet ve vatan sevgisiz kimselerin de yaşadığını bilirlerse, bunun hiçbir zararı olmaz. Çünkü bunlar, bütün bir milleti, onun esas ruhunu temsil eden unsurlar değildir. Bir milletin esas ruhu, onun büyük tarihi, yüksek ananeleri içinde saklıdır. İdarecilerin yüksek vatanperverliği, kırılmaz azmi, nihayet halkın ana vasfı olan kahramanlığını hâkim kılar. İstiklâl Savaşında böyle oldu. Ve **GARP CEPHESİ DE İŞTE BÖYLE KURULDU.**

Hâdiselerin hikâyesine devam edelim:

İzmirde dağılan 56 ncı tümenin kıtalarından ayrılan ve Yunanlılar tarafından «haydi artık, askerlik filân yok, köylerinize gidiniz, rahat rahat oturunuz!» propagandası ile dahile serbest bırakılan bir kısım erat, 57 nci tümenin kıtalarındaki askerlerle temasa gelip de bu propagandaya başlayınca, içeride, mücadele aleyhtarı hacıların, hocaların, mütegallibenin ve Hürriyet ve İtilâfçı unsurlarının yaptıkları propaganda buna eklenince, 57 nci tümen kıtalarındaki erat dahi küme küme kıtalarını terkederek köylerine kaçmağa başlıyorlar. Jandarma, bu firarilerle müsademe halindedir. Bazı yerde jandarma dahi kaçaklara katılıyor. Kaçanlarla kaçmıyanlar arsında müsademe her yerde başlıyor. Tam bir anarşi içine girilmiştir.

Aydın Mutasarrıf vekili, ayın 24 ünde, yanına Türk ve Rumların ileri gelenleri ile Aydın metrepolidini alarak, Aydındaki İngiliz subayının nezdine gidiyor. Ve İngiliz kontrolü altında bulunan silâhlardan ve cephaneden bir miktar verilerek Rumlar ve İslâmlardan milis kuvvetleri teşkil edilip asayişin muhafaza edilmesini teklif ediyor.

Bu da bilâhare göreceğimiz bazı misallerden birisidir. Bununla mevcut hükûmetin jandarması ve askerî kuvvetleri, daha doğrusu mevcut hükûmeti tanımıyarak yeni bir idare kurulmak ve böylelikle tedricen Yunan kuvvetleri davet edilmek için Yunanlıların ve İngilizlerin icat eylediği bir usuldür. Aydın Mutasarrıf vekili de böylece kendini buna

kaptırmış demektir. Bu; memlekette kurulmak istenilen millî mücadeleye karşı tezahür eden bir aksülâmel idi.

Mayısın 26 ncı günü Yunan kuvvetleri, Aydına civar ve Aydın-Söke, İzmir - Söke demiryollarının kavuşağı olan Değirmendere mevkiini işgal ediyor. O gün, Aydından mahallî Rumların teşviki ile Rumlar ve Türklerden mürekkep ve yanlarında da bir devlet memuru bulunan bir heyet, Yunan kumandanının nezdine giderek Yunanlıları, Aydını işgale davet ediyor.

Mayısın 29 uncu günü kuvvetli bir Yunan kıtası (iki alay kadar) Aydına giriyor. Mahallî Rumlarla Hürriyet ve İtilâfçı Türkler tarafından merasimle istikbal ediliyor. 57 nci Tümen Komutanı, Aydındaki 175 inci alaydan kaçmayıp kalan 10 subay, 43 erat ve 46 hayvanı alarak, Yunanlılar şehre girmezden önce şehrin cenubundaki Telsiz Telgraf tepesine çekiliyor ve Yunan kuvvetlerinin şehre girmesini bizzat uzaktan görüyor. Fakat binbaşı rütbesinde bir Merkez Kumandanı ile birkaç subay ve eratı, gûya Osmanlı hâkimiyetinin Aydında devam eylediğinin bir sembolü olarak şehirde bırakıyor.

Tümen hastahanesi, askerlik şubesi mensupları şehirde kalıyorlar. En mühim olarak da birçok silâh ve cephaneyi ihtiva eden kolordu silâh deposu da olduğu gibi Aydında bırakılıyor. Sıkışık bir vaziyet yoktu. Bolca zaman vardı. Canlı hareket edilseydi, bu silâhların, Yunanlıların eline geçmemesini sağlıyabilirdi. Sonra, Merkez Komutanı, Askerlik Şubesi mensupları vesaire gibi bazı müesseselerin, Osmanlı hâkimiyeti sembolü olarak yerlerinde bırakmak düşüncesi de hiçbir vakit makul bir hareket değildir. İstanbuldaki Harbiye Nezaretinin emrile, bulundukları mahallerde, kalan Ahziasker Şubeleri ve mahallî düşüncelerle bırakılan inzibat kıtaları acaba oraya gelecek olan işgal kuvvetleri hesabına çalışmak için mi bırakıldılar? Çünkü onlara orada yapılacak hiçbir iş kalmadığı gibi, Yunan kıtalarının hakaretlerine maruz bir halde kalmaları da doğru değildi. Tümene mensup bazı kıta subaylarının millî harekete karşı gösterdikleri lâkaydî, kıtalarında zapt ve raptı tesis edemiyerek kasdî gevşekliklerle askerin kaçmasına sebep olmasını biz elli yedinci Tümen Komutanının yazdığı kitapta okuduk. Meslekleri vatan için mücadeleden ibaret olan askerlerden bazılarının bu şerefsiz hareketlerini maatteessüf uzunca müddetle birçok diğer mıntakalarda dahi göze çarpmıştır. Bunun bir misalini biz sonra Bursada dahi göreceğiz.

İstanbulda ise bu gibi vatansız muvazzaf subaylardan bazılarını padişahın ve Damat Feridin millî mücadele aleyhinde teşkil eylediği inzibat kuvvetlerine iltihak ederek İzmite kadar gelip kendi arkadaşlarına karşı silâh kullanmağa kadar gittiklerini göreceğiz.

57 nci Tümen Komutanı maiyetindeki kalanlarla Mendres cenubuna çekiliyor. Ve köprü başına iki top yerleştirerek, şayet Yunan kuvvetleri, Aydın Türk halkına ve tümenin orada bıraktıkları subaylara bir fenalık yaparlarsa bunu muhasama telâkki ederek bu toplarla ateş edeceği tehdidini savuruyor. Ve bu tehdidi de Denizlideki Türk Mutasarrıfına söyleyerek Yunan kumandanına iblâğ etmesini bildiriyor. Tuhaf bir hareket tarzı. Sanki Denizli Türk Mutasarrıfı ile Yunan ordusu birleşik bir âlemdedir. Cenuba çekilen Türk kumandanı da başka bir âlemdir. Yani, Aydın Türk Mutasarrıfı, Türk askerî kumandanından ziyade Yunan askerî komutanının adamıdır gibi bir vaziyet var.

Aydındaki Telgraf Müdürü ile iki memur, elli yedinci Tümen Komutanı ile birlikte Aydını terkeden insanlardır. Bu telgraf memurları, yukarıda dahi bahseylediğim veçhile, hakikaten alnı öpülecek insanlardır. Askerlik Şubesi mensuplarından, jandarmalardan ve diğer devlet memurlarından rahatlarını bozmağa lüzum görmeyip Yunan işgalinde, oldukları yerlerde kalanlar bulundukları halde bu telgraf memurları, düşmana hizmet etmemek için buna tahammül etmediler. En az bakılan ve en çok çalışan bu arkadaşlar her yerde vatanperverlere katıldılar veyahut ancak millî harekâta yardım etmek için yerlerinde kaldılar.

57 nci tümen üç gün sonra Çineye çekiliyor. Tümenin, tabiî çekilme istikameti Aydın - Denizli demiyolu boyunca Nazilli olmak lâzımgelirken, Tümen Komutanı, Aydın - Denizli demiryoluna, icabında yandan yapacağı hareketlerle müessir olmak ve millî teşkilâtı bu mıntakada daha kolay kurmak düşüncesile Çineye çekildiğini beyan eylemektedir. Hâdisenin içinde bulunmadığımız için bu bapta fikir beyan etmiyeceğim. Ancak, Denizli Mutasarrıfı Bay Faik (şimdi Dahiliye Vekili Faik Öztrak) ile Çinedeki Tümen Komutanı arasındaki bir telgraf muhaberesini buraya yazmak faydasız olmıyacaktır. Denizlideki Mutasarrıf Faik Öztrak, Aydın Mutasarrıfı kabîlinden gevşeklerden değil. Bu zat, bilâkis, millî harekâtı uyandıran, körükliyen ve yaptıran idealcilerdendir:

57 nci Tümen Komutanı Albay Şefik Beyefendiye:

«Yunanlıların ileri harekâtta devamı, konferans kararına müstenit olmayıp, mukavemet ve hattâ suale maruz kalmamalarından ileri geldiği anlaşılıyor. Konferans kararına müstenit olsa İzmirde olduğu

Millî Kyamı körükliyenlerden
Denizli Mutesarifi
FAİK ÖZTRAK

gibi, Aydın ve Nazillide dahi bundan bahisle bir nota verilmek ve konferans kararından Osmanlı hükûmeti, gerek merkezde ve gerekse meşgul mahallerde resmen haberdar edilmek lâzımgelirdi. Halbuki böyle şeyler yapılmıyor. Diğer taraftan, Nazilliyi işgal eden kuvvet, Akçadan mürur ederken kumandan, Nahiye Müdürünü görerek işgal maksadile değil, belki Rumların müracaat ve istimdadı üzerine, korumak kasdile geldiklerini söylemiş olmasından ve Aydın ve Nazilli telgraf muhaberelerinin vesairenin kontrol edilmemesinden anlaşılıyor. Bu sebeple bendeniz, Mendres sahilinde ve güzergâhta küçük, yani birkaç yüz kişilik bir kuvvet bulundurarak oradan geçmek istiyen Yunan kuvvetine, ne

maksatla geldiklerini sormak ve konferans kararına müstenit ise bunun usulü dairesinde hükûmete ihbarı lüzumunu ihtar etmek ve böyle bir muamele yapılıp hükûmeti metbualarından emir almadıkça, gelen kuvveti, muntazam bir kuvvet suretinde tanımakta mazur olduklarını ve bilmecburiye bir çete şeklinde telâkki ederek ona göre muameleye mecbur olacaklarını ve bunun mes'uliyeti bittabi müsebbiplerine ait olacağını beyan eylemek pek münasip ve hattâ bizim için bir vazife olduğuna kaniim. Bu sebeple Alay Komutanı Hakkı Beye iki yüz kişilik zayıf müsellâh bir kuvvet tertip etmesini rica eylemiştim. Bir cevap alamadım. Zannedersem bunu zatı âlileri de terviç ve tasvip buyururlar. Bunu yapabilirsek, belki de Menderesin bu tarafını kurtarmış oluruz. Buraya gelmekte olan süvari bölüğü de bu işe iştirak edebilir. İndelicap geri çekilmeleri bittabi mümkün ve kolaydır. Bu hususiaki fikri âlilerinin beyanını rica ederim efendim.

İmza: FAİK

Görülüyor, ki Denizli Mutasarrıfı Bay Faik Öztrak, 57 nci tümen komutanını (Aydın - Denizli) demiryolunu kapamadığından dolayı nazikâne bir surette tenkid ettikten sonra ona millî harekâta başlamak ve silâh patlatmak lüzumunu ve ayrıca da bu hareketin mütareke hükümlerine aykırı olmıyacağını da söylüyor, yâni her yolu gösteriyor ve öğretiyor: İşte idare adamı buna derler.

Albay Şefik buna şu cevabı veriyor:

1) Eğer asker firar etmişse bilâ tereddüt bu tedbiri yapmalı ve ahalii islâmiyenin eli silâh tutanları hemen iştirak için ulema ve eşraf sarfı gayret etmeli efendim.

İmza: ŞEFİK

2) Hep belimizi büken askerin firar etmesidir. Yoksa biz de bu tedbiri yapacaktık efendim.

İmza: ŞEFİK

Tümen Komutanının bu iki cevabı telgrafnamesinde kat'î ve sarih bir hareket kararı görülmüyor. Bununla beraber hâdisenin içinde yaşamadığımız için neden hâlâ bu kat'î kararın verilmemiş olduğunu tenkide gidemem.

Denizli Mutasarrıfının diğer mânalı bir telgrafnamesi:

Topçu alayında iki yüz kadar efrat var. İcabında Çaldan dört-beş yüz kadar efrat alına bileceği anlaşılıyor. Hüsnü idare edilebilirse iş gör-

mek mümkün. Alay komutanlığına bu babta icap eden emrin itası ve derhal işe başlamalarının tebliği pek muvafık olur. İnşallah bu suretle bu parçayı olsun kurtarırız efendim.

Cevabı:

Alay komutanına hemen şimdi şu emrimi gönderiniz. Ve bu ümidiniz kuvvetli ise hiç durmayınız. Fakat unutmayınız, ki bu işi yalnız alayın başına bırakmayınız. Bütün ahali bu işe yardım etmeli, ayaklanmalıdır.

Alay Komutanına ve Çal Askerlik Şubesine yazılan emirlerin sureti.

Çineden
6 /6/ 1919

1) Denizlide 57 nci Topçu Alay Komutanlığına

Bilâsebep şimendifer hattını işgal edegelen Yunanlıları Mendres köprüsünden Denizli tarafına geçirmemek için icap ederse harben mennediniz. Ve bu hususta makamı mutasarrıfi ile karar ve iş birliği yapmaklığınız matluptur.

57 Tümen Komutanı
MEHMET ŞEFİK

2) Çal Askerlik Şube Reisliğine

Yukarıdaki telgraf emrine nazaran Topçu Alay Komutanı ile çalışma birliği yaparak Çal ve civarında mevcut gönüllü erlerini toplayıp alay komutanlığının emrine veriniz. Orada yedek subay varsa Hakkı Beyin kumandasına geçsin. Siz de muhayyersiniz. Yapılacak ciddî bir hareket, Yunanlıların sancağımıza giremiyeceğini Allahın inayetile temin edecektir. Kaymakam ve müftü ve mahallî eşrafın bu babtaki himmetleri tarihe geçecektir.

11 nci Tümen Kalem Reisi
Albay TEVFİK

İşte nihayet, 57 nci tümen komutanı da haziranın 6 ncı günü sarih vaziyet almış ve kat'î emrini vermiştir.

Halbuki bu büyük mes'uliyeti mayısın 15 nci günü Ittihat ve Terakkinin fedaisi Hasan Tahsin ve Izmir hapishanesinden çıkan adı ve sanı belirsiz yağız delikanlı ve sonra mayısın 25 nci günü Bergamadaki

Cephane Deposu Komutanı Yüzbaşı Nuri ve ayni tarihte Ayvalıktaki Mıntaka Komutanı Ali Çetinkaya ve hepsinden evvel Albay Bekir Sami ve 30 mayısta Ödemişte jandarma yüzbaşısı Tahir ile onun arkadaşları olan efeler kendikendilerine ve yahut küçük ikazlarla vermiş bulunuyorlardı.

GARP CEPHESİ NASIL KURULDU diye düşünülünce bu büyük mes'uliyeti, silâh patlatmak mes'uliyetini ilkönce üzerlerine alan bu simalar gözlerimiz önünde dikilecektir. Fakat bizim senbolümüz daima **İZMİRİN YAĞIZ KAHRAMAN DELİKANLISI** olacaktır.

* * *

Hâdiselerin bu esnadaki cereyanlarını tenvire medar olmak için malûmat kabilinden buraya iki vesika daha sokacağım.

Soma cephesi hakkında 61 nci Tümen Komutanlığından gönderilen bir rapor:

1) Düşman, 25 süvari ve bir miktar piyadeden mürekkep bir kuvvetile Cumalı köyüne girerek mezkûr köyün şark sırtlarında bulunan müfrezemize taarruza başladığı Cumalı Müfrezesi Komutanlığından yarım saat önce bildirilmiştir.

2) Telefon muhaberatı kesildiğinden netice bu ana kadar anlaşılamamıştır.

3))Vaziyeti yakından görmek üzere şimdi müfreze nezdine hareket edeceğim maruzdur.

4)İşbu rapor, 28 haziran 1919 da kırk iki numara ile saat 6,30 sonrada Soma telgrafhanesine verilmiştir.

İmza
61 nci Tümen Komutanı
KÂZIM

Eşmede 17. Kolordu Komutanı vekili Albay Bekir Sami Beye

Yunanlılarla Rumların İzmir ve civarındaki cinayetlerini, o havaliden akın akın kaçıp memleketlerine giden efradın cebîn ve müstekreh ve firarı teşvik eder bir lisanla hikâye etmeleri, tümenin Aydın ve Denizli ve hattâ Antalyadaki kıt'alar efradı üzerine ilka ettiği fena tesir ve esasen Harbı umuminin son yıllarının asker üzerine tevcih ettiği cebanetin, yılgınlığın neticesi olarak daha Yunanlıların İzmirden harice

adım atmadığı bir zamanda silâhlarını ve hayvanlarını aşırmak suretile memleketlerine kafile kafile gitmelerini intaç etmiştir. Bu ihanetin karşısında, tümen, bilâtereddüt en tesirli tedbirleri ittihaz ve bütün mülhakata verdiği emiile firarilere ateş tevcih ettirilmesini ve nefsi Aydının muhtelif mahallerinde firarilerle defaatla müsademeler yaptırılmış olmasına rağmen firarın önüne geçilememiştir.

Ahaliye gelince, Yunan ve Rumların mezaliminden ürkerek Aydında askerin Yunanlılarla bir müsademesi halinde kendilerine bir mazarrat irâs edeceğinden havf ile askerin firarını bir kat daha teşvik etmişlerdir. Yunanlıların işgalinden iki gün önce Aydına gelen mutasarrıf, hattâ âcizlerini dahi Yunanlıları istikbale davete kadar ahlâksızlık irae etmiştir. Bilhassa memleket zenginlerinden bazıları, Yunanlılara karşı koymak aleyhinde propaganda yapmışlardır.

Esasen Aydında muhtelif noktalarda eşkıya takibine memur müfrezeleri bulunan bir piyade taburu ile cebel topçu obüs taburundan başka bir kuvvet yoktu. Firar sebebiyle, Yunanlıların işgali halinde, piyade neferi olarak elde kalan hayvanlara bakabilecek ancak kırk altı nefer kalmıştır. Bunların da bir kısmı, memleketleri uzak Suriyeli, Bursalı ve. s. memleketli erat idi. Asker ve ahalinin mâneviyatının bu kadar kırık olması, tümenin Yunanlıları müsademeye davet hususundaki arzu ve azmini kırmıştır. Mutasarrıfın tasvibi ile Yunanlıların Aydına girmesi için istikbal hey'eti ve polis komiseri gönderilmiş ve hattâ müslüman ahalinin bir kısmı Yunan bandıraları ihzar ve hanelerine asmışlardır. Türk milletinin seciyesine arız olan bu müstekreh maraz ve cebanete ağlamamak mümkün değildir. Yunanlılar Aydına girinceye kadar tümen subayları ve mevcudun bakiyesi ile Aydının telsiz telgraf tepelerinde toplu kalınmış ve düşman mevcudu altı bin neferden ibaret, bir albay kumandasında tahminen iki piyade alayı ve bir topçu taburu ile üç koldan hâdisesiz Aydına girmiş idi.

Refakatımda üç subay ve bir inzibat kıt ası olmak üzere 170nci alay komutanı Binbaşı Bay Nuriyi Aydında mevki komutanı olarak ve mevki *askerî hastahanesi ve esliha ve mühimmat ve eşya deposu memurlarını* vazifeleri başında Aydında tekederek ve mumaileyhimin memuriyetlerini mutasarrıflığa resmen iş'ar ederek tümen, Aydının işgali günü evvelâ Çine yolu üzerindeki Mendres köprüsü üzerine çekilmiş idi, ve burada üç gün kalmıştır. İşgal esnasında Rumların ve Yunanlıların islâm halka veya orada kalan subaylarımıza bir tecavüzleri halinde mukabele

icap eden mahallere topçu ateşi tevcih edimek üzere bir topçu takımını Mendres köprüsü civarında mevzi aldırmış ve keyfiyeti Yunan komutanına ve Rumlara ihtar için mutasarrıflığa tebliğ edilmiştir. Bunun neticesi olarak, Rumlar taşkınlık göstermekten ve hattâ Yunan kuvvet ve komutanını karşılamaktan ve gösteri yapmaktan çekinmiştir. Tümen karargâhı, âtiyen ümitvar olduğu millî harekâttan istifade etmek ve Yunanlıların hat boyunca ilerlemelerini yandan ve geriden tehdit etmek için hat boyunca Denizliye çekilmeyi muvafık görmiyerek Çineye çekilmiştir. Tümen, yakından Aydın ile teması muhafaza etmekte olup erzak ve eşyaya Yunanlıların müdahalesini men, ve orada bulunan Mevki Komutanımızla vazifelilerin şehirden çıkmaları hakkındaki Yunan komutanının tebliğine rağmen vazifeleri başında kalmasını temin etmiştir. Esliha ve mühimmat depolarına ve hattâ Aydındaki İngiliz subaylarının murakabesi altında bulunanları bile Yunanlılara el koydurulmıyacağına dair söz almıştır. Tümen, şimdiki halde kıt'alarının mevcudunu doldurmak üzere, firarilerin kıt'alarına iadesi emrinde takibatta bulunmakta olmakla beraber Yunanlılara karşı icrayı tesir etmek üzere millî teşebbüsleri uyandırmakta azamî derecede meşguldür.

Aydın ve havalisi sekenesinde hilâfı memul görülen cebanet ve lâkaydiliği, her ne kadar işe yarıyacak yirmi ilâ kırk yaşındaki dinç olanların Harbi umumiden evvelki mevcuduna nazaran yüzde seksen beş zayıata uğramasına hamlonulması lâzım gelmekle beraber, mahkûmiyeti siyasiyenin netayicinden ve millî hissiyattan mahrum ve pek cahil bulunmasının ve cehlin tesiri neticesi olarak Yunanlılara karşı bir muhasamadan tevakki kanaati ve Yunanlılarla Paris'teki İtilâf Devletlerini himaye ve arzusu dairesinde olduğu ve binaenaleyh bu ahvale karşı gerdendadei inkiyat olmak lüzumunu yanlış olarak telâkki etmelerini ve en muhimi hissiyatı millîye ve vataniyeye karşı lâkaydi marazile malûl olmaları bir Millî hareket vücuda getirilmesini mâni asli teşkil etmektedir. Mahaza tümen, Yunanlılara karşı ikaı müşkilât ve tehdit ve taarruz maksadile Çineye çekilmiş, her türlü mahrumiyet ve müşkilâta rağmen mesaisine devam etmekte bulunmuştur. Bu cümleden olmak üzere, Denizliye doğru Yunanlıların ilerlemesini tevkif için Eğirdire kadar Aydın demiryolunun muhafazasına 170 nci alayın 3 ncü taburu Sarayköyünde mevcudunun ikmaline çalışmakta ve orada süvari bölüğü ile sahra topçu taburundan bir kısmının tecemmü'ü temin edilmiş ve müfreze komutanlığına topçu 57 nci alay komutan vekili binbaşı Bay Hakkı ta-

yin edilmiştir. Sarayköy civarındaki Menderes köprüsünden Yunanlıların ilerlemesinin men'i sureti kat'iyede emredilmiştir. Sarayköyde, Denizlide, Yunanlıların işgali için, bilhassa Rumların tertip ettikleri hazırlıklar ve propagandalar imha edilmiştir. Çine havalisinde Millî harekâtın ayaklandırılmasına sarfı mesai edilmektedir. Kuvvei mâneviyenin pek haleldar bulunması yüzünden maruz kalınan güçlükler, tasavvurun üstündedir. Meselâ Çinede, ramazan münasebetile camide vaazda bulunan hocaya, firarî efradın kıt'alarına iltihakları için ahaliye vaaz ve nasihat teklif edilince bu adam nasihatı yapamıyacak kadar nefsinde yılgınlık ve korkaklık göstermiştir. Mahaza bu şayanı nefret ahvali mâneviye ve ruhiyeye rağmen maksada vusül için sarfı mesaiden geri durulmamaktadır. Cenabı haktan muvaffakiyet ümit edilmektedir. Kıtaatın mevcudu hazırı ile bulundukları mevzii berveçhi ati arzedelim.

135 nci alay: Sökede olup mevcudu 46 neferdir.

175 nci alay: Merkezi ile birinci taburun Çinede. 2 nci taburu 285 mevcutlu, sahil muhafazasına memurdur. Merkezi Muğladır. 3 ncü taburun, demiryolu muhafızı, şimdilik merkezi Sarayköy'dür. Alayın mevcudu 328 neferdir.

176 ncı Alay: Merkezi Antalyadır. Mevcudu 742 neferdir. Sahil muhafızı olarak dağıtılmıştır.

57 nci Topçu Alayı: Ağırlıkları ile ve muhimmatı ile Çal'a nakledilmiştir. Sahra taburundan bir takım, mürettebatı ile birlikte Sarayköydedir. Alay mevcudu 115 neferdir.

Süvari bölüğü: Harbiye Nezaretinin emrile tümen emrine verilen kolordu süvari bölüğü (Sarayköyde olup) mevcudu 22 atlıdır.

57 nci Tümen Komutanı
ŞEFİK

DENİZLİ

Menderes cephesinin kurulmasında Denizli'nin büyük hissesi vardır. Ben Mutasarrıf Faik Öztrak'ın Çinedeki 57 nci Tümen Komutanı ile telgraf başındaki muhabereleri yukarıda yazmış idim.

Her yerde olduğu gibi, Denizlide dahi, İzmirin Yunanlılar tarafından işgalinden önceki günlerde İtilâf Devletleri mümessilleri, İstanbul Hükûmeti ajanları, Hürriyet ve İtilâfçı unsurlar ve yerli Rumlar halkın mâneviyatını kırmak, her türlü irade ve enerjiyi öldürmek için çalışmışlardır. Halk bezgin, kederli ve şaşkın bir haldedir.

15 Mayıs İzmir işgali Denizlide bir bomba gibi patlar. Halkın bir kısmı Müftülük dairesi etrafında toplanıp konuşurlar ve o gece halkın heyecanı hakkında padişaha, bir telgraf çekerler. Ayni zamanda, Denizli Reddiilhak Cemiyeti adına halk vatan müdafaasına davet edilir.

Mayısın 16 ncı ertesi sabahı Denizli Müftüsü, Kayalık camiindeki sancağı çıkararak sokaklarda tekbirler getirip halkı belediye binası önüne topluyor. İzmirin Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olduğunu söyledikten sonra halka şöylece hitap ediyor:

«Her ne pahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak gerektir. Yunanlıların işgal eylediği memleketler halkı için kavgaya girişmek farzı ayındır. İşgale uğramıyan memleketler halkı için de farzı kifayedir. Ben fetva veriyorum. Silâh ve cephane azlığı veya yokluğu hiç bir zaman kavgaya mâni olmıyacaktır. Hiç bir müdafaa vasıtası olmıyan bir müslüman dahi yerden üç taş alarak düşmana atmıya mecburdur.»

Ben bu kitapta, birkaç yerde sarıklıların aleyhinde bulundum. Belki de ileride tekrar bulunacağım. Fakat, benim, aleyhlerinde bulunduğum sarıklılar, yâni din adamları bu Denizli Müftüsü kabilinden olanlar değildir. Alelâde medrese softalarıdır. Bu softalar yâni bizdeki mânevî mürşitlerin kültürü az olan kısmı çok cahil ve menfaatini seven insanlar idi ve onlar Allahın yolunda kavgacılığı, ecnebilere boyun eğmemeği ve vatan severliği bu millete telkin etmemişlerdir. Başa geçip, milleti, kendi hukukunu müdafaaya teşvik eylememişlerdir. Onlar Rum papazları gibi kendi milletleri uğrunda darağacına çekilmemişlerdir. Bulgar papazları gibi kiliselerini silâh depoları haline koymamışlardır. Fakat Denizli Müftüsü gibi büyük vatanperver ulema sınıfı da eksik değildir.

O, mayısın 16 ncı günü ayaklanan büyük vatanperver müftü Garp Cephesi Nasıl Kuruldu sualine cevap verenlerden birisidir. O, İzmirin 15 Mayısta ilk kurşunu atan meçhul yağız delikanlısından sonra ve Yunan Efzun taburunun önünde rovelverini patlatan Tahsinden sonra 16

Mayısta Denizlide yükselen ilk sestir. Yalnız Denizlililer değil, bütün Türk milleti onunla iftihar edecektir.

Denizli
MÜFTÜSÜ

Müftünün söylevi, halk üzerinde iyi bir tesir yapıyor. Birkaç gün sonra, İzmirde çıkan Rumca gazetelerde müftü aleyhinde küfürler savruluyor.

Mutasarrıf Faik, Askerlik Kalem Reisi Albay Tevfik (bilâhara Demirci Mehmet Efe bu zatı öldürmüştür.), 57 inci Topçu Alay Komutanı Binbaşı Hakkı, Denizli Polis Komiseri Hamdi Beyler müdafaa taraftarıdır ve halkı tahrik ederler. Türkocağı çatısı altında toplanan memleket münevverleri, yedek subaylar, vatanperver eşraf bunlarla birliktedir. Karşılarında yerli Rumlar, bunların propagandası ile hareket eden itilâfcılar var. Tezleri şudur: Yunanlılara, girdikleri yerlerde mukabele edilmezse kimsenin malına, mülküne, refahına ilişmiyorlar. Mukabele edilirse köylerin ve şehirlerin serveti, eşyası ve insanları mahvoluyor. Bu fedakârlığa lüzum var mı? İtilâf Devletlerinin yardımı ile ilerliyen koca Yunan Ordusuna beş on çete ile karşı durulur mu? Padişah dahi karşı durulmıya taraftar değildir.

Bunlar vatanperver müftüyü ölümle tehdit ediyorlar. Haziranın üçünde, yâni Yunanlıların Aydına mukavemetsiz, muhalefetsiz girmesinden altı gün sonra Denizli Müftüsü Dinara gitmeğe mecbur oluyor, fakat irşat vazifesine orada dahi devam ediyor.

O gün, Yunanlılar Nazilliye dahi girmişlerdir. Tehlike, Denizlinin kapısını da çalmaktadır. Aydının hareketsizliği, Denizlinin birkaç defa yaptığı kalkıntıyı da şaşalatmış idi. Fakat, Denizli Millî Hey'eti artık kat'î harekete geçmek kararını veriyor. Bir kısım halk, Denizlinin va-

tanperver Komiseri Hamdinin etrafında toplanıyor. Yedek subaylar, silâhlanarak, ayrı bir grup teşkil ediyorlar. Bu esnada, Şehzade Abdürrahimin muhafızı olarak dolaşır iken işinin bitmesinden dolayı Afyonkarahisardan Denizliye dönen Kolordu süvari bölüğü dahi komutanı Yüzbaşı Ekremin kararile mücadeleye katılıyor. Yunanlıları, Nazılliden daha ileriye geçirmemek kararı veriliyor.

Haziranın sekizinde, süvari bölüğü ile birlikte Denizlili Yüzbaşı şükrü, yedek Baytar Hocazade oğlu Ali Tevfik. Yedek Asteğmen Şükrü, Derebey oğlu Halil Hilmi, Vasfı, 57. inci Tümenden Yüzbaşı Baha, Teğmen Kemal, Nazilli Askerlik Şubesinden Yüzbaşı Emin derhal Sarayköye hareket ediyorlar. Bu ilk kavgacılar kafilesi, Sarayköy istasyonuna vardıkları zaman bir kısım yerli Rumlar, Yunan askerleri geldi diye tezahürat yapmıya yelteniyor fakat yanıldıklarını anlayınca evlerine kaçıyorlar. Rumların, Yunan askerini karşılamak için yaptıkları tak'ın üzerine Türk bayrağı çekiliyor.

İlk kafile, Menderes kıyısında Dailli köyünde yerleşiyor. İşte, Denizli, ilk Millî Teşkilâtını burada kuruyor. İstasyon, Yüzbaşı Vecihinin kumandasında bir küçük müfreze ile tutularak İzmirden gelip giden trenler kontrola başlanıyor. Nazillinin vatanperver telgrafçıları vasıtasiyle Yunan kuvvetlerinin harekâtı hakkında günü gününe malûmat alınıyor. Sarayköy Millî kuvvetleri gün geçtikçe artmakta ve teşkilâtlanmaktadır.

Sarayköyün Kavaklı köyü halkından Yürük Ali Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin Efe, beraberlerinde Yüzbaşı Ahmet, İzmirden kaçıp 57 inci tümene katılan Teğmen Zekâi ve yedek Asteğmen Necmiden mürekkep ilk Aydın Millî kuvveti ise Haziranın onundanberi Menderes cenubunda Yenipazar nahiyesinde işe başlamış idi. Uzun mücadelelerle bu Millî kuvvet mevcudunu 50 den fazlaya çıkarmıştır. Bunlar, Haziranın 16 ıncı gecesi, iki klavuz jandarma ile birlikte Menderes nehrini kayıklarla geçerek Sultanhisar'ın bir kilometre şarkındaki Malkoç deresi üzerinde bulunan şimendüfen köprüsünün muhafızları olan bir Yunan kıt'asına baskın yapıyorlar bu baskın neticesinde bir iki er müstesna olarak Yunan muhafızları öldürülüyor. Menderes cephesinin ilk hamlesi ve ilk kurşunu işte bu baskındır. Bunu yapan Yürük Ali Efe çetesidir. Bu hareket Nazillideki Yunan kıt'asının Aydın ile irtibatını kesmiş ve onları fena halde ürkütmüştür. Çünkü demiryolunun Malkoç civarındaki bir köprüsü de ayni zamanda dinamitle atılmıştır ve ayni gece de Çineden

çıkarılan Teğmen Mithat emrindeki müfreze dahi bazı demiryolu köprülerini ve telgraf tellerini tahrip etmiştir.

Bu ilk faaliyet üzerine Haziranın yirminci günü, Nazillideki Yunan taburu kimseye haber vermeden ve hattâ Nazillideki yerli Rumlara dahi bir şey söylemeden geceleyin ansızın Nazilliden kaçıyor. Yunan taburu Nazilliden kaçarken 20 ve Atça'dan 15 ve Sultanhisardan 5 Türk rehin olarak beraber götürmüş ve yolda bunların bir kısmı ile geçtikleri köylerde rastladıkları hiç bir şeyden haberi olmıyan birçok köylüleri ve kasabalıları öldürmüşlerdir.

Sonra da, Köşk mevkiinde asayişi muhafaza ile meşgul olan ve içinde dört beş jandarmamız bulunan karakola da saldırıyorlarsa da, jandarmalarımız kendi hayatlarını bedavaya vermiyorlar, saatlerce Yunanlılara karşı koyuyorlar ve teslim olmıyarak Yunan taburunu kaçırıyorlar.

Yaşının pek genç olmasına ragmen Kahramanlığı, Atıcılığı, Dürüstlüğü, Merdliğiile tanınmış ve Menderes cephesinin büyük siması YÜRÜKALİ EFE

Yunanlıların boşalttıkları Nazilliye ilkönce Yürük Ali Efe kuvvetleri giriyor. Sonra yetişen Komiser Hamdi Efendi müfrezesi burada asayişi temin ve hükûmeti tekrar tesis ediyor.

Denizli hareketinin başlamasını müteakip, bunu teşvik edici mahiyette İstanbuldaki Genel kurmayın kurnazca bir hareketine burada işaret etmek lâzımdır. Genelkurmay Başkanı Cevat imzasile İstanbuldan gelen ve doğruca Millî kuvvetlere hitap eden bir telgrafta: «Yedek subaylar kumandasında bazı müfrezelerin toplanıp Yunanlılara mukabele edecekleri haber alınmıştır. Doğru mu değil mi bildirin.» Bu kısaca telgrafı, pek tabiî olarak, Millî kuvvetler İstanbulun bu hareketini arzu eylediği tarzında tefsir ediyorlar ve işlerini yürütmek için bu telgraftan istifade ediyorlar.

Burada bir şeye daha işaret edelim. Bilâhare Menderes mıntakasında en büyük rolü oynıyan Demirci Mehmet Efe bu esnada henüz Millî kuvvetlere katılmamıştır. Demirci o günlerde, yâni Yunan taburu Nazilliden kaçarken Bozdoğan kasabasını basmış ve kendi hesabına Ziraat Bankasının kasalarını soymuştur.

NAZİLLİNİN GERİ ALINMASINDAN SONRAKİ HADİSELER

Nazilliyi Yunanlıların boşaltmasında mühim rol oynıyan Yürük Ali Efe, Kıllı Hüseyin Efe ve diğer bir iki vatanperverden bahsetmek lâzımdır.

Yürük Ali Efe, askerliğini kısmen İzmirde yapmış, Kafkas cephesine gönderilirken kaçmış, memleketine dönerek zeybek olmuş imiş. Aydın mıntakasında, Çinede 57 inci Tümen Komutanı Albay Şefikle, Millî harekete katılmak için ilk konuştuğu zaman (Haziranın beşinci günü akşamı) «Milleti eşraf aldattı. Biz şimdiye kadar Yunanlılara karşı çıkardık. Hemen gidip adam toplıyacağız» demiş. Tümen Komutanı Albay Şefikin aşağıdaki sözleri karakteristiktir. Ve bizim bu kitapta tebarüz ettirmek istediğimiz zihniyeti tutmaktadır: «O zaman, akıllı geçinen herkes Millî mücadelenin bir divanelik olduğu fikrinde. Bu sebepten akıllılara müracaat etmekten ziyade silâhla aynamayı itiyat edinmiş zeybeklere müracaat ihtiyacı hasıl oluyor. Bu zeybekler ile iş birliği yapmak ise tehlikeli, çünkü, bunlar, kendi hükûmetlerine karşı bile itaat etmiyen kimselerdir.» İşte, Menderes kıyılarında ilk silâhı patlatan bu dağdan inmiş zeybeklerle birleşmiş olan muvazzaf ve yedek subaylardır.

Çine ve havalisinde millî hareketin uyanmasında Çinenin Bozüyük köyünden Hacı Süleyman Efendi adında vatansever bir zatın büyük tesiri olmuştur. İşte vatansever bir hacı daha. Fakat yazık ki bunların sa-

yısı İstiklâl savaşında çok değildir. Böylece Çine Müdafaai Hukuku ayın on altısında 20 kadar gönüllü toplıyarak Menderes köprü başına sevkediyor. 17 Haziranda da 40 kadar gönüllü Muğladan Çineye geliyor.

Antalya, Korkuteli, Bucak, Hafızpaşa Askerlik Şubeleri Reisleri bu esnada gerek kaçakları toplamak ve gerekse gönüllü olarak yazmak suretiyle yüzlerce insanı silâhlandırmak üzere Burdura gönderiyorlar. Fakat oradaki İngiliz Kontrol subayının Burdur mutasarrıfı ile uyuşarak Millî hareket aleyhinde çalışmaları yüzünden bu erlerin hepsi dağılıp köylerine gidiyorlar.

Aydının 10 kilometre cenubunda Koçarlı adında bir nahiye vardır. Burada da Aydının Yunanlılar tarafından işgalinden sonra Hacı Yunus Zade Mehmet, Cihanoğlu Mustafa, Hafız Tevfik, Hacı Halil İbrahim gibi köyün ileri gelenleri ve mühendis Mithat (Aydın meb'usu Mithat) gibi zatlar birleşerek muvakkat bir hükûmet kuruyorlar. Açık konuşmak lâzımsa burada bulunan bir İtalyan askerî müfrezesinin başında bulunan bir İtalyan yarbayı burada Millî mukavemetin kurulmasını teşvik etmiştir. Koçarlı hükûmeti halktan para toplıyarak ve askerî levazıma ait bazı erzaka el koyarak Aydından oraya kaçan on binlerce muhaciri beslemiş, soygunculuğa karşı tertibat almış ve bilâhare Yeniköy ve Yoran nahiyelerini de kendisine katarak Çine çayından denize kadar bir mıntakada Millî Teşkilâta yardım etmiştir.

Birkaç satır da Sökeden bahsedelim. Burada, karşıdaki Sisam adasından silâhlı Rum çeteleri Söke kıyılarına çıkarak ve mahallî Rumlarla birleşerek Türk köylülerinden evlerinden ve köyünden dışarı çıkanları öldürmeğe, baskınlar yaparak öküzleri, koyunlarını ve sair hayvanlarını sürüp kayıklarla Sisama götürmeğe başlıyorlar. Hükûmet ve İtalyan askerleri bu haydutluk karşısında seyirci vaziyettedir. Bunun üzerine Sökede Müdafafi Hukuk Cemiyeti kuruluyor, 150 kişilik bir Millî Kuvvet vücuda getiriliyor. İşin başında Sökeli, Girit muhacirlerinden Caferaki bulunuyor. (Bu zat bilâhare muharebelerde şehit olmuştur.)

Şimdi Nazilliden sonraki teşkilâtı yazalım.

Umurlu'da şu kuvvetler toplanmıştır:

1 — Yürük Ali Efe ve Kıllıoğlu çetesi,

2 — Komiser Hamdi Bey müfrezesi,

3 — Denizli Yedek Subayları müfrezesi,

4 — Topçu yüzbaşısı Fehmi kumandasında ve Menderes Güneşi adile yâdedilen Tavaslı'lı Ömer ağa müfrezesi. (Bu Yüzbaşıyı Aydın baskınından sonra efeler vurmuştur.)

5 — Dokuzun Mehmet müfrezesi,

6 — Duacıllı Molla İbrahim müfrezesi,

7 — Ortakçılı Mehmet Efe müfrezesi,

8 — Mesutlulu Mestan Efe müfrezesi,

9 — Teğmen Kadri müfrezesi (bu müfreze 20/21 Haziranda Söke ile Aydın arasında Erbeyli istasyonundaki bir Efzun bölüğüne bir baskın yaparak 70 kadar zayiat verdirmiştir.)

10 — Sarayköy müfrezesi,

11 — Emekli Yüzbaşı İbrahim müfrezesi (bu ihtiyar subay Aydın muharebesinde şehit olmuştur.)

Bunların hepsinin yekûnu 600 silâhlıdan fazla değildir.

Sarayköyünde de şu kuvvetler toplanmıştır:

175 inci alayın 3 üncü taburu 100 mevcutlu,

42 Mevcutlu süvari bölüğü,

Bir takım sahra topçusu,

Aydın Köprübaşındaki kuvvetler:

175 inci alayın birinci taburu (50 mevcutlu)

Bir makineli tüfek bölüğü,

Bir dağ obüs takimi,

Muğla ve Çineden gelen gönüllüler,

Bundan mada Sökede 175 inci alayın 30 mevcutlu ikinci taburu ve Bağarasında 40 mevcutlu bir piyade taburu,

Askeri ve sivil olarak böylece Aydın etrafında toplanabilmiş olan kuvvetlerin mecmuu 800 kişiden fazla değil. Bu kuvvetlerin bir kısmına Binbaşı Hacı Şükrü, diğer kısmına Topçu Binbaşısı Hakkı kumanda ediyor ve bir kısmı da müstakil olarak hareket ediyordu. Buna mukabil Aydında Yunan neşriyatına göre bir piyade alayı ve bir topçu taburundan mürekkep olduğu bildirilen ve miktarı 2000 den fazla olmak lâzım gelen muntazam askere yerli Rumlardan teşkil edilen 1000 e yakın yardımcıyı da katmak lâzımdır. Yunan kuvvetleri ayın 22 sinden itibaren tamamiyle Aydında toplanmışlardır.

Münferit Millî Kuvvet reisleri Aydındaki Yunan komutanına haber göndererek: «Şehre kapanmak ve İslâm ahalinin arasına sığınmak mertlik değildir. Şehirden dışarıya çık da boy ölçüşelim.» diyorlar.

Ayni günlerde Aydındaki Ingiliz kontral Subayı Huder ile birlikte Aydın Belediye Reisi ve saireden mürekkep bir hey'et Umurluya gelerek Millî Kuvvetlerle temasa geçmek istiyorlar ve şöyle bir teklifte bulunuyorlar: «Aydın aleyhinde bir hareket yapmayınız. Islâmlara ve Hıristiyanlara zararı olur.» Umurludaki Millî kuvvetler reisleri toplanarak 15 Milli müfreze kumandanının imzasile, cevap olarak, İngiliz subayına şöyle bir beyanname veriyorlar: «Aydının işgali, mütareke hükümlerine aykırıdır. Türk ahaliye zulmedildiğini haber alıyoruz. İnsanlık namına müdahale etmek istiyorsanız, Yunanlılar 24 saat zarfında Aydını terkedip gitsinler. Aksi takdirde, akacak kanın mes'uliyeti Yunanlılara ve onları oraya getirenlere aittir.

AYDIN MUHAREBESİ

Aydının içine tıkılıp kalmış olan Yunanlılar, etraflarını sarmış olan ve kendi kulaklarına miktarı 50,000 diye kadar varan Türk Millî Kuvvetlerinin vaziyetini anlamak ve ayni zamanda millî kuvvetlerin bazılarının kumandanları tarafından «Neye şehre sığıdın, çık dışarı!» gibi tahkirâmiz tekliflere cevap vermiş olmak için haziranın yirmi beşinde bir bölük kadar bir kuvvetle cenuba Tellidede istikametinde bir keşif taarruzu yapıyorlar. Koçarlıdan gelen milislerle çarpışıyorlar. Muharebe uzunca müddet devam ediyor. Milisler cenuba doğru çekiliyorlar. Yunanlılar, ovadaki iki Türk köyünü yakarak kaçamıyan ihtiyarları öldürüyorlar.

Ayni günde, bir bölük kadar bir kuvvetle dahi garbe doğru ilerliyorlar. Burada dahi Kızalcaçay civarında Millî müfrezenin pususuna düşüyorlar. 15 kadar telefat vererek dağınık bir halde Aydına geriye çekiliyorlar.

28 Haziran sabahı Yunanlılar, tekrar cenuba, Menderes köprübaşına bir keşif taarrzu yapıyorlar. Burada, Yörük Ali Efe kuvvetleri muannidane bir mukavemet gösteriyorlar. Yunanlılar, nehrin cenubuna çekilmek istemiyen Yürük Ali Efe çetesinin sağ cenahını çevirmiye başlıyorlar. Fakat bir müddet sonra, muharebe yerine Umurluda toplanmış kuvvetler ilerliyor. Komiser Hamdi ve Molla İbrahim kuvvetleri

Yürük Ali Efenin sağ cenahını çevirmek istiyen Yunanlıların soluna ve arkasına taarruz edince Yunanlılar Aydına doğru çekilmiye başlıyorlar.

Aydın kadınları Erkeklerle birlikte muharebeye girmişlerdir. Bu üç kadın AYŞE ALİYE, AYŞE diğer adı MEHMET ÇAVUŞ ve üçüncüsü de ŞERİFE ALİ olup kahramanlıkta erkeklere rekabet etmişlerdir.

Fakat artık Umurlu - Aydın yolunun iki tarafından bütün Umurluda toplanmış kuvvetler (Krokiye bakıla) ve Aydın köprübaşındaki kuvvetler cenuptan, şarktan ve şimalden saldırmıya başlamıştır. Civar köylerden kadın, çocuk, ihtiyar binlerce halk silâhlı, silâhsız, çifteli, tabancalı katılmıştır. Tam bir halk ayaklanması. Millî ressamlarımıza çok güzel bir mevzu. Sıcak bir gün, köylü kadınlar sırtlarına su testilerini yüklemişler, kurşun yağmuru altında muhariplere ilk hatlara kadar su götürüyorlar. Birisinin testisi kurşunla kırılmış, suyu dökülmüş, sapı omuzunda, farkında değil, hâlâ sırtında bir ağırlık var diye testinin kulpunu taşıyıp götürüyor, bir akın ki, Aydına doğru Yunan piyade ve makineli tüfek ateşleri altında ilerliyor. Fakat 600 kadarı silâhlı, kalanı sopalı veya bıçaklı ve baltalı köylüler.

Dokuzun Mehmet çetesi yolboyunca ilerliyor, Emekli Yüzbaşı İbrahim onun sağında, daha sağda Denizli Yedek subaylardan mürekkep çete, sonra Sarayköy müfrezesi, ondan sonra Ortakçılı Mehmet Efe, dağ tarafından Menderes Güneşi ve en sağda Danişmentli İsmail Efe çetesi.

Bu düzinelerce küçük müfrezeler, o gün sabahtan akşama kadar hiç bir yerden bir emir ve talimat almaksızın kendi kararları ile ve kendi aralarında uyuşarak muharebe ede ede Aydının kenarına kadar yaklaşıyorlar. Yunanlılar şehrin içine tamamiyle kapanmışlardır. Şehir kenarındaki siperlerinden müdafaa ediyorlar.

Geceleyin bu vaziyette kalınıyor. Ertesi günü, Millî kuvvetler daha canlı ilerlemelerle saldırıyorlar. Şehre giriyorlar. Sokaklarda, minarelere ve yüksek evlere yerleştirilmiş Yunan makineli tüfeklerine ve avcılara karşı mücadeleler ediliyor. Öğleye doğru, şark mıntakasına iki sahra ve cenup mıntakasına iki on buçukluk top geliyor. Bunlar çekilmekte olan Yunanlılara birkaç mermi atabiliyorlar. Fakat Yunanlılar, bu sokak muharebelerinde, Millî çetelere karşı koymaktan ziyade Aydındaki silâhsız Türk halkı öldürmek ve evleri yakmakla meşgul olmuştur. İçeriye giren Türkler bu manzara karşısında kendilerini tutamıyorlar. Asayiş kuruluncıya kadar bazı Rumları öldürüyorlar.

Şehrin içinde köylünün soygunculuk yapması ve mukabelei bilmisil olarak birkaç Rumun öldürülmesi suretiyle baş gösteren intizamsızlığın iade edilememesi yalnız bu kadarcık bir zarar vermekle kalmamış, Yunanlıların takip edilmemesi ve iki gün bu kadar canla başla çalışan sivil kavgacıların, artık işlerinin bitmiş olduğunu zannederek köylerine dağılmaları gibi bir kuvvet yoksulluğunu mucip olmuştur ve bu yüzden iki gün sonra Yunanlılar tekrar kolayca Aydına girmişler, Aydın şehrini tamamiyle yakmışlar ve on binlerce Türk halkı yalınayak ve başıkabak Yunan ordusu önünde Nazilli ve Çine istikametinde akıp gitmiştir.

Diğer mühim bir keyfiyet dahi, elde lüzumu kadar tren ve vasıta mevcut iken Aydın deposunda mevcut silâh ve cephanenin bu defa dahi geriye kaçırılması için esaslı bir teşebbüs alınmıyarak Yunanlılara bırakılmış olmasıdır.

Vak'alar gösteriyor, ki Aydın taarruzu âdeta başsız yapılmıştır. Bu saldırışa katılan bazı arkadaşlar, 175 inci Alay Komutanlığını yapan merhum Hacı Şükrü (eski saylâv) kumandası altında hareket edildiğini ve fakat ilk saldırıştan sonuna kadar hiç kimseden bir yere bir emir gönderilmediğini ve şayet Aydm alındıktan sonra kuvvetli bir el tarafından intizam tesis edilmiş ve düşman İzmir istikametinde takip edilmiş olsaydı Aydın uzağında yeni bir cephenin kurulabileceğini ve en mühim olarak da Aydındaki silâhların ve cephanelerin geriye sevkedilebileceğini

bana anlattılar. Mamafih büyük bir kısmı dağda eşkiyalıkla yetişmiş, insan öldürmeyi hiçe sayan ve subayları sevmiyen bu zeybeklerin arasında intizamı tesis etmek ve bunları yağmadan men eylemek o zaman için pek kolay bir şey olmıyacağı besbellidir. Taarruzu kısmen sevk ve idare eden Hacı Şükrü Beyin, elinde rovelver olduğu halde intizamsızlığı durdurmak için yanan sokaklar içinde dolaştığı görülmüştür. Hacı Şükrü Bey dahi zeybeklere karşı daha fazla ileriye gidemezdi.

Balkan Harbinde bir makineli tüfek bölük kumandanı olan Hacı Şükrü Soroviç mıntakasında bir Yunan tümenini yan atesine alarak 11 Yunan topunun zaptedilmesini sağlamıştır. İstiklâl mücadelesinde Menderes mıntakasında bir müddet komutanlık etmis ve fakat Demirci Efe ile geçinmiyerek mevkiini terkeylemeğe mecbur kalmıstır. Cesur, enerjik. vatanperver bir arkadaş idi. Birinci Büyük Millet Meclisinde mebusluk yapmış, sonra orduya dönerek Albaylığa cıkmıs ve vefat etmiştir.

25 Birinciteşrin 1919 da cıkan Tasviriefkâr gazetesinde, Aydın muharebesi hakkında, Binbaşı Hacı Şükrü Beyin bir beyanatı vardır. Bunu da aynen yazacağım:

«Nazilli Jandarma Tabur Komutanı Yüzbaşı Nuri, Mülâzim Mustafa Beyler bilfiil benimle birlikte çalıştılar. O zaman Tümen komutanı olan Şefik Beyin müzaharetine nail oluyordum. Bilvasıta, evvelâ namdar ve şeci Yürük Ali Efe ve Kıllı Hüseyin Efe ile tanıştık. Ve her iki Efenin 38 kişilik maiyyeti ile Sultanhisar baskınını yaparak 19 haziranda Yunanlıların 60 kişilik bir müfrezesini kâmilen imha eyledik. Sonra Mestan Efe ve Kara Durmuş Efelerle Umurlu köprüsünü dinamitle attık. 21/22 haziran gecesi Çerkesköy ve Yeniköy baskınlarını yapmıştık. Kara Durmuş Efe, şehit mülâzim Mehmet bu baskında büyük yararlıklar gösterdiler. 23 gecesi Erbeyli baskınını yaptık. Düşman bu gece 80 ölü ve 150 yaralı verdi. . . . . Bilâhara Çine Hey'eti Milliye Reisi Mustafa Hidayet ve Ahıköylü Hoca Süleyman Efendilerin irşatları ile Kuvvaimilliye kuvvetlendi. 27 haziranda Yunanlılar, ansızın Mendren köprüsüne karşı taarruza geçtiler. Biz, bir avuç kahramanla mukabil taarruza geçerek onları Telsiztelgraf sırtlarına kadar geriye attık.

Yunan kuvvetleri, İzmirden imdat almışlar ve Erbeyli ve Karapınardan gelen Rumlarla Aydın Rumları da dahil olduğu halde Aydında üç bin muntazam ve altı bin kişilik gayrımuntazam kuvvet toplamışlardı. Bunu teferrüatile haber alıyorduk. Yunanlılar, şehirde bir gün önce müs-

lüman dükkânlarına tebeşirle işaretler koymak, hıristiyanlara zorla şapka giydirmek, islâm mahallelerine giden suyollarını kesmek suretiyle müslümanlar aleyhinde bir katliâm hazırladıkları anlaşılıyordu. Bir an bile daha fazla duramazdık. Tümenin, cephanesi ile birlikte üç topunu zorla aldık. Taarruza başladık. Şafakla beraber şehir yanmağa başladı. İlk ateş, istasyonda Ahmet Ağanın otelinden çıktı. Koca Yürük Ali tahammül edemedi. Arslan Yürük, Kozdibinden sehre girdi. Ve talimat mucibince üç minareye kanlı bayrağımızı astı. Harp, olanca şiddetiyle devam ediyor, şehir içinde, Kepezde şiddetli savaş oluyordu. Gece yarısı kasabaya girdim. Belediye Reisi Reşat Beyi bir tekkede saklı buldum. Birçok zenginlerin ve ileri gelenlerin götürülüp öldürüldüklerini öğrendim. 29 sabahı harp devam etti. Yunanlılar minarelere mitralyözler yerleştirmişler, evlerinden çıkan bîçareleri kurşun sağnağı ile biçiyorlardı. Yeryer kıtal devam ediyordu.Ne olursa olsun, Yürük Efe ateşi şiddetlendirerek Kepez cihetini şehrin diğer kısımlarından ayırmıya muvaffak oldu. 30 haziran öğleye doğru şehri tamamiyle geriye aldık.

Yunanlılara göre, Aydın muharebesinden sonraki vakayi şöyle cereyan etmiştir:

Aydındaki Yunan garnizonu 28 Haziranda şehrin dışında ciddî bir taarruza uğramış, şehrin içindeki Türk halkının büyük bir kısmı dahi bu taarruza katılmıştı. Bu defa, İtalyan mıntakasından çıkan çeteler, eski Tümen Komutanı Şefik Beyin komutası altında bulunan muntazam ordu unsurlarile birlikte hareket etmişlerdi. Hattâ onun 10,5 luk topları, Menderes cenubunda, memnu olması icap eden mıntakada bir sipere yerleştirilmiş idi. Aydındaki Yunan piyade alayı ile onun dağ topçu taburu ertesi 30 haziran günü şehri boşaltarak Erbeyli üzerine çekilmiye mecbur olmuştur. Buraya yardımcı kuvvet göndermek için nakil vasıtalarının azlığı imkân bırakmadığından bu kuvvetler Tire'de düşmanın yanına atılacak surette toplanmıya mecbur oldular. 2 temmuz akşamına kadar 7 tabur piyade ile 3 batarya top toplandı ve Türkler müsademeyi kabul etmediklerinden silâh patlatılmaksızın Aydın tekrar işgal edildi. Bu defa Türkler takip edildi. 6 temmuzda, bir yürüyüş kolu, kısa ve fakat şiddetli bir mukavemetten sonra Aydın cenubundaki Menderes geçidini zorladı ve İtalyanların şikâyet ve gürültülerine rağmen Çine vâdisinde Jirova'ya doğru ilerledi, sonra Yeniçiftlik dağlık mıntakasına girdi. Son muharebeyi de Tumali köyünde verdi. Fakat 7 haziranda Amiral Fiç Moris'in zoriyle Yunan yürüyüş kolu durduruldu ve tekrar

nehrin şimaline alınarak Köprübaşına bir emniyet postası ikame edilmekle iktifa edildi.

Türklerin Aydında yaptıklarıvahşet Bergama ve Nazilliyi geçmiş idi. Şehrin enkazı içinde ve civar vâdilerde bine yakın ceset toplanmıştır. (*)

İşte Yunanlıların iddiası budur. Hakikatte ise Aydın büsbütün muharebesiz terkedilmiş değildir. Millî kuvvetler tamamiyle dağılmış, ve Aydın deposunun bir kısım silâhlarile teslih edilmiş olan Aydın halkının hemen hepsi de kendi ailelerini kaçırmak için şark istikametine ve cenuba çekilmiş olmasına rağmen Teğmen Şerafettinin gayet mahirane ve soğukkanlılıkla kullandığı makineli tüfek ateşlerinin tesirile 20, 30 kadar asker ve çeteden ibaret olan kuvvetimiz Aydın garbinde gece yarısına kadar mukavemet etmiştir.

Bir alay kadar bir düşman kuvveti Tire üzerinden ve dağlık mıntakada ilerlemiş ve 9 taburluk bir kuvvet dahi garpten gelmiş ve fakat Yunanlılar pek ağır hareket etmiş olduklarından bir avuç kişiden ibaret olan müdafiler gece yarısı Menderes cenubuna çekilebilmişlerdir.

Ertesi 4 temmuz, Köprübaşı cenubundan ikinci bir müdafaa yapılmıştır. Bu müdafaaya 175 inci alayın 3 taburu ile 176 ıncı alayın bir taburu, ki cem'an 120 piyade silâhı ile 8 makineli tüfek ve 50 silâhtan ibaret Yürük Ali Efe çetesi ve Teğmen Kadri kumandasında 15 kadar gönüllü iştirak etmiştir. 2 sahra topu ile 2 dağ topu da var idi. Taarruz eden düşman bir tümen, yâni 10,000 kadar silâhlı idi. Gündüzün Köprübaşına doğru ovadan ilerliyen düşman kuvvetleri, topçumuzun ateşinin tesirile tekrar geriye çekilmiye başlaması üzerine miktarı zaten mahdut olan muntazam askerler ve çeteler derhal ovaya çıkarak Yunanlıları takibe başlamış ve fakat Yunan taburları, bu kadar az Türk askeri ve gönüllüsü karşısında geriye çekildiklerinden mahcup olarak tekrar mukabil taarruza geçmişler, ovaya inen kuvvetlerimiz ise bu defa düşman tazyiki ile eski yeleri olan Köprübaşına dönmiyerek şarka, yâni Nazilli istikametine atılmışlar ve böylece müdafaa mevziindeki makineli tüfekler yalnız kalmışlardır. Bunun üzerine Yunanlılar, müdafaa cephe-

[*] Yunanlıların yaptıkları vahşet önünde, Türk başıbozuklarının tarzı hareketi daha çok medenidir. Hattâ, çetelerle birlikte Aydına giren 57 nci Tümen Komutanının, mühim meşguliyetleri arasında Aydın Rumlarını kendi karargâhı etrafında toplayıp himaye etmek ve onlara çorba ve yiyecek dağıtmak suretiyle gösterdiği fazla merhamet o zaman işbu harekete katılanlar tarafından tenkit bile edilmiştir.

sindeki makineli cephemize şiddetli bir topçu ateşi hazırlığını müteakip saldırmış ise de mevzide kalan tektük gönüllülerin sabaha kadar yaptıkları ateş sayesinde bu mevzii işgal edememişlerdir. Ertesi 5 Temmuzda bizimkiler Köprübaşını terke mecbur oluyorlar. Buradaki Millî kuvvetler dağılıyor ve böylece geride, vazife başında her piyade taburundan üç dört subay ile dört beş erden maada kimse kalmıyarak asker, başıbozuk hepsi bir tarafa savuşup gidiyor.

İKİNCİ FASIL

10 Temmuz 1919 dan Haziran 1920 ye kadar hâdiseler

Müdafaai Hukuk Teşkilâtının taazzuvu -Balıkesir Kongresi- Alaşehir Kongresi- Atatürk'ün Anadoluya geçmesi ve Erzurum ve Sıvas kongreleri- İngiliz İşgal Kuvvetlerinin Ankara ve Eskişehirden tardedilmesi- 20 nci Kolordu Komutanı General Ali Fuadın Eskişehire intikali- Anzavur İsyanları- Halifecilerin faaliyeti- Hendek ve Düzce ve Bolu İsyanları- İstanbulda inzibat kuvvetlerinin teşekkülü- Aydın cephesinde Demirci Mehmet Efe, Yürk Ali Efe- Salihlide Çerkes Etem- Balıkesirde General Kâzım Özalp- Bursada Bekir Sami.

1919 yılının sonbaharile kışı ve 1920 yılının ilkbaharı Yunanlılar ile Müttefik Devletlerin siyasî faaliyetleri ve Yunan ordusunun takviyesi, İstanbuldaki İtilâfçı ve Halifecilerin Millî cephe ile mücadelesi, Anadoluda ise Müdafaai Hukuk Teşkilâtının yâni millet ayaklanmasının genişlemesi ve Halifeci ve müteassıp unsurlarla kanlı mücadelelerin, yâni milliyetperver ve modern Türklüğün mutaassıp ve muhafazakâr Türklüğe karşı savaş ve zaferi ile birçok vukuat ve olaylarla dopdolu olarak geçmiştir.

İşte bu devrededir, ki müstakbel evlâtlarımıza kendi babalarının bu vatanı ne büyük meşakkatler ve ıztıraplar çekerek, ne hudutsuz kurbanlar verilerek, ne kadar acı günler yaşıyarak kazanmış, kurtarmış olduğunu gösterecektir. Yeni Türk nesli, bu hâdiseleri, bu kanlı vak'aları birer birer okuyarak, analız ederek bundan ders alacak ve ileride, lüzum hasıl olursa babalarına lâyık evlâtlar olduğunu gösterecektir. Şimdi cephelere en soldan, yâni cenuptan başlıyalım.

1. — Denizli Cephesi — Demirci Mehmet Efe

Demirci Mehmet Efe, Nazilli kazasının Piribeyli köyünden imiş. Babası köyün demircisi imiş. Umumî Harpte İzmirde ilk kıtada askerlik ederken Ermeni milletinden olan bir subayın kendisine bir tokat atmasından müteessir olarak askerlikten kaçmış, Aydın, Denizli, Ödemiş

ve havalisinde eşkiyalık ve soygunculuğa başlamış. Ve gidegide maiyyetini artırarak kuvvetli zekâsı ve yüksek cür'et ve kahramanlığı sayesinde bütün bu havalide ün salmış.

Daha Yunanlılar İzmire çıkmazdan önce Demirci Efe, Nazillideki Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Nuriye haber göndererek «Kuyucak mevkiindeki jandarmayı geriye çekersen ben köyüme geçeceğim.» diyor. Nuri Bey, müfrezeyi çekiyor ve Demirci Efe de sekiz on kişi maiyyetiyle Kuyucak'tan geçerek kendi köyü olan Dualar köyüne gidiyor. Ertesi günü Yüzbaşı Nuriyi ve halktan birkaç kişiyi köye istiyor. Bunlar gidiyorlar. «Yunanlılar İzmire çıkacaklar diye bir şayia var, ne dersiniz?» diye soruyor. Onlar da: «Evet Efem, doğrudur, sizden hizmet bekliyoruz.» cevabını veriyorlar. Bu muhavere Yunanlıların İzmire çıkmasından beş gün evvel vaki oluyor. Demirci: «Ben hazırlanayım, icap eden şeyi yaparız.» diyor ve köyünde kalıyor. Yunanlıların İzmiri işgal etmesi üzerine dağılan kıt'alarından perakende olarak çekilen ve köyün civarından geçen askerlerin silâhlarını alıyor. Fakat Aydın taarruzuna ve müdafaasına iştirak etmiyor. Temmuzun ilk haftasında 200 kişilik maiyyeti ile gelerek Umurlu ile Aydın arasında müdafaa eden Nazilli Jandarma Bölük Komutanı Yüzbaşı Nurinin cephesine iltihak ediyor.

Bu tarihten sonra Yunanlılar bu cephede daha ziyade ileri hareket yapamamışlar ve böylece Aydının işgal edilmiyen kazaları ile İsparta, Antalya, Denizli, Muğla ve Burdur vilâyetlerini geriden ihtiva etmek üzere Denizli Cephesi yavaş yavaş kuruluyor ve kuvvetlenmiye başlıyor. Bu cephenin Yunanlılarla temas eden kısmı Ödemişin Balyanbolu ve Bademiye nahiyelerinden geçerek Büyük Menderese ve oradan nehir boyunca Söke, Kuşadası kazalarından geçerek Küçük Menderesin denize döküldüğü yere kadar uzanıyor. Bu cephenin Komutanı, nominal olarak 57 inci Tümen Komutanı Albay Şefiktir; fakat Millî Hey'etlerce, Demirci Efeye de Aydın Cephesi Kuvayimilliye Komutanı adı verilmiştir. Demirci Efe Nazillide yerleşmiş olup askerî harekâtın sevk ve idaresinden ziyade cepheye lüzumu olan erleri, yiyecek maddelerini bulup sevketmek, asayiş işleriyle meşgul olmak vazifesini üzerine almış idi ise de en kuvvetli unsurlara malik olduğundan nüfuzu herkesten fazla olmuştur.

Demirci Efenin bu mıntakada gittikçe artan nüfuzu, onun şahsî enerji ve zekâsından ayrıca olarak o zaman, bütün diğer cephelerde ol-

duğu gibi harekâta Millî ve Halk kıyamı süsü vermek için işi ordudan ziyade çeteciliğe dökmek temayülü olmuştur. Hakikaten de, ileride bir

ÇERKES ETHEMİN
Bayraktarı
KAYSERİLİ HACI ÖMER

kaç defa temas edileceği üzere, uzun süren Büyük Harp askerlik ve ordu ve bilhassa subaylık için bir antipati doğurmuştu. Fakat bunun esas sebebi bu değildi. Millet mücadeleden ve kavgadan bıkmıştı. Harp istemiyordu. Ve kendisini kavgaya sürükleyenler kimlerdir diye etrafına bakınca subayları ve komutanları görüyordu. Şimdi onun gözüne bir yenilik lâzımdı. Subaylık yerine, atın üstüne binmiş, çaprazvari fişekliklerı boynundan ve koltuklarının altından geçirilmiş, iki üç bombayı kemerinden sarkıtmış, uzun kama, yüksek kalpak, çizmeler veya tozluklar... İşte Millî harekâtın çetesi budur.

Birçok subaylar dahi, zamının modası budur diye bu kıyafete girdiler. Mecburî askerlik hizmeti yaşında bulunan vatandaşlar askerî kıtalara iltihak edecekleri yerde, böyle kıyafetlere bürünüp çetecilere katıldılar. Ve bu, ayni zamanda, daha ziyade menfaat getiriyordu. Çünkü,

çete olunca 20 liradan 40 liraya kadar maaş, hayvanın ve kendisinin iaşesi, ekseriya köylünün sırtında, köylünün arpası, samanı, ekmeği ve koyunu, tavuk ile yumurtası çete için mübah... Sonra, sıkı bir zaptu-rapt dahi yok idi herkes ağa, herkes komutan idi. İşte, çeteciliğin bu revacıdır, ki içlerinde en müsteit olanları, Çerkes Etem'i, Demirci Efeyi doğurmuştur. Fakat bunu da itiraf etmelidir, kı Millî cidalin, Millî kuvvetler aleyhine olarak yıkılması tehlikesi birkaç defa baş göstermiş ve ancak ve ancak Demirci Efe ile Çerkes Etemin sürüleri garbî ve orta Anadoluda bu yıkılmayı önlemişlerdir. Eğer, Çerkes Etem, son deminde inkilâp ve vatan haini olarak Yunanlılara sığınacak kadar alçaklık göstermiş olmasa idi biz bu kitapta Millî cidalin zafer hissesine Demirci Efe kadar onu da katardık. Çerkes Etem, kendi şeref ve haysiyetini ve kendi istikbalini, akılsız ve haris kardeşlerinin tesiri altında kendisi yıkmıştır. Fakat Demirci Efe, bu namuslu Türk çocuğu kendi aleyhine harekete geçildiği zaman dahi düşmana sığınmak kahpeliğini kabul etmemiş olduğu için Türk gençliği onu istiklâl mücadelesinin büyük kahramanı olarak tanımak ile haklı bir iş yapacaktır.

Yürük Ali ise, çetecilik kaldırıldıktan sonra dahi harbin sonuna kadar bir nefer gibi büyüklerine itaatli ve sadık olarak çalışmakta devam etmek suretiyle vatanperverliğin ve fedakârlığın en yüksek tecellilerini göstermiş olmak itibarile Türk gençliğinin hürmet ve sevgi başüstünde daima taşınmıya liyakat kesbetmiştir.

Biz, sırası geldikçe Demircinin, Konya isyanının, Bolu ve Düzce İsyanlarının, Balıkesirdeki Anzavur İsyanının bastırılmasında yaptığı yardımı canlandıracağız.

Şimdi, cephe kurulmuştu, her iki taraf karşılıklı siperler kazmış, Yunanlılar fazladan siperlerin önlerini telörgüleriyle çevirmişler. Millî cephede tel örgü tedarik edilemediğinden böyle bir mâni eksik.

Demirci Efe karargâhını Nazillide kurmuştur. Onu dağdan indirmekte, Piribeyli köyünde Mehmet Bey ile Nazillili bir hocanın (sonradan meb'us olmuş), Hırkalı Halil Ağanın ve jandarma yüzbaşısı Unkapanlı Nurinin tesirleri olduğunu söylemiştim. Sökeli Ali Efe ile Zurnacı Efe, Demircinin başlıca güvendiği şeflerdi. Demirci, Nazillide kuvvetli bir otorite tesis ediyor. Asker kaçaklarını toplayıp cepheye sürüyor. Fakat bu zat çok vesveselidir, kimseye itimat etmez, eşkiyalıkla geçirdiği

günler onu kuşkulu yapmış. Albay Refet (eski vekil, şimdi meb'us), Menderes cephesinde Ankaranın nüfuzunu yerleştirmek maksadile Na-

Oturanlardan sağdaki
DEMİRCİ Efedir

zilliye gidiyor. O zaman orada hazır bulunan bir zat bana hikâye etti. Refet Bey Demirci Efenin evinde misafir. Otururlarken birdenbire Efeye bir titreme ve üşüme geliyor. Refet Bey, doktoru çağırıyor: «Efe bize lâzım, neye bakmıyorsunuz?» diyor. Doktor: «Efenin sıtması var. Sulfato veriyoruz. Fakat...» cevabını veriyor. Refet Bey anlıyor, Efe zehirlenme korkusundan ilâç içmez. Biraz sonra kendisi sun'î olarak titriyor ve: «Aman şu ilâcı ver. Beni de sıtma tutuyor.» diyor ve acı sulfato şişesinden dolu bir kaşık içiyor. Onun üzerine Efe, yaveri ve mutemedi Hefiz (Hafız) i çağırıyor. İlâç şişesini alıp dolaba kilitletiyor ve lüzumlu zamanında ihtimamla çıkartarak içiyor.

Binbaşı Hacı Şükrü, Efenin cephesinde en müteşebbis ve acar bir subaydır. Fakat Demirci Efe ile geçinemiyorlar. Sonunda uzaklaşıp gidiyor.

Albay Refet zâhiren Demirci Efenin itimadını kazanmıştır. Şimdi Salihlideki Çerkes Etemin durumunu yoklamak gerek. Haberlere göre Çerkes Etem orada şahsî zenginlik yoluna sapmış. Albay Refet Demirciyi alarak beraberce Salihliye gidiyorlar. Orada birkaç gece kalıyorlar. Çerkes Etem, subaylığın aleyhindedir. Subaylara Sarıbacak diyorlar. Icabında Demirci ile gizli muhabere edebilmek için Çerkes Etem bu birleşme fırsatını kaçırmıyarak, tertip eylediği bir şifre miftahını gizlice Demirciye veriyor.

Ertesi günü dönüşte ve yolda Demirci Efe Albay Refete dönerek: «Bizim oğlan, bu Çerkes uşağı bana şöyle yazılı bir şey verdi, şifre mi imiş ne imiş.» diyerek ona bir şifre miftahı teslim ediyor. Fakat sanmayınız ki bu miftah Çerkes Etemin Efeye verdiği miftahtır. Efe o kadar saf değildir. Belki pek kurnazdır. Yanındaki subaylardan birisine geceleyin ayrıca bir miftah tertip ettirmiş, ne olur ne olmaz belki Albay Refetin kulağına gitmiştir diye kendi tertip ettirdiği bu sahte miftahı Albay Refete veriyor.

Bu kadarcık bir izah ile ben Demirci Mehmedin basit bir portresini yapmış oluyorum. Şimdi cepheye geçelim. Yunanlılarla göz ve ateş teması devam ediyor. Arasıra Yunanlıların gerilerine zeybeklerden akıncılar gönderiliyor, zayıf müfrezeler basılıyor, yürüyüşte bulunan bazı kafilelere taarruzlar yapılıyor. 1920 Martında Anzavurun Biga havalisindeki ayaklanmasını bastırmak için bir süvari bölüğü ile Danişmentli İsmail Efe kumandasında seçilen 100 küsur zeybek ve Milislerden mürekkep atlı bir müfreze 7 nisan 1920 de Balıkesire yardıma gönderiliyor.

Kezalik yine Nisan ayı içinde Konyalılar bir kafa tutmak teşebbüsünde bulunuyorlar. Albay Refet 200 kadar zeybekle Sarayönü istasyonuna gidiyor ve bu işi de tatlılıkla hallediyor. Bu da Demircinin zeybekleri sayesindedir. Bir ay sonra, yâni 1920 Mayısında ise Düzce, Adapazarı, Hendek ve Boluda Millî Cephe aleyhindeki hazırlanan kıyamı bastırmak için Menderes cephesinden bir piyade taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve iki top ile birlikte jandarma yüzbaşısı Nuri emrinde 300 atlı zeybek süvarileri, kurmay binbaşı Nazım kumandasında olarak Mudurnudan Boluya sevkedilmiştir.

İşte 1920 yılının Haziranının 24 ünde başlıyan ikinci Yunan taarruzuna kadar bu cephede ufak tefek keşif, baskın faaliyetlerinden başka bir hareket yapılmamıştır.

Menderes cephesi 1919 Temmuzunun ilk haftasında Demirci Mehmet Efenin iltihakından sonra teşkilât bakımından birçok değişiklikler arzetmiştir. İlk defaki teşkilât şöyle olmuştur:

Salihli'de ÇERKEZ ETHEM, DEMİRCİ EFE ve Albay REFET Mülâkatı

Alay Komutanı Binbaşı Hacı Şükrü: Aydın Zeybek Ordusu Komutanı ünvanile Umum Komutan,

Demirci Mehmet Efe: Aydın Mıntakası Komutanı,

Yürük Ali Efe: Aydın Cenup Mıntakası Komutanı, karargâhı Sultanhisar.

Demirci Mehmet Efe ile Hacı Şükrü bir arada olduğundan muhaberatı müşterek mühür ve imza ile yaparlardı. Bu komutanlığın karargâhı Köşk mevkii idi.

Teşkilâta gelince:

Ova mıntakasında:

Sağ cenah grupu: Komutanı Süvari Teğmeni Müfahham. Üç millî bölükten mürekkep.

Sol cenah grupu : Komutanı Nazilli jandarma Bölük Komutanı yüzbaşı Nuri. Üç millî bölükten mürekkep.

Aydın şimalindeki dağ mıntakası:
Yürük Ali Efe namına Piyade Teğmen Giritli Zekâi.

Anbarcık Dağemiri mıntakası:
Danişmentli İsmail Efe.
Başçayırda: Denizlili Mümtaz Bey kumandasında Millî bölük.
Bademiye'de: Hasan Hüseyin Efe müfrezesi,
Balyanbolu'da: Koca Mustafa Efe müfrezesi,
Daha şimalde: Keleş Mehmet Efe,
Kers nahiyesinde: Kelâs'lı Murat ve Musa Beylerle Kara Ahmet Efe.
Daha şimalde; Bozdağda: Mestan Efe.
Adagide ile Tire arasında: Gökçen Hüseyin Efe,
Tire karşısında: Mehmet Efe.
Bunun garbinde: Durmuş Ali Efe,
Söke'de: Binbaşı Saip Bey kumandasında 150 kişi,
Kuşadası'nda: Mahmut Esat Bey kumandasında 120 mevcutlu Millî müfreze.
Bu teşkilât Temmuz 1919 ortasında tamamlanmıştır.

Ağustos 1919 da Denizlide, civar âşar anbarlarındaki zahireleri nakıl için bir nakliye devekolu teşkil edilmiş ve ayrıca da köprüleri ve istasyonları muhafaza için bir muhafız bölüğü vücuda getirilmişti.

5 Birinciteşrin 1919 da Binbaşı Hacı Şükrünün memuriyeti lâğvedilerek Demirci Efeye Aydın ve Muğla Havalisi Umum Millî Kuvvetler Komutanı adı verilmiştir. Karargâhı Nazilliye alınmış, Köşk mevkiinde Umumî Harp Harekâtı Hey'eti adıyle bir teşkilât bırakılarak başına da Ödemiş jandarma komutanı yüzbaşı Tahir getirilmişti. Ayrıca bir de Millî Ordu Askerî Mahkemesi vücude getirilmiştir.

İkincikânun 1920 de 57 inci Tümen erkânıharbiyesi dahi Nazilli ye gelmiş ve işe daha yakından el koymuştur.

Biraz sonra Köşk mevkiindeki Harp Meclisi lâğvedilerek harekâtı cephede sevk ve idareye Kurmay Binbaşı Nazım tayin edilmişti. Ondan sonra her beş on günde bir defa bazı değişiklikler yapılmıştır. Albay Şefik, ahvalin müsaadesi derecesinde askerî emrü kumandayı idare etmiye çalışmıştır.

İşte böylece Demirci Efeyi mâkul bir tarzda idare etmek için bir çok kombinezonlar yapılmıştır. Bazan Demirci Efe muhitinde yaratılan

İttihatçılık düşmanlığı havası yüzünden bazı münevverlerin hayatları bile tehlike geçirmiştir. Saraçoğlu Şükrü, Celâl Bayar vesaire gibi münevver vatanperverlerin geçirdikleri tehlikeler ve sarfettikleri gayretler burada anılmıya lâyıktır.

ŞÜKRÜ SARACOĞLU

Kıtaların yiyecek ve giyecekleri, muvazzaf subayların maaş zamları, yedek ve milis subay maaşları Nazillideki merkezî Hey'et kasasından tesviye ediliyordu. Merkezî Hey'et ise Aydın, Muğla, Antalya, Burdur, İsparta ve Denizli vilâyetlerinin kazalarının beherinden gönderilmiş birer murahhastan mürekkep idi. Bu kazalardan Kuvayımilliyeye yardım parası, erzak ve giyecek toplanarak Nazilliye gönderiliyordu. Erat ikmali, Cephe Komutanlığının göstereceği lüzum üzerine ve askerlik şubeleri defterlerine bakılarak üç ayda bir defa değiştirilmek suretiyle yapılıyordu. Mevcut askerî ve memleket hastahanelerinden başkaca Kızılay ve Millî Hey'et tarafından açılan hastahanelerde yaralılar tedavi ediliyordu. Denizlide açılan Millî hastahaneyi Doktor Mazhar Germen idare ediyordu.

Bidayette askerin iaşesi ayrı, ve Millî kuvvetlerinki ayrı yapılmış, fakat ağustos 1919 başından itibaren Millî kuvvetler dahi askerî idare tarafından iaşe edilmeğe başlanmıştır. Bu işleri tanzim için 6 Ağustos 1919 da Nazillide ilk ve 19 Eylûl 1919 da İkinci bir Millî Kongre toplanmıştır. 310 ilâ 314 doğumlu efrat için mecburî askerlik tatbik edilmiş, bunun aşağısı ve üstü gönüllü ve maaşlı olarak kullanılmıştı. Gönüllü ve millî efrat, her üç ayda mahallerinden gönderilen, diğerleriyle

tepdil edilmesi kaide olarak konmuştu. Yedek subaylar hakkında dahi böyle muamele yapılmıştır. Mecburî hizmete tâbi olanlar bidayette 50, sonra 100 ve daha sonra 300 lira mukabilinde askerlikten muaf tutulmuştu.

Aydın Cephesinde Haziran 1920 ye kadar vukubulan hâdiseler

Yunanlıların 1920 Haziranından taarruza geçtikleri zamana kadar Aydın Cephesinde vaki olan hâdiselerin başlıcaları şunlardır:

a) 27 Temmuz 1919 da Yunanlılar Adagide cephesine bir taarruz yapmışlardır. Şiddetle mukabele edilerek Yunanlılara 40 kadar ölü verdirilmiş ve 4 otomatik tüfek bıraktırılmıştır.

b) 8 Ağustos 1919 da (Baklacık, Anbarcık, Dağemir) cephesini tutan Milislerimize düşman iki tabur piyade, iki dağtopu ve makineli tüfeklerle taarruz etmiş, 10 saat süren muharebeden sonra hâkim sırtlar milislerimizin elinde kalmıştır. Düşmandan bir otomatik tüfek, 20 bomba ve bir yaralı esir alınmış ve 300 kadar zayiat verdirilmiştir.

c) 16 Ağustos 1919 da, Gökçen Hüseyin Efe Tirenin Fata nahiye merkezindeki Yunan kuvvetlerine muvaffakiyetli bir baskın yapmış ve 30 maktûl verdirmiştir. Düşmandan otuz tüfekle iki otomatik alınmıştır. Bizden iki şehit ve bir yaralı vardır.

d) 5 Eylûl 1919 da iki bölük kadar Yunan kuvveti Umurlu istikametinde ilerlemiş ise de tarafımızdan düşmanın yanına bir mukabil taarruz yapılarak 120 kadar maktûl bıraktırılarak geriye döndürülmüştür.

e) 8 Birinciteşrin 1919 da Adagide cephesinde düşman kuvvetli piyade ve topçusile mevzilerimize taarruz etmiş ise de bizden 5 şehit ve 21 yaralıya mukabil 200 e yakın zayiata uğrıyarak çekilmiştir. Subaşı deresi içine sığınan 50 kadar Yunanlı da Hasan Hüseyin Efenin arkadan yaptığı bir baskın ile imha edilmiştir.

f) 16 Birinciteşrin 1919 Ödemişin Hacılyas ve Derebaşı istasyonları arasındaki demiryolu kısmı tarafımızdan tahrip edilmiştir.

g) 20 Birinciteşrinde, geceleyin Sökenin Kemerburgaz ve Naipli civarındaki Yunan kuvvetleriyle Derbent köprüsüne tarafımızdan baskınlar yapılmış, Aziziye ile Baltacık arasında demiryolu tahrip edilmiş, Baltacıktan Aziziyeye gitmekte olan tren içindeki Yunan askerlerine ateş baskını yapılmıştır.

h) 12 İkinciteşrin 1919 da Aydından İkizdere boyunca Tireye gitmekte olan bir Yunan taburuna Tire cenubundaki Küme dağında bulunan milislerimiz tarafından baskın yapılmış zayiat verdirilmiştir. Bir esir alınmıştır.

Ayrıca, zikri fazla tafsilâta sebep olacak bazı küçük baskınlar dahi ikinciteşrin, birincikânun ve ikincikânun aylarında tarafımızdan yapılmıştır.

2 — Balıkesir Cephesi — Kâzım Özalp — Çerkes Etem ve Alaşehir Mıntakası

Çerkes Etemin bir jandarma çavuşu olduğunu söylerler. Umumî Harbin sonlarına doğru ve Mondros Mütarekesinden sonra birçok asker kaçakları ile artmış olan eşkiyalık her yerde olduğu gibi Balıkesir Vilâyetinde dahi her tarafı kasıp kavuruyordu. Eşkiyaların ve soyguncuların büyük kısmı Çerkesler ve Arnavutlar idi. İçlerinde asker kaçağı Türkler dahi vardı. Fakat hepsi Türk köylerini soyuyorlar, Türk köylüsünü öldürüyorlardı. Ayrıca birkaç tane de siyasî Rum çetesi vardı, bir misal olmak üzere, İkinciteşrin 1919 yılında bu mıntakada padişahın affiyle gelip teslim olan çetelerin adlarını yazalım:

1 — Manalı Gürcü Deli Yusuf Çetesi 10 kişi.
2 — Salorlu Çerkes Raif çetesi 7 kişi.
3 — Dağıstanlı Karaveli çetesi, 14 kişi.
4 — Eski Manyaslı Çerkes İsmail çetesi, 22 kişi.
5 — Keçelerli Çerkes Aydemiroğlu Mehmet çetesi, 11 kişi.
6 — Çerkes Şah İsmail çetesi, 8 kişi.
7 — Çerkes Etem, Arnavut Ali, Çerkes Musa ve s. çetesi 150 kişi.

Şöyle böyle diğerleriyle birlikte dehalet edenlerin sayısı 432 dir. Bunlar, birçok Türk servetini mahvettikten, yüzlerce Türk kanı akıttıktan sonra padişah tarafından affedilerek şehre inen kimselerdir. O zaman Balıkesirde çıkan Ses gazetesinin 24 birinciteşrin 1918 tarihli nüshasında Hasan Basri imzasiyle yazılan bir makalede Türk köylüsünün Çerkesler ve diğer unsurlara karşı duygusu şöyle hulâsa ediliyordu: «Türk köylüsü düşmandan her şey bekliyordu; çünkü düşmandı. Fakat asırlarca birlikte yaşamış, vatan müdafaasından sinmiş, köpeksiz köy *bulmuş olanların bir gün gelip* de canavarca kardeşlerine saldıracağını, kulak burun keseceğini, köylerin ihtiyar hânedanını öldüreceğini, düşmanla çarpışan arslanların ailelerinin şeref ve ismetini yırtacağını ,köy-

lünün son servetini, çift hayvanını, davarını, kızların cihazlık eşyasını yağma edeceğini, kocalı kadınları zorla boşattırıp istediklerine vereceğini, gözlerinin kestiği kızları zorla kendisine alacağını hiç, hiç bir zaman hatırına getirmezdi.»

İşte, Balıkesir vilâyetindeki bu asayişsizlik İstanbul Hükûmetini bile harekete getirmişti. Anzavur adında bir Çerkes binbaşıyı eşkiyayı tedip için Balıkesire gönderiyorlar. Anzavur gelince dağdaki haydut Çerkesler dağdan iniyorlar. Anzavur bunları etrafına alarak, padişahın affına inanmıyan Türk eşkıyasına karşı harekete geçiyor. Bu esnda dahi yataklık ediyor diye birçok Türk köyleri talan ediliyor. Anzavur böylece güya eşkiyayı temizledikten sonra İstanbula dönüyor.

İşte Çerkes Etem dağdan böylece inmiştir. Kendinden büyük kardeşi Tevfik, Yüzbaşılıktan emekli ve kötü bir adamdır. En büyükleri Reşit ise daha habistir. Etem, kardeşlerine nisbetle daha sakin ve daha makul ve cesur bir adamdır.

Yukarıda söylendiği veçhile bu üç kardeş, Yunanlıların İzmire çıkması üzerine millî teşkilâtta hizmet için Balıkesirde 61 inci tümen komutanlığına ve Balıkesir Müdafaai Hukuk heyetine müracaat eylemişler ise de o kadar rağbet görmediklerinden Alaşehir mıntakasına gitmişlerdir. Alaşehirde ilk millî kongre 18 ağustos 1919 da açılmış ve 12 gün devam etmiştir. Yukarıda söylediğim gibi, Alaşehirde daha eskiden gizli olarak bir Müdafaa Hukuk şebekesi kurulmuş bulunuyordu.

Temmuz 1919 dan sonra Balıkesir cephesi şöylece tavazzuh etmiş oluyordu (Sağdan itibaren):

1. — **Ayvalık mıntakası;** Komutanı: Kaymakam Ali Çetinkaya. Bu mıntakada 172 nci piyade alayı (Bursadaki 56 ncı tümenin alayı) ile Edremit, Burhaniye ve Ayvalık ahalisinden mürekkep millî kuvvetler vardır. Millî kuvvetlerin başında eski Edremit Kaymakamı Köprülü'lü Hamdi Bey (bu zat bilâhare Bigada Anzavor tarafından şehit edilmiştir) ile Pelitköylü Mehmet Bey (Balıkesir Meb'usu olmuştur) vardır. Mevcutları 500 - 600 kadardır. Karşılarında bir Yunan alayı var.
2. — **Soma mıntakası:** Komutan 188 inci alay komutanı Albay Akif, maiyetinde 188 inci piyade alayından maada Teğmen Halit (Beyazıt Saylâvı Halit Bayrak) kumandasında 100 kişilik müfreze. Ve Soma, Kırkaağaç, Bergama kazalarından

ve Balıkesir merkezile Giresun ve Geline nahiyeleri ahalisinden müteşekkil millî kuvvetler vardır. Millî kuvvetlerin başında Bay Hulûsi (eski Saylâv) ile Kırkaağaçlı Bay Emin [*] vardır. Mevcutları 700 dür. Kınık ile Soma arasındaki sırtlarda mevzi almıştır. Bunların karşısında birisi cephede, diğeri de Bergamada olmak üzere iki Yunan alayı vardır.

3. — **Akhisar mıntakası:** Komutanı Binbası Hüsnü (eski Konya Meb'usu Hüsnü). Kuvvet olarak, 188 inci alaydan bir miktar nizamiye askeri ile Akhisar kazası ve Marmara nahiyesi ahalisinden mütesekkil millî kuvvetler vardır. Millî kuvvetlerin basında sivil Halit Paşa (vukarıda Bekir Sami Bey hâdisesinde ismi geçen ve şehit edilen zattır) ile Hafız Hüseyin Bey (bilâhare Demirci muharebesinde şehit olmuştur) ve Dramalı Rıza Bey (bilâhare Damat Feridi öldürmek üzere Anadoludan İstanbula gidiv orada yakalanarak İstanbul hükûmeti tarafından idam edilen) vardır. Bu kuvvetler Akhisar ile Manisa arasında mevzi almışlardır. Cepheleri Manisa ve Menemene karşıdır.

Şurasını da zikretmemek haksızlık olacak. Henüz pek genç birer teğmen iken kıtalarını bırakıp bu mıntakada İvrindi cephesinde vazife alan iki sima daha var. Birisi süvari teğmeni Fikret (bugün Saylâv), diğeri de kezalik teğmen Zeki (bugün hava Generali Zeki Doğan).

4. — **Salihli mıntakasında:** Çerkes Etem ile Alaşehirli Mustafa Bey vardır.

Salihli civarında ilk cepheyi kuran, Alaşehir eşrafından Mustafa Bey namında birisidir. Bu zatın, Poyraz denilen semtteki beş altı köyde nüfuzu olduğundan, buradaki köylülerden oldukça kuvvet toplamıştır. Sonra buraya gelen Çerkes Etem ile arası açılınca, Salihlide Etem ile Poyrazlılar arasında vukubulan bir müsademede Etem vaziyete hâkim olarak tekmil Salihli cephesinde hâkim olmuştur. Daha sonra Etem,

[*] Kırkağaç'lı Mehmet Emin Bey memleketinin zenginlerinden ve eşrafından iken Yunanlıların İzmire çıkması üzerine derhal memleketine dönmüş, Soma Cephesini ilk kurmuş, müfrezesini kendisi beslemiş, kendisi doyurmuş olup Millî harekâtın en fedakâr ve kahraman bir simasıdır. Biga'da Anzavura karşı harekât yaparken şehit olmuştur.

Alaşehire dahi yürüyerek burada dahi Mustafa Beyle yaptığı küçük bir müsademeden sonra Alaşehiri dahi kendi mıntakasına almıştır. Böylece Etem, sağ cenahı Akhisardaki Binbir tepeler ve sol cenahı da Sart harabeleri olmak üzere Salihli, Alaşehir, Uşak mıntakasına hâkim olmuştur. Etem, cephede muharebe icra ettiği müddetçe daima Türkleri ileri hatta sürer. Çerkesler ise geride at oynatırlardı. 23 üncü tümenin büyük kısmı bu esnada Afyonkarahisarda bulunmakta olup, bir alayını millî kuvvetlere destek olmak üzere Alaşehirde bulunduruyordu.

Salihli'de ilk cepheyi kuran
Alaşehir eşrafından MUSTAFA BEY

5. — Çerkes Etem cephesile Demirci Efe mıntakası arasında Balkan akıncıları namile bir müfreze bulunuyordu. Bu müfrezenin başında Sarı Efe namile tanınmış jandarma Yüzbaşısı Edip (bilâhare Atatürke karşı yapılan suikast hâdisesinde idam edilmiştir), Ödemiş havalisinde şöhret sahibi İsmail Efe ve Bayındırlı Gökçen Efe bulunmakta olup bunların karargâhları Halkapınarda idi. Mevcutları 300 kadardı. Seyyar ve seyyal idiler. 1919 birinciteşrin ayında bir alay piyade, dört top ve bir bölük süvariden mürekkep bir Yunan kuvveti Ödemişte Üzümköy istikametinde ilerlemiş, Balkan akıncılarının Üzümköyü civarındaki mukavemetile iki gün kadar muharebe devam etmiş, Yunanlılar, aralarında bir binbaşı olmak üzere zayiat vererek tekrar geriye, Ödemişe çekilmişlerdir. Yunanlılar bu harekette Üzümlü ile daha birkaç köy yakmışlardır.

Balkan akıncıları, bazan İzmir civarlarına kadar akınlar tertip ederek Yunanlılara zayiat verdirmişlerdir. Nihayet, 7 mart 1920 de Öde-

miş ve Kasaba mevkilerinde yapılan bir taarruz üzerine dört gün kadar devam eden bir muharebeden sonra Balkan akıncıları Salihlinin şarkına çekilmişler, Yunanlılar da Salihlinin 6 kilometre garbında kalmışlardı.

İşte, kurulan bu cephelerin gerisinde birisi Balıkesir ve diğeri de Alaşehir olmak üzere iki millî mukavemet ve menzil ve ikmal yuvası kurulup çalışıyor ve temmuz 1919 dan haziran 1920 yılına kadar burada dahi bir taraftan cephelerde ufak tefek müsademelerle vakit geçiriliyor, diğer taraftan da dahilî isyanlara karşı mücadele ediliyor ve ayni zamanda kongrelele menzil ve ikmal teşkilâtı hakkında tedbiler alınıyor.

Balıkesirde ilk kongre 28 haziran 1919 da toplanmıştır. İstanbul hükûmeti, bu kongrenin toplanmasını menetmeğe çalışmışsa da muvaffak olamamıştır. O zaman Balıkesirde Mutasarrıf Hilmi Beydir (eski Umumî Müfettiş ve şimdi Saylâv Hilmi Ergene). Kongre kararile Balıkesir Heyeti Merkeziye Baskanlığına Hâcim Muhittin seçilmiştir (şimdi Balıkesir Saylâvı Hâcim Çarıklı).

Balikesir ve Bursa'da
milli mücadelede
emekler sarfetmiş
HACİM MÜHİTTİN ÇARIKLI

Alaşehir kongresi dahi haziran 1919 da Soma, Alaşehir ve Salihliden gelen birçok murahhasların huzurile toplanmıştır. Kongreye Uşaklı İbrahim Bey (son zamanlarda Meb'us iken intihaı ederek vefat eden kuvvetli ve ateşli vatanperver İbrahim Dalkılıç) reislik etmiş ve millî kuvvetlerin iskân, iaşe ve teçhizleri hususunda kararlar almıştır.

Kongre çalışmaları hakkında bir misal olmak için biraz uzun olmasına rağmen 22 mart 1919 da Balıkesir kongresi mukarreratını buraya yazacağım:

KONGREYE İŞTİRAK EDEN MÜMESSİLLER

1 — Akhisar: Müftü Âlim Efendi, Rıza Bey.
Papasköy nahiyesi: Hacı Mustafa Efendi.
Marmara nahiyesi: Reşat Bey.
2 — Edremit: Hacı Ahmet Bey, Sami Bey.
Agonya nahiyesi: Rıfat Efendi.
3 — Erdek: Ahmet Bey, Rauf Bey.
Marmara nahiyesi: Hüsnü Bey.
4 — İnegöl: İdris Bey.
5 — Balıkesir: Arabacı oğlu Mehmet Efendi, Keçeci Hafız Emin Efendi.
İvrindi nahiyesi: Hacı Hafız zade Mehmet Efendi.
Balat: Osman Efendi oğlu Mehmet Efendi.
Bigariç: Âza oğlu Mustafa Efendi.
Kart: Hafız Numan Efendi.
Samlı: Hafız Mehmet Efendi.
Sarnıç: Kocabıyık oğlu Mehmet Efendi.
Giresun: Biriceli oğlu Şükrü Bey.
Kepsut: Basri Bey.
Konakpınarı: Hacı Ali Onbası.
6 — Balya: Mustafa Çavuş, Hacı Hatip Efendi.
Korucu: Hacı Osman Efendi.
Orhanlar nahiyesi: Eyüp Efendi.
7 — Bandırma: Hafız Mustafa, Hasan Tahsin Efendiler.
Manyas nahiyesi: Hafız İsmail Efendi.
8 — Bursa: Vekâleten Bilecik murahhasları.
9 — Burhaniye: Hakkı Bey, Hafız Rıfat Efendi, Hacı Mehmet ağa.
10 — Bilecik: Ali Rıza Efendi, Salim Efendi.
11 — Havran: Muharrem Bey, Hasan Bey.

12 — Söğüt: Halil Bey, Nuri Efendi.
13 — Sındırgı: İbrahim Efendi, Azmi Bey.
Çorum nahiyesi: Ali Bey.
Gölcük nahiyesi: Ömer Efendi.
14 — Soma: Ali Rıza Bey, Belediye Reisi Osman Efendi, davavekili Bergama malı Hasan Bey.
15 — Kırkağaç. Hacı Halil Efendi, Hâdimî Ahmet Faik Efendi.
Gelenbe nahiyesi: Hakkı Bey, Ahmet Bey.
16 — Karacabey: Şerafettin Bey.
17 — Kirmastı: Mustafa Efendi.
18 — Gördes: Hacı Etem Bey, Hamdi Bey.
19 — Gönen: Hacı Ali Efendi, Mehmet Efendi.
20 — Yenişehir:
Bir numaralı Ayvalık menzili: Müfettiş
İki numaralı Soma menzil müfettişi: Nâzım Efendi.
Üç numaralı Akhisar menzil müfettişi: Vekili Şükrü Efendi.
Dört numaralı İvrindi menzil müfettişi: Ahmet Efendi.

HEYETİ MERKEZİYE ÂZASI

Vehbi Bey (eski Meb'us).
Osman Bey.
Vasıf Bey (eski Maarif Vekili).
Hulûsi Bey.
Havranlı Hakkı Bey.

Berveçhi bâlâ kaza, nahiye murahhaslarından terekküp ederek 22 mart 1920 tarihinde toplanan İzmir şimal mıntakası Kuvayi Milliye heyeti umumiyesi aşağıdaki esasları takarrür ettirmiştir:

1 — Hiçbir hak ve sebebe istinat etmiyen Yunan işgali zaliminin devamına bütün mevcudiyeti milliyemizle ve şiddetle mümanaat edilecek ve Yunanlılar herhalde Anadoludan tardolunacaktı.

2 — İzmire ..... tarihinde giden heyeti muhtelitei tahkikiyenin Yunan mezalim ve fecayii ve Yunan işgalinin ref'i hakkında tanzim ettiği tahkikatı rapor halinde âli meclise ve cihan efkârı medeniyesine arz ve Yunan işgali vahşiyanesinin devamı, ilân edilen milliyet düsturlarına ve insanlık esaslarına aykırı olduğundan, müslümanlar, vatanlarının istihlâsı için her bir harekâta malik olmak hakkını kazanmışlardır. Memleketimizde yaşıyan bütün islâm unsurları yekdiğerine karşı

karşılıklı hürmet ve vefa duygusu ile dolu, ırk vaziyetlerine ve muhitlerinin şartlarına riayet edici öz kardeştirler.

3 — Hertürlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf hareketlerin reddi hususunda müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir.

4 — Vatanımızda ötedenberi birlikte yaşadığımız bilcümle gayrî müslim unsurların hukukuna tamamen riayetkârdır.

5 — Heyeti umumiye, 4 eylûl 1919 tarihinde inikad eden Sivas kongresinin vahdeti milliye ve istiklâlimizin muhafazası uğrunda kabul ettiği maksatlara ve siyasî emellere tamamen iştirak eder.

6 — Teşkilâtı milliye, her biri aledderecat yekdiğerine bağlı olmak üzere köy ve mahallelerden başlıyarak nahiye, kaza, liva ve vilâyetler taksimatına bağlıdır.

I. — Köy ve mahalle heyeti idaresi. Köyde mukim halktan lâakal üç âzadan terekküp eder. İçilerinden biri bilintihap reis olur.

II. — Kasaba heyeti idaresi: 3 âza.

III. — Kaza heyeti idaresi: 5 âza.

IV. — Liva heyeti idaresi: 7 âza.

V. — Vilâyet heyeti idaresi: 10 âza.

VI. — Bu heyetlerin aledderecat tâbi olmak üzere cümlesine mafevk İzmir şimal mıntakası heyeti merkeziyesi mevcuttur. Heyeti temsiliye ile münasebette bulunur. Bu heyeti merkeziye Karesi ve Saruhan livalarile Bursa vilâyeti ve Biga sancağı murahhaslarından mürekkep olarak inikad edecek olan heyeti umumiye tarafından reylerin ekseriyetle müntehap 11 âzadan terekküp eder.

7 — Bu teşkilât, aynen tatbiki mümkün olamıyan yerlerde mahallî ihtiyacata göre bittadil icra edilebilir.

8 — Heyeti idarenin esas vazifesi: Müdafaai Hukuk Cemiyetinin esasları içinde millî emelleri ve maksatları halka izah etmek ve bu meselelerde köylüye kadar bütün ahaliyi irşat ve tenvir etmek ve herkesi tehlike karşısında hazır bulundurmak.

9 — İdarî vazifelere gelince: Cepheye lüzumu miktar efrat sevketmek ve ahaliden para toplamaktır. Bunun için de maliye ve teşkilât kısımlarına ayrılır. Heyeti idare eşraf ve ağnıyaya şahsan ve köyler ile mahallelerde şahsan ve toptan tevzi edeceği paraları mazbata mukabilinde tahsil eder. Heyeti merkeziye azaları asgarî 60 lira olmak üzere maaş alırlar.

TEŞKİLÂT KISMI

Cepheye lüzum görülecek ve mahallî heyeti umumiyenin kabul ettiği mükellefiyeti milliye esasları dairesinde kararlaştıracağı esnaf erbabından asker tedarik ederek cepheye sevketmek ve firarîleri takip edip tutmak, asayişi tanzim ve eşkıyalık ve diğer yolsuzluklara karşı hükûmte yardım etmek, ecnebilerle temas ve istihbarat heyeti merkeziyeye aittir.

10 — İzmir şimal mıntakası heyeti merkeziye salâhiyet ve talimatnamesi:

I. — Hareketi milliye gaye ve maksadını temin için düşmanın harekâtı askeriyesine karşı hertürlü tedabiri ihtiyatiye ve teşkilât ve bu bapta mukarrerat ittihaz etmek hakkına maliktir.

II. — Vazifede tekâsül eden mahallî heyetlere ihtarda bulunur. İcabında değiştirir. Ve millî alay, tabur ve bölük kumandanlarını icabında mahallî heyetinin reyini de alarak işten elçektirir.

III. — Ecnebilerle temas ve bunun için para sarfı kendi salâhiyetindedir.

IV. — Heyeti merkeziye İzmir şimal mıntakası teşkilâtı milliyesinin mümessilidir. Bütün emirlerine itaat edilecektir.

V. — Heyeti umumiyeye hesap vermekle mükelleftir.

VI. — Heyeti merkeziye karargâhı için 40 süvari ve 30 piyade olmak üzere 70 kişilik bir muhafız kuvveti kadrosu kabul edilmiştir.

VII. — Karargâhını istediği yere nakledebilir.

VIII. — Her kaza ayda ortalama 7,000 lira heyeti merkeziyeye göndermeğe mecburdur.

IX. — Âzalara 60 lira maaş verilir.

KADRO

11 — Ayvalık mıntakasında 3 millî tabur ile bir muvazzaf bölük ve bir makineli tüfek bölüğü:

Bergama cephesinde iki millî tabur, iki akıncı müfrezesi, bir muvazzaf piyade bölüğü, bir makineli tüfek bölüğü,

Soma mıntakasında: dört millî tabur, iki hücum müfrezesi, iki akıncı müfrezesi, bir muvazzaf piyade taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve iki top.

Akhisar cephesinde: Beş millî tabur, iki hücum ve iki akıncı müfrezesi, bir muvazzaf piyade taburu, bir süvari alayı, bir istihkâm müfrezesi, iki top, bir makineli tüfek bölüğü.

Altındaki tafsilât, her mıntakanın ikmal sahasını göstermektedir:

12 — Her cephede bir millî alay kumandanlığı ve buna tâbi tabur, bölük ve takım kumandanlıkları mevcut olacaktır. Her tabur iki bölükten ve her bölük üç takımdan terekküp eder.

13 — 1874 - 1893 doğumlu efrat mecburî millî hizmete tâbidir. Nizamiye kıtalarına davet edilecek doğumlular mahallî heyetlerce tesbit edilecektir.

14 — Millî alay kumandanları, kongre tarafından ve millî tabur ve bölük kumandanları ise heyeti merkeziyenin tasdikine iktiran etmek şartile heyetler tarafından intihap edilir.

15 — Alay ve tabur ve bölük kumandanları muvazzaf veya yedek subay değilse, bunlardan bir muavin verilir.

16 — Her cephenin bir menzil müfettişi olacaktır. Menzil müfettişleri kongre tarafından tayin edilir.

17 — Her cephenin bir hastahanesi olacaktır.

18 — Müdafaai Hukuk Heyeti âzaları hükûmet memurları, öğretmenler, imamlar, muhtarlar, müezzinler, hatipler, korucular ve esirlikten dönenler, millî mükellefiyetten müstesnadır.

19 — .....

20 — Cephelerdeki millî taburların efrat miktarı 120 - 600 kişi olacaktır.

21 — Silâh ihtiyacını tatmin için halk elindeki silâhlar münasip surette ahaliden alınacaktır.

22 — Cephaneyi israf edenler, beher fişek için cephede bir gün fazla hizmet edeceklerdir Daimî efrattan olurlarsa fişek başına 25 kuruş ödiyeceklerdir.

23 — Alkollü maddeler içmek kat'iyen yasaktır.

24 — Birtakım bahanelerle davete icabet etmiyenler iki misli hizmet edeceklerdir.

25 — İdam cezasının tatbiki heyeti merkeziyenin tasdikine arzedilecektir.

26 — Heyeti merkeziye irşat ve istihbarat servisleri tanzim edecektir.

27 — Menzil teşkilâtı hakkında.

BÜTÇE

28 — Muhammen sarfiyat 300,000 liralık bir bütçe üzerinden tasavvur edilmiştir. Gelir kaynakları şunlardır:

a) Belediye bütçelerinde muhammen varidattan fazlasının nısfı.

b) Mezbaha ve pazar rüsumunun bir misli belediyelerce fazla tahsil edilerek Kuvayi Milliyeye verilecektir.

c) Her münavebe için bedeli nakdî olarak 100 lira alınacaktır.

d) Aşağıda yazılı tüccar mallarının ithalât ve ihraçlarından muayyen bir resim alınacaktır: Buğday okkasından 1 kuruş, sair zahireler 20 para, susam ve pirinç 2 kuruş, fasulya ve mercimek 1 kuruş, tütün 5 kuruş, afyon 50 kuruş, üzüm 2 kuruş, incir 60 para, şeker 2 kuruş, kahve 5 kuruş, palamut kantarına 2 kuruş, badem içi okkasına 10 kuruş, ceviz içi 6 kuruş, acı badem 6 kuruş, bal 5 kuruş, çivi ve demir 20 para, kösele 10 kuruş, sabun 1 kuruş, yapağı ve yün 2 kuruş, gaz, sandığı 2 kuruş, zeytinyağı okkasına 3 kuruş (Kırkağaç ve Akhisar müstesna), iplik paketine 10 kuruş, manifatura büyük balya 500 kuruş, küçük balya 300 kuruş, yumurta tanesine 5 para, ispirto kilosuna 50 kuruş, rakı vesair müskirat okkasına 100 kuruş ve diğer eşya için mahallinin tayin edeceği miktar.

29 — Her kaza, umumî masraflara aşağıdaki nisbet dairesinde iştirak edecektir:

Bursa vilâyeti: % 30
Balıkesir % 14,8
Bandırma % 8 v. s.

30 — Teşkilât kadrosu maaşları:

Kuruş	
4.000	Alay kumandanı
3.000	Alay kumandan muavini
3.000	Tabur kumandanı
3.000	Tabur kumandan muavini
2.500	Tabur kumandan muavini
2.500	Bölük K.
2.000	Bölük K. muavini
2.000	Takım K. (subay ise)
1.000	Takım K. (subay değilse)
3.000	Menzil müfettişi

900 Sabit erlere
2,000 Müdafaai Hukuk kıtaları piyade erlerine
3.000 Müdafaai Hukuk kıtaları süvari erlerine
3.500 Müdafaai Hukuk kıtaları muhafız süvari reisine
3.500 Heyeti merkeziye süvarilerine
4.000 Heyeti merkeziye süvari reislerine

Bu heyeti merkeziye erleir iaşe edilmezler.

Kongreler hakkında bu kısa malûmatı verdikten sonra Balıkesir cephesinde 1920 haziranında yapılan Yunan taarruzuna kadar geçen vakayi hakkında malûmat verelim:

İkinciteşrin 1919 dan sonra cephelerde muharebe faaliyetleri arttığından müttefik hükûmetler namına General Milen, Milen hattı denilen bir hat tesbit ederek 12 ikinciteşrinden itibaren her iki tarafın bu hattı geçmemeleri lüzumu müttefik devletler namına tebliğ etmiş ise de buna her iki taraf dahi riayet etmemiştir.

General MİLEN
Mütefikler namına iki muhasip ordu arasında bir fasıl hat tebliğ eden

BİRİNCİ ANZAVOR İSYANI

İstanbul hükûmeti propaganda vasıtasile Balıkesir kongresi aleyhinde bir şey yapamayınca memleketi içinden vurmağa karar veriyor. Ve meşhur Anzavoru gönderiyor. Bu adam, Manyas havalisinden etrafına topladığı Şah Ismail, Davut gibi birtakım eşkıya güruhu ile bazı ahaliyi peşine takarak Balıkesir istikametine yürüyor. Cepheden tasarruf edilen bazı kuvvetlerle Demirkapı mevkiinde karşısına çıkılarak dağıtılmış ve geriye atılmış ise de daha fazla ileriye gidilemiyerek ocak söndürülememiştir.

19 İkinciteşrinde, Balıkesirde daha kalabalık bir kongre yapılarak Müdafaai Hukuk Heyetinin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti adına çevrilmesine karar veriliyor.

İkincikânun 1920 ortalarına doğru Yunanlıların İzmiri resmen ilhak edecekleri hakkında bazı rivayetler dolaşmağa başlaması üzerine cephelerde faaliyet gösterilmesi düşünülmüş ve 14 ikincikânunda Soma ve Akhisar cephelerinde Yunan mevzilerine karşı bazı mahdut hedefli taarruzlar yapılmıştır.

Teşkilâtın artmasile silâh ve cephane yoksulluğu kendisini göstermeğe başladığından, İngilizler tarafından Boğazın Rumeli sahilinde ve Gelibolu civarında, Vrangel ordusuna verilmek üzere toplanmış bulunan ve bir Fransız kıtasının nezareti altında bulunan tüfek ve cephaneleri alıp kaçırmak üzere eski kaymakamlardan ve millî kuvvetler kumandanlarından Köprülü'lü Hamdi Beyle Dramalı Rıza Bey (Damat Ferit tarafından İstanbulda idam edilmiştir) bu işe memur edilmişlerdi. Bunlar, maiyetlerile birlikte motör ve kayıklarla karşı sahile geçerek 26 - 27 ikincikânun 1920 de Akbaş deposu muhafızları olan Fransızları tevkif ederek mevcut 8,000 kadar Rus tüfeğile 40 makineli tüfeği ve alabildikleri kadar cephaneyi Anadolu kıyısında Lâpsekiye geçirip oradan Yenice köyüne kaçırıyorlar. Bunun üzerine, İngilizler, 200 kişilik bir kuvvetle Bandırmayı işgal ediyorlar.

İKİNCİ ANZAVOR VAK'ASİ

Birinci isyanında tamamile tenkil edilemiyen Anzavor, gizlenmiş olduğu Biga mıntakasından tekrar meydana çıkıyor. Ve bazı halkı da arkasına takarak ansızın Biga kasabasını basıyor ve kahraman Köprülülü Hamdi Beyi şehit ediyor. Bu feci hâdiseyi biraz tafsilâtlı yazmak icap eder; çünkü inkılâpçı zihniyetile irtica ruhunun kanlı çarpışmalarından bir sahnedir.

1920 yılının başında, ikincikânun ayında Dramalı Rıza Bey, Edremit Kaymakamı Hamdi Beyle birlikte 80 atlıdan mürekkep bir müfreze ve müfrezenin başında Teğmen Ali Rıza ve makineli tüfek subayı Ustteğmen Besim oldukları halde Bigaya geliyorlar. O zaman, Bigada 61 inci tümene mensup 39 uncu topçu alayının 5 inci cebel obüs bataryası vardı. Bu alayın dördüncü bataryası Susığırlıkta idi. Bunların topları 10,5 luk cebel obüs olup tabur karargâhı Karabigada idi. Tabura, tümen tarafından Balıkesire hareket için emir verilmiş olmasına rağmen

tabur komutanı kışı bahane ederek gitmemiş, dördüncü bölüğünü Susığırlığa göndermekle iktifa etmişti. Bu topların kamaları Bandırmada depoya konmuş ve İngiliz kontrol zabitinin murakabesi altına bırakılmış idi.

Hamdi Bey, Askerlik Şube Reisi ile daha birkaç subay ve şubeden birkaç nefer yerli kıyafetine girerek ve müstahkem mevkie ait motörü alarak Akbaşa geçiyorlar ve oradaki Fransız nöbetçilerinin ellerini bağlıyarak 7.000 kadar Rus silâhı ile 10,5 luk obüs mermilerini, projoktör vesair malzemeyi alarak Yenice köyüne depo ediyorlar. Bir kısmını da Karabigaya getirip oradan Bigaya götürüyorlar. Bir top ile süvarileri dahi Yeniceye sevkediyorlar. Burada asker toplamağa başlıyorlar. Bir muzika bandosu teşkil ediyorlar. Birkaç gün talim ve seferberlik tecrübesi yaparak efradı tekrar terhis ediyorlar. Fakat bu işler için Biga kazasına millî harekâta yardım parası olarak 114.000 liralık bir vergi teklif ediyorlar. Paranın büyük kısmı eşrafa isabet ediyor. Bu vergi kötü tesir yapıyor. 14 şubat pazar günü, Anzavor, Biga havalisindeki birçok köylüleri, çeteleri başına toplıyarak şehre sarkmağa başlıyor. Hamdi Bey, redif debboyu civarına bir top yerleştirmiştir. Gelenler üzerine bir iki atış yapıyorsa da, mütearrızlar debboyu işgal ediyorlar. Hamdi Bey, atına biniyor ve yanındakilerle birlikte uzaklaşıyor. Topçu subayı ile neferler de, topu olduğu yerde terkederek şehre, geriye geliyorlar. Ayrıca, Biga ahalisi kendilerine Çerkes talancılara karşı korumak için Kara Hasan adında birisinin kumandası altında 30 kadar korucudan mürekkep bir müfreze teşkil etmişlerdir. Fakat Biga eşrafı bilâhare millî hareket aleyhine cephe almağa başlaması üzerine Hamdi Bey bu korucuları tevkif ederek hapsetmişti. Bu patırtı esnasında Hamdi Beyin arkadaşlarından Kâni Bey adında uzun boylu kahraman bir adam, muhasım vaziyet alan korucular üzerine makineli tüfek ateşi açtırıyor ve Kara Hasan dahil olmak üzere 14 korucu ölüyor. Köprülü'lü Kâni, sonra kendisi de hapishanenin arkasındaki hanesine çekiliyor. Burada yalnız başına Anzavorcuların taarruzlarına karşı müdafaa ediyor. Anzavorcular yaklaşınca, yanında bulunan iki bombadan birisini Anzavorculara atıyor. Diğerini de karnında patlatarak kendini de öldürüyor. Anzavor böylece Bigaya giriyor. Teğmen Ali Rızayı Anzavorun adamları derhal yakalayıp öldürüyorlar. Makineli tüfek teğmeni Besimi ise anası Abaza oldu ğundan, öldürmüyorlarsa da pek çok dayak atıyorlar. Anzavor, sonra, bataryanın diğer subaylarına, İttihatçıları öldüreceklerine dair yemin ettirerek onları serbest bırakıyor. Hamdi Beye gelelim: Kaçıp kurtulur,

etrafında kimse kalmaz. Bir Pomak köyüne, misafir odasına iner. Fakat uzun sakallı, uzun bıyıklı ve uzun saçlı bir adam olduğundan, köye gelen bir misafir Hamdi Beyi teşhis eder. Pomaklar hücum ederek Hamdi Beyi parçalarlar ve kafatasını oyarak Bigaya getirirler.

Anzavorun Bigaya girmesinden üç gün sonra İstanbuldan Ali Rıza Paşa reisliğinde bir nasihat heyeti Bigaya gelmiş, ahali: «Biz Kuvayi Milliye istemeyiz» diye bağırarak cevap vermiştir. Hattâ Çerkesler, Kuvayi Milliyecidir, diye nasihat heyetini bile öldürmek istemişlerdir.

Anzavor, Bigayı aldıktan sonra, bizzat müfrezesi ile Yeniceye, Dramalı Rızanın üzerine yürümüş ve bataryada topçu subayı Üstteğmen Feridi, bir cebel topu ile birlikte ve zorla yanına almıştır. Küçük bir muharebeden sonra Dramalı Rıza Bey, Yenicedeki silâh ve cephanelere ateş verip çekilmiştir. Biga Kaymakamı ile bazı topçu subayları, Karabiga üzerinden İstanbula kaçmışlardır. Cebel obüs taburu kâtibi Bağdatlı Mehmet Ali Efendi ise, tabura yeni gelmiş olmasına rağmen cebel obüslerin bütün hartuçlarını kuyuya atmış ve bu yüzden Çerkesler, 16 mart 1920 de bu kâtibi de şehit etmişlerdir. Yenice üzerine gitmeğe

Anzavor tarafından
şehit edilen
Alay Kumandanı
RAHMİ

mecbur olan topçu subayı Ferit ise, dönüşte Karabiga üzerinden sıvışarak, Anzavorun elinden yakayı kurtarmıştır. Biga jandarma bölük komutanı Yüzbaşı Sami ile Biga sorgu hâkimi dahi, hapishaneden boşalan mahpuslar tarafından şehit edilmişlerdir. Hamdi Bey, hunhar ve aceleci bir adammış. Fazla şiddet göstermiş ve idare edememiş, Anzavor daha mutedil davranmış ve adam kazanmasını bilmiş diyorlar.

Bundan sonra Anzavor işi daha ziyade azıtıyor. Buna karşı Yarbay Sabri ve Kurmay Binbaşı Derviş komutasında sürülen kuvvetlerle de bir muvaffakıyet elde edilemeyince Anzavor, Bursadaki 56 ncı tümenden Gönen üzerine gönderilen askerî müfrezeye dahi taarruz ederek bu müfrezeyi dahi dağıtıyor ve Yarbay Rahmi dahi Köprülü'lü Hamdi Beyden sonra İstiklâl Savaşında kardeş muharebesinin şehitleri arasına karışıyor.

Bu muvaffakıyetlerinden sonra daha ziyade azıtan Anzavor, Bandırma üzerine yürüyor. Bandırmadaki Kolordu Komutanı General Yusuf İzzet, telâşla ve karargâhı ile birlikte Bursaya çekiliyor. Anzavor, Bandırmayı, Karacabeyi ve M. Kemalpaşayı işgal ediyor. Bursayı tehdit etmeğe başlıyor. Maiyeti, yuvarlandıkça büyüyen bir kartopu gibi artıyor. Karacabeyde, Kemalpaşada ve her yerde «Göğsümde iman, başımda Kur'an ve elimde ferman olarak ben geldim. Kırpık bıyıklı, padişah düşmanı subayların kafalarını kesmek, şeriatin icabıdırû diye bağırıyordu.

Bursada 56 ıncı tümen var; fakat bir türlü bu tümenin kuvvetlerini arttırmak, teşkilâtını genişletmek mümkün olamıyor. Yüz nefer tedarik edildiği gün, yüz elli nefer silâhları ile birlikte kaçıyor. Halk müteassıp ve millî mücadelenin aleyhindedir. Zaten o zamanın Bursa halkı eski emekli ve gayri memnun memurlar, hacılar, hocalar ve softalarla doludur. Tümenden alınabilen birkaç tabur (300 nefer kadar) güvenilebilecek subayların komutasında Bursaya 10 kilometre mesafede ve Bursa - Bandırma şosesi üzerinde Beşevler mevkiine sürülmüş ve Anzavor taarruzuna karşı tahkimat yapılmağa başlanmıştır. Yirminci Kolordu Komutanı General Ali Fuat, Eskişehirden, ikinci piyade alayını tabur tabur, Bursayı takviye için gönderiyor. İlk tabur, Bursaya 30 kilometre mesafedeki Dimboz karakoluna geldiğinde bozguncular taburun içine giriyorlar. Asker, geceleyin dağılıyor, kimseler kalmıyor. Üç gün sonra gelen ikinci tabur hakkında daha dikkatli davranılıyor, bölüklerin içine gizli ajanlar sokuluyor, erler arasında millî harekât hakkında propaganda yapılıyor. Tabur kusursuzca Bursaya geliyor. Bir gün istirahat ediyor.

Ertesi günü öğleden sonra Beşevler cephesine iltihak etmek üzere hareket ediyor. Şehrin bahçeleri arasından geçerken, bahçelerdeki kadınlar: «Askerler, bu subaylar sizi, padişahın askerlerine karşı muharebe etmeğe götürüyorlar, siz müslüman kardeşlerinize kurşun mu atacaksınız? Padişaha karşı âsi oluyorsunuz, kâfir oluyorsunuz» diye bağırıyorlar. Tabur, şehirden iki kilometre uzakta, akşama doğru dağılıyor, önlemek istiyen subaylara karşı erler silâh çeviriyorlar.

Öyle bir zaman geliyor ki, 56 ncı tümen komutanı ve karargâhından beş altı subay ile Bursa Müdafaai Hukukunda çalışan birkaç arkadaştan başka Bursada güvenilecek kimse kalmıyor. Bu dağılan asker, şayet bu gece geriye gelirken silâhları ile şehrin içine girerse, içerideki muhaliflerin sevki ile belki bu bir avuç milliyetçileri de temizler diye birkaç subay, iki makineli tüfek alarak şehrin garp mahrecine yerleştirip sabaha kadar dağıtma ve korkutma ateşi yaptılar, böylece dağınık askerin şehre girmeksizin kenarlardan sıvışıp gitmesini kolaylaştırdılar.

Bursa Müdafai
Hukuk Reisi Erzurumlu
HOCA SALİH
(Eski Meb'us)

Bandırmayı işgal eden Anzavor, Telgrafla İstanbulda Damat Ferit Paşa ile irtibat tesis etmiştir. Bu esnada İstanbul, tamamile hilâfetçi ve İtilâfçı unsurların elinde bulunuyordu. Millî harekâta katılanların idamı mubah ve lâzım olduğu hakkında İstanbul Şeyhülislâmının çıkardığı fetvayı havi beynnameler ve bunu yazan gazete nüshaları herkesin elinde dolaşıyordu. Anzavor, o hafta cuma namazını, Bursada Yeşilcamide kılacağını ilân ediyordu. Bursanın vaziyeti pek bulanıktı. Yusuf İzzet Paşa bir türlü Bursadan ayrılamıyordu. Atatürk, Bekir Sami Beye çektiği mahrem bir telgrafla Yusuf İzzet Paşanın, münasip surette Ankaraya gönderilmesini istedi ve öylece Yusuf İzzet Paşa, münasip tarzda Ankaraya yollandı. Kasap Osmanın Susığırlık ve Karacabeyde bulunan alayı darmadağın olmuş ve kendisi, sekiz on subayla kaçıp Bursaya gelmişti.

İşte, Anzavorun önünde, Bursanın böylece titrediği bir zamanda Balıkesir, Salihli ve Mendres cephelerinden toplanarak Çerkes Etemin kumandası altında gelmiş olan millî kuvvetler, Susığırlık ile Kirmastı arasında ve 16 nisan 1920 de Anzavora mükemmel bir dayak atıyorlar.

Millî kuvvetler tarafında 5000 kadar piyade ile 1500 atlı ve 6 top bu kavgaya iştirak etmiştir. Anzavorun başıbozukları da 6000 den aşağı olmayıp iki de topları vardı. Fakat topları kullananlar, esir edilmiş ve zorla getirilmiş küçük subaylarla erler olduğundan, kasden iyi atış yapmamışlardır. Maiyetindeki güruhun yüzde sekseni zorla getirilmiş kimseler olduğundan, beş saatten fazla dayanamıyarak dağılmışlardı. Anzavor ve maiyetindekiler Gönene ve oradan Karabigaya kaçarak kendilerine İngilizlerin gönderdikleri gemilere binip İstanbula gitmişlerdir. Çerkes Etemin şöhret yıldızını parlatan birinci vak'a budur.

Balıkesir havalisi Komutanı Kâzım Özalp, 16-17 nisan gecesi bizzat diğer kuvvetlerle Gâvur İmam üzerine Balyaya yürüyerek onu da dağıtmış ve kaçırmıştır. Böylece, ikinci Anzavor hâdisesi de kapanmış oluyor. Millî kuvvetler Bandırmaya giriyor, orada İngilizlerin kontrolü altında bulunan yüzlerce sandık cephaneyi ve silâh ve topları kurtarmış oluyor.

KASAP OSMAN VE İLK VAHŞETLERİ

İnkılâp tarihinde kanlı tırnakları, köpüklü bıyıkları ile kendini gösteren Albay Osman, bu zaman 56 ncı tümenin Karacabey ve Susığırlıkta bulunan alayının komutanıdır. 1899 yılında Harp okulundan subay olarak çıkan ve bir Karadeniz kıyısı çocuğu olan Osman, askerlik hayatı-

nın mühim bir kısmını Yemende geçirmiş, orada kızgın güneş altında ve katı kavgalar içinde yüreği katılaşmıştır. Yemenden dönerken, eş olarak bir de Arap kızı getirmiş, bundan çocukları da olmuştur.

Şahsan cesur ve fedakâr olmıyan Kasap Osman, menfi ruhlu, kavgacı, kimseyi beğenmez ve kimseye inanmaz karakterde idi. Bununla beraber vatansever, mert tabiatlı bir adamdı. Anzavurun önünde alayını dağılmaktan kurtaramamış, birkac subayla Bursaya çekilmiş, fakat tümen komutanı tarafından tekrar alayının başına geri gönderiliyor, bu esnada Bandırmadan Bursaya çekilmekte olan Yusuf İzzet Paşa ile karşılaşıyor, muhavere esnasında lüzumsuz yere kolordu komutanına dikkafalılık gösteriyor, o da onu tevkif ederek Bursaya geri getiriyor, fakat ahvalin fevkalâdeliğinden dolayı tümen komutanı tarafından tekrar alayının başına yollanıyor.

Anzavorun tedip edilmesini müteakıp, Kasap Osman tekrar kendi alayı mıntakasına gidiyor. Dağılan askerlerini toplamak ve alayını tekrar teşkil etmekle meşgul olacağı yerde, Karacabey ve havalisi komutanı sıfatile Anzavorcu veya Anzavor sempatizmanlarına karşı ilk terrör hareketine geçiyor. Eline geçirdiklerini dedikodu neticesinde dahi olsa ipe çekmeğe başlıyor.

Bu kitabı yazan ben, o zaman 56 ncı tümenin Kurmay Başkanı idim. Bandırmada İngilizlerden tekrar alınan cephaneden 56 ncı tümenin hissesine ait olanları ayırıp göndermek işile Bandırmaya giderken bir gece Karacabeyde kaldım. Osman Beyin, hergün cami veya hükûmet avlusuna sekiz, on kişi asmakta olduğunu işittim ve gördüm. Kendisine dedim ki: «Osman Bey, insanlar muhakemesiz cezaya çarptırılmaz. Siz, suçluları mahkûm etmezden önce bir mahkeme kararı almalısınız. Umumî Harpte bir kanun ile alay mahkemeleri ihdas edilmişti. Sen, burada alay ve havali komutanı sıfatile, maiyetindeki subaylardan üç kişilik bir mahkeme heyeti teşkil ederek suçluları, bu mahkemenin vereceği hükümlerle cezalandırabilirsin.» Cevap olarak: «Peki, peki..» dedi. Ben, Bandırmada işimi bitirerek faytonla tekrar Bursaya dönerken yine bir gece Karacabeyde kaldım. Ertesi sabah Osman Bey erkenden kalktı ve beni kasabanın dışarısına kadar geçirmekte ısrar eyledi. Ve o sabah asmış olduğu suçlu, suçsuz kimseleri bana göstermiş olmak için arabamı lüzumsuz yere hükûmet avlusunun önünden geçirtti. Sabahın erken ve donuk havasında canlarını ağaç ve ip arasında vermiş, sallanmakta olan bu insanları araba içinde geçerken seyretmekten doğn ıstırabımı kendi-

sinden saklamağa çalışarak: «Osman Bey, bunlar mahkeme kararile mi asıldı, yoksa Karakuş hükmü ile mi?» dedim. Hemen cebinden sekiz tane ince uzun kesilmiş kâğıt çıkardı, bana uzattı. Bunlar tahkik evrakı ve fezleke ve kararlardı. Sekizi de, harf ve kelime şaşmaksızın, ayni formüle tâbi olarak yazılmış olduğundan, birisini buraya, hatırımda kaldığı gibi yazıyorum:

Karacabeyin ..... mahallesinden ..... oğlu ..... nın ifadesidir:

S — Adın, babanın adı nedir?

C — Adım filân, babamın adı filân.. (ayni yazı ile, kurşunkalemle)

S 2 — Nerelisin, kaç yaşındasın?

C 2 — Karacabeylivim, otuz sekiz yaşındayım.

S 3 — Sen Anzavora, buraya geldiğinde bir tepsi yemek göndermişsin. Ne dersin?

C 2 — Evet efendim, bizim bayan iyi yemek pişirir, bir gün akşam yemeğini gelip benden istediler. Göndermesem halim nice olurdu? Korkumdan, gönderdim.

İfadenin hulâsası

Merkum, Anzavora yemek götürdüğünü kendisi dahi itiraf ediyor böylece yapılan ihbarın doğruluğu sabit olmaktadır.

Karar

Her nekadar korkusundan yemek götürdüğünü söylüyorsa da, ihbaratta bulunanlar, bu adamın mürteci ruhlu ve Kuvayi Milliye düşmanı olduğunu da bildirmekte olduğundan ve Anzavora yemek götürmesi de bunu teyit eylemekte bulunduğundan, hareketine temas eden askerî ceza kanununun ... inci maddesi mucibince idam cezası ile tecziyesi icap eder.

İmza İmza İmza

Yüzbaşı Âza: Topçu Teğmen Alay emir subayı

Tasdik edilmiştir. Yarın sabah hükûmet avlusunda idam hükmü infaz edilmek üzere inzibat bölüğü komutanlığına.

Karacabey havalisi Komutanı
OSMAN

İşte, Kasap Osman, böylece adaleti ve benim arzumu yerine getirmiş olduğunu bana gösterdikten sonra kasabanın kenarında beni terkedek geriye döndü ve ben de derin düşüncelere dalarak yoluma devam ettim.

Kasap Osman, sadece Alay Komutanı Yarbay Osman olarak kaldıkça, Anadolu mücadelesinde kendisini gösteremiyeceğini anlamıştı. İşi tamamile çeteciliğe dökmeyi de uygun görmiyerek muhtelit bir siyaset tuttu. Hem alay komutanı kaldı ve hem de etrafında 40-50 kişilik sivil bir çete bulundurdu. Bu sivil gönüllüler için paraya ihtiyaç vardı. Karacabey ve civarından biraz para tahsil etti. Karacabeyde, sultanlara ait koyun sürülerinden binlercesini müsadere ederek bir kısmını kendi alayının levazımına resmen sattı, diğer kısmını da el altından civar kazalarda sattırdı. Böylece ilk çetecilik sermayesini kurdu. Maamafih, açık elli bir adamdı, arkadaşlarına ve sıkışık olanlara binlerce liralık yardımlar yapmıştır.

İleride göreceğimiz veçhile, Kasap Osmanın bu usulünü tatbik eden başkaları da görülmüştür. Meselâ 11 inci tümen komutanı Ayıcı Arif dahi hem tümen komutanlığı yapmış ve hem de yanında bir de çete teşkilâtı bulundurmuştur. Bu sayede Ayıcı Arif, kendi emrinde, daima kontrole tâbi olmıyan 30 - 40 bin lira kadar para bulundurmuştur.

Benim, ölmüş olan bu zatlar hakkında bu tafsilâtı vermekliğimin sebebi, bunlara taarruz olmayıp, o zaman çetecilikte cari olan usuller

KASAP OSMAN

hakkında okuyucuları tenvir etmek ve bir gün Büyük Adam İnönü, acaba niçin bu çeteciliği kaldırmak için tehlikeli bir zamanda bu kadar büyük bir mes'uliyete karar vermiştir? Sorgusunun cevabına zihinleri şimdiden alıştırmak içindir. Yoksa Ayıcı Arif, İstiklâl mücadelesinde çok hizmet görmüştür. Eğer o, sonradan Atatürk'ün kıymetli ve büyük şahsiyetine karşı yapılmak istenen suikast macerasına katılmamış olsaydı, bugün onun Kuvayi Milliyecilik cephesi, belki de hiç münakaşa edilmiyecekti. Kasap Osmanın bile, o zamanki bu delicesine ifratlarına rağmen, o da asılmasaydı, belki bugün dile alınmazdı. O zaman gösterilen bu gibi terrörler olmasaydı ve bu terrörleri tatbik edecek katı yürekliler bulunmasaydı, belki de yer yer çıkan Anadolu isyanlarının önüne geçilemezdi.

Fakat, ben bu münasebetle burada şaşmaz bir kaideden bahsedeceğim: Bir Tanrının varlığına inananlara veya inanmıyanlara hitap ediyorum: Haksız ve lüzumsuz yere adam öldürenleri mutlaka öldürüyorlar. Devlet hazinesinden para çalanlar da bu paradan kat'iyen hayır görmüyorlar. Bu parayı kendi hastalıklarına, yahut mâsum karılarının ve çocuklarının hastalıklarına sarfediyorlar. Otuz sekiz yıla varan devlet ve halk hizmetlerinde yüzlerce misalini görerek inandığım en mühim iki hakikat budur.

Kasap Osman, Konya isyanında dahi tedip ve terrör hareketleri ile nazarı dikkati üzerine çektikten sonra Bolu ve havalisi komutanlığı payesi ile bir müddet oralarda kalmış ve mütareke ve sulhten sonra İstanbulda sefil bir halde terketmiş olduğu Yemenli karısının, mahkeme vasıtasile kendisinden tahsil ettirmekte olduğu otuz lira gibi az bir paradan kurtulmak için, oraya gönderdiği bir adamı vasıtasile bu zavallı kadını İstanbulda yangın yerinde öldürttüğü suçu ile, İstiklâl mahkemesi kararı ile Ankarada asılmıştır.

Hendek, Düzce, Bolu isyanları — Tümen Komutanı Albay Mahmudun ve kurmayının âsiler tarafından öldürülmesi — İpsiz Recep — İnzibat kuvvetleri ve bunların İzmit mıntakasındaki hareketleri — İsyan hareketlerinin bastırılması — Çerkes Etem — Albay Nâzım — Colak İbrahim — Yarbay Arif

İzmit, Adapazarı, Hendek ve Düzce ile Bolu üzerlerinden Ankaraya doğru giden mühim bir istikamet vardır. Bu istikamet, Eskisehirden geçip Ankaraya giden demiryolu güzergâhına muvazi gibidir. Fakat dah

kısadır. Demiryolu istikametinde Ankaranın mühim bir merkez olarak millî harekâta katılmasından sonra Yirminci Kolordu Komutanı General Ali Fuat (Cebesoy) demiryolu üzerindeki İngiliz işgal kuvvetlerini ite ite Geyve boğazının garbına, tâ İzmite kadar atmıştır. Bu hareketten sonra Eskişehir dahi millî harekâtın mümtaz bir merkezi olmuştur. Şöyle ki, İzmirden nakledilen 56 ncı tümenin Bursada millî harekât lehinde vücude getirdiği ilk kaleden sonra İstanbuldan gelecek İngiliz ve halife propagandası için Adapazarı, Hendek, Düzce ve Boludan başka bir sokulma istikameti kalmamıştı. Bu istikamet, bu mıntakada yaşıyan halkın temayülleri bakımından da bu propaganda için uygun düşmekte idi.

Çünkü Adapazarı, Hendek ve Düzce muhitinde, eskidenberi yerleşmiş çokça miktarda Çerkes ve Abazalar vardır. Bunlar, uzun müddet İstanbuldaki padişah sarayına verdikleri kadınları vasıtasile Osmanlı hanedanı ile karabet kurmağa kadar ilerlemişler, sarayın parası, hediyeleri ve oradan aldıkları prestij ile çalışmaksızın yaşamağa çalışmışlardı. Hanedanın nüfuzunu baltalıyan Meşrutiyet inkılâbı bu Çerkesleri ve Abazaları hiç memnun etmemiştir; çünkü geçim kaynakları yıkılmıştır. Bu yüzden bu unsurlar İttihat ve Terakkinin düşmanı olmuşlardır. Maamafih, bunun manası, bütün Çerkesler, İttihatçı düşmanı demek değildir. Müstesnaları çoktur, ancak asalet tabakası düşmandır. İttihatçı düşmanı olmak ise, ayni zamanda millî hareketin de düşmanı demekti. Bu sebeptendir ki, daha 1919 yılı ikinciteşrin ayında padişah taraftarı Bandırmalı milis Albayı adı ile tanınmış Çerkes Bekir, Adapazarı ve havalisine gelerek millî hareketler aleyhine teşkilât yapmağa başlıyor. Bunu haber alan hükûmet, hemen harekete geçiyor. Bir jandarma kuvveti gönderiliyor. Takip kuvvetleri, Akyazı, Ormanköy, Hendek üzerinden Çerkes Bekirin izince giderek Carikuru ve Begenvit köyüne geliyor, orada Bekirin arkadaşlarından doksan yaşındaki Talustan Beyi, Beslan Beyi ve kardeşi Hüseyin çavuşu yakalıyorlar. Bekir Bey tekrar İstanbula doğru kaçıyor. Anzavor, Bursadaki isyan hareketini hazırlamakta olduğu sırada Bandırma Çerkeslerinden Aznok Ahmet Bey adında birisini de bu mıntakaya göndermiş ve Düzceye kadar gelen bu adam da birçok kimseleri millî hareket aleyhine zehirlemeğe muvaffak olmuştur.

Bu sıralarda, yani mart 1920 başlarında Albay İsmet (İnnü), General Fevzi (Cakmak), İstanbuldaki Meb'usan Meclisi Reisi Celâlettin

Arif, Meb'us İbrahim Süreyya, Meb'us İsmail Fazıl Paşa, Kırşehir Mebusu Ali Rıza, Kurmay Binbaşı Saffet (Arıkan), Doktor Adnan, Bayan Halide Edip, Cami Bey, Üsküdar Şeyhi denilen bir zat gibi İstanbuldan kaçarak kara yolu ile gelen mühim simalar bu istikametten geçbekte idiler. Bu zevatın bir kısmı Düzce, Bolu üzerlerinden kara yolu ile ve bir kısmı da Adapazarından son trenlerle Ankaraya gitmişlerdir. Bu zevatın buradan geçişleri de millî hareket aleyhine propagandaların arttırılması lüzumunu muhaliflere hatırlatmıştır.

Yine bu sıralarda. Kuşçubaşı Eşref (jandarma yüzbaşısı ve İttihatçıların milis yarbayı) İzmit ve Bolu millî kuvvetler kumandanı olarak buraya geliyor. Eşrefi sevmiyen Adapazarlı Çerkes Kanbulat Sait, Eşreş aleyhinde teşkilât yapmağa başlıyor ve hükûmete müracaat ederek. «Eşref, bizim izzetinefsimizle oynuyor. burada teşkilât yapmak lâzımsa biz yapalım, Eşrefi buradan alınız.» diyor. Diğer taraftan halka: «Eşref, Kuvayı Milliye hesabına bu memleketi soyacaktır. Buna mâni olmak üzere Eşrefi koğmak için bana yardım ediniz, bana katılınız.» diyor ve başına topladığı birtakım kimselerle Adapazarı üzerine yürüyor. Şehre giriyor ve bu zatin Kuşçu Eşref aleyhindeki tahrikâtı artık tamamile millî kuvvetler aleyhine dönüyor. Bir kısım Türkler de buna katılıyorlar, Hendeğe gidiyorlar. Hendekte Jandarma Komutanı Yüzbaşı Hüsnü'dür. Âsiler kendisine gelerek, Kuşçubaşı Eşref aleyhine hareket için kendisinin başa geçmesini teklif ediyorlar. «Bu hareket, hükûmete karşı isyandır. Ben isyanın başına geçemem. Siz bu işten vazgeçiniz.» Cevabını veren Jandarma Yüzbaşısı, nihayet silâhını kullanmağa mecbur oluyor. Âsilerden birisi yaralanıyor, diğerleri geri çekiliyorlar. Fakat Yüzbaşı Hüsnünün maiyetindeki yerli jandarmalar dağılıp kaçıyorlar. Buna rağmen, âsilerin başında bulunan Çerkes İsmail Pehlivan, Abaza Nuri Bey, Abaza Kâmil Bey, Abaza Hayit Bey, Abaza Kadir Bey, Abaza Topal Ali, Abaza Parmaksız Nazif, Gürcü Çürüksulu Süleyman, Abaza Osman Bey ve kardeşi Rıfat Bey, Türklerden Kör Galip, Türklerden Nuri Bey ve Mehmet deli, Yüzbaşı Hüsnüyü öldürmüyorlar, bilâkis Yüzbaşı Hüsnü bunların ellerinden kaçırılıyor, üç dört gün sonra ise isyan Düzceyi dahi sarıyor.

DÜZCE'DEKİ HAREKET

Daha umumî harp mütarekesine doğru Düzce mıntakasında şekavet başlamıştı. Bu şekavet Balkan harbinde dahi olmuştur. Düzcede

Safer Bey, Hacı Kâmil, Abdülvehap, Koç Bey, Abaza Maan Ali adlı Çerkesler ve Abazalar, Türklerin hayvanlarını çaldırıyor, sonra yirmi, otuz lira mukabilinde hayvanları buldurup sahiplerine iade ediyorlardı. Bu şekavet hâdisesi üzerine Düzce Türkleri İstanbul hükûmetine telgraf çekerek asayişin sağlanmasını isterler. İstanbul hükûmeti de Binbaşı Mahmut Nedim kumandasında bir askerî mahkeme heyeti ile bir piyade bölüğü ve bir de makinelitüfek bölüğünden ibaret bir kuvveti Düzceye gönderirler. Binbaşı Mahmut Nedim, çeteleri buldurup hapsediyor, fakat sonra bunları beraet ettiriyor. Bu esnada, Hürriyet ve İtilâf partisi faaliyete geçiyor ki, bunun başında da Safer Beyle Hacı Kâmil vardır.

Bandırmadan gelen ve Anzavorun ahbaplarından Ahmet Bey, bu elebaşılarla temasa gelerek bunların İstanbul ile bağlıyor, Çerkes köylerinde teşkilâta girişiliyor. Buna mukabil, Türkler dahi kendilerini muhafaza için bir teşkiât yapmak üzere Örfî İdare Reisi Binbaşı Mahmut Nedim Beye müracaat ediyorar. Mahmut Nedim: «Gidiniz, teşkilâta başlayınız.» diyor; fakat yanındaki piyade bölüğünü, kömür yakmak üzere dağa gönderiyor ve Düzceyi yalnız bırakıyor. Ayni zamanda da Türklerin müracaatini Çerkeslere haber veriyor. Kumandanı Yüzbaşı Avni (Avni Baba) olan bir de süvari kıtası var. Bu zat, Mahmut Nedimin bu vaziyetini görünce Düzcede Müfti Mehmet Sıtkı ile görüserek Türk köylerinden 175 kişilik bir teşkilât yapmağa başlıyor. Fakat Türklerin hareketi geciktiğinden, Çerkesler, isyan merkezi olan (Köprübaşı Ömerefendi) köyünden Düzce üzerine yürüyorlar. Kaza Kaymakamı Jandarma Komutanı da Cerkestir. Jandarmalar dağılıyor. Askerlik Şubesinin bulunduğu yerde Yüzbası Fevzullah ile iki makinelitüfek yirmi dört saat mukavemet ediyor; fakat Binbaşı Mahmut Nedimin müdahalesile teslim oluyorlar. Süvari Yüzbaşı Baba Avni ile makinelitüfek subayı Ruhsar mukavemette devam ediyorlar. Ruhsar, şehit oluyor, süvari neferleri de nihayet âsilere katılıyorlar. Âsiler, Baba Avniyi dipdiri yakalayıp bağlıyorlar.

Düzcedeki hâdiseler hakkında, işin içinde bulunan bir zatin bana verdiği malûmatı aynile yazıyorum. Tam bir fikir hasıl etmeğe hizmet eder:

«26 Mart 1336 pazar günü Meclisi Meb'usan Reisi Celâlettin Arif, «Husrev ve İsmet Beylerle İsmail Fazıl Paşa, bearberlerinde Üsküdar «postneşini Şeyh Atâ Efendi de olduğu halde ikindi vakti Düzceye gel-

mişlerdir. O gece misafir kaldıkları Antepli oteli kıraathanesinde Düz-
lerle ve bilhassa Çerkes büyüklerile hasbihalde bulunmuşlar ve bu
arada Abdülvahabın itirazlarına karşı İsmet Bey: «Türkün temiz ka-
nının esareti kabul etmiyeceğini bilmiyor musunuz?» demişlerdir.

«27 Mart pazartesi günü bu zevat, arabalarla ve Celâlettin Arif «ve İsmet Bey, Sami arabasile Boluya hareket etmişlerdir.

«Nisanın ilk haftalarında İzmitten gelen İzmitli Ahmet Bey ile İn-«giliz zabiti elbiseli bir zat, her gece sureti muntazamede Berzek Safer «Beyin evinde, Çerkes Beylerile içtima yapmışlardır.

«10 Nisan 1336, Düzcenin Köprübaşı köyünde İzmitli Ahmet Bey «ve İngiliz zabiti ve Düzcenin Çerkeslerinin ileri gelenlerinden Safer, «Hacı Kâmil, Abdülvahap, Hacı Yusuf, Kara Davut, Hafız Hasan, Ho-«ca Akif, Koç ve Maan Ali, Duk Mahmut Beyler içtima etmişler ve is-«yan programlarını ihzara başlamışlardır.

«13 Nisan salı günü Düzceden Çerkes Rasih, Mancarcı zade Mus-«tafa ve Hacı zade Hacı Hamdi ve Hacı Halil ağa zade Hakkı Beyler-«den müteşekkil heyeti nâsıha Köprübaşına izam edilmiş ise de, heyeti «tertibiyeyi ikna edemediklerinden, yevmi mezkûrun saat 14,30 unda «Düzce, ussat tarafından işgal edilmiştir.

«Bu hâdisede Divanıharp Reisi, İdarei Örfiye Kumandanı Mah-«mut Bey, validesinin Berzeklerden olmasından, iki yüzlülük yaparak «mevcut iki bölük askerini müdafaadan menetmiştir.

22 Nisan 1933 perşembe günü âsiler 24 üncü fırkayı Nuhveren «boğazında esir etmişler ve Fırka Kumandanı Mahmut Bey, Hendekli-«ler tarafından Hendek şehri içindeki köprünün başında şehit edilmiştir.

23 Nisan 1336 cuma günü 24 üncü fırka efradı mahfuzen Düzce-«ye getirilmiş ve Hoca Akif tarafından tecdidi iman ve köylerine git-«tiklerinde tecdidi nikâh telkinleri yapılmış ve memleketlerine terhis «edilmişlerdir.

«24 Nisan 1336 cumartesi günü 24 üncü fırka zabitanı mevkufen «ve pek acıklı bir vaziyette Düzceye getirilerek hapsedilmişlerdir.

«21 nisan 1336 da 19 Nisan tarihli Adapazarı gazetesi âsiler ta-«rafından toplattırılmıştır.

«25 Nisan, Meb'uslardan İlyas zade Sükrü (eski meb'us), Husrev «(Berlin Büyük Elçimiz Husrev Gerede) Beylerle Doktor Zihni (Bolu «Meb'usu), Gerede Kavmakamı Salâhattin ve Gerede Malmüdürü Re-«şat (bu zat bilâhare Boludan Düzceye giderken Bolu dağında âsiler

«tarafından şehit edilmistir) de olduğu halde boyunlarında lâle ve el-«lerinde zincir olduğu halde Düzceye pek acıklı bir vaziyette getiril-«miş ve hapsedilmişlerdir.

Bu kuvayı inzibatiye heyetinin reisi Üsküdarlı Kurmay Binbaşı Hayri olup, Düzce hapishanesine gelerek orada mevkuf Gerede Müdafaai Hukuk heyetini ziyaret ettiğinde: «Yüreklerinde Allah nuru kalmamış olan bunları ne tutuyorsunuz? Gebertiniz,» gibi herzeler savurmuştur.

«6 Mayıs perşembe günü Düzcede umumî bir yağma için âsiler «tarafından bir nümayiş yapılmış ise de önü alınmıştır.

10 Mayıs 1336 salı günü âsiler tarafından Düzcedeki bilûmum İt-«tihatçılar tevkif edilmişlerdir. Ve yevmi mezkûrda Hilâfet ordusu teş-«kil etmek üzere Ferit (Paşa) hükûmeti tarafından gönderilen erkânı-«harp heyeti ve malzemeleri Düzceye gelmiştir.

Âsiler tarafından Bolu dağında ateşte yakılarak öldürülen Gerede Malmüdürü REŞAT

«24 Mayıs 1336 pazartesi günü, Hilâfet ordusu Düzce erkânı, «Abat'ta 11 inci Fırka Kumandanı Arif Beyle musalâha akdetmişler-

«dir. Bu barışma için vasıtalık etmek üzere Bay Husrev Gerede götü-«rülmüş ve bu sayede ilk defa olarak âsilerin ellerinden kurtulmağa «muvaffak olmuştur.

«26 mayıs 1336 çarşamba günü 15,30 da Kuvayı Milliye, Etem «Bey kuvvetleri tarafından Düzce işgal edilmiştir. Bunu takip eden iki «gün zarfında Etem Bey tarafından Düzcede elli üç kişi idam edilmiştir.

«17 Temmuz 1336 ,Nuhviran Abazaları o havalide tekrar isyan etmişlerdir.

8 Ağustos pazar günü alessabah saat 5 de Parmaksız Nazif, âsi «kuvvetler tarafından, Düzce tekrar işgal edilmiştir.

«10 Ağustosta da âsiler, Dahiliye Vekâletine, Garp Cephesi Ku-«mandanı Fuat Paşaya telgraflar çekmişler ve nedâmetlerini izhar et-«mişlerdir.

ÇEKİLEN TELGRAF SURETİ

(Bu defa Düzcede müsellâhan toplanan ve toplanışları yanlış ola-(rak isyan şeklinde tefsir edilen Çerkes ve Abazaların bu kıyamları si-(yasî hiçbir emel ve endişe uğrunda olmayıp sırf kendilerine revâ görü-(len yolsuz muamelelerin aksülâmeli olarak vukubulan galeyanı efkâr ile haksız hakaretlerin müşevviklerini bulup almak ümidinin neticesi ol-(duğu, ifadelerile anlaşılmaktadır. Bundan din, vatan ve mukadderatı (diniye ve milliyenin umum müslümanların tevhidi mesai ederek ke-(mali ciddiyetle bezli mâhasal eylemeleri sayesinde kurtarılabileceği şu (sırada böyle bir hareketin kat'iyen caiz olamıyacağı yine kendilerince (teslim ve mülâhaza olunarak izharı nedamet etmişlerdir. İlâyi din ve (vatan ve saadeti memleket uğrunda diğer müslümanlarla beraber bü-(tün mevcudiyetlerile düşmanla çarpışacaklarını ve bâhusus hudane-(kerde, şu muhite düşman tarafından vukuu melhuz tecavüz ve taar-(ruza göğüs gererek hariçten kuvvet bile celbedilmeksizin memleketi (müdafaa edeceklerini namuslarile temin ve bu hususatın arzına namus (ve istikametin emin bulundukları Bolu Jandarma Tabur Kumandanı (Şevket Turgut Beyi tavsit etmektedirler. Bizce şayanı hürmet ve itimat (ve son derece fedakâr ve vatanperver bir zat bulunan mumaileyhten (fevkalâde itimat edilerek bu mesele hakkında muhaberat ve müraca-(atin gerek Düzce, Hendek havalisi kuvvei müsellâha rüesası ve gerek-(se eşrafı memleket namına ehemmiyetle nazarı itibara alınmasını se-(lâmeti memleket namına istirham ederiz.)

10 Ağustos 1336

İSYAN HAREKETİNİN BOLU VE GEREDEYE AKIŞI

Mondros mütarekesinin akdi üzerine (İttihat ve Terakki) partisi kendisini feshedip Teceddüt fırkası teşkilâtı bütün memlekette yapılmak kararı alınınca Boluda dahi Teceddüt fırkasının teşkili için hükûmete müracaat edilmiş ve memleketin ve halkın güvenini kazanan şahısların Vilâyet İdare Heyetine seçilmesine itina edilmişti. Fakat; Boludaki Hürriyet ve İtilâf partisi derhal bu yeni parti aleyhine de harekete geçiyor. Hürriyet ve İtilâfın Boluda (Kürsii Millet) adlı bir de gazetesi var. Bu gazete, Teceddüt partisinin programının bir maddesinde, kadınların dahi intihaplara iştirak edebileceği maddesini ele alarak: «Kadınların, kocalarının müsaadesi olmadıkça sokağa çıkmalarına şeriatin müsaadesi yoktur. Teceddütçüler şeriati dahi ayak altına alıyorlar.» diye yazıyor. O zaman Hürriyet ve İtilâfın başında Boyacı zade Hacı Hamdi bulunuyor. Âzalıklarında İrvanyalı Hacı Hafız Emin, Kadri, esnaftan Hafız Abdullah, avukat Nuri, davavekili Yahya, tüccardan Hacı Mehmet gibi zevat vardı. Bunları yazmaktan maksadım, memlekette Hacı ve Hafız lâkabını taşıyanların bu partinin başına geçmiş olduklarını ve irtica zihniyetinin ne suretle yol almış olduğunu göstermek içindir.

Teceddüt partisi ancak iki aylık bir ömre malik olabiliyor; çünkü hükûmet tarafından kapatılıyor. Bu parti mensupları hanelerinde toplanarak memleketin ahvali hakkında konuşmalar yapıyorlarsa da, Boludaki Mutasarrıf Ali Haydar (eski Ankara Valisi Haydar), polis vasıtasile mürakabe ettiriyormuş. Mutasarrıf Haydar Beyin, Hürriyet ve İtilâfçıları ve İstanbul hükûmetini ilzam eden vaziyetleri bu partinin nüfuzunu arttırmağa yarıyordu. Bu kitapta birkaç defa tebarüz ettirdiğim veçhile Bolu posta ve telgrafhanesinde çalışan bazı memurlar, gizlice Hürriyet ve İtilâfa ait muhaberelerden eski İttihat ve Terakkicileri haberdar etmek suretile vatanî vazifelerini yapmışlardır. Bana bu malûmatı veren zat, muhabere memurlarından Kırçuvalı Sırrı, Ali Rıza ve Kutucu zade İzzet ve Zühtü Beylerin yaptıkları hizmetleri metheylemiştir.

7 Şubat 1919 da beş İngiliz subayından mürekkep bir heyet Boluya geliyor. Bunlar, Bolu Hürriyet ve İtilâf erkânı ile ve eski meb'uslardan (Abdülvahap) ile saatlerce konuşuyorlar ve Mutasarrıf ile birlikte Hürriyet ve İtilâfçılar, bu İngiliz subaylarına ziyafetler çekiyorlar. Bu heyet, seyahatlerini Çerkeşe kadar uzatarak oradan dönüyorlar. Ve

Mudurnu, Göynük, Taraklı yolile Geyveye giderek oradan İstanbula dönüyorlar. Yanlarında bir de Ermeni papas vardır. Bu papas da bu havali Ermenilerine lüzumu olan talimatı verdiğinden, Ermenilerin azgınlığı artıyor. Hürriyet ve İtilâfçılar bir yandan, İstanbulda (Refi Cevat) ın çıkardığı (Alemdar) gazetesini de köylere kadar dağıtarak, halkı vatanperverler aleyhine zehirlemeğe devam ediyor. Erzurum ve Sivas kongreleri mukarreratının halka ilânı lehinde vatanperver grupun mesaisi baltalanıyor. Nihayet binbir gayretle Boluda dahi Müdafaai Hukuk Cemiyeti kuruluyorsa da, bunun da idare heyetine büyük ölçüde Hürriyet ve Itilâfçı unsurlar giriyor. Anadolunun her tarafından, İstanbul hükûmeti ile alâkanın kesilmiş olduğu hakkında İstanbula telgraflar çekildiği halde, Boluda bu işi yaptırmak dahi mümkün olmuyor.

Nihayet Geredede bulunan Çarşamba Nahiye Müdürü ve Gerede Kaymakam vekili Mithat Kemal [*], Bolu mıntakasında yegâne teşekkül olan Gerede Müdafaai Hukuku adına müdahale ediyor. Mithat Kemal, Geredenin birkaç jandarmasını, külüstür atlara bindirmiş olduğu milislerle takviye ederek (60-70) kişilik bir kuvvetle Boluya geliyor, kuvvetini şehrin şark çıkağında mevzie sokuyor, telgrafhaneye geliyor, Bolu ileri gelenlerini topluyor, Vali Bay Haydar hastalanarak evinden dışarıya çıkmıyor, böylece Bolulular da, İstanbula, Damat Ferit hükûmeti ile alâkalarını keserek Ankaradaki Temsil Heyetine katıldıklarını bildiriyorlar. Maamafih, Mutasarrıf Haydar ted,ricen yola dönüyor. Ve onun gayretile ve Hürriyet ve Itilâfçıların itirazlarına rağmen, Ankarada 25 Nisan 1920 de açılacak Büyük Millet Meclisi için Boludan beş meb'us seçiliyor. Bunlar arasında seçilen Hacı Vahap istifa ediyor.

29 Mart 1920 de İstanbuldan Anadoluya kaçan ilk kafile, Celâlettin Arif, İsmail Fazıl Paşa, Albay Ismet Bey (Reisicümhur İsmet İnönü), Binbaşı Saffet (Arıkan), Çerkes Reşit, Kırşehir Meb'usu Ali Rıza ve diğer beş zat, Düzceden Boluya geliyor ve bu heyete mükemmel bir karşılama merasimi yapılıyor. Bu heyet iki üç gün Boluda kalıyor. Muhalifler tarafından heyet âzalarına bir suikast yapılacağı hissedildiğinden, heyet Çarşamba tarikile Nallıhan, Sarıköy üzerlerinden Ankaraya sevkediliyor.

Bu esnada Adapazarı ve Düzce isyanı zuhur ediyor. Bolu mürtecileri derhal bu isyan ile gizlice temasa geçiyorlar. 13 Nisan 1920 de

[*] Mithat Kemal, Ankaralıdır. Bilâhare vali iken hastalanarak ölmüştür.

Düzce mürtecilerin eline geçiyor. 15 Nisanda, Mutasarrıf Ali Haydarın reisliğinde bir Bolu heyeti, Düzce âsileri ile görüşmek ve vaziyeti anlamak üzere Bolu dağı eteğinde Bakacak mevkiine gidiyorlar. Burada,

Gerede Kaymakam Vekili
Bay MİTHAT KEMAL

Bolu halkının da mürtecilere iltihakı ve hep birden Ankara üzerine yürünülerek 23 Nisanda Ankarada toplanacak olan Büyük Millet Meclisinin dağıtılması hususu müzakere ediliyor. Bolu heyeti, Boluya dönmekle beraber ayni gece müsellâh bir Düzce heyeti de Boluya geliyor ve gizlice mürtecilerin evlerine misafir ediliyor. Bunlar bir iki gün burada teşkilât yapıyorlar ve Mutasarrıf Ali Haydar Beyi de birlikte alarak Düzceye gidiyorlar. Çerkesler Bakacakta Haydar Beyi öldürmek istiyorlarsa da Hoca Süreyya Efendi namında bir zatin müdahalesile öldüremiyorlar, fakat kendisini mükemmel pataklıyorlar, ve üstünü başını soyuyorlar. Haydar Bey, Düzcede nezaret altına alınıyor.

İkamet mıntakaları Devrek ve Çaycumada olan 32 inci Kafkas alayının iki taburu, alay komutanının emrinde olarak bu esnada Boluya gelmek üzeredir. Hattâ Düzceden gelen heyet, Bolu Mutasarrıfı Hay-

dan Düzceye götürmek için kandırmağa çalıştıkları sırada bu alayın konakçı müfrezesini teşkil eden iki subay, mutasarrıfa gelmiş, alayın bir iki güne kadar Boluya gireceğini ve askere ikamet mahalli hazırlamak için geldiklerini söylüyorlar.

Düzce âsileri Paşaköyde toplanıyorlar. Etraftan gelen birçok Türk köylüleri de bunlara iltihak ediyor; çünkü bu esnada İstanbuldaki Şeyhülislâm fetvaları köylere dağıtılmıştır. Köylüler, padişaha isyan edenlere karşı mücadele için toplanıyorlar. Düzcedeki Hürriyet ve İtilâf elebaşıları da bunlara iltihak edince, Bolu köylüleri ile takviye edilmiş olan Düzce kıyamcıları hükûmet civarından şehre giriyorlar, ve ilkönce yolları üzerinde bulunan hapishaneyi işgal ederek hapisleri boşaltıyorlar. Sonra hükûmet memurlarını daireden kovuyorlar. Bilhassa Orman dairesindeki memurlara tena muamele ederek bunları dışarıya atıyorlar ve: «Sizin bundan sonra vazifeniz kalmamıştır. İstibdat devrinde orman idaresi teşkilâtı bir müdür, bir başkâtip, bir süvari muhafaza memuru, iki korucu ve bir de ondalık memuru ile idare ediliyordu. Halk, ormanlardan serbestçe istifade edecektir.» diyorlar. Hürriyet ve İtilâf elebaşıları hükûmeti ellerine alıyorlar. Gûya asayişi temin ediyorlar.

Hacı Hamdi ve Hacı Abdülvahap ile birlikte birkaç kişi ertesi gün Bolu civarında Karaağaç mevkiine gelmiş olan 32 nci Kafkas alayının yanına giderek Alay Komutanı Üsküdarlı İsmail Hakkı Bey ile uzun konuşmalar yapıyorlar. Ve halkın yaptığı harekete karşı alayın müdahale etmiyerek bitaraf kalmasını karar altına alıyorlr. Ve alay o akşam Boluya gelerek hanlara yerleştiriliyor.

Alay Komutanı olan zatin İstanbulda mensup olduğu Tümen Komutanı Kemalettin Sami Beyden, alayın millî kuvvetlere iltihak eylemesi hakkında emir almış olduğunu yukarıda işaret eylemiştik. Buna rağmen alay komutanını bu kararı vermeğe sevkeden âmillerin ne olduğu malûm değildir.

GEREDENİN İSYANA KATILMASI

Geredede Müdafaa Hukuku temsil eden zatlara Gerede Jandarma Komutanı da müsamahakâr davranmıştır.

Bolunun âsilere iltihak eylediği günlerde Geredede cami imamlığı yapan Selânikli Kör Ali, Divitli Eşref, Sılış Hafız vesaire gibi bazı mürteciler, çarşı ortasında tekbirler getirerek ve halkı etraflarına toplıyarak hükûmet meydanına geliyorlar. Hükûmet memurlarını dışarıya atı-

yorlar, jandarmaların silâhlarını alıyorlar, hapishaneyi boşaltıyorlar Böylece şehrin idaresini ellerine alıyorlar.

Bolu mıntakası dahilinde, yalnız Geredede Müdafaai Hukuk teş kilâtı yapılmıştı. Reisi Dr. Zihni Süleyman (elyevm Bolu Meb'usu ve C H.P. Umumî İdare Heyeti âzasından) olup âzaları Malmüdürü Reşat Gerede Kadısı Mehmet Cemil (hâlen Trabzon Asliye Hukuk Hâkimi) ve Belediye Reisi Dayıoğlu Mithat idiler. Yukarıda söylendiği gibi, Bolu nun İstanbul hükûmeti ile alâkasını kesmesi keyfiyetinde Gerede Müdafaai Hukuku rol oynamıştır. Bolunun âsilere iltihakından sonra 1(Nisan 1920 de Geredede cami imamlığı yapan ve Safranboluda sürgün de iken mürteciler tarafından sureti mahsusada Geredeye getirilip iza ve ikram edilen eski 31 Mart vak'ası mürtecilerinden Selânikli Kör Ali Divitli Eşref, Sılış Hafız vesaire gibi bazı mürteciler çarşı ortasında tek birler getirerek ve halkı etraflarına toplıyarak hükûmet dairesinin önü ne gelmişler ve ne istediklerini soran Kaza Kaymakamı Salâhattine bi tokat atarak kovmuşlar ve içeride Kadı Mehmet Cemilin odasında sak lanmış olan Müdafaai Hukuk Reisi Dr. Zihniyi saatlerce aradıktan sonr

Gerede Müdafaai Hukuk Hey'eti Reisi Dr. ZİHNİ Elyevm Bolu Meb'usu ve C.H.P. Umumi İdare He'yeti azasından ZİHNI ÜLGEN

nihayet Müfti Ali Rızanın göstermiş olduğu yardım ve himaye sayesinde Dr. Zihni, hükûmet dairesinin altındaki bir odaya, âsilerin tecavüzünden kurtarılarak hapsedilmiştir. Âsiler, jandarmaların silâhlarını almışlar ve şehrin idaresini de ellerine almışlardır.

Bilçhare Boludan Çerkes, Abaza, Türk olmak üzere yetmiş kadar atlı dahi Geredeye geliyor. Bunlar şehirde evlere taksim ediliyor ve besleniyorlar. Sonra bunlara Gerededen dahi kuvvetler iltihak ederek üç müfreze teşkil ediliyor. Ve üç istikamette hareket ediyorlar:

1 — 50 kişilik bir müfreze Deli Mollanın kumandası altında olarak Kızılcahamam üzerine yürüyor.

2 — Diğer bir müfreze dahi Efe Sadık adında birinin kumandasında Çerkeş üzerine yürüyor.

3 — Üçüncü bir müfreze ise Dayıoğlu Hacı İbrahim kumandasında olarak Zafranboluya gidiyor. Burada dikkat edilecek bir şey var. Bu Hacı İbrahimin oğlu Mithat, Gerede Müdafaai Hukuku Heyetinde âza olup milliyetçidir.

Kızılcahamam üzerine yürüyen kol, oradaki millî kuvvetlerin mukavemetine çatarak Geredeye, geriye dönüyor.

Çerkeş istikametine gidenler de, Çerkeşteki askerî kıtanın mukavemeti ile karşılaşıyor, geriye dönüyor.

Zafranboluya gidenler, kasabaya giriyorlarsa da, akılları başlarına gelerek yavaş yavaş dağılıyorlr.

Zfranbolu ahalisi, bidayette Padişahın askerleri ve şehzadeler bizzat geliyor diye Gerede âsilerini karşılamıştır. Fakat sonra Kastamonu Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Şevket gelerek halka beyannameler dağıtmak suretle hakikati anlatmıştır. Gerede âsileri Zafranboluda yalnız bazı subayların evlerini yağma etmekle iktifa etmişlerdir.

Gerede isyanının enteresan bir vak'ası da şudur:

Bolu havalisinde başlıyan isyanın sahası genişlediğini ve birçok kuvvetlerin eridiğini gören Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, geniş salâhiyetle Trabzon Meb'usu Husrev, Bolu Meb'usları Şükrü, D. Fuat ve Meb'us Osman Nuriden mürekkep bir nasihat heyetinin Boluya gönderilmesini ve millî maksat hakkında halkı tenvir ve irşat eylemesini muvafık görerek bir subay kumandasında 18 atlı ile bu heyeti, Büyük Millet Meclisinin açılışında bile bulundurmıyarak Gerede istikametinde yola çıkarıyor. Ankaranın iç vaziyetini daimî surette mürakabe ve tetkik etmekte bulunan isyan elebaşları, bu heyetin yola

çıktığını haber alıyor, ve korucular vasıtasile bütün halkı haberdar ediyorlar. Ramazanda iftar için atılan topu kullandıkları zaman, herkesin silâhını ve kılıç ve kamasını alarak şehre gelmesi ahaliye tenbih ve ilân ediliyor [*]. Zaten İstanbul Şeyhülislâmının fetvalarile hazırlanmış olan halk intizarda bulunuyor. Büyü Millet Meclisinin açılış tarihi olan 23 Nisan 1920 tarihinde öğleden evvel Aktaş boğazından ovaya çıkan nasihat heyetini karşılamak üzere Ramazan topu atılınca civar köylüler ovay dökülüyorlr.

Ovaya dökülen kasabalı ve köylü kıyamcılar, hiçbir şeyden haberi olmıyan nasihat heyeti üzerine saldırıyorlar. Askerlerin silâhlarını alarak heyeti tevkif edip bunlara dayak ata ata Geredeye getiriyorlar. Öldürmek dahi istiyorlarsa da, âkıbetin vahametinden korkan kasaba ileri gelenleri, kendi vücutlarını siper ederek meb'usları köylülerin ellerinden kurtarıyorlar. Böylece Geredede hapsedilmiş bulunan Gerede Müdafaai Hukuk Reis ve âzaları dahi bunlara katılarak hepsi beşer beşer iki yük arabasına bindiriliyor ve biribirlerine boyunlarından zincirlerle bağlanıyorlar. 25 Nisanda 400 kadar bir muhafız süvari kuvveti muhafazası altında yola çıkarılan mahpuslar, bir tecavüzden korunmak için Boludan gece geçiriliyorlar. Hattâ Bolu şarkındaki Çaydut mevkiinde gecenin hulûlünü beklerken altmış, yetmiş yaşlarında ihtiyar bir köylü, elindeki balta ile Dr. Zihni Jlgen'e saldırıyorsa da, balta arabanın eğmesine tesadüf ederek ölümden kurtuluyor. Kafilenin hayatlarını muhafaza hususunda Düzcenin Kremit Ocağı köyünden Çerkes Nurinin insaniyetkârane hareketini burada zikretmeksizin geçemiyeceğim. Bu suretle mevkuflar Düzceye getirilerek orada hapse atılıyorlar. Mevkufların arasında bulunan Bolulu Malmüdürü Reşat, kurtulduktan sonra tekrar Boludan Düzceye yeni memuriyetine iltihak etmek üzere giderken Bolu muallimlerinden Bay Eşref ile birlikte Bolu dağında âsiler tarafından öldürülmüştür.

Burada kısaca Kastamonudan dahi bahsedelim: Kastamonuda 58 inci alay komutanı Binbaşı Mustafa, İstanbul ile muhabere ediyor ve Ankaradan Kastamonuya gönderilen Albay Osmanı hapsediyor. Fakat

[*] Bu top bugün Çerkeşte bulunmaktadır. Millî harekât aleyhinde hiçbir hareket yapmamış olan Çerkeşlilerin inkılâpçılık vasıflarının sembolüdür. Maamafih, son zamanlarda gerek parti faaliyeti ve gerekse Halkevi faaliyeti bakımından büyük ve ileri hareketler yapan Geredelilerin, bu esir topunun Çerkeşliler tarafından iade edilmesi insaflı bir iş olur.

Şevket adında bir subay o gece beş on neferle daireye hücum ederek Osman Beyi kurtarıyor ve Binbaşı Mustafayı yakalıyarak hapse tıkıyor. İşte Kastamonu bu küçük inkılâp darbesinden sonra son zamana kadar şimalde Ankaranın en kuvvetli bir millî hareket yuvası olmak vasfını muhafaza etmiştir.

Bu kitapta birçok yerlerde tekrar edildiği veçhile Gerede telgrafçılarının dahi millî haerkât lehinde oynadıkları rolü tebarüz ettirmeksizin geçmek haksızlık olacaktır. Birçok telgraf hatlarının düğüm noktasını teşkil eden Gerede telgraf merkezinin başında bulunan bu hamiyetli çocuklar, gece ve gündüzlerini farketmiyerek Gerede Müdafaii Hukuk heyetinden aldıkları talimat ve Ankaradan gelen direktifler dahilinde çalışmışlardır.

MUDURNUDAKİ VAK'ALAR

Bolu mıntakasını Ankaraya karşı kapayan bu dağlık ve sadece Türklerle meskûn mıntakada hâdiseler şöyle geçmiştir. Ben bu hâdiseleri, içinde yaşıyan bir arkadaşın ağzından hikâye edeceğim:

Mütareke sonu askerlikten terhis edildim. Benim gibi bekâr olan ve jandarma subaylığından çekilmiş Bay Muharremle birlikte Doğandere köyünde oturmağa karar verdik. Kasaba ve şehirlerin o zamanki İttihatçılık ve İtilâfçılık güden ve biribirlerine düşmüş softalarından, yarım münevverlerinden, ve eşraf adı altındaki imtiyazlı şahıslarından uzakta ve böylece hergün çıkan ve her vatan seven insanı kederle içine salan dedikodulardan uzakta yaşamağa karar vermiştik. Biraz sonra, tanıdıklardan Binbaşı Şevki ile Yüzbaşı Hilmi de bize katıldılar.

Tarihini hatırlıyamıyorum, bir akşam üstü, köye, bir katır üstüne yüklenmiş bir makinelitüfek ile iki silâhlı çete beraberinde olduğu halde, bir misafir geldi. Bu zat, Kuşçubaşı Eşref imiş. Bizim evde oturduk ve konuştuk. Mustafa Kemal Paşanın Sivastan Ankaraya geldiğini, vatanın kurtarılması için millî hareketin başlamış olduğunu ve kendisi Bolu ve Kocaeli Havalisi Komutanı olarak Ankaraca tayin edildiğini, Erzurum ve Sivas kongrelerince alınan kararları ve neşredilen risaleleri gösterdi. Okuduk ve kendisi ile bu gayede işbirliği yapmağa karar verdik. İlk iş olarak ben, kendisine silâhlı ve gönüllü erat toplıyacak ve ona gönderecek, kendim de burada teşkilât yapacaktım. Yüzbaşı Hilmi ve Muharrem de Kuşçubaşı Eşrefle birlikte Mudurnuya gidecekler.

Bu işler kısa bir zamanda yapıldı. Biraz sonra Mudurnunun İstanbul ile ilgisini kestiğini ve bir hafta sonra da Gerede Kaymakamı Mithatın gayretile Bolunun da ayni şeyi yapmış olduğunu Binbaşı Muharremin muhaberelerinden öğrendim. Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kurulması ile beraber bu cemiyetin içinde ve dışında tekrar İttihatçılık ve İtilâfçılık kavgaları başladı. İtilâfçılar, harp mes'uliyetini İttihatçılara yükletiyorlar ve bu defa da Müdafaai Hukuk teşkilâtının başına geçenlerin İttihatçı olduklarını ileri sürüyorlar ve zavallı köylüleri vatan müdafaası için çalışanların aleyhine tahrik etmeğe başlıyorlar. Köylülerle temasım ötedenberi fazla olduğu için, köylülerin şu suretle zehirlenmiş olduklarını anladım: Gûya Müdafaai Hukukçular, Padişah esir, vatan işgal edilmiş, İstanbul hükûmeti düşman emrındedir, diyerek vatan ve milleti kurtaralım iddiasında bulunuyorlar ama, Boludan Abdülvahap ve sair ileri gelenler İstanbula gidip Padişah ile görüşmüşler. Padişah, Müdafaai Hukukçuları yalanlamış ve Ankarada kurulan hükûmetin âsi olduğu hakkında ve bunların öldürülmesi şeriat mucibince caizdir diye bunlara bir de fetva vermiş. Bunlar da bu emirle gelerek Mudurnuda bir Hilâfet Cemiyeti kurmuşlar. Sayım vergisini Ankara kırk kuruşa çıkarmış, Ankaradaki bu hareketi önlemek lâzımdır diye softalar köylere saldırılarak köylüler isyan ettirilmiş ve Mudurnu basılmıştır. Müdafaai Hukuk âzalarından Ahi Baba yakalanarak hakaret edilerek Boludaki âsilere teslim edilmiş, diğer Müdafaai Hukuk âzalarından Dombay Hakkı, Selim, Selim (Sarıbay), Besim ve Fuat aranmışsa da bulunamamış ve Kaza Kaymakamı Naili ile Müddeiumumî Salih Zeki makamlarından atılmış, Bolu ile irtibat tesis edilerek Ankara üzerine hareket hazırlıklarına geçilmiştir! Bunun üzerine ben de Binbaşı Şevki, Yüzbaşı Hilmi ve teğmen Muharremle birlikte ve yirmi beş silâhlı ile köyden çekilerek Nallıhana çekildik. Ben, Mudurnu boğazından on beş kişi ile âsilere karşı cephe aldım. Bir gün, öğleüzeri, binlerce âsinin Çarşamba ve Çayırhan üzerlerinden gelerek Nallıhanı arkadan çevirdikleri, Kuvayi Milliye karargâhının Eskişehir istikametine çekilmekte olduğu, binaenaleyh benim de çekilmekliğim Binbaşı Şevki Bey tarafından bana bildirildi. Ben, Nallıhan mahalleleri civarında çekilirken iki saat muharebe ederek yanımda kalan iki kişi ile geceleyin Binbaşıya katılabildim. Bizim arkadaşlardan başka Nallıhan Kaymakamı İmat, Nallıhanlı Ahmet, Molla Tevfik, ve Vodinalı Halit dahi kafileye katılmışlardı. Hilâfetçiler her köye haber salmışlar, bizi yakalıyacak köylere para mükâfatı verilmesi vâdedilmiş olduğundan,

Nallıhanın Meyil adındaki köylüleri, kurdukları pusuya bizi düşürdüler ve yakaladılar. Ve bizi Balca köyünde Çarşambalı âsilere teslim ettiler. Bunların içinde, adını söylemek istemediğim Çarşambalı bir yedek subay, «sayım vergisini kırk kuruşa çıkarır mısınız?» diyerek bize hayli dayak attıktan sonra hepimizin ellerini araba zincirleri ile bağlıyarak bizi Nallıhana sürdüler. Orada Mudurnulu Hacı Rasih, Hatip Hasan Hoca, Sırçalılı Mustafa çavuş, Adliye Başkâtibi Tahsin, Hacı Mehmet ve birkaç delikanlılar gözüme iliştiler. Bunlardan Sırçalılı Mustafa çavuş bir telgraf okudu. Bizleri, Düzceden Hilâfet Orduları Komutanı istiyormuş. Ve bizden öğrenilecek çok şeyler varmış. Bizi, kaçmamak için posta posta yola çıkarmak kararını verdiler. Geceleyin Sarıyerli Hafız müfrezesi gelmiş. Beni ve Muharremi önceden tanıdığı için bizim tahliyemizi ve yanına getirilmekliğimizi emretmiş. Elimizden zincirleri kaldırarak onun yanına götürdüler. Orada Şakir, Mahmut ve Çarşambalı Yüzbaşı ve Hafızla Nallıhan Hilâfet Heyeti Reisi Tosun Bey oğlu Asaf vardı. İçki içiyorlardı. Bizi iyi karşıladılar. Hafız bana, Tosun Beylerin evinde, kendisi gelinceye kadar beklemekliğimi söyledi. Kendisi Nallıhanda toplanan âsi kuvvetlere kumanda ederek Ankaradan Beypazarına gelen tüm komutanı Arif Beyin kuvvetlerine karşı muharebeye gidecekmiş.

Muharrem ile ikimiz, Asafın evine gittik. Sabaha karşı Asaf, bir rapor aldı ve bize okudu. Bu raporda, Arif Bey kuvvetlerinin Beypazarını işgal ederek Nallıhana yürümekte olduğu yazılı idi. Asaf bunun üzerine bizden şefaat istedi. Biz de «hay hay..» dedik. Akşamüstü kendi çiftliğinin yakılmış olduğunu haber aldı. Arkadaşlarım iki gece önce Mudurnuya yollanmışlardı. Biz de Asaf Beyle birlikte Nallıhandan kaçarak Karaçayıra geldik.

Ben, oradan tekrar Mudurnuya girerken Abaza nöbetçileri tarafından tutuldum. Beni doğruca Mudurnu Hilâfet Heyeti nezdine götürdüler. O gece Mudurnuya Arif Beyin bir heyeti gelecekmiş ve bizim evde misafir edilmesi takarrür etmiş, bu yüzden beni eve bıraktılar. Arif Bey heyeti geldiyse de uyuşulamıyarak geriye gitti. Fakat Çolak İbrahim Bey müfrezesi gelince hâdisesiz olarak uyuşuldu ve birinci Mudurnu isyanı böylece yatıştırılmış oldu.

Arif Bey kuvvetleri Boluda bozulduktan sonra Çerkesler ve Abazalar Bolu ve civarındaki Türklerle birlikte Mudurnu üzerine yürümüşlerse de Mudurnu halkı bu defa çoluk çocuğu ile birlikte Çolak İbrahim

Bey kuvvetlerine yardım etmiş ve Hilâfetçileri kasabaya sokmıyarak birinci Bolu isyanındaki yanlışlığı affettirecek surette hareket etmiştir.

ÇERKEŞTE

Çerkeş hakkında uzun zaman önce bir subaydan şunları dinlemiştim:

İsyan Geredeye yayıldığı halde, hakikî durumu bilmediklerinden ötürü Çerkeşliler bigâne kalmışlardı. 336 yılı ramazanından on gün kadar önce, Şehzade Cemalettin adında bir şahsın emir ve komutasında yirmi bin mevcutlu bir muntazam ordu ile bir o kadar halk kuvvetlerinin Geredede toplanmakta oldukları tarzında birdenbire Çerkeşte bir şayia çıktı. Bunun üzerine Çerkeşin on beş kadar genci, jandarma komutanına müracaat ederek silâh aldılar ve kasaba içinde devriye gezmeğe başladılar. Bu gençler, avni zamanda, emniyet ettikleri kimselerden seksen kadar milis askeri toplıyarak mevcutlarını arttırdılar ve ayrıca, Yüksek çayır denilen mevkide bir de toplantı yaparak millî misak için kanlarının son damlasına kadar mücadele edecekleri hakkında bir de karar verdiler.

İki gün sonra, gûya irsat heyeti sıfatile Gerededen Mahirin Mehmet ve refiki Recep isminde iki şahıs Çerkeşe gelivorlar, vatan ve istikbal mefhumlarını anlamaktan âciz, alelâde adamlar olduklarından, gûya koca bir teşkilâta malik olduklarını, Halifenin başlarında bulunduğunu ve şehzadelerin yanlarında beraber olduklarını ifade ile halkı galevana getirmek ve isyana tesvik eylemek için çalışmağa başlarken tevkif edilerek jandarma dairesinde nezaret altına aldırılmışlardı.

İrşat heyetlerinin mevkuf kaldıklarını haber alan Gerededeki hilâfetçiler, hakikatin kendi taraflarında olduğuna, Halifenin ve Allahın kendilerile beraber bulunduğuna dair makine başında bazan yalvararak ve bazan da emrederek propagandaya devam etmişler ve sözleri dinlenmediği takdirde büyük kuvvetlerle Çerkeşe taarruz edeceklerini söylemişlerdir. Ertesi günü hakikaten Gerededen iki kuvvetin hareket ettiği ve bunlardan bir kolun Zafranbolu üzerine, diğerinin de Çerkeş üzerinden Çankırıya yönelecekleri haberi geldi. Bu durum karşısında Çerkeşe yardım için Kastamonudan kuvvet istendi. Ve biraz sonra da bir alayın yola çıkarıldığı bildirildi.

Bir gün sonra, Hilâfet kuvvetlerinden bir müfrezenin Çerkeşe iki saat, Irmaklıkta, Hacı Kâmillere mahsus değirmeni ve binasını karargâh yaparak orada toplandıkları ve Çerkeşi basacakları öğrenildi. Bugüne kadar vatanseviciliğinden şüphe edilmiyen kaza Kaymakamı Rıfat (şimdiye kadar yaptığı beceriksizliklerden korkarak) Jandarma Komutanı Yüzbaşı İhsan ve Askerlik Şubesi muamelât memuru olan Yüzbaşıyı da beraber alarak ve jandarmalarla şube muhafızlarını da birlikte sürükliyerek teftiş bahanesile şafakla yola çıkarak âsilere katılmışlardır. Kasabada askerî kuvvet olarak bir şey kalmaması,, ötedenberi mürteci ruhlu olarak bilinen beş on kişiye kuvvet vermiş ve bunlar halkı, âsilere katılmağa teşvik eylemeğe başlamışlardır. Fakat bu propaganda dahi Çerkeş gençliği üzerinde hiçbir tesir yapmamış ve bu esnada Kastamonudan 58 inci alay binbaşılarından Bay Vasfi komutasında iki yüz kişilik bir kuvvet gelip yetişmiştir. Ertesi günü, vakit kaybetmek istemiyen Geredeliler, üç kol üzerinden Çerkeşe saldırmak istemişlerse de, geriye püskürtülmüşler ve Gerede civarına kadar Çerkeşliler tarafından kovalanmışlardır.

Alayın gelmesi ile, halkın manevivatı artmış ve evvelce Çerkeşte Askrlik Subesi Reisi iken İstanbul hükûmeti tarafından emekliye çıkarılmış olan Mehmet Nuri Beyi müfreze komutanı yaparak derhal yetmiş, seksen mevcutlu bir millî süvari kuvveti teşkil edilerek alaya bağlanmıştır.

Biraz sonra Ankaradan gelen bir emirde Boludaki âsilerin Kaymakam Arif Bey tarafından tenkil edilerek Geredeye doğru sürülmekte olduğu, binaenaleyh 58 inci alayın da. Yabanabatta bulunan ve Binbaşı Rüştü Bey komutasında olan diğer bir tabur ile iki koldan Gerede üzerine gidilmesi bildirilmiştir.

Alay iki gün sonra harekete geçerek, ve süvari müfrezesini de alarak Gerede üzerine yürümüş, önde giden ve Yüzbaşı Muhittin komutasında bulunan bölük, emnivet tertibatile yürürlerken, Gerededen gelen on kadar atlı ile karşılaşmışlar ve bu atlıların Askerlik Subesi Reisi, Jandarma Komutanı ve Gerede âsilerini tedip eden makineli bölük komutanı Yüzbaşı Memduh olduklarını görmüşlerdir.

Bunların, Alay Komutanı Vasfi ile yaptıkları görüsme neticesinde Geredenin sükûnet içinde bulunduğu ve bir makineli tüfek bölüğü ile işgal edilmekte olduğu anlaşılması üzerine Alay Komutanı, emniyet tertibatını bozarak borazanları en ileriye almış ve süvarileri de yanaşık ni-

zamda bunların arkasına takarak sulh yürüyüşü ile Geredeye girmek üzere ilerlemeğe başlamıştır. Fakat kasabaya on dakikalık bir mesafeye yaklaşıldığı zaman civar tepelerden, öndeki süvarilerin üzerine birdenbire ateş açılmıştır. Tertibatsız yürüyen kıta, bu ateş baskını karşısında dağınık bir surette kaçmağa başlamış ve bu dikkatsizlik bir bozgun ile sonuçlanmıştır. İleride, süvarilerin yanında bulunan Mehmet Nuri Beyle altı atlı esir olmuş ve geride yapılan yoklama neticesinde erlerin çoğunun silâhlarını atarak kaçmış oldukları anlaşılmış olduğundan, Geredeye girmekten vazgeçilerek Çerkeşe dönülmüştür.

Yabanabattan ilerliyen tabur dahi ayni âkıbete uğramıştır. Bu tabur dahi Geredeye yaklaştığı vakit, bir gün evvelki muvaffakıyetten cesaretleri artmış olan âsilerin ateşleri ile karşılaşmış ve daha ziyade zayiat vererek geriye, Yabanabada dönmüştür.

Bu mağlûbiyet üzerine Alay Komutanına işten elçektirilmiş ve alayı karşılamak için bölüğünü Geredede bırakıp uzaklaştığından dolayı kendi askerlerinin âsiler tarafından para ile kandırılmasına ve âsiler tarafına geçmesine sebep olan makinelitüfek Yüzbaşısı Memduh ile birlikte askerî mahkemeye verilmişlerdir. Bu esnada Çerkeşe Hayri Bey adında bir kaza kaymakamı ile Asaf Bey adında bir Şube Reisi gelmiş ve alay da Çerkeşte müdafaada kalmıştır.

MİHALIÇÇIK'TA İSYAN

Nisan 336 da, Bolu ve Düzçe isyanlarının bir dalgası da Mudurnu ve Nallıhan üzerlerinden Mihalıççık'a kadar yayılıyor. İstanbuldan gelen Kiraz Hamdi'nin verdiği direktif: «Her köy kendi önündeki köyü teşvik ve isyana katılacak, isyan hareketi bir kar topu bibi Ankaraya doğru yürüyecektir.» tarzında olduğundan böylelikle bu dalga, hocaların dağıttıkları irtica beyannameleri ve fetvalarla heyecana gelerek Mihalıççık'ın kapılarına dayanmıştır. Bu mıntakada isyancıların başında Nallıhanlı Tosun Beyle kardeşi vardır. Asiler Mihalıççık'ın şimal doğusundaki köylerde toplanıyor. Merkezleri Çaltık'tır. Buradan Mihalıççık üzerine yürüyeceklerdi. Mihalıççık kasabası halkı sallanıyor ve her yerde olduğu gibi asilere doğru meyil almıya başlıyor. İçlerinden Emin Bey (şimdiki Eskişehir Mebusu Emin Sazak), Saffet Bey ve Durmuş Beyler kasabadan kaçarak silâhlarile birlikte Millî müfrezeye katılıyorlar. İs-

yanı bastırmak için Eskişehirden Jandarma bölük komutanı ve Eskişehir Millî Kuvvetler Komutanı Yüzbaşı Osman Zeki komutasında 70 kişilik bir müfreze sevkediliyor. Müfreze Çaltık köyü önünde mevzi alan âsiler tarafından ateşle karşılanıyor. Bir saat süren bir çarpışmadan sonra Millî müfezenin âsilerin yanına yaptığı bir saldırış üzerine âsilerden 15 kadarı ölü ve varalı ve 40 kadar esir alınmak suretile muharebe bitiyor. Elinde bayrak ve belinde kılıç olarak asilerin baslarında yakalanan Sorgun köyünden yedek subay Sadık mahallinde kursuna diziliyor. Daha sonra asi köyüler yavaş yavaş gelerek teslim oluyorlar ve nedamet gösteriyorlar.

BOLU VE HAVALİSİNDEKİ İSYANIN MİLLÎ KUVVETLER TARAFINDAN BASTIRILMASI

Adapazarından başlıyarak, Hendek, Düzce, Bolu ve Geredeye kadar yayıldıktan sonra bir taraftan Kızılcahamama, diğer taraftan Mudurnu, Göynük kasabalarına ve Çarşamba nahiyesine ve Gerededen de Çerkeş ve Zaframboluya kadar yayılan bu hareket, Ankarada büyük bir endişe uyandırmıştı. Düşünmeli ki, o zaman, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), Ankarada temsil heyetini yeni kurmuş, hükûmet henüz teşekkül etmemiş bulunuyordu. İlk merkezî bir kuvvet olacak olan Büyük Millet Meclisi açılmak için hazırlıklar yapılıyor, bütün Anadoludan seçilerek gönderilen meb'uslar yeni gelmişler, hattâ İstanbul Meclisinden kaçan bir kısım meb'uslar da henüz Ankaraya iltihak etmişlerdi. Aaknrada kuvvet yoktu. Yirminci Kolordu Komutanı General Ali Fuat, Eskişehirdeki İngiliz kuvvetlerini türlü türlü hile ve tehditlerle İzmite kadar kovmuş, bir tümenini Geyve boğazına kadar sürmüş, Yunan ordusu karşısında millî cepheler pek zayıf, Anzavor isyanı yeni başlamış. Niğdede bulunan on birinci piyade tümeninden başka elde bir kuvvet yoktu ve telâşla bu tümeni Ankaraya getirmek bile hatıra gelmemişti.

Nazillide, Demirci Efe yanında bulunan Refet Beye, Demirci Efenin biraz kuvvet alarak Ankaraya gelmesi rica edildi. Albay Refet, Sarı Mehmet komutasında 28 kişilik bir kuvvet alarak Ankaraya geldi; fakat vaziyeti karışık görünce Demirci Efeye şöyle bir telgra fçekti: «Ankaradaki kuvvetler Ermenilere karşı gönderilmiştir. Ankara boş kalmıştır. Biraz kızan gönder.» Demirci Efe, derhal kurmay Binbaşı Nâzım kumandasında 300 zeybek daha gönderiyor.

Az kalmıştı, Büyük Atatürk'ün kurmak istediği eser, daha bidayette yıkılıyordu. Bolu havalininin, bir taraftan Ayaşa, bir taraftan Kızılcahamama ve diğer taraftan da Çerkeşe kadar sarkan irtica hareketi, Ankarada kurulmakta olan millî müesseseyi söktürüp atmak tehdidini gösteriyordu. Ankara terkedilir, Sivas üzerine çekilmek zarureti hasıl olursa, iş paydos olurdu ve millî hareketi kurmak istiyen büyükler dahi bir irtica tufanı içinde hayatlarını kaybederlerdi.

Bununla beraber Ankara dişini sıktı ve aşağıdaki kuvvetler Bolu mıntakası isyanını bastırmak için tertip edilebildi:

1 — 20 nci kolorduya mensup ve Kaymakam Mahmut Bey kumandasında 24 üncü tümenden bir kısım kuvvet. Bu kuvvetler Geyve Adapazarı üzerinden yürüyecekler.

2 — Kaymakam Arif Bey kuvvetleri: Nallıhan, Çarşamba üzerinden Bolu üzerine.

3 — Albay Refet ve Çolay İbrahim kuvvetleri, Mudurnu üzerinden.

4 — Nihayet Balıkesir cephesinden tefrik edilen ve 1500 kadar mevcudunda olan Çerkes Etem kuvvetleri de Bandırma, Bursa üzerlerinden Adapazarına geleceklerdi.

YARBAY MAHMUT BEYİN KUVVETİ

Yirmi dördüncü tümen, Ankarada ve Eskişehirdeki İngiliz işgal kuvvetlerini İzmite kadar geriye sürme hareketine iştirak eyledikten sonra Adapazarı istikametinde ve bu işe devam ederek Adapazarına gelir ve oradan Hendeğe vâsıl olur. Kaymakam Mahmut Beyin ne suretle şehit olduğu hakkında, vak'ada hazır bulunan bir arkadaşın ifadesini olduğu gibi yazıyorum:

«Hendeğe kadar 24 üncü tümen Komutanı Mahmut Bey, kendisi de Çerkes olması bakımından, Çerkesliğine güvenerek birtakım Çerkes ve Abaza beylerini toplayıp bunlara nasihatlerde bulunurken, bunlar, bir taraftan Mahmut Bey ile konuşurlar ve diğer taraftan ise Hendek ilerisinde Mahmut Beyin kıtasını pusuya düşürmek için hazırlıklar yaparlar. Mahmut Bey kıtası da emniyet tertibatı almaksızın Hendekten Düzceye hareket eder ve yolda Mahmut Bey, maiyetinde bulunan subaylarla ve askerlerile birlikte âsilerin pususuna düşer. Burada Mahmut Bey ve Kurmay Başkanı Yüzbaşı Sami (Filozof Sami denmekle maruf)

ve birkaç subay derhal şehit olurlar. Bu şehitler Hendekte yatmaktadırlar. Mahmut Bey, Çerkesliğinin ve mertliğinin kurbanı olmuştur. Yoksa, elindeki kuvvet, isyanı tenkil edecek kudrette idi; çünkü üç toptan ibaret bir kudretli cebel bataryası, iki tabur askeri ve makinelitüfekleri vardı. Bundan başka, Eskişehirden İngilizleri kovan, Geyvede isyan eden 1300 haneli Ortaköy Rumlarının isyanını bastıran ve bu itibarla maneviyatı yükselmiş olan askerleri burada çok iyi iş görebilirlerdi. Mahmut Beyin ve arkadaşlarının bu ölümü, 24 üncü tümenin buraya gelen iki taburunun ve buna merbut makinelilerle topçularının dağılmasına, bütün silâhların âsilerin eline geçmesine sebep oldu. İsyancılar neferleri memleketlerine terhis etmişler, subayları da tevkif eylemiş lerdi.

24 üncü Tümen Komutanı Mahmut Bey cesur, mert ve dürüst bir arkadaştı. Kendisi Çerkesti; fakat Çerkeslere kendi memleketlerinde ocak veren, onları kendi varlıklarından ayırmadan, onlara devlet ve halk hizmtlerinde en büyük makamları vermekte tereddüt etmiyen Türklerin gösterdikleri konukseverliği ve kardeşliği takdir eden, toprağında barındığı, şeref ve hayisiyetine tam manasile iştirak eylediği bir millete kötü gözle bakmıyacak Cerkeslerdendi. Tıpkı Balkan harbi kahramanı Rauf Bey gibi ve daha bircok emsali olan asil ruhlu Çerkeslerdendi.

Fakat çok yazık ki, Hendek, Düzce ve Adapazarı hâdiseleri İstiklâl savası icinde bir Çerkeslik ve Abazalık kaşesi gösterirler.

ADAPAZAR NE ÂLEMDE İDİ?

Millî kuvvetlerin tenkil harekâtı işinin hikâvesine devamdan önce, sırası gelmesi itibarile Adapazarından dahi bahsedeceğim. Aşağıdaki satırlar, bir müşahidin sözleridir:

«İzmitte birinci pivade tümeni vardı. Bu tümenin bir alayı İzmitte idi. Tümen Komutanlığını yapan Rüştü Bey, yürekten millî harekâta taraftar olmakla beraber, azim ve iradeden mahrum zat olduğundan, günün birinde İngilizler tarafından tutularak İstanbula götürülmüş ve alay komutanlığını yapan Feyzi Bey adında birisi tümene vekâlete getirilmişse de bu adam oynaklık yapmıştır ve sonunda da İstanbulda inzibatçı kuvvetlere katılmıştır.

Gerek Balıkesir ve gerekse Erzurum ve Sivas kongreleri münasebetile buralarda, diğer yerlerde tebliğ edildiği gibi, Adapazarı Kaymakamına dahi Müdafaai Hukuk, Reddi İlhak heyetleri teşkili için telgraf-

lar gelmekte idiyse de Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey bu telgrafları saklamkta idi. Yalnız Adapazarı telgraf memuru olan Sadık adında bir genç, Heyeti Temsiliye hakkında temayül göstererek kaymakamın sakladığı telgrafların muhteviyatını memlekette vatanseverliği ile tanınmış kimselere duyuruyor. Yunanlılar aleyhinde halkı mukabeleye teşvik edenler arasında Balıkesir cephesinden, Çerkes Reşit tarafından dahi eski Adapazarı Kaymakamı Fuat cârime (birinci Büyük Millet Meclisinde meb'us, şimdi Hariciye Vekâleti müdürlerinden) malûmat kılıklı telgrafla haber verilmekte idi. Demirci Mehmet Efeden dahi bazı telgraflar gelmekte ve fakat Erzurum ve Sivas haberleri ancak müphem bir surette memlekette malûm olmakta idi. Bu yüzden Müdafaai Hukuk teşkilâtı Adapazarında en geç yapılabilmiştir. Kaymakam Tahir Bey ile İzmit Mutasarrıfı Suat Bey, vatanperver adamlar olmakla beraber millî hareketi desteklemekten korkuyorlardı.

İlkönce Kandıra kazası, İstanbul ile alâkasını kestiğini bildiren telgrafı İstanbula çekiyor. Fakat bu esnada Adapazarına at yarışlarına gelen Mutasarrıf Suat Bey, telgrafhaneye giderek Kandıralıları kandırıyor ve millî harekâta iştirak etmiyecekleri ve hükûmete sadık kalacakları hakkında ikinci bir telgraf daha çektiriyor. Bu esnada Boludaki jandarma tabur komutanı Binbaşı Emin Fikri, Adapazarı jandarma bölük komutanına bir telgraf çekeerk, Adapazarının, millî harekâta iştirakinin tabiî bir iş olduğunu ve şayet mutasarrıf ile kaymakam mümanaatte devam edecek olurlarsa, her ikisinin de tevkif edilerek Boluya gönderilmesini emrediyor. Bu telgraf üzerine, Jandarma Yüzbaşısı Bay Abdurrahman, okul binasının alt katında Adapazarı ileri gelenlerinden bir kısmını ve bu arada, sonradan meb'us olan Sırrı Bey ile Fuat Beyi toplıyarak konuşmağa başlıyorlar. Yüzbaşı Abdurrahman, mafevkinden aldığı telgrafları okuyarak telgrafhaneye nöbetçi koyacağını ve icap ederse Mutasarrıf ile Kaymakamı tevkif edeceğini beyan ediyor. Ferit (Paşa) hükûmeti iktidar mevkiine geçtiğindenberi Adapazarı ve havalisinde eşkiyalık ve asayişsizlik pek ziyade artmış ve hükûmet de gayet fena hareket etmekte bulunmuş olduğundan, herkes Ferit (Paşa) hükûmetine karşı düşman kesilmişse de filî bir harekete ve teşkilât yapmağa meyil yoktu. Boludan gelen telgrafnamenin keskin metni ve yüzbaşının bunu heyecanla okuması iyi bir tesir yapıyor. Toplantıdan haber alan kaza Kaymakamı Tahir Bey de bu esnada çıkageliyor. Herkes kendisine: «Yahu neredesin, biz zaten seni arıyoruz, sen de bizimle beraber-

sin» diye bağırıyor ve toplantı Belediye dairesine nakledilerek ve daha birçokları davet eidlerek müzakereye hararetle devam ediliyor. Bu müzakerelerde bir infiratçılık ve bitaraf kalma havasının dahi estiği görülüyor. Zenginler, İstanbul hükûmetini tanımamakla beraber millî harekâta katılmaktan çekiniyorlar ve postu kurtarmak için Adapazarında bitaraf bir hükûmet teşkili havasını da yaratmak istiyorlardı ki, bu, o zamanki İngiliz politikasının telkinlerine uygundu. Nihayet, İstanbul hükûmetini tanımıyacağız, müstakil bir vaziyet alacağız, tarzında bir telgraf kaleme alınıyorsa da müzakereyi idare edenler müsveddeyi değiştirerek, bunu daha sarih bir surette «İstanbul hükûmetini tanımıyoru, millî harekâta iştirak edeceğiz» şekline sokuyorlar. Kaymakam reis olmak üzere Sırrı Bey, Fuat Bey, Çerkes Sait Bey, Koçzade Mahmut Bey, tüccardan Hasan Cavit Bey, Arapzade Cevat ve Metozade Hüseyin Beylerden mürekkep bir müdafaa heyeti kuruluyor.

Bu esnada Düzceliler dahi telgraf başına gelerek İstanbuldaki Halifeye ve Padişaha sadakat telgrafı çekmek istiyorlarsa da Adapazarlıiar bunlara: «Biz millî harekete katıldık. Sizin böyle bir telgraf çekmenize müsaade edemeyiz» diye mâni oluyorlar.

* * *

Mahmut Bey, tümenine mensup kuvvetlerin dağılması ve bütün silâhlarının âsilerin eline geçmesi üzerine halkın âsilere iltihakı daha ziyade artmış ve Boludan da 150 kadar atlı bunlara katılarak Mudurnu üzerine yürümüşler, burasını da işgal eylemişlerdir. Bir kısım âsiler de Çarşamba nahiyesine yürümüş, orasını zaptederek bazı halkın ve memurların eşyaları yağma ve kendilerine kötü muamele edilmiştir. Çarşambadan çıkarılan müfrezeler de Nallıhana kadar irtica hareketini genişletmişlerdir.

ARİF BEYİN TEDİP HAREKETİ VE BOLU

Kaymakam Arif Bey, terrörcü simalardan birisidir. Bunun kuvvetleri ilkönce Nallıhandan âsileri tardederek Çarşamba üzerine yürüyorlar. Boludan, Askerlik Şubesi muamele memuru Sekilili Mehmet komutasında bir parça kuvvet Çarşambaya yardıma gönderilmiş, avrıca da propaganda yapmak üzere o tarafca tanınmıs Sadık Hoca ile Hacı Abbas da Çarşambaya gitmişlerdi. 26 Nisan 1920 tarihinde Çarşambaya varan bu adamlar, Çarşamba hrlkını toplıvrak Nallıhandan gelen Arif

Bey kuvvetlerine karşı sevketmek suretile bu zavallıların kanına girmişlerdir. Böylece, Çarşambada 316 doğumlulardan 56 delikanlının bu çarpışmalarda can verdikleri anlaşılmıştır. Bu harekâtın cereyanını Bolu Müdafaai Hukukçularından bir zatin yazdıklarından iktibas ederek bildireceğim:

Çarşamba önünde bozulan âsilerden kurtulanlardan Sadık Hoca ile Hacı Abbas, 30 Nisan günü Boluya dönmüştür. Bunlardan Hacı Abbas, böyle derleme, toplama erlerle muntazam askere karşı durulamıyacağı, binaenaleyh askerin geldiğinde askeri ve komutanını karşılıvarak af dilemek daha muvafık olacağını defalarla söylediği halde. Hacı Hamdi bu teklifleri hakaretle reddetmis ve Mahmut Bey tümeninden alınıp Düzceden Boluya gönderilen yedi bucukluk dağ topu, lokantacı Kalender oğlu Ahmet kumandasına verilerek Çarşamba yolu üzerinde Seçiler köyü civarında Üçtepeler mevkiinde bir müdafaa hattı tutulmuş ve şekavetle meşhur Çerkes Yas, maiyeti efradile bunları takviye etmiştir.

Arif Bey, taarruz hareketine devam etmezden önce, 32 nci Kafkas alayının Çaycuma ve Devrekten gelen iki taburu hakkında birkaç söz yazalım. Yukarıda notettiğim gibi, bu iki tabura kumanda eden alay komutanı, Bolu âsilerine karşı kuvvet kullanmadığı gibi, şehre girerek yerleşiyor ve âsilerden korkarak «Ben de sizinle beraberim, ben de Halife ve Padişah taraftarıyım» diyor. Fakat Arif Bey müfrezesi şehir üzerine ilerlemeğe başlayınca, Bolu âsileri, alay kumandanını, Arif Beye karşı müdafaa etmesi için zorlamağa başlıyorlar. Taburlar şehirden çıkıyor ve Arif Beye karşı bir mevzi tutuyorlar. Bundan sonra da alay komutanı, bu taburlara: «Sakın Arif Bey kuvvetlerine karşı silâh kullanmayınız, teslim olunuz» diye nasihat ediyor ama, kendisi de Arif Beyden korkarak kaçıyor. Halifeciler bu adamı Düzcede tevkif ederek soyuyorlar, Adapazarına sevkedip oradan İstanbula gönderiyorlar. İstanbul hükûmeti de bunu askerlikten tardediyor. Boludaki iki tabur da böylece Arif Beye iltihak ediyor. Arif Bey de bu taburun birisini şehirde bırakarak diğerini kaplıcalara, kendi yanına celbediyor.

Şimdi Arif Beyin Bolu üzerine olan taarruzuna devam edelim:

1 Mayıs 1920 sabahı Bolu cenubunda Seben dağından Yanık mevkiine gelen Arif Bey müfrezeleri ile vukubulan müsademede Üçtepedeki top ancak üç mermi atabilmiş, top etrafındakilerden on beş kişi telef ve mecruh olarak, kalanları kaçmıştır. Topu kullanan Ahmet çavuş da

kamasını alarak Yozgat köyüne sığınmıştı. Arif Bey kuvvetleri Taşoluktan Gürcüler, Köprücüler ve Büyüksu köprüsünden geçerek bir kısım müfreze, Sanayi mektebi civarına geldiklerinde orada mevzi alan Çerkes Yar'ın çetesi tarafından ateş açılmış ise de püskürtülmüşlerdir. Böylece Arif Bey kuvvetleri Büyüksu köprüsü, Ilıca şosesi ve (Yozgat - Değirmenözü) üzerinden avcı kolları halinde Bolu şehri üzerine ilerlemeğe ve şehre ateş etmeğe başlamışlardır. Bu esnada, Hisar mevkiinde ve minareler üzerindeki halk, beyaz mendiller sallıyarak ateşin keislmesine çalıştıkları sırada bir kısım halk da önlerinde beyaz bayrak olduğu halde ilerlemiş ve Hoca Süreyya isimli bir zat, bir yaylı araba ile Arif Beye mülâki olarak halkın bir kabahati olmadığını, işin, Mutasarrıf Haydar Beyin beceriksizliğinden bu hale geldiğini ve elebaşı olan eski mebus Abdülvahap ile Boyacıoğlu Hacı Hamdi, İrvanyalı Hacı Emin, Çubukçuoğlu Sabri, Mengenli avukat Nuri ve Müfti Ahmedin Düzceye kaçmış olduklarını söyleyerek tedip kuvveti komutanı Arif Beyi teskin ediyor. Arif Bey, Bolu üzerindeki hareketi durduruyor; fakat kendisi şehrin içine girmiyerek Kaplıcalarda kalıyor. Ve Binbaşı İhsan namında bir subayı Merkez Komutanı olarak şehre gönderiyor. Ve Düzce istikametine karşı ve bir taraftan da Gerede istikametine karşı tertibat aldırarak şehirde asayişi sağlamak vazifesini veriyor ve İhsan Beyi Mutasarrıf vekili yapıyor.

İhsan Bey, şehirde henüz vaziyete hâkim olmadığı Mayısın ikinci günü Düzce âsileri tekrar Boluya taarruza geçiyorlar. Bu defa Bolunun Düzceye civar birçok köyleri de bunlara iltihak ediyor. Mudurnudanberi büyük bir kalabalık, Bolu üzerine yürüyür. Gökçesu nahiyesi ve Sazak mıntakası köyleri de bunlara katılıyor. Ve Mayısın üçüncü günü sabahleyin her taraftan şehre saldırıyorlar. Binbaşı İhsan Bey, şehri müdafaa için ortaokul civarına ve Uğurlu Naip kabristanına yerleştirmiş olduğu makinelitüfekleri görmek üzere hayvanile giderken, birisi tarafından atılan bir kurşunla alnından vuruluyor. Hayvandan inip yarasını kendisi bağlıyor, tekrar hayvanına binip giderken Çarşambaca tanınmış Kara Ali denilen bir adamın attığı ikinci bir kurşunla şehit oluyor ve üşüşen bazı namussuzlar tarafından paraları, saati, tabancası ve hattâ elbiseleri soyuluyor. Şehrin içindeki âsiler hükûmeti basıyorlar. Bu esnada cephane yüklü birkaç katırı çekip Kaplıcalara götürmekte olan birkaç askere, halk hücum ediyor, askerleri yakalıyorlar, Hatipoğlu Hüsnü namındaki birisi de zavallı askerleri öldürerek cephaneler yağma ediliyor.

Abdülkadir isminde genç bir subay da 32 nci alayın Boluda kalan taburundadır. Bolu âsileri bu zavallıyı yakalıyorlar, üstünü başını soyduktan sonar ellerini arkasına bağlayıp sokaklarda dolaştırıyorlar. Birçok hakaretlerden ve işkencelerden sona bıçaklayıp, öldü zannile Beleiye dairesinin önüne bırakıyorlar. Ertesi sabah erkenden bir doktorun refikası pencereden bu yaralı subayın kımıldandığını ve ölmemiş olduğunu görüyor. Kocasına haber veriyor ve kurtarmasını yalvarıyor. Kocası zaten âsilerden korkmaktadır. Buna rağmen, doktor, tenhalıktan bilistifade bu ağır yaralı genç subayı hastahaneye naklettiriyor. Genç subay, hastahanede kendisine geliyor ve hizmetçiden bir yudum su istiyor. Hizmetçi, «Subay tekrar canlandı, gebermemiş» diye bağırarak gidip kudurmuş âsilere haber veriyor. Birkaç mel'un derhal hastahaneye gelerek ölüm halindeki subayın boynuna bir ip geçiriyorlar, sokaklarda sürükliyerek öldürüyorlar.

Böylece Bolu, ikinci defa olarak ve tam manasile mürteci kuvvetlerin eline geçmiş bulunuyor ve millî cepheye yardım etmiş veya muhabbet göstermiş olan birçok vatandaşların evleri basılarak yağma ediliyor ve her türlü hakaretler esirgenmiyordu.

Kızılcahamama çekilen Arif Bey, bir gece çadırında yatarken, kendi askerlerinden birisi tarafından mavzer kurşunu ile öldürülüyor.

REFET PAŞA TEDİP HAREKETİ

Bolu ve havalisi isyanını tenkil vazifesile Ankaradan gönderilen Refet Paşanın maiyetinde Çolak İbrahim kuvvetleri, Binbaşı Nâzım Bey kuvvetleri ile 11 inci tümenin bir kısmı vardı.

Nâzım Beyin maiyetindeki kuvvetler, Demirci Efenin cephesinden alınmış kıtalardır. Bunlar, Poslu Mestan Efe komutasında yüz zeybek, Turnacı Mehmet Efe komutasında yüz zeybek ve Dokuzun Mehmet Efe komutasında dahi yüz zeybek olmak üzere üç yüz atlı zeybek ile ayrıca dört yüz seksen mevcutlu bir piyade taburu, iki dağ topu ve bir makinelitüfek bölüğünden mürekkep idi.

Bu müfreze, Mayısın beşinci günü Albay Refetin Demirci Efeye çektiği bir telgrafla Efe tarafından alelâcele yola çıkarılmıştı. Böylece, Demirci Efe bir taraftan Mendres mıntakasında kurduğu cephe ile, buradan yapılacak bir Yunan hareketini önlemeğe çalışırken, onun kızanları,, diğer taraftan da pek pek uzaktaki Bolu mıntakasında vukubulan bir irtica hareketini bastırmak ödevini de yapmış oluyorlardı.

Göynük ve Mudurnuda Çolak İbrahim kuvvetleri, müdafaa ve taarruz hareketlerile isyan hareketini bu hat üzerinde mıhlamışlar, genişlemesine mâni olmuşlardır.

Denizli cephesinde DEMİRCİ Efe ile birlikte çalışmakta, Konya ve Bolu isyan hareketlerini bastırmakta ve nihayet çeteciliğin ilgası hareketlerin de, istiklâl savaşında büyük hizmetler ile de tanınmış General REFET

Daha garpta ise Garp Cephesi Komutanı General Ali Fuat maiyetinde bulunan tek bir süvari bölüğü ile ve elinde silâh olarak Geyve boğazını haftalarca boğuşmak suretile sımsıkı tutmuş ve isyan hareketinin boğazın cenubuna sirayetini önlemiştir.

ÇERKES ETEMİN TEDİP HAREKETİ

Anzavor isyanını bir yıldırım hareketi ile bastırmağa muvaffak olan Çerkes Etemin, bu defa Bolu ve havalisi isyan hareketini dahi tedibe davet edilmesi, bu ihtilâl serkrdesinin şan ve şöhretini arttırmağa vesile olmuştur. Çerkes Etem, ilk defa olarak, kendi yolu üzerinde bulunan büyük bir şehirden -Bursadan- geçiyordu. Vali ve Tümen Komutanı ve memleketin ileri gelenleri, şehrin on beş kilometre uzaklarından bu serkerdeyi karşıladılar. Çerkes Etem kuvvetleri uzun süvari yürüyüş kolları halinde, büyük âlâyiş ve caka ile şehrin sokaklarından geçip en mutena otellere ve binalara yerleştiler ve en lüks lokantalarda izaz ve ikram edildiler. Ordudaki rütbesi ancak bir Yüzbaşı olan Etemin kardeşi Tevfik, kendi kıtasının başında geçerken, kendisine lüzumu olan hürmeti ve selâmı ifa etmediği bahanesile Bursada Merkez Kumandanlığını yapan bir Binbaşıyı maiyeti vasıtasile derhal tevkif etti ve ordunun bu güzide subayına halkın içinde fena muamele yaparak onu hapsetti.

Çetelerin bu hareketi, muvazzaf subaylar üzerinde fena bir tesir yaptı. Bu hareket, münasip bir lisanla Etemin maiyetindekilerden Hafız Hüseyin denilen zata söylendiği vakit: «Biz, bu hareketi iyi saymıyan bütün subayları kurşuna dizeriz.» tarzında bir tehdit cevabı savurmuştur.

Muntazam orduya karşı çeteciliğin ilk düşmanlık duygusunu, kitabı yazan burada görmüş ve sezmiştir. Biz, bu kötü duygunun, dört beş ay sonra, Etemin, intizama ve zapturapta karşı ayaklanmak suretile nasıl kemale ermiş olduğunu ve ancak İstiklâl savaşının en büyük zaptu rapt ve intizam kahramanı olan Büyük Kumandan İnönü'nün azimkâr ve cesur bir hamlesile memleketin bu anarşi unsurlarından nasıl temizlenmiş olduğunu, yani bu kitapta mütemadiyen tekrar ettiğimiz «Garp **CEPHESİ NASIL KURULDU?**» muammasının ne suretle çözülmüş olduğunu göreceğiz.

Oturanlar sağdan sıra ile No. 3 Tümen komutanı Albay BEKİR SAMİ. No. 1 Bursa Valisi HACİM MÜHİTTİN (Çarıklı). No. 2 ÇERKES ETHEM. No. 4 Tisalya Yenişehirli HAFIZ HÜSEYİN. No. 5 ÇERKES ETHEMİN kardeşi yüzbaşı TEVFİK. No. 6, Bursa Jandarma alay komutanı REMZİ. No. 7. ÇERKEZ ETHEMİN icra vasıtası yani calladı İBRAHİM ÇAVUŞ. No. 8 Yüzbaşı İzmirli ETHEM. No. 9. Bursa Polis Müdürü NURİ

Etem, Bursadan sonra kara yolu ile Adapazarına geldi. Oradan Hendek ve Düzceye girdi. Hendek ve Düzce âsileri, zaten, yukarıda Düzce bahsinde görüldüğü üzere Refet Paşanın kumandasında gelen kuvvetler karşısında boyun eğmişler ve Refet Paşa ile bir anlaşma yapmışlardı. Buna rağmen Mayısın 26 sında (1920) Çerkes Etem kuvvetleri bu barışmayı tanımıyarak Hendek ve Düzceye bir fatih sıfatile girmişler ve burada hilâfetçi, mürteci ve âsi olarak ele geçirdikleri elli kadar kimseyi ve İstanbul hükûmeti tarafından gönderilen bazı idare memurları ile subayları yakalayıp idam etmişlerdir. İşte Bolu ve havalisinin ikinci isyanı da bu suretle ve oldukça kanlı bir surette bastırılmıştır.

MARMARA KIYILARI: İZMİT, KARAMÜRSEL, GEMLİKTE İNZİBATÇI KUVVETLERİ — YUNAN MEZALİMİ — İNGİLİZLERİN MANASIZ TÜRK DÜŞMANLIĞI

İstiklâl mücadelesinde mühim bir yer tutmak lâzmgelen Yunan vahşetleri, Marmara kıyılarını Yunanlılaştırıp Türkleri buradan kovmak için takip edilen Yunan politikasının eseridir. Bu kıyılarda öldürülen Türklerin on binler rakamlarile zikredilmesi lâzımdır. Bu katliâmların bir kısmı maatteessüf Büyük Britanya donanması toplarının himayesinde ve İzmitteki İngiliz kuvvetlerinin gözleri önünde yapılmasıdır. Bursadan başlıyarak Marmara kıyılarında Gemlik, Karamürsel, İzmit ve Kandıra ve hattâ Karasu havalisine kadar uzanan ve bazı yerlerde yerli Abazaların iştirakile erkek, kadın ve çocuk seçmeksizin öldürülen bu Türklerin kanlarının mes'uliyeti, başta İngiltere olmak üzere o zamanki müttefiklerin Yunanlılara bir Bizans İmparatorluğu kurdurmak gayesile bu müttefik devletlere ve sonra da İstanbuldaki Halifeye ve Damat Feirt (Paşa) hükûmetine aittir.

Kitabımızın yazılma maksadı, bu Marmara katliâmlarını birer birer tafsil ve hikâye etmeğe müsait değildir. Yapılan mezalim yer yer, Bursada, İzmitte ve diğer yerlerde mahallî komisyonlar tarafından tesbit edilmiş ve broşürler halinde neşredilmiştir. Halkımız bu broşürleri okumuşlardır. Gençlik de bunları tedarik ederek okumalıdır. Bugünün gençliği, bundan başka, Balıkesir ve Mendres mıntakalarında ve ondan sonra Yunan ordusu bozularak kaçarken, bütün garbî Anadoluda yaktığı binlerce kasabanın, köylerin, öldürdüğü yüz binlerce Türklerin hikâyesini, Trakyada öldürülen insanların ve kökünden kaldırılıp taşınan servetlerin, hayvan,öküz, sığır, koyun, nakil vasıtası, kap kacak gibi eşyanın hikâyesini bilmelidir. Bu kadar çabuk unutmak, bu kadar çabuk affetmek bir millet için noksanlık teşkil eder. Politika, bir milletin duygularını, öc alma vazifelerini, şiarlarını bozmamalıdır, değiştirmemelidir.

Kitabımda uzun tafsilâta imkân bulunmamasına rağmen, burada dahi pek az da olsa, çocuklarımızı aydınlatmak, onlarda vatan ve millet sevgisini arttırmak ve birazıcık olsun istikbalin arşivlerine girebilmek için, o zamanlar yaptığım notların bir kısmını burada derç ve hikâye etmeksizin geçemiyeceğim:

KARAMÜRSEL HÂDİSELERİ

Karamürsel, İngilizler tarafından 25 Haziran 1920 de işgal edilmişti. Yani Yunan ordusunun Balıkesir üzerine yapmakta olduğu taarruz zamanıdır. Sabahleyin erkenden şehrin önüne demirliyen dört büyük harp gemisi ile birkaç torpido, Şayak fabrikasının şarkı ile Karamürsele yirmi dakika mesafedeki Küçükderenin garbına 800 kadar asker çıkarmış, kasaba, asker tarafından sarılmış, işgal kumandanı, debboy binasında halkı toplıyarak: «Bu mıntaka beynelmileldir. Millî kuvvetler buraya gelecek olurlarsa bunları, İngilizler vuracaklardır. Sükûnetle yaşayınız.» diyor. Üç saat sonra askerlerini tekra rgemilere bindirerek dönüyor. Yalnız Küçükdere cıvarına çıkarılan kuvvetlere on kişilik bir çetemiz ateş ediyor, bazı İngilizleri yaralıyor.

İngiliz deniz kuvvetlerinin bu hareketi, başlamak üzere bulunan Yunan taarruzuna yardım için Bursadan bu istikamete kuvvet çekmek maksadile yapıldığı aşikârdır. Nitekim, ileride göreceğimiz veçhile bu hareketler ve asker çıkarmalar, Mudanya ve Gemliğe dahi ayni tarihlerde birkaç defa yapılmıştır.

Temmuzun on birinde bir İngiliz torpidosunun himayesinde ve Ereğli istikametinde kara yolu ile 400 mevcutlu bir Yunan taburu öğleden evvel Karamürsele geliyor. 36 saat burada kalıyor. Bu müddet zarfında Yunan askerleri kasabada ve civar köylerde birçok çapulculuk yapıyorlar ve Akçat köyünden jandarma Ahmet oğlu Halil, Keleşoğullarından Mehmet Şükrü, Boşnak Beşirin oğlu Nazif adlı üç Türkü ve eskiden Rumdan dönme bir müslümanı öldürüyorlar ve 29 kişiyi de beraberlerfinde alıp götürüyorlar.

Temmuzun 18 inde İstanbuldan gelen araba vapurile 400 mevcutlu bir Yunan taburu tekrar Karamürsele çıkarılıyor ve üç gün kaldıktan sonra defolup gidiyor.

23 Birinciteşrin 1920 cumartesi günü Yunanlılar, üçüncü defa olarak Karamürsele gelmişlerdir. Kaymakamlık vekilliği yapan Yalovalı Bay Refik, Yunanlıların geleceğinden haberli olduğu için sabahleyin kasabada tellâl dolaştırıp halkın kaçmıyarak yerlerinde kalmalarını, Yunanlılardan fenalık gelmiyeceğini bağırttığı için, halk kasabada kalmış ve dağlara çekilmemiştir. Öğle zamanı, Yalovadan araba ile gelen Yunan komutanı, hükûmete girmiştir. Beş on dakika sonra, Merdigözlü Davit adında bir Ermeni, kasabanın yirmi kilometre kadar cenubundaki sırtlarda Yunan askerlerinin, çetelerle muharebeye tutuştuğu habe-

rini verince, ahali korkusundan, sokaklardan dağılarak evlerine kapanmışlardır. Saat 18 de Yalova istikametinden bir Yunan piyade taburu ve Pazarköy istikametinden dahi bir piyade taburu ile dört dağ topu Karamürsele geliyorlar. Karamürsel kasabasını müdafaa maksadile terzi Lâz Mevlût Efendi komutasında toplanmış olan 85 mevcutlu bir çete, Tepeköy - Karamürselin bir buçuk kilometre cenubundaki Tekke ve Yalakdereye giden şosenin cenubundaki Zeytinlik hattını işgal ederek müdafaa etmiş ve güneş batıncıya kadar müdafaada devam ederek Yunan askerleri geceleyin mevzilerini terk ile şehre çekilmişlerdi. Bu esnada iki torpido gelerek millî kuvvetleri bombardımana başlamış olduğundan, çete dahi geriye çekilmiştir.

Ertesi pazar sabahı, Yunan komutanı, 15 yaşından yukarı bütün erkekleri hükûmet önüne toplıyarak bir sıraya dizmiş, sağdan başlıyarak her onuncuya isabet edenleri ayırtıp derhal kurşuna dizmiştir. Suçsuz kurşuna dizilen zavallılar şunlardır:

Karamürselli muhacir Veysel, Istrancalı demirci Remzi, Muhzır oğlu Ahmet, Boşnak Rasim, Viran Ali, Açıkbaş Halil Çavuş, Çerkes Bekir, Arnavut Deli Hasan ve adı öğrenilemiyen daha bir arkadaşı, Boşnak aşçı Mustafa ve adı bilinmiyen diğer bir Çerkes. Kasabada bu katillerden sonra Yunan kuvvetleri ayni günde dağınık bir halde bulunan çetelere karşı harekete geçmiş ve üç gün devam eden çarpışmalar sonucunda Karapınar - Akçat - Tepeköy hattına kadar ilerliyerek oradaki köyleri yakıp Karamürsele dönmüşlerdir. Karamürseli üçüncü defa boşalttıkları İkinciteşrinin 2 sine kadar yaptıkları sayısız cinayetler yetişmiyormuş gibi, jandarma subayı Ahmet ve İlyas Beylerle Malmüdürü Murtaza, Müddeiumumî Tevfik, Reji memuru Hakkı ve oğlu Arif, Reji odacısı Lûtfi ile babası Koltuklu Şakir, Karabey Nazif, Şayak fabrikası kâtibi Arif, koltukçu Boşnak Mehmet oğlu Ali, aşçı Alinin çırağı Boşnak Aliyi ve adı öğrenilemiyen bir Arnavudu alıp götürmüşler ve Karamürsel - Yalova yolu üzerinde işkencelerle öldürmüşlerdir. Ayrıca da hükûmet memurları ve jandarmadan ve ileri gelenlerden 50 kadar zatı tevkif ederek Bursaya götürmüşlerdir.

İşte, Karamürsel halkı, İstiklâl mücadelesinin bundan sonraki günlerini böylece düşman tarafından katliâm edilmiş olan evlâtlarının ölümüne ağlamakla geçirmiştir. 29 Haziran 1921 de tekrar bir Yunan kuvveti (on birinci Manisa tümeni) nin Karamürsele gelmekte olduğunu gören halk. evlerini barklarını ve eşyalarını terkederek geriye, dağ-

lara kaçıyorlar. Ancak, birkaç ihtiyar kadından başka kasabada kimse kalmıyor. Yunan askerleri bütün şehre ateş veriyorlar ve şirin Karamürseli yakıyorlar.. İhtiyar kadınlar da birlikte yanıyor.

Millî mücadelede Karamürsel halkı vatan müdafaasında gösterdiği büyük hizmeti ve halkın çete teşkilâtında yaptıkları faaliyeti bütün tafsilâtile neşretmek, Karamürsel Halkevine düşen bir vazifedir. Burada **(Ne olursa olsun)** adında bir gönüllü milis taburunun teşekkül ederek fedakârlık timsali şeklinde uzun müddet Marmara kıyılarında Yunanlılarla çarpışması ve Gökbayrak taburunun yaptığı hizmetler herhalde unutulmamak lâzımdır. Bu teşkilâtın kurulmasında Bursadaki Vali ve Komutan ile Müdafaai Hukuk teşkilâtının mesaisi de unutulmamalıdır.

İNZİBATÇI KUVVETLER

İstanbulda, Damat Feridin teşkil eylediği inzibatçı kuvvetlerin İzmit cephesine sevki ve orada millî kuvvetlere karşı faaliyete geçmesi, Bolu ve havalisindeki isyanın bastırılmasını müteakıp ve 22 Haziran 1922 de Yunan ordusunun umumî taarruza geçmesinden bir ay önce başlamıştı.

Bu halde, Damat Feridin teşkil eylediği inzibatçı kuvvetler dahi Yunan ordusunun sol cenahında vazife almış demek oluyorlar. Bunlar hakkında bu kitapta uzun malûmat bulunmuyor. Bununla beraber, kitap noksan kalmasın diye, elde edebildiklerimi kısaca yazacağım:

Damat Ferit hükûmeti, bir taraftan Anadoluda millî mukavemete karşı elaltından propaganda yapmak ve diğer taraftan Şeyhülislâmın çıkardığı fetvalarla dinî taassubu körükliyerek ve taraftarı olan gazetelerle neşriyatta bulunarak açıktan açığa Anadolu mücadelesi aleyhinde harekete geçti. Bu kadarı da kâfi görmiyen bu hainler, nihayet Yunanlılarla birlikte ve İngilizlerin maddî ve manevî yardımlarını sağlıyarak silâhlı harekete karar verdiler. 1920 Nisanının 19 uncu günü İstanbulun bu bozguncu hükûmeti şöylece bir Vekiller Heyeti kararnamesi neşrediyor:

KARARNAME SURETİ

Babıâli Sadaretiuzmâ Divanı hümayunu No. 75

1 — Kuvayi inzibatiye için bir milyon iki yüz elli bin sekiz yüz otuz altı lira fevkalâde tahsisat ita edilmiştir.

2 — İşbu karanamenin birinci maddesinde yazılı olan fevkalâde tahsisat, Harbiye Nezaretinin 1336 malî yılı tahsisatına faslı mahsus olarak ilâve ve sarfolunacaktır.

3 — Kuvayi inzibatiyede müstahdem olanlara ayrıca 13 birincikânun 335 tarihli kararname ile itâ edilmekte olan fevkalâde tahsisat verilmiyecektir.

4 — Tarihi neşrinden itibaren mer'î ve icra olacak olan işbu kararnamenin icrasına Vekiller Heyeti memurdur.

Meclisi umumînin içtimaında kanuniyeti teklif edilmek üzere işbu kararnamenin mevkii mer'iyete vaz'ını irade eylerim.

Vahdettin

Adliye Nazırı — Bahriye Nazırı ve Harbiye Nazırı Vekili
Rüştü — **Mehmet Sait**

Dahiliye Nazırı ve Devlet Şurası Reisi Vekili — Şeyhülislâm
Reşit — **Abdullah**

Maliye Nazırı — Evkaf Nazırı — Ticaret ve Ziraat Nazırı
Reşat — **Osman Rifat** — **Hüseyin Remzi**

Nafıa Nazırı — Maarif Nazırı — Sadrazam ve Hariciye Nazırı
Cemil — **Fahrettin** — **Damat Ferit**

Düşmanla işbirliği yapan ve vatan müdafaası uğrunda çalışan Anadolu kavgacılarına karşı silâhla mücadeleye girişmek için askerî bir teşkilât yapmak kararını veren o zamanki Vekiller Heyetinde kimlerin bulunduğunu okuyuculara göstermek için bu kararnameyi ve imza sahiplerini bu kitapta teşhir eylemek istedim.

İlkönce, derhal dört taburlu bir alay teşkil ediliyor. Alay Komutanına 150 lira, Tabur Kumandanlarına yüzer lira, Yüzbaşılara doksanar lira, başçavuşlara kırkar ve neferlere otuzr lira maaş tesbit ediliyor. Halbuki o zaman Anadoluda millî mücadeleyi yapan bir YYüzbaşı ancak kırk lira kadar bir maaş alabiliyordu. Taburlarda 856 nefer bulunacaktı.

Bu suretle bir alayın masrafı ayda yüz yirmi bin yedi yüz lira olup alayın ayrıca sekiz bin lira müteferrik masrafı, on dört bin lira hayvan yem bedeli, yirmin bin lira dahi nakdî mükâfat ve tazminat olarak ayrılıyor ve böylece piyade alayının yıllık masrafı bir buçuk milyon lira tutuyor.

Bu esnada Padişah ve Halife Vahdettin dahi bir beyanname neşrederek Anadolu mücahitlerini aforoz ediyor.

İlk alayın teşkilinden sonra ikinci ve üçüncü alaylar dahi teşkil ediliyor. İkinci alayın komutanı, Çerkes Bekir denilen bir adamdır. Alayın mensuplarının büyük kısmı Çerkeslerden mürekkeptir.

İstanbulda normal bir Genel Kurmay vardır. Bunun mühim elemanları yakalanarak İngilizler taafından Maltraya göndeilmişlerdir. Geri kalanları dahi Damat Ferit hükûmeti için güven vermediklerinden, doğrudan doğruya Damat Feride ve Harbiye Nazırına bağlı olmak üzere bir de hususî Genel Kurmay vücude getiriliyor. Bu hususî Genel Kurmay teşekkülünün Reisi Albay Refik adında birisidir. Bunun hüviyeti tetkik, harekât, istihbarat, muamelât gibi şubeleri olup, bunların beherinin başında eskidenberi hertürlü vatanperver duygulara bigâne ve bilhassa İttihatçılara düşman unsurlar bulunmaktadır. Meselâ, meşhur vatansızlardan Binbaşı Çopur Hakkı bu kurmayın hüviyeti tetkik şubesinde çalışmaktadır. Bununla beraber bu adamlar dahi Ferit (Paşa) ya yarayacak kadar aşağı ve ayni zamanda aralarında mütesait olmadıklarından, bu kurmayın mesaisi de ileri gidememiş, anarşi içinde geçmiştir. Bunlardan bir kısmı fırsat bu fırsattır, diye çalmakta, çalmağa muvaffak olamıyanlar, çalanlara haset etmektedir. Meselâ, Çopur Hakkı, vazife aldığının ertesi günü resmî bir istida ile Ferit (Paşa) ya müracaat ederek kendisine sekiz bin liralık bir yardım yapılmasını istiyor.

Teşkil edilen birinci inzibat alayının bayrağını bizzat Başvekil Ferit, merasimle tevdi ediyor. Nigehban partisi mensubu olan subaylar dahi bir depo taburu teşkil ediyorlar.

Bu kıtalardan, ilk defa, Albay Tevfik komutasındaki birinci alay İzmite gönderiliyor. Arkasından diğer alaylar dahi yollanıyor. Biga isyanını hazırlıyan Anzavora, İstanbul hükûmeti tarafından vapur ile dört bin silâh gönderilmişti. Anzavorun mağlûp olarak kaçması üzerine bu silâhlar dahi İzmite gönderiliyor.

Bu alaylar İzmite gönderilmezden önce, Ferit Paşanın arzusu ve İngilizlerin tensibi ile talim ve terbiye ile meşgul olmaları maksadile Büyükdere sırtlarında çadıra çıkarılıyorlar. Fakat Çerkes Bekirin alayının mensupları, hırsızlığı ve çapulculuğu pek ziyade ileri götürdüklerinden, alay lâğvediliyor. Bunun üzerine Çerkes Bekir isyan ediyor. Üzerine asker yolluyorlar, kaçıyor. Tekrar affediliyor ve Sultan Hamidin

eski Mareşali Zeki, Çerkes Bekirin alayının tekrar teşkil edilmesini emrediyor. Fakat teşkil edemiyorlar.

Depo taburundaki subaylar daha açıkgözdürler. Erlere otuz lira maaş verildiğinden, subaylar, taburda mevcuttan çok fazla er göstererek birçok fazla para alıp ceplerine indiriyorlar.

İzmite göndeirlen inzibatçı tümenin ilk tümen komutanı adile Süleyman Şefikti. Sonra bunun yerine Suphi Paşa geliyor.
zamanın ruh hâletini anlatması bakımından, İstiklâl mücadelesinin sonlarında toplamış olduğum notlardan bazılarını buraya dercedeceğim.

İnzibatçı kuvvetlerin yaptıkları işler hakkında fikir vermesi ve o

O zaman Karamürselde Tahrirat Kâtipliği yapan Bay Adilin hikâyesi :

İzmit cihetinden gelen bir millî kuvvet, 1920 Mayısının sekizinci günü birdenbire kasabaya girdi. Bu millî kuvvetin başında bulunan doktor Enis, kimseye bir şey sormadan kaza Kaymakamı İsmaili, Askerlik Şubesi Reisi Binbaşı Fuadi, eski Belediye Reisi Hafız Abdurrauf ile davavekili Osmanı ve diğer üç kişiyi alarak inzibatçı ve halifeci suçu ile İzmite gönderdi. Bunlardan Kaymakam ile Şube Reisi İznikte millî kuvvetler tarafından derhal kurşuna dizilmiş ve Bursaya gönderilenlerden Hafız Abdurrauf ile davavekili Osman dahi orada asılmışlardır. Diğerleri serbest bırakılarak Karamürsele, geriye dönmüşlerdir.

Bundan bir hafta sonra, yani 13 Mayıs 1920 de, bir pazar günü öğle üzeri Bahçecikli Gürcü Arslan ve Değirmendereli Kâzım komutasında, Arnavut Haydar ve arkadaşlarından müekkep bir inzibat kuvveti İzmitten gelmiş ve miktarı pek az olan millî çete geriye çekilmiştir. İnzibatcılar burada bir hafta kalmışlarsa da Mayısın 20 nci pazar günü Cemal Bey kumandasındaki Gökbayrak taburu İznikten gelerek kasabayı sarmağa başlamıştır.

Millî kuvvetlerin geldiğini ve müsademenin devameylemekte olduğunu İzmitte bulunan kumandanları Sefik Paşaya telgrafhanede telgraf basında malûmat vermekte olan İnzibatçı komutan Arslanın yanına Kadı, Müfti ve bazı memurlar giderek, kasabanın yakılmaması için muharebenin, kasabanın dışarısında yapılmasını kendilerinden rica evlemislerdir. Arslan buna razı olarak millî kuvvetler komutanı Cemale bir mektup yazmış ve bizzat gelip görüsmelerini rica etmiş ve bu mektup Karamürselli çorbacı Mustafa ile gönderilmiştir.

Cemal Bevin arkadaslarından Arnavut Kâzım geldi ve selâm verip oturdu. Mavzerini dizinin üstüne koyarak, millî kuvvetlerin Erzurumda ne maksatla teskil edildiğini acık bir surette anlattı. Konusma varım saat sürdü. Fakat, inzibatçılar, kasabavı terketmiveceklerini sövlediler. Millî kuvvetlerin murahhası Arnavut Kâzım, millî kuvvetlerden tek nefer kalıncıva kadar fedakârlık yaparak kasabavı zaptedeceklerini acıkça bevan evledi. Bu söz üzerine Arnavut Haydar, Arnavut Kâzıma fena halde hiddetlendi. Arnavutca konustular. Tekrar telgrafhanenin diğer odasına cekilip gizlice konustular ve tekrar gelip yerlerine oturdular. Kâzım fikrinde ısrar evledi. Haydar da, avakta duran birkac arkadasına: «Havdi, muharebe baslıvacak, ates acınız» emrini vermi. Bu sözleri isiten Arnavut Kâzım, hic telâs göstermiverek: «Peki, ben de geliyorum, muharebeve baslarız» diverek avrıldı.

Fakat, Haydarın bu emri, Arslan tarafından muvafık görülmiyerek bu defa millî kuvvetler komutanı Cemalin yanına bir hevet gönderiliyor. Heyette Müfti ile Ramazan vâizcilerinden İsmail Hakkı vesaire vardı. Heyet, kasabanın yanmaması için muharebenin kesilmesini irca etti. Cemal Bey, millî kuvvetlerin maksat ve gayesini nuzun uzadıva anlattıktan sonra Hoca İsmail Hakkıya dönerek: «Hocam, sen söyle. Bizim tuttuğumuz yol mu doğru, yoksa inzibatcıların tuttuğu yol mu?» sorgusunu sordu. Hoca Efendi düşünmeden: «Sizin yolunuz doğrudur» dedi. Bay Cemal: «Öyleyse, gidin, söyleyin. Kan dökmek istemiyorlarsa Karamürseli terkedip gitsinler.» sözünü ekledi. Heyet Karamürsele döndüğü zaman inzibatçılar çekilip gitmiş bulundular. Millî kuvvetler şehre girdi. Birkaç gün sonra Bursa Valisi Hâcim ve ulemadan Bursa Meb'usu Servet Karamürsele gelerek halka nasihatte bulundular ve millî teşkilât yaptılar.

Diğer bir not:

İzmitte teşkilâtlandırılan inzibatçı müfrezesinin komutanı Arslanın oğlunun söyledikleri:

Millî hareketlerin başlangıcında, millicilere taraftar olduğumu kimseye hissettirmiyerek, etrafı tetkik eyledim. İzmite gelen Ferit, Süleyman Şefik ve Anzavor gibi inzibatçı erkânı, civarda nüfuz sahibi kimseleri inzibatçı teşkilâta bağlamak için başta babam Arslan Bey ve Hamidiye köyünden Hacı Kadi, Değirmendereden Kâzım ve İzmitli Hasan Pehlivan gibi zatları seçerek ve 500 kişilik bir müfreze teşkil ede-

rek Karamürsele gönderdiklerine şahit oldum. İnzibatçılar Karamürsele girdikten sonra Gökbayrak Cemal, Firuz, Binbaşı oğlu Ali ve Arnavut Kâzım kumandasında gelen millici kuvvetlerin tekrar Karamürsele geldiklerini anladım. Ben de icap edenlerle uyuşarak ve millî kuvvetlerin komutanlarından Firuz Beyle gizlice mülâkat yaparak inzibatçılar arasında propaganda yaptım ve bunların çoğunu inzibatçılıktan caydırarak millî teşkilât arasına sokmağa muvaffak oldum. 27 Mayısta, beraber bulunduğum millî kuvvetlerle birlikte Bahçeciği işgal ederek burada Müdafaai Hukuk teşkilâtı yaptık ve bir tabur vücude getirdik.

Bahçecik nahiyesini kaza haline koyarak Kaymakamlığa da Hamidiye köyünden, Abanoz oğullarından Süleyman Beyi tayin eyledik. Taburun ve bölüklerin komutanlarını seçerek tayin eyledik. Böylece iki ay kadar Bahçecik ve havalisinin asayişini sağladık. Bilâhare, teftiş için gelen Bursa Valisi Hâcim Beyin emrile, Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşanın emrine girerek İzmitte bulunan İnzibatçı kuvvetlere ve İngiliz kuvvetlerine saldırdık. Vukubulan muharebede İznik Mutasarrıfı Fehmi, Gökbayrak Cemal, Polis Komiseri Ali ve Şerif Beylerle inzibat kuvvetleri kaçırılmış ve harbi kabul eden İngilizlere de lüzumu olan ders verilmişti. Fakat Yunan ordusunun Anadoluda taarruza geçmesi üzerine ve İzmit Mutasarrıfı İbrahimin yaptığı kötü popagandalar yüzünden kuvvetlerimizin çoğu dağıldı. Biz de elimizde kalanlarla birlikte Geyve boğazına çekildik. Pederim Arslan Bey, Zobo Hasan Efendi vesair birçok zevat, hakikati anlıyarak millî cepheye iltihak etmişler ve çalışmışlardır.

İzmit şehri ile civar köylerinde Yunanlıların, Ermenilerin ve Abazaların yaptıkları insan öldürme ve soygunculuklar, Anadolu İstiklâl mücadelesi tarihinde başlıbaşına bir fasıl teşkil eder. Meselâ; yalnız 23 Haziran 1921 de Rum, Ermeni ve Abaza çeteleri İzmitin yalnız Başçeşme mahallesinden 18 Türkü öldürmüşlerdir.

Bu karışıklıklar esnasında Fransız katolik papaslarının kadın ve çocukları Fransız kilise ve mektebinde toplayıp muhafaza etmek suretile göstermiş oldukları insanlıktan burada minnetle bahsediyorum.

İzmitte, eşraftan Kalemci Haydar ve zevcesi ve kızı işkence ile öldürülmüştür Tabakhane mahallesinde 16 yaşlarında Lâz Mahmut adında bir çocuğun iffetine tecavüz edilmiş ve bütün ailesi öldürülmüştür. Hacıhasan mahallesinden emekli jandarma teğmeni Osman ağanın kızına tecavüz edilmiştir.

İzmitte, Türklere karşı, hatır ve hayale gelmiyecek derecede yapılan tecavüzler 23, 24, 25, 26 Haziran gece ve gündüz devam etmiştir. Şehirde Fransız ordusunun mümessili olarak Yüzbaşı Delor adında bir Fransız subayı bulunuyordu. Bir de İngiliz askerî mümessili subay vardı. Fransız subayı, yanında bulunan iki askerle, elinden geldiği kadar tecavüzlere mâni olmağa çalışmış ve tecavüzler karşısında birçok defalar ağlamıştır. İngiliz mümessili olan subay ise, İzmirde İngilizlerin yaptığı gibi, bütün bu fecayii istihfafla temaşa etmiş, Fransız mümessilinin İstanbuldaki Fransız askerî makamlarını vaziyetten haberdar etmek için telefonla muhaberesine mâni olmak suretile Türklere yapılan katliâmı teşvik eylemiştir.

27/28 gecesi 200 kadar ev ve dükkân, Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Bu suretle, İzmit kasabasında 64 Türk erkek, kadın ve çocuk olarak öldürülmüştür. Ayrıca köylerde dahi 400 kadar erkek ve 10 kadar kadın ve kızın öldürüldüğü tesbit edilmiştir. 27/28 de Yunanlılar, gûya çetelerin tecavüzünden halkı kurtarmak bahanesile vapurlara bindireceklerini ilân eylemişler, aldananlar binmiş, fakat yolda bir kısmı denize atılarak öldürülmüştür.

Birçok Türkler de Adapazarı ve İzmit ve havalisinden harp esiri olarak alınıp Yunanistana sevkedilmiş, bunların da bir kısmı yolda öldürülmüştür.

Nihayet Yunanlılar çekilmiş ve millî kuvvetler İzmite girmiştir.

İzmite gönderilen ve bir tümenden ibaret olan inzibat kuvvetleri Haziran 1920 bidayetinde, İngilizlerin kurdukları telörgüsünden dışarı çıkarılarak millî kuvvetler aleyhine muharebeye sürülüyorlar. 18 Haziran 1920 de Ali Fuat Paşa kuvvetleri bunlara mukabil taarruza geçiyor. Küçük bir müsademeden sonra bunların bir kısmı millî kuvvetlere iltihak ediyor. Diğeleri de geriye kaçıyorlar. İngilizler, alay ederek bunları tekrar telârgüsünden içeri alıyorlar, silâhlarını ellerinden alarak ayni gün bunları bir vapura bindirip Büvükçekmeceye iade ediyorlar. Bir kısmı da telörgüsünden içeri giremediğinden, arka taraftan Derince istikametine kaçarak canlarını kurtarmışlardır. Büyükçekmeceye çıkarılanlar ikinci ve üçüncü inzibat alaylarile topçu taburunun ankazıdır. Bunlar buraya cıkar çıkmaz, Trakyadaki Cafer Tayyar kuvvetlerinden yirmi kadar silâhlı nefer, Büyükçekmeceye gönderiliyor, bunun üzerine bunlar korkarak Küçükçekmeceye kaçıyorlar. Oradan da herkes evine.

İnzibatçıların hikâyesi de böylece hitam buluyor.

İPSİZ RECEP

Millî harekâtın kahramanlarından sayılan İpsiz Recebe bu kitapta yer vermemek haksızlık olur. İpsiz Recep, asıl Rizelidir. Eskidenberi tuz kacakçılığı yaparak geçinen bir adam. Bunun motörü Kefken adasında batmış, sermayesiz kalmış. Bunun üzerine Kandıra mıntakasına geçerek eşkıyalığa başlamış, hattâ mahkeme tarafından idama dahi mahkûm olmuş. Böylece, Büyük harp sonlarına doğru korsanlık ve eşkı-Kaymakamı Âtıf ile doktor Yüzbaşı Raiftir. Karakteri itibarile mert bir lıkla meşgul olan İpsiz Recebi, millî kıyama katılmağa kandıran süvari adam olan İpsiz Recep, millî cepheye katıldıktan sonra Kandıra muhitinde nafiz olmuş, Rum çetelerile mücadele ederek Türkleri, Rumların tecavüzlerinden kurtarmış, İstanbuldan Kandıra yolile kaçıp gelen askerlere, subaylara, komutanlara ve büyük zatlara yol göstermiş, yardım etmiştir.

Bu esnada, Adapazarından gelen Abazalar, millî cephenin İstanbula karşı ilk gözetleme noktası ve İstanbuldan kaçanların ilk sığınak yeri olan Kandıra üzerine yürüyorlar. Bunlara yardım için de Ferit Paşa hükûmeti, İstanbuldan Kemal Reis gambotunu gönderiyor (336 ma-

Danişmentli İSMAİL Efe

yıs). Kemal Reis gambotu Kefken adası önüne geliyor, kayıkları indiriyor, 20 kadar jandarma, süngü takarak kıyıya çıkıyor. İpsiz Recep, 50 kadar maiyeti ile kıyıda mevzi alıyor ve jandarmalara bağırıyor: «Dostça mı geliyorsunuz, düşmanca mı?» Jandarmalar: «Dostça geliyoruz.» diyorlar. Gambotun süvarisi Bay Ramiz ve topçu komutanı da Bay İbrahimdir. Jandarmaların komutanı Yüzbaşı Eşreftir. İstanbul jandarmaları, Padişahın selâmını söyliyerek, kendisini taltif etmek üzere İpsiz Recebi, İstanbula gitmeğe davet ediyorlar. Uzun müzakerelerden ve İpsiz Recebin şiddetle reddinden sonra jandarmalar gemilerine dönüyorlar. İçinden millici olan topçu komutanı Bay İbrahim, İpsiz Recebe gizlice: «Siz kıyıda mevzi alınız, ben topçu ateşini tepeye tevcih ederim ve gülleleri üstünüzden aşırırım» diyor. Hakikatte, küçücük Kefken adasında, kazılmış bir siper dahi olmadığından, sıhhatli bir topçu ateşi İpsiz Recebin askerleri arasında çok telefata sebep olabilirdi. Filhakika Ke-

144 üncü sahifedeki fotografi Danişmentli İSMAİL Efe ile arkadaşlarına ait olup İPSİZ RECEP ve arkadaşlarının bu fotografisi ayrıca eklenmiştir. (Ortada oturan İPSIZ RECEP)

mal Reis gambotu kıyıdan biraz açoıldıktan sonra bombardıman başlıyor; fakat mermiler sırtın üstüne ve aşırıcı surette atılıyor. Hemen sahilde mevzi almış olan İpsiz askerleri de Gemi üzerine piyade ateşi tevcih ediyorlar. Bunun tesirile gemi uzaklaşıyor.

İpsiz Recep müfrezesi, geceleyin sandallarla adayı boşaltarak Cebedi köyü nivarında sahile çıkıp Kerpe mevkiinde toplanıyor. Kemal Reis, ertesi günü tekrar Kefken adasını uzun müddet bombardıman ettikten sonra tekrar jandarma müfrezesini çıkarıyorsa da, adada kimseyi bulamayınca dönüp İstanbula gidiyor.

Adapazarından gelen Abazalar Kandıra üzerine yürürlerken..

Şeyhler nahiyesinin Hoca köyünde Aziz Molla isminde, dört oğlunu umumî harpte şehit olarak kaybetmiş bir ihtiyarı, Kuvayi Milliyeci diye tutuyorlar ve zavallının göğsüne rovelver kurşunlarile isim yazmak gibi marifetler göstererek öldürüyorlar. Bu olay, muhitte çok fena bir te'sir yapıyor. Abazalar, bir hafta kadar Kandırada kalıyorlar, birçok kimselere hakaret yapıyorlar, soygunculuk ediyorlar, binlerce liralar alıyorlar. Nihayet millî kuvvetlerin vürudunu haber alarak kaçıyorlar.

Bir müddet sonra İzmitten Kandıraya bir İngiliz kıtası geliyor ve gûya çetecilere karşı halkı korumak üzere onlara silâh dağıtıyor. İngilizler gidince millî çeteler geliyor ve halk bu silâhları onlara veriyor. Bunun üzerine İngilizler tekrar geliyorlar, fakat bu defa yoda millicilerin ateşine uğruyorlar ve bir İngiliz subayı ölüyor. İngilizler iki köy yakarak defolup gidiyorlar ve bir daha gelmiyorlar. Ondan sonra Yunan kuvvetleri geliyor, Yunan çeteleri taarruzlara başlıyor. İpsiz Recep bunlarla mücadele ediyor. İpsiz Recebi bir müddet sonra Fransız torpidolarile mücadele halinde görürüz. Bir defa kıyıya asker çıkaran Fransızlara karşı İpsiz Recep çetesi şanlı bir müdafaa yapmıştır. Bu müdafaada doktor Raifin karısının da çete içinde bizzat muharebe ettiğini ve hattâ bu kadının yakın mesafeden Fransız askerleir üzerine bizzat birçok bombalar attığını ve düşman öldürdüğünü Kandıralılar hikâye ediyorlar. Bu vak'a doğru ise, doktor Raifin bu kahraman karısı acaba neden tanınmamış kahramanlar arasında kalmıştır? Onlr neden meydana çıkmadılar ve neden İzmirin bilinmiyen kahraman yağız efesi gibi adları ve sanları belirsiz kaldı?

KARASU

1920 Birincitesrin ayında İzmit ve civarında ve Karasu verlilerinden 1500 kadar Rum, iclerinde 300 kadar Abaza olduğu halde İzmitten gelerek sabaha karşı Karasuya giriyorlar ve kasabanın hayvanlarını ve eşyasını yağma ediyorlar. Belediye Reisinin evini yakıyorlar. Kadınların üzerinde nekadar süs eşyası varsa alıyorlar. Köylülerden de yirmi kadar Türk öldürüyorlar. Ahaliden ayrıca beş bin lira istiyorlar. Bu esnada İpsiz Recep cetesi Akcakocadadır. Birdenbire: «İpsiz Recep geliyor!» diye bir şayia çıkıyor. Rumlar ve Abazalar, parayı toplamağa vakit bulmaksızın kaçıyorlar.

İpsiz Recebin maiyetindeki kuvvet son zamanlarda 800 e kadar artmış, bir alay haline gelmiş, kendisi de Mekeceye giderek bu kuvvetle cephe emrinde çalışmıştoır.

GEMLİK KÖRFEZİ KIYILARINDA İNGİLİZ FAALİYETI

Yunan ordusunun (Balıkesir) ve Uşak üzerlerine yapacağı saldırmayı kolaylaştırmak ve gerilerden buralara yardımcı kuvvet gönderilmesine engel olmak için İstanbuldaki İngiliz deniz kuvvetleri, Marmara kıyılarında haziran 1920 ayında birçok gösteriş hareketleri ve karaya asker çıkarmalar yapmıştır.

İngilizlerin Mudanyaya yaptıkları ilk çıkarma hareketi bir sabah şafakla baskın tarzında olmuş ve 56ncı tümenden Mudanyada bulunan çok zayıf mevcutlu bir piyade bölüğünden beş on askerle bir subayın, evde yatarken basılarak esir edilmesini intaç eylemiştir.

56ncı tümen komutanı bunun üzerine (Mudanya)ya bir tabur gönderiyor. Bu tabur, bir bölüğüne kasabanın içinde tertibat aldırarak geri kalan kuvvetile kasabanın gerisine yerleşiyor. Birkaç gün sonra, yine bir şafak vakti birkaç muharebe gemisi ve krüvazöründen mürekkep bir İngiliz filosu Mudanya önüne geliyor. Gemilerden, iki büyük dubaya asker indirilerek dubalar karaya yaklaşmıya başlarken, kıyıda mevzi alan iki makineli tüfek ateş açıyor. Dubalarda, ıskarça halinde bulunan İngiliz deniz askerlerinden otuz kırk kadarı öldürülüyor. Zırhlılar derhal dubaları geriye alıyor, dubalara siper oluyorlar ve donanma ateş açıyor. İlk İngiliz asker çıkarmasında Mudanyada, jandarma karakolunda Şükrü Çavuş isminde bir kahraman, yanına iki jandarma neferi alarak şehrin sokaklarında müdafaa ede ede sırtlara doğru çekiliyor.

Her adımda müdafaa ediyor. Şükrü Çavuş, Mudanyalı, kavaf Canip Efendinin oğludur. Kendisi müthiş bir atıcı ve nişancıdır. Beş İngiliz neferi öldürüyor ve nihayet kendisi de İngiliz makineli tüfeklerinin sağanak ateşi altında can veriyor.

Mudanyanın Şükrü Çavuşu, yalnız başına İngiliz filosuna karşı koyan bu kahraman da, **GARP CEPHESİ NASIL KURULDU?** sorgusuna cevap olan mevzulardan birisidir. Onun da Mudanyada bir mezarı ve bir âbidesi vardır. Fakat Bursalılar, Marmara kıyısında bu kahramanın bir heykelini dikemezler mi? Onun kahramanlığını Türk gençliğine gösteremezler mi?

ÜÇÜNCÜ FASIL

22 HAZİRAN 1920 YUNAN TAARRUZU — BALIKESİR VE BURSANIN DÜŞMESİ — DEMİRCİ MUHAREBESİ — GEDİZ MUHAREBESİ

28 Şubat 1920 de Yunan ordusu Başkumandanlık karargâhı Selânikten İzmire nakledîliyor ve bu zamanda Anadoludaki Yunan kuvvetleri şu miktara baliğ oluyor:

Birinci Yunan Kolordusu: Karargâhı, İzmirin Seydiköyünde. Komutanı: General Nieder.

1 Tümen: Menderes nehri boyunca.

2 Tümen: Küçük Menderes vadisinde.

İkinci kolordu: Karargâhı Manisada. Komutanı General Yoannou.

13 Tümen: Kasaba mıntakası.

Adalar tümeni: Bergama mıntakası

Anadolu Rumlarından teşkil edilmiş İzmir tümeni: Ordu ihtiyatı olarak İzmirde.

Kidonya tümeni: İzmirde.

Bu esnada Londra konferansı, Türklerin aleyhinde çalışmakta ve Anadoludaki hıristiyanlığın kurtarılması ödevini Yunan ordusuna yüklemek kararını vermektedir. Fransız Puvankare, bize en büyük düşmandır. Loid Corç ile Venizelos, Osmanlı hükûmetini Avrupadan kovmayı teklif ediyorlar. Fransız Pişon ile Klemanso ve daha sonra Milran, Sultanın İstanbulda kalmasında ısrar ediyorlar; çünkü millî hareketin daha ziyade genişlemesinden ve feveranından ve Bolşeviklerle birleşmesinden endişe ediyorlar. Türkiyeyi büsbütün sakatladıkları takdirde İngiliz emperyalizmi tarafından tamamile yutulacağı zehabile de ötesi berisi kesilmiş, fakat yaşıyabilecek bir halde bir Türkiye kalması taraftarıdırlar. Uzun müzakerelerden sonra Edirne dahil olmak üzere tekmil Trakyanın ve Gelibolu yarımadasının katî olarak Yunanistana teslim edilmesine ve İzmir mıntakasının ise daha bes yıl müddetle nominal olarak Türkiyede kalması (İzmirde tek bir Türk bayrağı dalgalanması kâfi), fakat Yunanlılar tarafından idare edilmesi hakkında Subat 1920 sonla-

rında müzakereler oluyor. Bu esnada, Türklerin Adana havalisinde müthiş katliâmlar yapmakta olduklarını hakkında Londra konferansına havadisler geliyor. Lord Gürzon ve ondan daha ateşli olarak Sir Hamar Greenvood 1 Martta Avam Kamarasında bütün mes'uliyeti Mustafa Kemal'e yükletiyor.

6 Martta İstanbul hükûmetine bir nota veriliyor.

16 Martta, İstanbulda müttefik İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan kuvvetleri, İngiliz Generali Vilsonun komutası altında olarak İstanbulun cezalı işgalini yapıyorlar. Ve malûm olduğu üzere Şehzadebaşı karakolundaki askerlerimizi kancıkçasına öldürüyorlar.

Bir müttefik filosu da, içlerinde Kılkış adlı Yunan zırhlısı dahil olmak üzere bu harekete iştirak ediyor.

İstanbuldaki 10 uncu Kafkas tümeni komutanı kahraman Çolak Kemal kendisini kurtarıp Anadoluya geliyor.

Damat Ferit, gûya bir felâketin önüne geçmek için, Anadolu millî hareketini bastırmak üzere meşhur kırk bin kişilik inzibat kuvvetlerini Mareşal Zekinin komutası altında teşkile teşebbüs ediyor.

Çörçilin yardımı ile nihayet Yunanlılar, Londra onferansından, Yunan ordusunun gûya mahdut bir hareket yapması müsaadesini alıyorlar. Hareket, Çanakkalenin ve gerisindeki Hinterlândın Yunan ordusu tarafından işgal edilmesidir. Mareşal Foş ile İstanbuldaki İngiliz komutanı Vilson bu hareketi muvafık buluyorlar. Yunanlılara göre, o zaman Türklerin durumu şöyle imiş:

1 — Mendres vâdisi: 57 nci tümen ve ayrıca 1500 gönüllü.

2 — Küçük Mendres: Yeni kurulmuş bir liva ve 5000 gönüllü.

3 — Salihli cephesi: 25 inci tümen ile bir millî tümen ki, yirmi bin muharip, 24 top.

4 — Manisa cephesi: 60 ıncı ve 61 inci tümenler ve e naz on bin gönüllü.

5 — Ayrıca Balıkesirde beş bin ve Eskişehir ve Afyonda yirmin bin ihtiyat. Yunanlıların hesabına göre Türk ordusu altı tümen, kırk bin gönüllü ki, ceman yüz bin kişilik bir ordu ile altmış kadar top vesaireden mürekkep olup bütün mevziler mükemmel surette hazırlanmış ve telörgülerile takviye edilmişti.

Halbuki, hakikatte, Mendres mıntakasında mevcudu iki bin kadar olan 57 nci tümen ile Balıkesir mıntakasında kezalik ayni kuvvette 61 inci tümenden ve mevcutları gâh azalıp gâh çoğalan çetelerden başka bir kuvvet yoktu. Şimdi bizim cepheleri, bizim tarafımızdan biz de izah edelim:

İzmir şimal (Balıkesir) cephesi, Temmuz 1919 dan sonra sağdan başlıyarak:

1 — Ayvalık mıntakası: Bu mıntakada 172nci piyade alayı ile Edremit, Burhaniye ve Ayvalık ahalisinden mürekkep millî kuvvetlerle Pelit köylü Mehmet Bey müfrezesi vardı. Mevcutları 500 ile 600 kadardır. Karşısında bir Yunan alayı vardır.

2 — Soma mıntakası: Kumandanı, 188 inci alay kumandanı Albay Akif. Mevcudu, çetelerle beraber yedi bin kişi.

3 — Akhisar mıntakası: Komutanı Binbaşı Hüsnü, mevcudu dört yüz veya beş yüz kişi.

4 — Salihli mıntakası: Komutanı Çerkes Etem.

İzmir cenup (Menderes) cephesi:

135 inci alay ikinci tabur Adagide cephesi adı ile Başçayırda, 376 tüfek,

135 inci alay, üçüncü tabur, yine Adagide cephesinde 336 tüfek, dört makineli.

175 inci alayın I. taburu Demirderede 181 tüfek, 4 makineli,

175 inci alay, II. taburu Büyük Menderes, Aydın, Köprübaşı 317 tüfek,

175 inci alay III. üncü tabur Adagide cephesi Demirdere 432 tüfek,

176 ncı alay III. tabur Balyanboluda, 768 tüfek, 4 makineli,

57 nci alay I. tabur, sahra topçu Köşkte.

5 inci alay II. tabur, Dağ Erhard, Adagidede ve Körübaşında.

On buçukluk üskoda takımı Ovacıkta,

Bir kudretli dağ bataryası Başçayırda,

Tayyare topu, Büyük Menderes cenubunda,

Demirci Mehmet ve Ali Efe çeteleri Nazilli, Atca vesair yerlerde 628 silâh,

Aydın millî alayı: Aydın cephesinde 1088 tüfek, 2 makineli,
Aydın dağ taburu yine Büyük Mendreste 289 tüfek, 2 makineli,

Danişmentli İSMAİL Efe

Mendres alayı Büyük Mendreste 1040 silâh, 2 makineli,
Adagide dağ taburu Üçyolda, 167 silâh,
Milis süvari bölüğü Ovacıkta, 197 silâh,
Söke bölüğü ve milisler: Söke mıntakasında 320 silâh,
Kuşadası bölüğü ve milisler: Kuşadasında, 300 silâh,
Koçarlı bölüğü: Büyük Mendreste (Koçarlıda), 76 silâh,
Toptan 7763 tüfek, 26 makineli tüfek ve 21 top.

BALIKESİR CEPHESİNE KARŞI YUNAN TAARRUZU

İstanbul halifesi ile itilâfçı unsurlarının Anadoludaki mürteci unsurları ayaklandırması yüzünden yer yer vukubulan isyanların bastırılmak mecburiyeti garbî Anadoluda gerek Balıkesir mıntakasmda ve gerekse Alaşehir, Nazillide kuvvetli bir teşkilât yapmağa imkân verme-

mişti. Mayıs ayından itibaren Ankarada Büyük Millet Meclisi açılmış ve o âne kadar münferit ve müstakil bir vaziyette çalışmakta olan Aydın, Balıkesir, Bursa, Adana, Urfa ve Erzurum mıntakaları üzerinde merkezî bir sevk ve idare makamı olarak Ankara vücuda gelmiş ise de orada dahi maddî yoksuzluk ve eleman noksanı yüzünden, Ankara işbu Yunan taarruzuna kadar cephelere moral bir destek olmaktan ileri gidememişti. Böylece, Bolu ve havalisini ve İzmit mıntakasını ve iç Anadoluyu saran isyan hareketlerinin henüz bastırılmak üzere bulunduğu bu zamanda, Haziran ayının son on günü için de Yunan ordusu, henüz reşim halinde bulunan cephelerimize karşı üstün kuvvetlerle taarruza geçmişti.

Bir taraftan da, İngiliz donanması, birkaç defa Mudanyaya asker çıkarmak, Gemlik ve Karamürselde deniz gösterişleri yapmak ve İzmitte inzibatçı kuvvetlere yardım eylemek suretile işbu Yunan taarruzuna Bursa ve Eskişehirden bir yardım yapılmasını da önlemek istemiştir.

Bu taarruza aşağıdaki Yunan kuvvetleri katılmıştır:

General Nider kumandasında birinci Yunan kolordusu,
Birinci piyade tümeni
İkinci piyade tümeni
On üçüncü piyade tümeni
Süvari tugayı
Nazilli ve Alaşehir istikametlerinde taarruz etmişlerdir.

General Yunannu komutasında İzmir kolordusu,
Adalar tümeni
İzmir tümeni
Kidonya tümeni
Girit tümeni
Balıkesir, Bursa umumî istikametinde taarruz etmiştir.

Bu suretle, yedi muvavazzaf ve muntazam piyade tümeni ile bir süvari tugayından yani, şöyle böyle yüz bin kişiye baliğ olan Yunan ordusunun karşısında Albay Âşirin kumandasındaki 23 tümenden yardım gören Salihli ve Nazillideki millî kuvvetlerle Albay Kâzım Özalpın 61 inci tümeni tarafından yardım gören Soma ve Akhisardaki millî kuv-

vetlerden başka bir kuvvet toplanamamıştı. Cephane yoksulluğu, talim ve terbiye noksanı da buna ilâve edilmelidir. Bu millî kuvvetlerin bir kısmı da, ilk Anadolu isyanını bastırmak için cephelerden ayrılmış bulunuyorlardı.

Somada: Beherinde iki ağır makineli tüfek bulunan beş piyade millî taburu ile iki batarya top ve yüz mevcutlu bir süvari bölüğü vardı. Bu kuvvetlere Yüzbaşı Kemal (General Kemal Balıkesir) kumanda ediyordu. Bu kuvvetler, Kocaçal, Kulice - Sarıcalar - Hamidiye - Dereköy - Ensi - Karacakaya hattını işgal ediyorlardı.

Akhisar cephesinde: Birisi muvazzaf ve dördü millî olmak üzere beş piyade taburu ile bir muvazzaf zayıf süvari alayı, bir akıncı müfrezesi, Bursa müfrezesi vardı. Bu kuvvetlere Kurmay Binbaşı Derviş (ölü General Derviş) kumanda ediyordu. Bu kuvvetler iki alay halinde taksim edilmiş olup alaylardan birisine Kurmay Binbaşı Hüsnü (General Kılkışlı Hüsnü), diğerine de Binbaşı Nezir kumanda ediyordu.

Bu kıtaların Arabacı - Bozköy - Yakaköy - Sarıhanlı - Beleş - Ali beyli hattını tutmuşlardı.

Ayvalıkta: Yarbay Seyfullah komutasında üç piyade taburu ile üç millî tabur ve bir millî süvari takımı ile bir Boşnak müfrezesinden ve tek toptan mürekkep bir kuvvet vardı. Bu kuvvetler deniz kenarından başlıyarak (Karaağaç - Tepeköy) hattını tutuyorlardı.

İvrindi mıntakasında: Yüzbaşı Halit komutasında (Meb'us Halit Bayrak) bir nizamiye taburu ile iki millî tabur, bir süvari müfrezesi ve

Balıkesir cephesinde müstakil bir mıntıkaya kumanda eden Bay HALİT (Meb'us HALİT BAYRAK)

bir akıncı müfrezesi ve on buçuk santimetrelik tek bir toptan mürekkep bir kuvvet vardı. Bu kuvvetler (Kümeli - İkizce - Taşdibi - Duş) hattını tutuyorlardı.

Salihlide bulunan Çerkes Etem kuvvetleriyle birlikte bu esnada orta Anadolu isyanını bastırmakla meşguldü.

Balıkesirde 61 inci tümen nezdinde ihtiyat olarak iki nizamiye taburu ile bir batarya top mevcuttu.

Piyade taburlarının mevcutları 250 den fazla olmadığına göre, Balıkesir cephesindeki bütün kuvvetlerin miktarı altı binden fazla değildi. Her piyade bölüğünde tek bir subaydan fazla yoktu.

Alaşehir mıntakasında; 23 üncü tümen daha gerilerde olduğundan, burasının müdafaası daha mühim kuvvetlere bırakılmış bulunuyordu.

Bu esnada, Bursadaki 56 ncı tümen dahi bir türlü lâyıkile teşkil edilememiş, bir kısım kuvvetlerini Mudanya körfezinde gösteriş ve tehditler savuran İngiliz donanmasına karşı ve sahil mıntakasında kesif bulunan ve isyan hareketleri gösteren Rum Köylerine karşı ayırmış olduğundan, bu tümenden hiçbir kuvvetin Balıkesire yardıma gönderilmesine imkân görülememişti. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami bu esnada Eskişehirde 20 inci kolordu kumandanlığına tayin edilmiş ve Yarbay Nazmi (Emekli General Nazmi) de bu tümenin başına getirilmişti.

Henüz yeni olarak garp cephesi kumandanlığını eline almış olan General Ali Fuat ise, yanında bulunan karargâh süvari bölüğü ile Geyve - İzmit mıntakasında işleri yoluna koymakla meşguldü.

Bu taarruzun ne suretle cereyan eylediğini evvelâ Yunanlıların ağzından yazalım:

Yunan ordusunun yapacağı bu taarruz, Yunanistanda umumî bir tasvibe mazhar olmamıştı. Venizelosun düşmanları bunu (harap edici ve sonu gelmiyecek bir macera..), (irtibat hatlarını uzatmak tehlikesi..), (bir Gerillâ harbinin tehlikeleri..) sözlerile tavsif ediyorlardı. Venizelos, şöyle cevap veriyor: «Küçük Asyadaki Yunan siyaseti ve askerî hareketi gizli düşüncelere malik değildir. Biz arazi fethi hırsında değiliz. Anadoluyu işgal etmek ve muhafaza eylemek fikrinde değiliz. Bizim biricik maksadımız, müttefiklerin arzu ettikleri sulhü ve hendi sulhümüzü Türklere zorla kabul ettirmektir. Şimdiye kadar olan mutedil

hareket tarzımız Türk millî hareketinin inkişaf bulmasına vesile olmuştur. Türk âsileri bu sayede teşkilât yapmağa ve bunu kuvvetlendirmeğe muvaffak olmuşlardır. Yunan hükûmeti, Mareşal Foş ile Vilson tarafından müsaade edilen hedefleri işgal ile iktifa edecektir. Kemal Paşa, bir mukaddes harp ilân ederse, islâm âleminde kat'iyen makbule geçmiyecektir.»

Şimdi hareket kısmına geçelim (Yunanlıların ağzından):

1 inci Yunan kolordusu: Afyonkarahisar umumî istikametinde taarruz emrini almıştır.

İzmir Yunan kolordusu: (Balıkesir - Bandırma - Bursa) istikametinde ilerlemek emrini almıştır. Yunan kuvvetlerinin Başkomutanı General Paraşkevopulos'tur.

22 Haziranda İzmir tümeni ile 13 üncü tümenden bir Efzun alayı (Sarhanlı - Akhisar) hattına yaklaşıyorlar. Adalar tümeni de (Bergama - Kınık) hattından bu taarruza yardım ediyor. Türkler kısa ve fakat hürmetli bir mukavemetten sonra Akhisar ve Marmarisi terkediyorlar.

23 Haziranda, 13 üncü tümen (Salihli - Marmaris köyü) hattında Türk kuvvetlerini işgal etmek ve bir yancı da Mendres vâdisine tırmanarak İtalyan mıntakasından akın yapması muhtemel Türk çetelerini önlemek işini yaparken, birinci ve ikinci Yunan tümenleri de Akşehir istikametinde bir çevirme hareketi yapıyorlar. Salihli cephesinde Türkler çetin bir mukavemetten sonra bu çevirme hareketi karşısında Alaşehir üzerine çekiliyorlar. 24 Haziranda Yunan süvarisi Alaşehire giriyor. Yunanlıların hesabına göre Âşir Bey komutasındaki 23 üncü tümen zayiat vermiş, Yunanlıların eline 1300 kadar er ile 20 kadar subay esir düşmüş, bilhassa 135 inci Türk alayı çok zedelenmiş imiş (bizim bildiğimize göre o zaman bu alayların mevcutları 300 neferden fazla değildi). Bu mıntakada Alaşehirden sonra Yunanlılar ileri karakollarını Elmalılar istasyonunda tesis ediyorlar.

Yunan sol cenahına gelince, İzmir kolordusu (Akhisar - Soma) karşısında ayın 28 inde toplanmıştır. Alaşehir istikametindeki hareketi bitiren gruplar ikinci tümen ile süvari livası trenle ve karadan bu mıntakaya nakledilmek suretile burada beş piyade tümeni ile bir süvari tugayı toplanıyor.

26 Haziranda İzmir tümeni, şarkta Somadan Giresun üzerine yürüyor ve kısa bir muharebeden sonra burasını zaptediyor. Garpta Kidonya tümeni (Ayvalık - Kemer - Edremit) üzerinden ilerliyor ve zayıf

çetelerle mücadele ediyor. Ertesi günü, yine Yunan neşriyatına göre, düşman, yirmi bin kadar tahmin edilen kuvvetlerini Balıkesir etrafında topluyor (halbuki bu kuvvet beş bini geçmiyordu). Türklerin Balıkesir etrafında müdafaaları sıkı ve kuvvetli oluyor, bilhassa İzmir tümeninin hareketini durduruyorlar. Fakat Edremitten ilerliyen Yunan sol cenahı Türkleri ricate mecbur ediyor. Yunanlılar bu muhaebede Türklerden 58 top aldıklarını ilân ediyorlar. Fakat, bunlar, evvelce mütareke şartları mucibince kamaları çıkarılarak İngilizlere teslim edilmiş, sonra Anzavor isyanının bastırılması üzerine Bandırma vesair yerlerde tekrar geriye alınarak bu mıntakaya getirilmiş ve fakat kamaları yaptırılamadığından, kullanılamamış toplardı.

Yunanlılar Marmara denizinde Bandırmaya dahi karaya bir muhtelit tugay çıkarmış olduklarından bu tugay dahi Temmuzun birinci günü Balıkesir civarındaki muharebeye iştirak etmiştir.

Bu esas Yunan kolu, Balıkesirden sonra Bursa üzerine ilerliyor. Bursadaki 56 ncı tümenle 61 inci tümenden çekilen kısımlar Bursa garbında Beşevler hattında bir müdafaa yapmak istiyorlarsa da bu esnada İngiliz donanması Mudanyaya gelerek bütün Gemlik körfezi sahillerini bombardıman ediyor ve Mudanya vesair iskelelere asker çıkararak bu müdafaanın yanını ve gerisini tehdit ediyor. Yunanlıların ifadesine göre, Bursa garbındaki müdafaada Türkler beş yüz ölü ve altı yüz esir vermişlerdir. Bu suretle bu mıntakada dahi Yunanlılar İnegöl ve Yenişehirden Bursaya giden yolları kapayacak surette Kazancı mevziler denilen Kestel hattından tesis ediyorlar.

Bu hareket, Yunanistanda büyük zafer sayılarak bayram yapılıyor. İngiliz Başvekili Loid Corç, Avam Kamarasında şöyle bir nutuk söylüyor:

«Yunan kuvvetleri harekete geçtiler. Venizelosun plânı tatbik edildi. Yunan kıtaları iyi teşkil edilmiş ve mükemmel sevk ve idare edilmişlerdir. Büyük bir atılganlık ve cesaretle ve kendi nesillerinin büyük an'anelerine lâyık bir surette iyi hareket eylemişlerdir. Yunan milleti, pek zeki, cesur, şanlı bir maziye malik ve Müsyö Venizelos gibi büyük adamlar yetiştirmek vasıflarına sahip bir millettir. Böylece, müttefikler intizamı iade etmek ve barış ahitnamesini tatbik ettirmek için Yunan kuvvetlerinden istifade eylemişlerdir. Yunanlılar da, ancak başarabilecekleri bir işi ele aldıklarını ispat eylemişlerdir.»

Bu suretle Loid Corç, en büyük kapıyoldaşı Venizelosu övmüş oluyor.

Yunan taarruzunun Mendres mıntakasına teveccüh eden safhasını da bizim tarafımızdan kısaca hikâye edelim:

23 Haziran 1920 de Balyanbol ve Adagide mıntakasına birinci Yunan tümeni taarruz ediyor. Yunan merkez sikleti Adagide üzerine müteveccihtir. Burada en mühim nokta, Hacettepesidir. 23 sabahı, kesif bir topçu bombardımanını müteakıp Yunan kuvvetleri Hacettepesini işgal ediyorlar. Burada birkaç kahraman subayımız şehit oluyor. Düşman, Bademiyeyi dahi alıyor. Kuvvetlerimiz Ovacık mevkiine çekilerek orada derlenip toplanıyorlar. Gönüllüler ve muvazzaf askerlerden civar mıntakada aileleri olanlar, ailelerini kurtarmak kaygusu ile dağılıyorlar.

135 inci alayın makinelitüfek bölüğü komutanı teğmen Aziz, Çiğdem tepededir. Bir taraftan topçu ateşinden korkup kaçan milisleri geriye çevirmek için tabanca kullanıyor, diğer taraftan tekrar sipere girerek makinelitüfek başında yaralanan neferlerin elinden tüfeği alıp, hücum eden düşman piyadesine karşı bizzat kullanıyir, bu esnada sol kolundan yaralanıyor. Fakat bazı milislerin tekrar geri çekildiğini görünce, bunları çevirmek için siperden dışarı fırlarken, boynundan yaralanıp sipere düşüyor. Bir çavuş ile bir nefer kendisini kaldırıp geriye götürmek istiyorlar: «Beni bırakın, benden hayır yok, tüfekleri kaçırın..» diyor. Cephe sökülmüştür. Çavuş ile nefer ısrar edince onları tabancasile tehdit ediyor ve tüfekleri kaçırtıyor. Çavuş bir taraftan tüfekleri kaçırırken, diğer taraftan gözü teğmen Azizdedir. Yunan askerleri sipere girerlerken, Ayağa kalkan teğmen Aziz, tabancasının son kurşunlarını bunlara boşaltıyor. Ondan sonra süngülenerek öldürülüyor. İşte İstiklâl savaşının Çiğdemtepe kahramanı teğmen Aziz budur. Yani, bugünkü şerefimizi bugünkü istiklâl ve saadetimizi borçlu olduğumuz teğmenlerden, yüzbaşılardan, erlerden birisi de budur. Teğmen Aziz, muvazzaf subaydır. Tokatlıdır. Ailesinin soyadı Şogen imiş.

CEPHESİ NASIL KURULDU? sorgusunun bir cevabı da buradadır.

24 Haziran 1920, Yunan kuvvetleri bir alayla Aydın milis alayına ve bir alayla dahi Mendres milis alayına taarruz ediyorlar. Aydın milis alayı mukavemet ediyor. Bu alayın zayıf olan taburlarının komutanları yedek subay teğmenlerdir.

Mendres milis alayının sol cenahında, yani ovada bulunan bri buçuk tabur kadar milis kuvveti geceleyin mevkilerini terkederek çekilmiş olduklarından, bu alayın sol cenahına düşman kolaylıkla giriyor ve alay

dağlara çekiliyor. Böylece 24 Haziranda tamamile çekilerek düşman, akşamleyin (Beydağı - Keles - Sultanhisar) hattına kadar ilerliyor. Yunanlılar 31 Haziranda Nazilliye giriyorlar. Düşman öncüleri bir mukabil taarruzla Nazilliden tekrar geriye atılıyorlar ve fakat nihayet millî kuvvetler, Sarayköy ve Mendres cenubuna çekiliyorlar.

Köşk cephesindeki kuvvetlerimiz, mevzilerinin her karışını düşmana pek pahalıya maletmişlerdir. Nazillide bulunan ihtiyatlardan Sökeli Ali Efe, Poslu Mestan Efe, takviye için ileri sürülmüş, bu adamlar, çok iyi tanıdıkları bu arazide düşmanın, kuvvetlerimizin arkasına sarkmasına mâni olmuşlardır. Poslu Mestan Efe, Nazillide şehit olmuştur. Kötü bir propaganda, Mestan Efeyi subaylar vurdu tarzında şüyu bulmuş ve zeybeklerle subaylar arasında zuhuru muhtemel feci bir hâdise güç halle önlenebilmiştir. Bu muharebeler 23 Hazirandan 4 Temmuza kadar olmak üzere on gün devam etmiştir. Muharebeleri umumiyetle 57 inci tümen komutanı Albay Şefik idare etmiştir.

Kösk mevkiinde Menderes cephesi karargâhının bir kısmı.
Sağda İtalyan yüzbaşısı FİRİYERA (görüşmeye gelmiş idi.
Millî harekâta büyük sempati göstermiş bir adamdır.)
Solda Koçarlıdan HACI YUNUS ZADE MEHMET.

İşbu Yunan taarruzu, millî harekâtımız için şiddetli bir darbe olmuştur. Çünkü Gönendeki Anzavor isyanı ile bütün Hendek, Düzce, Bolu, Gerede ve havalisini kaplıyan isyan henüz yeni bastırılmış, inzibatçı kuvvetlerin İzmit üzerinden yapmak istedikleri teşebbüs durdurulmuş, Ankarada Büyük millet Meclisi kurularak büyük kurtarıcı Atatürk, merkezî bir otorite vücuda getirmek yoluna girmiş, genel kurmay ve millî müdafaa teşkilâtı vücuda getirilmiş olduğundan, şimdiye kadar başsız olarak ve kendiliklerinden ayaklanarak kendilerini vücude getiren Balıkesir, Salihli ve Mendres cepheleri geride, bütün memleket tarafından benimsenecek ve desteklenecek bir hale gelmiş olduğundan, kısa bir zamanda takviye edilerek Yunan ordularının, bu hattın daha şarkına geçmeleri menedilecekti. Böyle esaslı bir mukavemetin kurulmak yolunda ilk adımın atıldığı bir sırada Yunanlılar, Balıkesir ve Bursa gibi iki büyük vilâyetimizi, yani 30 bin metrekareden fazla bir arazi ile bir milyondan artık nüfusumuzu da alıp koparmak suretile Anadoluyu oldukça zayıflatmış oluyorlardı.

Bursa ve havalisi halkı, pek yakın olan İstanbuldan akıp gelen bozguncu propagandanın tesiri altında idi. Şimdi bu çekiliş, millî hareketin bizzat Anadolu içerisindeki prestijini baltalıyordu. Bu mıntakalardaki memurların, subayların büyük bir kısmı ve halkın da millî harekâtta rol alanları, çoluk çocuklarile yollara dökülmüşler, şarka doğru Eskişehir ve Ankaraya çekiliyirlardı. Şimdi bunlar çekilmeyip, kalanlar tarafından suç işlemiş kimseler sayılıyordu. Yunanlılara karşı müdafaa ettiklerinden dolayı, millî mukavemeti kırıp silâh patlattıklarından dolayı Yunan ordusunu Balıkesire ve Bursaya kadar getirmeğe sebep olan subaylara, memurlara, milliyetçilere karşı hiddet ve nefret gösteriliyordu. Bunların gelişleri esnasında onlara köylerinde barınacak bir çatı, ısınacak bir ocak, bir kuru ekmek bile vermiyen yerler olmuştur. Bazı dağ köylerinde, geri çekilen asker, subay ve ahaliye daha fena muamele yapılmıştır. Ricat kafileleri, kendi köylerine uğramasın diye, bunların üzerine ateş edilmiştir. Bıyıkları kırpık olan, kulunda bilezikli saatin bıraktığı beyazlık izi bulunanlar subay sayılarak bazı köylerde öldürülmüştür. Meselâ, oldukça münevver sayılan İnegölde, Belediye Reisi Osman Bey, eski Osmanlı - Rus seferinde zulüm ve kahır görerek buraya hicret etmiş bir Rumeli muhaciri ailesine mensup olmasına rağmen, Bursadan İnegöle çekilen dökünlülerin İnegölden geçişleri esnasında etrafına beş on silâhlı toplıyarak ve boynuna bir gümüşlü pala asarak, çe-

kilen vatanperverlere karşı hakaretler savurmuştur. Böylece beş on gün, akıllar yeniden başa gelinceye kadar vatan müdafaa etmek suç sayılmış, vatan müdafaa edenler hakaret görmüş, dövülmüş, soyulmuş, yaralanmış ve hattâ öldürülmüştür. Çerkes Davut ismindeki bir kafilenin kumandasındak ibir çete Susığırlık ile Kirmastı arasında çekilen halkı, perakende askerlerile subayları soymuş, vurmuş, öldürmüştür.

* * *

Balıkesir ve Bursanın müşmesini mucip olan bu hareket, Büyük Millet Meclisinde hararetli münakaşalara sebep olmuştur. Meb'uslar, bir suç işliyen aramışlardır. Bursa ve havalisi komutanı Albay Bekir Samiye suç yükletilmek istenmiş, Atatürk ve Mareşal Fevzi Çakmak, Mecliste bu zati müdafaa etmişlerdi. Bununla beraber, Meclis, ilk defa olarak memlekette mes'uliyet ve kontrol işine elkoymuş oluyordu.

Bir Yunan askerî muharrii, bu taarruz hareketile, Kemal tarafından tam bir yıl süren çalışmalarla kurulan ilk zor binanın Yunan ordu-

İstanbuldaki vazifesinde ve Anadoluya geçiş ile Garp Cephesinin kurulmasında maddî ve manevî teesiri olan Mareşal FEVZİ ÇAKMAK

sunun on günlük bir darbesile yıkılmış olduğunu söylüyor. Halbuki kurulmuş bir bina henüz yoktur. Yunanlıların yıktıklarını iddia eyledikleri bina mahallinde, yani Balıkesirde, Salihlide, Mendreste, oranın halkı ve askerleri tarafından kurulmuş zayıf barakalardı. Bunların mimarı da, amelesi de bizzat mahallin ayaklanan ihtilâlcileridir. Kemal Atatürk, henüz müşterek binayı kurmak için garp cephesine elini uzatacak kadar zaman bulamamış İnönü henüz Garp Cephesinin başına geçmemiş idi. Onların kudretli ellerinin bir yıl sonra Sakaryada kurduğu bina, Yunanlıların çarptıkları kafasını parçalamıştır ve bu bir yıllık zaman dahi birçok hâdiselerle dolu olarak geçmiştir.

Bu taarruzdan sonra, Yunan cephesi Marmarada Gemlikten başlıyarak Kestel mevkiinden geçiyor ve oradan Uludağ eteklerinden cenubu garbîye çevrilerek Kula ve Ömerbabadan geçip Nazillide nihayet buluyor. Yunan ordusu bu muvaffakıyetten sonra İstanbul hükûmetinin tavassutu ile ve Anadoluda maneviyatın kırılmış olduğunu tahmin ederek Türklerle sulh yapacağını zannediyor ve fakat bu defa General Milen hattından daha geniş bir mıntakanın, yani Bursa ve Balıkesir vilâyetlerini de ihtiva eden bütün garbî Anadolunun Yunanistana ilhakı hulyalarile yaşıyordu. Ve bu yağma kâfi gelmiyormuş gibi, bütün Marmara sahillerini ve Kocaeli şibihceiresini dahi Yunanlılığa katarak İstanbulu dahi tamamile çeviren araziyi zapt ve ilhak maksadile bir Yunan tümenini İzmit, Karamürsel ve Gemlik ve Kandıra havalisine sevkediyor. Bu tümenin, bu havalide irtikâp ettiği vahşetler yukarıda yazılmıştır.

30 TEMMUZDAN 22 AĞUSTOSA KADAR DEMİRCİ, GEDİZ VE UŞAK MINTAKASINDA GEÇEN HAREKETLER VE HÂDİSELER

Bu hususlaki malûmatı, Yunan neşriyatından iktibas ediyorum:

1 — Demirci mıntakasında 30 Temmuz, 6 Ağustos ve 20 - 22 Ağustos muharebeleri.

Kemalist kuvvetleri, Uşak ve Eskişehir mıntakasında kendilerine çeki düzen vermeğe lüzumu olan zamanı kazanmak için Demirci mıntakasına millî kuvvetler sevkeylemiştiler. Bu kuvvetlerden kuvvetli bir parti (2400 nefer, 6 makinelitüfek ve üç toptan mürekkep) Demircide müfrez bir halde bulunan ve bir dağ bataryasile takviye edilmiş olan bir Yunan taburuna (33 üncü Yunan alayının bir taburu) taarruz ediyor. Yunan taburu, ertesi günü öğleye kadar mukavemet ediyorsa da,

öğleden sonra (Çataloluk) istikametinde gayrimuntazam bir çekilme yapmağa mecbur oluyor. Bunun üzerine, taburun mensup olduğu (Kidonya) tümeni acele toplanarak Kula ve Akhisardan iki kol halinde ileri yürüyüşe geçiliyor. Türk çeteleri Hızırlar - Aktepe hattında ufak bir müdafaadan sonra geriye çekiliyorlar ve Kidonya tümeni Demirciyi işgal ediyirsa da, tümene kumanda eden Albay Othoneos yaralanarak yerine General Gargarides geçiyor.

Çeteleri daha fazla takip etmek mümkün olmuyor, çünkü Yeniköy - Simav yolu ile ilerliyerek Demirci dağ ve Simav dağını ele geçirmek lâzımdır. Fakat Salihliden 140 kilometre uzakta olan bu mıntakada tek bir kamyon takımı, öküz arabaları ve 600 deve ile tümenin iaşesini sağlamağa imkân olmuyor. Bu sebepten Kidonya tümeni tekrar Borla mevkiine, geriye dönüyor. Bu esnada, yani 1920 yılının Ağustosunun onunda Sevres muahedesi imza ediliyor. İstanbul Türk hükûmeti, İzmirdeki Türk Valisine telgraf çekerek muahede hükümlerine harfiyen riayet edilmesini emrediyor.

* * *

Şimdi Yunanlıların neşriyatını bırakalım da meseleyi bizim taraftaki malûmat ile tavzih edelim: Demircide 33 üncü Yunan alayının bir taburunu mağlûp ederek geriye süren kuvvetler Çerkes Etemin, kuvayi seyyare adı verilen kuvvetleridir. Ben, bu muharebe hakkında, daha o zaman zapteylediğim ve hâlâ muhafaza eylemekte olduğum bir notu buraya aynen dercederek, o zaman kafamızın içinde ne gibi düşünce ve endişeler yaşamış olduğunu okuyucularıma öğreteceğim.

Notun başlığı: **Yozgat isyanından sonra**'dır.

Yozgat isyanının bastırılması, üç kardeşler kuvayi seyyaresinin her ferdini zengin etmiş, ve kuvayi seyyarenin mevcudunu arttırmıştır. Etem ve kardeşleri, bu isyanı bastırdıktan sonra kuvvetlerile birlikte Ankara üzerinden geriye döndükleri vakit, Ankarada kendilerine gösterilen tezahürlerle, Anadolunun hükûmet merkezinde dahi biricik kuvvet, şeref ve iktidar sahibi adamlar olduklarını gördüler.

Balıkesir, Bursa, Adapazarı, Düzce ve Hendekten sonra Anadolunun ortasında dahi at oynatarak hemen bütün garbî ve orta Anadoluda şan, şöhret ve nüfuz kuran Etem ve kardeşleri, kendilerini millî ihtilâlin efendisi saymakta haklı görüyorlardı. Onlar, Büyük Millet Meclisinde dahi mühim tutarlara malik oldular. Belki de, düşüncelerine göre, bü-

tün millî Anadolu varlığı, Meclis ve Hükûmet onların tüfeklerinin kuvvetile yaşıyordu.

Onları tekrar cephede bir vazife almak üzere Eskişehire göndermek bile nezaket ve siyasetle halledilmiş bir mesele oldu. Onlar, merkezî vaziyette bulunan Ankarada kalarak, icabında, Anadolunun diğer taraflarında zuhur edecek ihtilâlleri söndürmeğe hazır bir kuvvet olarak kalmak arzusunu izhar ediyorlardı. Bununla kasdettikleri hedef malûmdu. Fakat vatanî hamiyetleri mevzubahs edilerek ve koltuklanarak Eskişehire, garp cephesi emrine hareket etmelerine muvafakat ettirildiler. Etem, Garp Cephesi Kumandanının emrine girmeyi de izzetinefsine yediremiyordu. Fakat Garp Cephesi Komutanı General Ali Fuadin hakîmane siyaset ve hareketi sebebile gemi azıya almadı.

Ankaradan Eskişehire gelen kuvayi seyyare hiç kimseye müracaat etmeksizin, kendi konakçı subayları vasıtasile keyiflerinin istediği en güzel evleri boşaltarak sahiplerini içlerinden kovup yerleştiler. Cepheye hareket etmezden önce biraz yorgunluk çıkardılar. Günlerce gezdiler, eğlendiler, at oynattılar. Yozgatta çalıp çarptıkları banknotları, sarı liraları, kadınlara mahsus asım takımlarını burda israfla sarfeylediler. kamçılarını gümüşlettiler, kılıçlarını savatlattırdılar, hesaplarını düzeltiler.

General Ali Fuat, bu kuvayi seyyareyi Bursa cephesine ve İnegöl civarında Uludağın şarkındaki köylere yerleştirerek, bunları cephede meşgul etmek ve Beyce mıntakasından Bursa üzerine akınlar icrası suretile onların kahramanlıklarından istifade etmek istiyordu. Fakat onlar ciddi işlere girmek arzu etmediler. Onlar, Sima,v Tavşanlı ve Demirci mıntakasını istiyorlardı. Bu mıntakadaki halk, evvelce onların aleyhinde tezahürlerde bulunmuşlardı. Bu halktan intikam almak lâzımdı. Bundan maada, buradaki düşman kuvvetlerinin zayıf ve dağınık olduklarını biliyorlardı. Bu sebepten Eskişehir istirahati bittikten sonra Kütahya ve Demirci üzerine hareket eylediler. Ve Abdullah isimli bir serseriyi de Kütahyada mümessil veya Vali olarak bıraktılar. Kuvayi seyyare, Simav ile Demirci arasında tesadüf ettiği bir düşman piyade taburunu geriye sürdü. İleri yürüyüşe devam etti. Birkaç gün sonra civarda bulunan birkaç bölükle takviye edilmiş olan bu düşman müfrezesine taarruz etti. Buradaki muharebeyi kuvayi seyyare güzel yaptı. Bir taburdan fazla muntazam düşman kuvvetlerini bozguna uğrattı. Düşman yüzlerce ölü ve on beş kadar yaralı ve yarasız esir bırakarak hafif ve ağır makî-

nelitüfeklerile birçok esya ve teçhizat terkederek kaçtı. Kuvayi seyyarenin de zayiatı vardı. En ileri gelen reislerinden Hafız Hüseyin Bey şehit olmuştu.

Bursa ve Balıkesir mağlûbiyetlerinden sonra, küçük mikyasta da olsa, bir düşman müfrezesine karşı istihsal edilen bu muvaffakıyet Etem ve kardeşlerinin şöhret ve nüfuzunu veniden çok arttırdı. Bundan maada, muntazam ordunun, mecburî askerlik sistemile teşkil edilen kıtaların artık bir iş göremiyeceği, maaşlı asker, yani cetecilik usulünün umumî olarak tatbiki, tabur, alay ve tümenlerin lâğvedilmesi hakkında ötedenberi yapılmakta olan propagandava bir kat daha kuvvet verildi. Artık, Eskisehir sokaklarında, acıktan acığa subavlığın ve mecburî askerî hizmetinin kaldırılması lüzumu hakkında aklı eren veya ermiyen herkes bağırıp söylüyordu. Sarktan gelen Yeşil ordu teşkilâtına girmiş olan bircokları da avni propagandavı vapmakta idiler.

Etem, bu muvaffakıyeti, mertebeler silsilesi dinlemiyerek ve umum Milli Kuvvetler Komutanı imzasile bütün valilere, mutasarrıflara ve kavmakamlara, cephe, kolordu ve tümen komutanlarına genelge ile bil-

Demirci Muharebesini yapan kuvvai seyyare kumandanı
ÇERKEZ ETHEM

dirdi. Yaptığı işi bir kat daha büyütmek için karşısındaki bir taburluk kuvveti de bir tümen olarak gösterdi.

Fakat Gördese kadar ilerliyen kuvayi seyyare, düşmanın takviye kuvvetleri alarak mukabil taarruza geçmesile geriye çekilmeğe mecbur oldu. Bu muharebeler ve çekilişlerle mevcudu pek azaldı. Âdeta eridi. Etem, emrü kumandayı kardeşi Tevfiğe bırakarak Ankaraya gitti. Efendi köprüsü mevkiine kadar çekilmiş ilan Tevfik, Garp Cephesi Komutanına çektiği bir telgrafta, yanında yalnız 300 kişi kalmış olduğunu söyliyerek, Efendi köprüsünden sonra ricat istikametinin neresi olduğunu soruyordu.

159 uncu piyade alayı kendisinin emrine verilerek takviye edildi. Halil adında bir kurmay subayı da karargâha tayin edildi. Fakat düşmanı, Gedizi işgal eyledikten sonra daha fazla ilerlemedi. Buhran zail oldu. Kuvayi seyyare, karargâhını Kütahyanın Dereköy kariyesine naklederek orada kendisine çeki düzen vermekle meşgul oldu.

20 AĞUSTOS - 4 EYLÛL 24 ÜNCÜ TÜMENİN YAPTIĞI MUHAREBELER

Anadolu mücadelesi tarihinde çok çalışan ve ter döken kumandanlardan birisi de Albay Âşirdir (Emekli General Âşir). Hüsnüahlâkile ve yılmaz enerjisile, talim ve terbiyesi pek mefkut olan birçok diğer kumandanların sevk ve idaresi altında dahi panikçi tümen namile tanınan 23 üncü tümenle, General Âşir, Anadolu mücadelelerinde muhabbet kazanmış bir şahsiyettir. Bu muharebeler hakkındaki malûmatım, maatteessüf ancak Yunan neşriyatından ibarettir. Bu kaynaklardan aldığımı kısaca yazacağım:

Ağustosun 20 sinde[*] Âşir Bey 2000 piyade ve 3 toptan mürekkep 4 taburluk kuvvetile Demirci garnizonuna karşı bir taarruz yaptı. 23 üncü alaydan bir tabur ve bir dağ bataryasından mürekkep kuvvetile Albay Papageorgiyo bidayette geri çekiliyor ve saat 16 da müdafaaya geçiyor. Civar tepelere geriye sürülen Türkler, iki taburluk bir takviye

[*] Yunanlılar böyle diyorsa da 23 ağustosta 23 üncü Tümen Aşir Beyin kumandasında değildi. 23 ağustosta Kara Hasan köyünün gerisinde iki sahra topu ile 10,5 santimetrelik iki top 68 inci alayla birlikte müdafaa mevziindedir. Bunların sağında Milis süvarileri vardır. Düşman taarruza geçince süvariler geri çekilmiş, düşman topçumuzu yan ateşine alarak bir toptan maada diğerlerini ele geçirmiştir. 68 nci alay komutanı Cevdet Beydi.

kuvveti alarak Ağustosun 21 inci gecesinde tekrar hücuma kalkıyorlar. Fakat ertesi günü Türklerin sağ cenahlarına tevcih edilen bir manevra ile Türkler çekilmeğe mecbur oluyorlar. Bu muharebe Türklere 300 kadar zayiata mal oluyor. Yunanlılar ise 105 yaralı ve 14 maktul veriyorlar ki, ölüler arasında Binbaşı Kalogeroyannis de vardır.

UŞAK VE GEDİZ ÜZERİNE YUNAN TAARRUZU

Bu hareketi üç Yunan tümeni yapmıştır. Kolirdu Komutanı Nider'dir. General Papanastasyo kumandasındaki birinci tümen Mendres vâdisinde Kuyucak mıntakasından hareket edecek ve Uşak üzerine hareket yapan büyük kısmının sağ cenahını himaye edecektir.

General Velahopolos kumandasındaki ikinci tümen ise Uşak üzerine taarruza geçerek düşmanın Dumlupınar istikametinde çekilmesini menedecektir.

General Manetas kumandasındaki 8 inci tümen ise, Balıkesir mıntakasından demiryolu ile buraya nakledilerek Güneyköyde toplanacak ve Takmak - Göre - Manta yolu ile Uşak garbına teveccüh ederek düşmanın Gediz üzerine çekilmesini menedecekti. Düşman, yani Türkler, ileri karakolu ile (Kırköy - Alkaçak - Akkitseli - Sarayköy) hattını işgal etmiş bulunuyordu. Dört piyade alayı ile bin kadar gönüllü ve 12 toptan mürekkep bir kuvvetti.

26 Ağustos 1920 de birinci tümen harekete geçiyor; (Aydın - İzmi - Eğirdir) demiryolu üzerinde Ortanca istasyonunu mukavemetsiz olarak işgal ediyir ve ertesi günü az bir mukavemetle müdafaa edilen Sarayköy mevkiine vâsıl oluyor.

15 Ağustosta, kolordunun bütün cephesinde taarruz başlıyor. Birinci tümenin bir kısmı Boladana varıyor. İkinci tümen iki kol halinde ilerliyor. Birinci ve yedinci piyade alaylarile iki topçu taburundan mürekkep bir kol demiryolu boyunca ilerliyor. 34 üncü piyade alayile bir batarya toptan mürekkep diğer bir kol ise Kapaklar mevkiini zaptedecek surette hareket ediyor. 17 nci tümen ise Yarbay Kostantina ve ikinci piyade alayı ile bir topçu takımından mürekkep kol ile Güneyköyden Tokmak - Göre - Karabeyler - Uşak - Gediz yolu üzerinde ilerliyor ve Albay Kondilis kumandasındaki büyük kısmı ise Göneyköyden hareketle Takmak - Akketseli - Manta üzerinden yürüyorlar. Bu suretle iki ve 12 nci tümenler Karahisar - Karakoyun - Akketseli hattına taarruza kalkmış oluyorlar.

Kemalistler, Salihli - Uşak demiryolu üzerinde Elvanlar istasyonu ile Ahmetler arasında demiryolunu uçurmak için bir suikast hazırlamışlardır. Hususî trende bulunan Kolordu Komutanı General Nider ile kurmay heyeti, ikinci defa olarak, keramet kabîlinden bu hâdiseden kurtuldular. Evvelce, 8 Şubatta dahi akşamleyin Bayındır ile Ödemiş arasında Serüli mevkii civarında bir suikast, General Nider ile General Velahopulos'un bulundukları trene hazırlanmıştı. Onlar, geceyi, tesadüfen Bayındırda geçirmek suretile bir felâketten kurtulmuş idiler.

Ayın 29 unda birinci tümenden bir müfreze Bolladanın şimal doğusunda Aydosa varıyor. İki ve on ikinci tümenler ise, fecirle beraber düşmanın Uşak garbındaki Karaköy - Alkençak - Aksetseli - Sarayköy hattına taarruza geçiyorlar. Üç saat süren kesif bir savaştan sonra Kemalistler çekiliyorlar. Ve Uşakın ötesine kadar Yunanlılar tarafından takip ediliyorlar. Türkler 400 esir ile iki top ve iki havan topu, dört lokomotif ve cephane yüklü bir tern bırakıyorlar. İkinci tümen, Uşak şehrinde yerleşiyor. 30 Ağustista 12 nci tümen şimale, Gediz üzerine teveccüh ederek Hamidiyehanı'da bir Türk postasını tardediyor ve Eylûlün birinci günü Kidonya tümeninden bir müfreze Simava gelerek irtibat tesis ediyor. 4 Eylûlde ise gerek bu müfreze ve gerekse 12 nci tümen Gedizi işgal ederek 10 kilometre şimale kadar ileri karakollarını sürüyorlar. Böylece General Niderin birinci kolordusu tarafından teşebbüs edilen harekât sona ermiştir. Ve Yunan ordusu bir kademe daha yani Uşak - Gediz hattına kadar ilerlemişti. Dikkate şayandır ki, üç Yunan tümenine karşı bütün bu savaşları yapan, cılız 23 üncü Türk tümenidir. Bu panikçi tümen, dağılmış, toplanmış, tekrar dağılmış, dağılmış, tekrar toplanmış ve böylece kendisinden adetçe, silâhça, dört beş misli fazla kuvvetlere karşı 1920 yılının son aylarında yeni kurulmakta olan garp cephesinin cenup kısmında düşmanı oyalamağa uğraşmıştır.

GEDİZ MUHAREBESİ

Gediz muharebesi hakkında ilkönce Yunanlıların yazdıklarını kaydederek, sonra, 11 inci tümen kurmay başkanı sıfatile iştirak eylediğim bu muharebe hakkında Türklerin tarafına göre de malûmat vereceğim. Şimdi aşağıdakiler, Yunanlıların ağzındandır.

Birinciteşrin ayının 24 ünde 13 üncü tümen, Türklerin 11 inci ile 61 inci tümenleri sekiz bin kadar çeteden mürekkep bir kuvvetinin taarruzuna uğramıştır. Mevcudu dört buçuk tabura olan, cephanesi pek

kıt bulunan 13 üncü tümen, geceleyin çekilmek üzere günün mühim kısmında müdafaa yapmış ve birisi subay olmak üzere 24 ölü ve beşi subay olmak üzere 72 yaralı vermiştir. Türkler takip yapmamıştır. Ancak 27/28 İlkteşrin gecesi tekrar saldırmışlardır. Türklerin kayıpları 110 esir ile 200 ölüdür. Tümen 42 nci Efzun alayı ile takviye edilerek tekrar Gedizi zaptediyor, fakat kışlık ikametgâha çekilmek için burasını tekrar boşaltıyor.

Bu esnada Türkler ikinci tümene dahi saldırıyorlar. Fakat birinci tümenin yaptığı yardımla (Kuşdemir - Derban - Susuzköy - Ahatköy) hattında yerleşmiş olan ve dört piyade alayı ile on dört toptan ibaret bulunan Kemalistleri mevzilerinden gerilere atıyor, Kemalistler 190 esir, dört yüz ölü, beş top bırakıyorlar.

İşte, Birinciteşrin ayının sonlarında vukubulan muharebelerin Yunanlılar tarafından nakil ve hikâyesi budur. Bizim taraftan dahi bu muharebeyi ayrıca hikâye etmek gerektir. Çünkü bu muharebe, garp cephesinin ilk bir insiyatif misalidir. Bu muharebe, muntazam kıtalarımızın henüz ne halde bulunduklarını, çeteciliğin ise, ne gibi gizli maksatlar taşımakta olduğunu meydana çıkaran bir hareket, velhasıl **GARP CEPHESİ NASIL KURULDU?** faslını izah etmeğe yarayacak bir hâdisedir.

Gediz muharebesi, münferit vaziyette Gediz mevkiine kadar ilerlemiş olan 13 üncü Yunan tümenini, yalnız başına yakalıyarak her taraftan sarıp yoketmek, böylece millî kuvvetler tarafından da insiyatifi elc almak ve maneviyatı düzeltmek için o zaman Garp Cephesi Komutanı General Ali Fuat tarafından tertip edilmiş bir harekettir. Hareket, tâbiye ve sevku idare bakımından çok mükemmeldir. Ve bütün hazırlıklar, düşmana hiçbir şey sezdirilmeksizin yapılmıştır.

Daha beş on gün önce İnönündeki on birinci tümen Kütahya mıntakasında Alaynot cenubuna nakledilmiştir. 11 inci ve 61 inci tümen kurmay başkanları, birkaç gün önce tâ Gediz civarlarına kadar gönderilerek harita üzerinde kendilerine gösterilmiş olan toplantı ve hareket mevzilerini bizzat görmüşler ve geceleyin tümenler birkaç hareketle düşman mevzileri karşısında kaydırılmıştır.

61 inci tümn, Kütahya - Gediz şosesinin iki tarafından taarruz edecek ve 11 inci tümen de bunun solundan hareket edecektir. Çerkes Etemin kuvayi seyyaresi de daha soldaki vâdilerden, Gediz - Uşak şosesini yani düşmanın ricat istikametini kesmek suretinde Hamidiye hanları üzerine yürüyecekti.

Söylediğim gibi, hareket pek iyi ve sükûnetle hazırlanmıştır. 11 inci tümenin emrinde bulunan sekiz kadar sahra topu geceleyin gayet kötü bir yol üzerinde, yağmurlar, köy civarından yukarıya, evler ve köylülerin yardımı ile, iplerle çekilerek mevzilerine sokulmuş, diğer topları da böylece mevzie sokulmuştur. Hatırımda kaldığına göre yalnız 17 nci tümen cephesinde 17 kadar top, düşman mevzilerinin üç dört kilometre mesafesinde mevzie sokulmuş ve iki piyade alayı da birinci hatta ithal dilmişti. 11 inci ve 61 inci tümenler, Ertuğrul Grup Kumandanı Albay Kâzım Özalpın emrinde bulunuyordu. Tekmil taarruz kuvvetlerine kumanda etmek üzere de bizzat cephe komutanı General Ali Fuat gelmişlerdi.

Yunanlıların dediği gibi, İlkteşrin ayının 24 üncü günü sabahleyin, düşman için bir baskın mahiyetinde kuvvetli bir topçu ateşi, Gedizin 10 kilometre kadar şimal ve şimali şarkisindeki ormanların kenarlarında yerleşmiş olan Yunan piyadesine tevcih edilmişti. Cephanemiz az olduğundan, yarım saatten daha az devam eden bu topçu ateşinden sonra her iki tümenin piyadeleri taarruza kalktılar. Fakat, itiraf etmelidir ki, piyadelerimiz, bilhassa 11 inci tümen piyadeleri talim ve terbiye noksanlıklarını bu taarruzda acı bir surette gösterdiler. En soldan ilerliyen alayın öndeki taburu, topçu ateşinin himayesinde, çukur bir yerden ilerliyerek, düşman mevzilerine tırmanmakta iken, sisli bir havada, yolunu şaşırmış bir Yunan bölüğünün ateşine uğra ruğramaz, yere yatıp avcı hattı teşkil ederek atışa başlıyacağı yerde, darmadağın geriye kaçmış, bunların çekildiğini gören Yunan askerleri de hem ateşle ve hem de ayakla bunları birkaç yüz metre takip ederek derenin içine fena bir vaziyette, bu tabura 40 - 50 kadar zayiat verdirmiş, bu meyanda tabur kumandanı, ismini unuttuğum bir binbaşı da şehit olmuştur. Bunların çekilmesi üzerine 11 inci tümenin sağındaki alayı da duraklamış, taarruzu ilerletememiştir. Böylece, Yunan kuvvetleri sağ cenahlarından çevrilmek ve vurulmak tehlikesini bir tesadüfle atlatarak akşama kadar müdafaa edebilmişlerdir. Sağdaki 61 inci tümen piyadeleri de pek ağır ilerliyebilmişlerdir. Öğleden sonra topçu muharebesi tekrar başlamış ve taarruz için tekrar harekete geçilmiş ise de, maneviyatı kırılan, talim ve terbiyeleri pek geri olduğu anlaşılan bu askerlerden fayda gelmiyeceği anlaşılmağa başlamıştı. Çerkes Etemin kuvveti de aldığı vazifeyi yapmakta âdeta taallül göstermeğe başlamış, düşman karşısında uzak mesafelerden at oynatmakla vakit geçirmiştir. Bu yetişmiyormuş gibi, ku-

vayi seyyare komutan muavini Tevfik, 11 inci tümene: «Neye taarruz etmiyorsunuz, neye duruyorsunuz? İlerleyiniz» tarzında haber göndermiş. Bundan hiddetlenen tümen komutanı Yarbay Arif (Ayıcı Arif) de: «Bu heriflerin maksatları kötü, bizi kırdırıp kendileri sağlam kalmak, böylece bu iki muvazzaf tümeni yokettirrerek, vaziyeti ellerine almak istiyorlar» diye taarruzu tekrarlamaktan vazgeçmiştir.

İşte, bilhassa bu İlkteşrin ayının 24 üncü günü çeteler ile muvazzaf kıtalar arasında esaslı bir itimatsızlık ve biribirlerinin hareketlerini tenkit hisleri aralarına girmiş bulunuyordu. Gediz muharebesi bu bakımdan enteresandır. Akşama diğru her iki tümen de geriye çekilmiş. geceleyin düşman dahi mevzilerini terkederek Gedizi boşaltmıştır. Ertesi günü düşman bir miktar takip edilmişse de cephe, komutanın emrile muvazzaf tümenler Kütahya civarına ve oradan da İnönü mıntakasına alınarak bütün Kütahya havalisi tekrar Çerkes Etemin harekât mıntakasına bırakılmış, onlar da karargâhlarını tekrar Dereköyde kurmuşlardır.

Gediz taarruzuna sağda 61 inci tümen, merkezde bir depo alayı, solda 11 inci tümen, en solda Çerkes Etem kuvayi seyyaresi ve ayrıca en sağda, Ayvalıklı doktor Fazıl müfrezesi iştirak eylemiştir.

PAZARCIK MINTAKASINDAKİ 11 İNCİ TÜMEN

Bolu isyanını bastırdıktan sonra, Yunanlıların Bursayı zapteylemeleri üzerine, Ayıcı Arif namile anılan Arif Beyin 11 inci tümeni, Karaköy ile İnegöl arasında Pazarcık pilâtosuna nakledilmiş ve karargâhı ile Pazarcıkta yerleşmiştir.

Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Arif, ormanda bulunmuş küçük bir ayı yavrusunu karargâhına almış ve gittiği yerlerde bu ayı yavrusunu küçük köy çocuklarile güreştirmek gibi bir merak taşımakta olduğundan, kısa zamanda kendisi Ayıcı Arif adile anılmıştır. Bilâhare, Atatürke karşı yapılan suikast meselesinde İstiklâl mahkemesi kararile idam edilen Arif Bey, Adanalı ve vatanperver bir zat idi. Fakat, İstiklâl mücadelesinde, bilhassa Pazarcıkta bulunduğu zamanlarda kendi tümeninin noksanlarını tamamlamak bahanesile hesap ve kitabı kendisine mahsus olmak üzere muhtelif mahallerden otuz, kırk bin lira kadar kontrolsüz bir para toplamak gibi çetecilere mahsus hareketleri de vardı. Koçanalı Bahri Bey adında hamiyetli bir zatin maiyetindeki otuz, kırk kadar başıbozuktan mürekkep bir de çetesi vardı. Koçanalı Bahri Bey, Gemlik havalisinde Rumlara karşı Türklüğü korumak için çok çalışmış, vatansever bir arkadaştı. Arif Bey, tümen Pazarcıkta iken, Uludağın eteklerinden ve Yunan cephesinin yanlarından Bahri Bey çetesini Yunan cephesinin gerilerine sevkederek Uludağ yaylâlarında otlamakta olan ve o zaman Padişahın malı olan Karacabey hârasına ait koyunlardan bin kadarını beri tarafa sürdürmüş ve bunların mühim bir kısmını sattırarak tümenin Kuvayi Milliye fonduna eklemişti. Bu paranın bir kısmı ile noksan olan tüfek kayışı, palaska ve fişeklik gibi şeyleri tamamladığını ve bazı subaylara zam olarak bazı aylar bir miktar para vermiş olduğunu dahi ilâve etmeliyim.

İnegöl-Pazarcık şosesinin cenubunda Mezit denilen bir vâdi içinde ormanlar arasında birkaç Abaza köyü vardır. Bu köylülerden Abaza İzzet namında birisi 150 kadar bir maiyet toplıyarak 11inci tümene geldi ve tümenin çetesi olmayı teklif etti. Arif Bey de bunları kabul ederek İnegölün garbına çekti. Dimboz sırtlarında mevzi işgal eden Yunanlıların karşısına giderek orada cephe teşkil eylemeyi emretmiş, halbuki Abaza İzzetin fikri başka imiş. O, 11inci tümeni destek ittihaz ederek İnegöl halkından biraz para sızdırmak fikrinde imiş. 11 inci tümen, büyük bir kısmı ile İnegöl ev. Yenişehir ovasına hâkim olan Sultandağı sırtlarında tahkimat yapıp bir intizar vaziyeti almış ve bir süvari keşif kolunu da

İnegöl kasabasına sevkeylemişti. Bu esnada, evvelce ismi geçen İnegöl Belediye Reisi Osman Bey ise, gûya birçok diğer yerlerde olduğu gibi, kasabayı Yunanlıların tecavüzünden kurtarmak maksadile Kesteldeki Yunan komutanı ile gizlice temas etmiş ve çetelere İnegöl sokmamayı Yunan kumandanına vaat eylemiş. İnegöllüler bir taraftan da, şimdi millî kuvvetler kisvesine bürünmüş olan Abazaların yağmacılığından şüphelenmekte olduklarından, çetelere karşı tetik bulunuyormuş. Gûya, lüzumu halinde asayişi korumak için kasabada 300 kişilik bir teşkilât yapmışlar.

Bir gece, Abaza İzzet, çetesile İnegöle giriyor, şehri yararak düşman tarafına çıkıyor. Kuvvetinin bir kısmı ile Yunanlılara karşı cephe alıyor, fakat diğer kısmı ile geriye dönerek sabah karanlığında kasabaya giriyor, halkı ve ileri gelenleri Belediye dairesine davet ediyor, maksadı, bunları yakalamak ve para sızdırmaktır. Vaziyeti anldıyan İnegöllüler «Allahını seven silâhını kapsın ve çetelere saldırsın..» diye bağırıyorlar. Bir sokak muharebesi oluyor, Abazalardan, çete reisi İzzet dahi dahil olduğu halde on beş kişi kadar öldürüyorlar, yedi kişiyi sağlam yakalıyorlar, çetenin diğer mensupları kaçıp gidiyor.

Ertesi sabah, Belediye Reisi Osman Bey, 11 inci tümen Kurmay Başkanı sıfatile bulunduğum Pazarcıkta beni telgraf başına davet eyledi ve vak'ayı kısaca hikâye ettikten sonra halkın silâhlı ve galeyan halinde bulunduğu, bir yanlışlıktan içtinap için de kasabadaki süvari keşif kolumuzun geriye alınmasını teklif eyledi. Ben cevaben: «Halkın, kendisini soyulmaktan korumak için mukabele etmesi mazur görülebilir, fakat süvari keşif kolumuzun geriye çekilmesini teklif eylemek, düşmanca bir harekettir. Askerleri istememek, düşmanla birlik ilmak demektir. Bu sözü bir daha sarfetmeyiniz. Haklınızda fena olur.» dedim, telgrafhaneden ayrılarak vaziyeti Tümen Komutanına anlattım.

Ertesi gece, Tümen Komutanı, iki tabur piyade, bir batarya top ve bir süvari bölüğünden mürekkep bir kuvvetle İnegöl vaziyetini ıslaha ve Belediye Reisi Osman Beyi tevkife beni memur eyledi. Öğleden sonra Ahi dağlarından inerek ovada ilk köy olan Kurşunluda askeri topladım. Ve kendim dağ üzerinde adını unuttuğum bir yörük köyüne giderek Süleyman ağa adında bir ağayı beraber alıp geceleyin İnegöle girdim. Kahvede oturuyordum. Kasabanın içerisinde on, on beş kişilik silâhlı devriye kolları dolaşıyordu. Hattâ bulunduğum kahveye de girdiler ve her-

kesten vesika sordular ve bana da dik dik baktılar. Ben bunların bakışlarınaı beğenmedim. Ve Süleyman ağa ile birlikte, şehrin garp mahrecinden ve Süleyman ağadan istifade ederek ileri karakol hattından çıkarak kaçtım. Hayvanımı İnegöl ovasında geceleyin sürerek kan ter içinde Kurşunluya geldim ve müfrezemle beraber baskın halinde şafakla birlikte İnegöle girdim. Süvari bölüklerini İnegölün şimalinden ve cenubundan, acele düşman tarafına sürerek emniyet tertibatı aldırdım. Kasabanın meydanına ve Osman Beyin evine karşı topçu bataryasını ateş mevziine soktum. Geceleyin sokaklar, yüzlerce silâhlı insanla ve kasabanın etrafı yüzlerce silâhlı kordonla çevrilmiş olmasına rağmen, meydanda tek bir adam kalmamış, herkes evlerine sokulmuştu. Bütün ileri gelenlerin ve halkın Belediyede toplanmaları için tellâl bağırttım. Yavaş yavaştoplandılar. Kendilerine yarım saat kadar nasihat verdim ve millî harekâtın maksadı ne olduğunu anlattım. Belki daha iki üç yıl Yunanlılarla mücadele edeceğimizi, fakat sonunda Yunanlıları Anadoludan atmayı ahdeylediğimizi, düşmana karşı gevşeklik ve uyuşukluk göstermekle hiçbir Türkün ne malını, ne canını ve ne de istiklâlinin kurtarılamıyacağını, İnegölde, cahillik yüzünden esen fena ve hiyanetkâr havanın değiştirilmesinin lâzımgeldiğini, bugünkü vaziyetin bütün milletten malca, canca fedakârlık istediğini gayet açık olarak anlattım ve kasabadan hemen iki yüz silâh getirip teslim eylemelerini ve Osman Beyi de tevkif edip Eskişehire götüreceğimi ilâve eyledim. Sözlerim iyi tesir yaptı. Halk arasında esen fena hava değişti. Osman Bey, bidayette saklandıysa da, sonra pişman olarak gelip kendisi teslim oldu ve Eskişehire gönderildi. Halkın elindeki silâhların bir kısmı alındı. Bundan sonra İnegöl, İstiklâl hareketine sadık kaldı. Onun fedakâr çocuklarının, birinci İnönü muharebesinden sonra, geriye çekilirken İnegöl sokaklarından geçen Yunan askerlerine baltalarla hücum eylediklerini, pencerelerden kadınların, Yunan askerlerinin kafalarına testiler attıklarını ben bizzat gördüm ve şuna inandım ki, Türk halkına vaziyet iyi anlatılıp, onun namus ve şeref duygularına müracaat edilirse, en şaşkın zamanlarında dahi bu halk doğru yola gider ve büyüklerinden ayrılmaz.

* * *

Bu hareketten beş, on gün sonra Tümen Komutanı, beni tekrar İnegöl cenubu garbisindeki düşman mevzilerine bir keşif taarruzu yapmağa memur eyledi. İki piyade taburu, bir sahra bataryası, bir İskoda obüs takımı ve bir süvari bölüğünden mürekkep bir kuvvetle bir gün

yine Kurşunlu köyünde toplanarak geceleyin harekete geçtim ve İnegöle gelerek sabaha karşı Duma köyü civarına yaklaştım. Bir tabur piyadeyi düşman siperlerinin dört yüz metre mesafesine kadar yaklaştırarak topçuları mevzie soktum ve şafakla beraber altı topla düşmana bir ateş baskını yaptım. Muharebe akşama kadar devam etti. Düşman şaşırmış olduğundan ve kuvvetimizin neden ibaret olduğunu bilmediğinden, mevzilerindeki topçularla ve makinelitüfek ve piyade silâhlarile mukabele etmekle iktifa eyledi. Akşam olunca, mahdut olan yaralılarımızı ve ağırlıklarımızı geriye gönderdim. Ertesi sabah, düşmanın üstün kuvvetlerle mukabil bir hareket yapacağına kani olduğum için gece yarısı evvelâ topçumu, sonra piyadelerimi İnegölün şarkına çektim. Inegöl garbında süvarilerle emniyet tertibatı alarak askeri uyuttum. Şafakla beraber, askere yemek yedirmek, bir iki saat sonra da Ahi dağlarına çekilerek ovadan kurtulmak niyetinde idim. Fakat düşman, birkaç koldan ileri harekete geçti. İnegöl ovasında gayrimüsait bir vaziyette ve zayıf kuvvetlerle düşmanla çarpışmak istemediğimden, bir bölük piyadeyi kendimle birlikte artçı olarak bırakıp diğer kuvvetleri Kurşunlu üzerinden Ahi dağı mevzilerini tutmak üzere hareket ettirdim. Bu esnada, hayretle gördüm ki, tümenin emir subayı süvari teğmeni Cemal koşarak yanıma geldi: «Aman beyefendi, çekilmeyiniz, burada kalıp İnegölü müdafaa ediniz» dedi. Sebebini sordum. Şöylece ilâve etti: «Tümen Komutanı Yarbay Arif, İnegöl halkından Kuvayi Milliyeye yardım parası olarak yirmin bin lira toplamağa beni memur etti. Şimdiye kadar ancak on iki bin lirasını topladım, daha sekiz bin lira getirecekler, eğer çekilirseniz, parayı tamamlıyamıyacağım.» Bu sözü işitince hayret ve teessürden şaşakaldım. Demek ki, bizim düşmana keşif taarruzu yapmak için memur edilişimizin hakikî sebebi bu imiş. Böylece, Arif Bey, İnegöl halkına, eski hatâlarından dolayı bir ceza mı vermiş oluyordu? Ben, bu sözlere ehemmiyet vermedim. Asker çekilmeğe devam etti. Ben de artçı bölüğü ile yavaş yavaş çekildim. Düşman, İnegölün garbındaki sırtlara yerleştirdiği topçusu ile, kasaba üzerinden aşırtma atışı yaparak bizim çekilişimizi taciz etmek istedi ise de bir sakatlık yapamadı. Fakat açık göz teğmen Cemal, İnegölün garbında, Gazhane civarında Yayacengine inmiş, süvari bölüğünün kimutanının yanına giderek onu daha yarım saat fazla müdafaa etmeğe kandırmış ve böylece son zamanda düşman avcıları kasabaya girerken paranın kalnn kısmını da tahsil ederek tamamlamış ve dörtnala yanımdan kaçıp giderken, elinde tuttuğu banknotları bana göstererek: «Bay Kurmay, hesap tamam. diye bağırdı ve

uzaklaştı. Böylece, Arif Beyin Kuvayi Milliye parası yirmi bin lira daha artmış oldu; çünkü bu para ile yanındaki çetelerin maaşlarını verecekti. Millî harekât esnasında bazı kasaba ve köylerden bu suretle para toplanmasının bazı tipik misalleri vardır. Yine, çetecilik yapan bir komutan, bir kasabaya girmiş, öğle ezanı okununcıya kadar otuz bin lira toplanıp verilmezse kasabanın yakılacağı tehdidini savurmuş. Halk, öğle ezanına kadar otuz bin lirayı toplıyamamışlar, müezzinden rica ederek ezanı bir saat geç oku, demişler. Böylece ezan okunurken otuz bin lira komutana teslim edilmiş. Ben, bunları, para toplıyanları tezyif için hikâye etmiyorum. Bu paralar, ekseriya mahallin Müdafaai Hukuk teşekkülleri tarafından toplanıyordu. Bazan da ufak tefek kusur yapan kasaba ahalisine de bir nevi ceza teşkil etmiş iluyordu. Ve bu paralara da ihtiyaç vardı. Anadolu harekâtı ve millî mücadele hakkında böylece oldukça tafsilâtlı yazılmış bir kitapta bu hâdiseye de bu kadarcık olsun yer vermemek, bir eksiklik olurdu, diye yazdım.

SON DÜZCE, BOLU İSYANI VE KÜTAHYA MİLİS ALAYI

Etemin Kütahyadaki mümessili veya maiyet subaylarından birisi olan Jandarma Yüzbaşısı İsmail Hakkı (şimdi emekli Yüzbaşı çolak İsmail Hakkı) kısa bir zamanda büyük bir kabiliyet göstererek Kütahyada bir milis alayı teşkil etmeğe muvaffak olmuştur. Ben, bu alayın, Bolu isyanını bastırmak üzere sevkedileceği günün arifesinde Eskişehirde yaptığı geçitresmini seyreyledim. Mahallinden tedarik edilen yazlık elbiselerle, en muntazam ordular gibi giydirilmiş olan erat, boylu boslu, seçilmiş unsurlardı. Ve o zaman, yalnız Kütahya gibi dar bir muhitte ve türlü cereyanlar arasında İsmail Hakkı Beyin bu teşkilâtçılık kudretine hayran olmuştum. Bu alayın teşkili münasebetile Kütahya havalisinde ifrata kadar varan şiddetlerden bahsedilmiştir. Ben, bu esnalarda Kütahyada bulunmadığım için, alayın teşkili için ne gibi emekler sarfedildiğini ve ne gibi fevkalâde tedbirlere müracaat mecburiyetinde kalındığını bilmiyorum. Ancak bildiğim bir şey varsa, Jandarma Yüzbaşısı İsmail Hakkı, güzel bir eser yaratmıştır. Fakat ne çare ki, bu mükemmel âlet daha Geyveye varmadan yolda bozuldu; askerler isyan etti, İsmail Hakkı yaralandı, milis alayı dağıldı. Bu milis alayı hakkında o zaman hatırımda kalan bundan ibarettir. Diğer bir hâtıra da şudur: O zaman Ertuğrul Grupu Komutanı olan Albay Kâzım (Özalp), İnönü

mevzilerini görmek üzere, yanında yaveri ve karargâh doktoru olduğu halde araba ile Esnemez köyü civarından geçerken İsmail Hakkının, dağılmış olan Kütahya milis alayı erlerine tesadüf eder. Erler silâhlı ve isyan halinde, bilhassa kendi subaylarına karşı silâh kullanmış insanlar olduklarından, araba içinde giden Albay Kâzım Özalp, bunlara tesadüf edince, bir vak'a ile karşılaşacağını düşünür, fakat ne kendisi ve ne de yaveri askerî elbise giymemiş olduklarından, âsiler arabanın etrafını alıp: «Siz kimsiniz, nereye gidiyorsunuz?» diye sorunca, Ertuğlur Grupu Kumandanı düşünmeden ve kekelemeden: «Ben istintak hâkimiyim, yanımdaki de doktordur.. Köyde bir vak'a ilmuş, tahkikata gidiyorum» diye cevap vermekle kendisini fena bir âkıbetten kurtarır.

Son Bolu isyanı hakkında dinlediğim şudurl:

Boluda Kurmay Binbaşı Nâzım, Düzcedeki durumdan şüphelenerek, oraya bir yüzbaşı komutasında bir miktar asker gönderiyor. Ayrıca, 32 nci Kafkas alayına ait iki makinelitüfek daha gönderiliyor. Bundan maadâ bir iki millî çete dahi var; meselâ, Üsküdbe, Burdasan gelen 120 kişilik Necati Bey müfrezesi bulunuyor.

DEMİRCİ Efe

karargâhında büyük gayretler sarf eden ve Bolu ve Düzce İsyan hareketlerini bastırmakta hizmetleri geçen ve nihayet Kütahya muharebelerinde kumanda ettiği tümenin başında kahramancasına şehit olan Kurmay Binbaşı NAZİM, Milli Mücadelenin birinci derece yıldızlarındandır.

Ziyaı memleket için büyük gaipdır. Eğer sağ olsa idi, bu memleket onun kafasından kahramanlığından ve faziliet ve necabetinden büyük hizmetler beklerdi.

Fakat, Düzcede komutan olan Elâzizli bir yüzbaşı ile Düzce Jandarma Komutanı işi sıkı tutmuyorlar. Çerkesler ve Abazaların tekrar bir ayaklanma yapmak için hazırlanmakta oldukları aşikâr surette görülürken ve kendilerine bu bapta bazı kimseler tarafından haberler verildiği halde hiçbir tedbir almıyorlar. Hattâ, hareketin patladığı 8 Ağustos 1920 günü, sakallı ve ihtiyar bir adam, hayvanla bir köyden gelerek askerlerden birisine: «Oğlum, ben sizin vaziyetinizi beğenmiyorum, siz uyuyorsunuz. Bu gece Düzceye baskın yapacaklar. Vicdanıma yediremedim. Haber vermeğe geldim. Ne tedbir alacaksanız alınız» diyor. Nefer, bu sözlei, kendi subayı olan makinelitürfek komutanı Bay Kâmile söylüyor. Kâmil, hemen müfreze komutanı olan Elâzizli yüzbaşıyı arıyor. Gerek yüzbaşı ve gerekse jandarma komutanı bu esnada, Düzcenin ileri gelenlerinden Çerkes Rauf Beyin evinde bir rakı masası kurmuşlar, akşam neş'esini yapmakla meşguldürler. Teğmen Kâmilin söylediklerine kulak asmıyorlar. Fakat, o gece, sabaha karşı Abazalar ve Çerkesler kasabayı sarıyor, millî kuvvetlere mensup askerleri ve subayları esir ediyorlar. Üç er bu esnada şehit oluyor. Başkaca zayiat olmuyor. Zaten asker de mukabele edemiyor. Subayları şehrin hapishanesine tıkıyorlar. Rauf Bey bunlara hergün yemek gönderiyor. Sonra Çolak İbrahim (İbrahim Çolak, eski Bilecik saylâvı) gelerek isyanı bastırıyor.

DENİZLİ FACİASI

Denizlide vukubulan hâdise, Demirci Efenin, İstiklâl savaşında yaptığı büyük hizmetler arasında lüzumsuz ve cahilâne bir şiddetin tezahürüdür. Maamafih, böyle lüzumsuz şiddetler, kan dökmeler, yalnız Demirci Efe gibi okuyup yazması olmıyan ve dağdan yeni inmiş kimseler tarafından değil, Yarbay Arif gibi, Kasap Osman gibi mektep, medrese görmüşler tarafından dahi tatbik edilmiştir. Bu, o zaman millî harekât aleyhinde ayaklanan veya antipati gösterenleri ezmek, tekerrürünü menetmek için bazı ifratçılar tarafından yapılan lüzumsuz terörlerin başta gelenlerindendir. Ve bu hareket, çeteciliğin bir an önce ortadan kaldırılması lüzumuna kanaat getirten hareketlerdendir.

Feci olduğu kadar gayrimakul görülen Denizli hâdisesi hakkında edindiğim malûmat şunlardır:

1 — Bir arkadaşın ifadesine göre: 23 Haziran Yunan taarruzundan sonra millî kuvvetler karargâhı Denizliye beş kilometre mesafede Koncalı istasyonundadır. Denizlide birçok Rum ve Türk muhacirleri

var. Birçok aileler de Isparta ve Burdura nakledilmiş. Çakır Mehmet ismindeki milis komutanı, birkaç arkadaşile Denizlide gezerken, Denizli halkı tarafından istiskal gördüğünden, Koncalıya geliyor. Denizli Müftisi, Denizlide düşmanları olduğunu ileri sürerek 5 Temmuzda Demirci Efeden telgrafla müsaade alarak Davasa gidiyor. Denizlideki Rum muhacirlerinin Dinara nakline Denizli halkı müsait davranmadığından (kalem reisi Miralay Tevfik Bey de bunların fikrinde imiş), Demirci Mehmet Efe, 40 kişilik zeybek müfrezesi başında Sökeli Ali Efeyi bu işi yapmak için Denizliye gönderiyor. Sökeli Ali Efe, hazırlattığı trene Rumları zorla bindiriyor, hattâ evlerinde Rum saklıyan bazı ileri gelenlere hakaret ediyor ve dövüyor. 7/8 Temmuz, Tevfik Bey, telgraf başında Şefik Beye: «Buradaki zeybekler, halkın malına ve ırzına tasallût ediyorlar. Bir hâdise çıkmasından korkarım» diyor.

Fakat ayni mealde bir telgraf, Mutasarrıf vekili olan kadı ve dokuz imza ile Demirci Efeye de çekiliyor. Ve tehdit kılıklı: «Mes'uliyet size aittir.» ibaresi ilâve ediliyor.

Denizlide, (Hicret etmiyeceklerin hukukunu müdafaa cemiyeti) namile bir de cemiyet kurulmuştur.

8 Temmuz sabahı, Demirci Efe,, Sökeli Ali Efeyi telgraf başına çağırarak, ahaliye tecavüz eylediklerinden dolayı azarlıyor ve hemen geri gelmelerini emrediyor. Bunlar telgrafhaneden çıkıp dönerlerken, bazı silâhlı Denizli halkı önlerini çevirerek: «Silâhlarını teslim ediniz, etmezseniz sizi öldürürüz, ederseniz dokunmıyacağız» diyorlar. Zeybekler silâhlarını veriyor, fakat buna rağmen üzerlerine ateş ediliyor. Sökeli Ali Efe ile birkaçı öldürülüyor, yaralılar hapsediliyor.

Demirci Efe, bunun üzerine istasyona geliyor, Jandarma Komutanı Hamdi Beyle Miralay Tevfik Bey istasyona, karşılamağa geliyorlar. Burada, yaralı bir efe, Tevfik Beyi göstererek: «Ahaliyi teşvik eden budur» diyor. Demirci Efe derhal Tevfik Beyi tabanca ile öldürüyor.

Netice olarak hâdise, 8 Temmuzda 1,6 zeybek ölmesine mukabil Denizli halkından 60 kadarının Demirci Efe ve maiyeti tarafından öldürülmesile sona eriyor.

Demirci Efe, zeybeklerin intikam arzusunu yerine getirmek için bütün şehri yakmağa karar vermiş gibiydi. Sonradan vazgeçmiştir.

2 — O zaman Davas Kaymakamı olan zatin raporundan:

Sökeli Ali Efe, Davastan Denizliye gidiyor ve kasaba halkına, münadiler vasıtasile şu ilânatta bulunuyor: «Ey ahali, düşman Honas na-

hiyesine girdi. Denizliyi arkadan sardı. İçeriye girmek üzeredir. Halk başının çaresine baksın.» Efenin bundan maksadı, halkı heyecana bastırıp şehri yağma etmekti. Hakikaten, bir kısım halkın heyecanından istifade eden Sökeli Ali ve arkadaşları, şehri yağma etmeğe başlıyorlar. Bu vaziyet karşısında, o sırada mutasarrıflık vekâletinde bulunan Kadı Süleyman Seyfi bir komisyon kuruyor. Soygunculuğu bitirdikten sonra, Sökeli Ali Efe ve kızanları toplanıp şehri terketmek üzere Tabakhaneler caddesini tutarak şehirden çıkmak üzere iken, malları yağma edilmiş olanlardan birkaç kişi tarafından atılan tüfeklerden Sökeli Ali Efe ölüyor ve bazı kızanları yaralanıyor. Kalem Reisi Tevfik Bey, birçok halk ile birlikte Tavasa hareket ediyor. Yolda tren düdüğünü işitiyor. Muntazam kuvvet geldi diyerek geriye dönüyor. İstasyona geliyor. Demirci Efenin kendisine hakaret verici sözler söylemesi karşısında askerce bir selâm vererek: «Evet, efe..» diye söze başlarken, Demirci Efe bir kurşunla bunu öldrüyor, derhal üstü başı soyularak çırçıylak ediliyor. Sarayköy kazası şeyhinin ısrarla vaki ricası üzerine Demirci Efe Denizliyi yakmaktan vazgeçiyor.

Demirci, Denizlide 58 kişi öldürmüştür. İçlerinde vali vekili kahraman Seyfi, müddeiumumî, müderrislerden ihtiyar Reşat Efendi, Mevlût zade Mehmet, Yalovaççı zade Hacı Hafız ve kıymetli gençlerden Sivas ve Erzurum kongrelerine Denizli murahhası olarak iştirak etmiş Şükrü, tüccardan Salih ve emsali vardır.

Tavasa kaçabilen zatler kurtulmuştur. Ertesi günü Tavas halkı, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşaya bir telgraf çekerek: «Bizi efelerin şerrinden kurtarınız.» diyor. Mustafa Kemal Paşa, verdiği cevapta yani, 12 Temmuzda: «İş'arınız kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alınmıştır.» demekle iktifa ediyor.

BEŞİNCİ FASIL

ÇETECİLİĞİN KALDIRILMASİ
BİRİNCİ İNÖNÜ

Gediz muharebesi neticeleri — Etemin Kütahya mıntakasında hükümranlığı — İtaatsizlik — İsmet ve Refet Beylerin çeteciliği ortadan kaldırmak için fedakârane ileri atılışları — Her yerde ve Herkes: «Çetecilik aleyhindeki hareket muvaffak olamıyacak, Etem ve kardeşleri kazanacak» diye politika yapmak yoluna sapmışken Albay İsmet, etrafına kattığı birkaç arkadaşı ile çete denilen bu intizamsızlık unsurlarından Anadolu temizler — Demirci Efe ve Çerkes Etem aleyhine yapılan hareketler — Birinc İnönü zaferi.

İstanbulda çıkan Yeni Ses gazetesinin 28 Eylûl 1926 tarihli nüshasında Meclis Reisi Kâzım Paşanın hâtıratı başlıklı bir makaleyi buraya aynile nakledecek kadar vâzıh ve enteresan buldum:

«Cephe ikiye ayrılmıştır. Çerkes Etemin kardeşi Tevfik garp cephesini tanımıyor, emirlere itaat etmiyordu. Mesele pek nazik bir safhaya girmişti.» başlığı ile yazılan bu beyanat şöyle devam ediyor:

«26-10-1920 günü 61 inci tümen Gedizde, 11 inci tümen Çavdarhisar civarında bulunuyordu. Ben, 61 inci tümenle beraberdim. Ricattan sonra, tekrar avdet eden kuvvei seyyare, Gedize gelmiş ve Hamidiye köprüsü istikametine ilerliyerek orada düşmanla temas hasıl etmişti. 26/27 gecesi Hamidiye hanı mevzilerinde bulunan düşman taarruza başladı. Ayni zamanda Bursa cephesinde de düşmanın faaliyete geçtiği bildirildi.

61 inci tümenden bir alayı ve kuvvei seyyareyi Gediz mıntakasında terkederek kalan kuvvetlerle Kütahya istikametine hareket ettik. Gediz muharebesine 11 inci ve 61 inci tümenlerden 14 subay ve 170 er şehit ve 13 subay ile 260 er yaralandı. 700 erimiz de kaybolmuştur. Silâh ve cephane zayiatı ve sarfiyatımız mühim bir yekûna baliğ oluyordu. Biricik ihtiyat kuvvetimizi teşkil eden ve en mühim saydığımız iki tümenin bu zayiatı dikkate şayandı. Ve yeniden tanzim ve takviye edilmeleri icap ediyordu.

Eskişehire vâsıl olduğumuz zaman Bursa istikametindeki düşmanın faaliyeti sükûnet buldu. Kuvvei seyyaremizin bu son muharebedeki zayiatı hakkında kanaatbahş malûmat verilmedi. Ben nizamiye teşkilâtına nisbetle kuvvei seyyare zayiatının aşağı olduğuna kani oldum. Gediz muharebesinden sonra bir duraklama ve susma devresi başladı. Bu devreden âzamî surette istifade etmek için kıtaların yeniden tenzimine ve cephe gerilerinde teşkilâta başlandı. Gediz muharebesi mühim bir münakaşa doğurmuştu. Çerkes Etem ve arkadaşları, Gediz muharebesinde nizamiye kıtalarının vazifelerini ifa etmediklerini ileri sürüyorlardı. Buna mukabil nizamiye kıta komutanları da kuvvei seyyarenin ciddî muharebeye girişmediğini, harp meydanını terk ve firar ettiklerini söylüyorlardı. Münakaşa büyüdü, Eskişehirde tezahürat başladı. Subaylar alehinde propagandalar yapıldı. Bu aralık Ali Fuat Paşa Ankaraya gidip gelmişti. Kendisinin Moskova Büyük Elçiliğine tayin edildiğini ve cephenin ikiye ayrıldığını tebliğ etti. Tebliğe nazaran, Karadenizden Kütahyaya kadar olan kısım garp cephesini teşkil ediyir, 24 üncü, 11 inci, ve 61 inci tümenlerle kuvvei seyyare ve bazı millî kuvvetler bu kısımda Genel Kurmay Vekili İsmet Beyin emrine veriyordu.

Dahiliye Vekili Refet Bey, Adana ve havalisi de dahil olmak üzere Adalardenizine kadar uzanan cenup cephesi sahasında 8 inci, 23 üncü ve 57 nci tümenlerle bazı millî kıtalara ve henüz teşkil edilmekte olan iki süvari grupuna kumanda edecekti. Ben, askerlik vazifemi yaparken Karesi Meb'usu bulunuyordum. Gazi Paşa Hazretleri, Meclise iltihakım lâzımgeldiğini bildirdiler. Ankaraya hareket ettim. Bu sırada Ertuğrul grupu karargâhı da lâğvolundu. Çerkes Etem ve biraderleri, Refet Beyin cenup cephesine tayinine itiraz ediyorlar ve müstakil kalmak istiyorlardı. Ismet Paşa Hazretleri, kuvvei seyyarenin, sırf düşmanla meşguliyetini ve geri hizmetle alâkadar olmamalarını sağlamak maksadile, Kütahya havalisi komutanlığını ihdas ve Albay İbrahim Etem Beyi komutan tayin etmişlerdi. Bu sırada Çerkes Etem Ankarada bulunuyor ve Gediz mıntakasındaki kuvvetlere biraderi Tevfik kumanda ediyordu. Tevfik, cephenin selâmeti namına yapılan bütün teşkilâta daima itirazla mukabele ve cepheden gönderilen havali komutanını iade etmişti. Ayni zamanda bütün emirlere ehemmiyet vermiyor, cephe ile irtibatını kesmiş bulunuyordu. Mesele pek nazik bir safhaya girmişti. İsmet Paşa Hazretlerinin azim ve gayretlerine rağmen Tevfiği yola getirmek kabil olmadı. O, garp cephesini tanımıyor, Meclis Riyasetine doğrudan doğ-

ruya raporlar gönderiyordu. Gazi Paşa Hazretleri, Eskişehirde cephe karargâhına hareketi muvafık gördüler. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, ben, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey, Hacı Şükrü Bey, Etem ve Reşit Beyler refakat ediyorduk.

Eskişehire muvasalat ettiğimiz zaman İsmet Paşa Hazretleri Bilecikte bulunuyorlardı. Etemin, Tevfikle muhaberede, vaziyeti tasvip ettiği anlaşılmıştı. Bizi hâmil olan trende mutaddan fazla kuvvet bulunuyordu. Çerkes Etem, bu vaziyetten şüphe etmiş olacak ki, Eskişehire çıkar çıkmaz, kimse ile görüşmeden evine gitti.

* * *

General Kâzım Özalpın gazetede çıkan beyanatı budur. Çeteciliğin kaldırılması, yani, Demirci Efe ile bilhassa, bu zamanda gerek cephede ve gerekse Ankarada büyük bir prestij sahibi olan ve hattâ o zaman, hatırımda kaldığına göre, Meclisin büyük bir ekseriyetinin taraftar bulunduğu Çerkes Etemin teşkilâtını, icap ederse kuvvetle ortadan kaldırmak gibi tehlikeli bir mes'uliyeti omuzlarına yüklenen İsmet Bey ile Refet Beyin bu tarihî anda neler düşündüklerini ve bu hususta o zaman Büyük Millet Meclisi Reisi olan Ebedî Şef Atatürk ile neler görüsmüs olduklarını bilmiyorum. Ancak, muvazzaf orduya mensup her subay gibi, ben de o zamanda bir Kurmay Binbaşı sıfatile, tehlikesi büyük olmakla beraber, Yunan ordusuna karşı memleketi müdafaa edebilecek bir ordunun yeniden teşkil edilebilmesi için çete denilen bu intizamsızlık unsurlarının ortadan kaldırılmasının kat'î lüzumunu anlamıştım. Ve Garp Cephesi Kumandanı Miralay Ismet Beyin bu vâdideki kat'î azim ve kararını, hiçbir şey bir yerden işitmeksizin anlamış bulunuyordum. Ve bu kararında onun, Refet Bey ile maiyetinde bulunan tümen komutanlarından maada kuvvetli ve sadık arkadaşları bulunmadığını hissediyorduk. Ben, o zaman 11 inci tümenin Kurmay Başkanlığından ayrılarak bir vazife almak üzere cenup cephesi emrine tayin edilmiştim ve hareket hazırlıklarile meşgul olarak Eskişehirde bulunuyordum ki, o günlerde Gazi Paza Hazretlerile General Kâzım Özalpın bahis buyurdukları heyet Eskişehire gelmişlerdi. Hattâ o zaman, bu heyetin teşrifi ile, Çerkes Etemle bir anlaşma ve barış yapılmak üzere mesai sarfedilmekte olduğu hakkında Eskişehirde rivayetler deveran ediyordu. Çerkes Etemin kuvvetlerini bir kolordu halinde teşkil etmek ve kendisine de kolordu kumandanlığı payesi verilmek hususunun düşünüldüğü söyleniyordu. Etem bu teklifi reddediyordu. Kendisinin cepheden çekilerek

Ankarada, Mecliste meb'us olarak çalışması hakkındaki teklife hiç yanaşmadığı iddia ediliyordu.

Buna dair, evrakım arasında, ne vakit yazdığımı hatırlıyamadığım şöyle bir not çıktı. Aynile yazıyorum: Mecliste Etem ve rüfekası ekseriyette. (İsmet Bey - Etem) ihtilâfını Mecliste müzakere ettirmek için Reşit, bahaneler icad ediyor. Fakat her defasında bu işin Mecliste müzakere edilmesine mâni olunuyor. İttihatçı unsurlarla millicilerin mühim bir kısmı Etem taraftarıdır. Heyeti Vekile Ankarada toplanıyor. O zamanlarda Reşit, en mes'ul ve mümtaz zevatın huzurunda şöyle bağırıyor: «Biz üç kardeş bu milleti kurtardık. Şimdi bizim aleyhimize vürüyorlar. Böyle olmaktansa, biz, Venizelosla dizdize oturmayı tercih ederiz.»

Reşit gibi, cahil olmakla beraber, Türk vatanına bağlılığı henüz kuvvet bulmamış bir serseriden böyle fikirler beklenebilir. Bu üç kardes hakkında biraz malûmat vereyim:

En büyükleri olan Reşit, çok haris, cüretkâr ve hertürlü fenalığa müsait gibi görünen ağzı kalabalık birisi idi. Ortancaları, yüzbaşılıktan emekli Tevfik de aksi tabiatli, âsi ruhlu bir adamdı. Bu ikisinin Çerkeslik damarları da kuvvetli idi. Eteme gelince, bu adam hüsnüahlâk sahibi. Az konuşur, itimada lâyık, Çerkeslik duygusu izhar etmiyen ve makulâta uysallık gösteren bir adam manzarası veriyordu. Ben bu adamlarla ancak bir iki defa temas edebildiğim için haklarında edindiğim malûmat ve intiba az ve eksiktir. Yalnız herkesin bildiği bir şey varsa o da şudur ki, eğer Reşit ve Tevfik olmasaydı, bilhassa Reşit olmasaydı, Etemin nizam ve disipline girmesi ve maiyetindeki kuvvetleri bir askerî birlik halinde garp cephesine iltihak etmeğe muvafakat eylemesi çok muhtemeldi. Tevfik, Eteme muavinlik ve vekillik yapıyor, Reşit ise kuvayi seyyare karargâhı ile Ankara arasında mütemadiyen mekik dokumak suretile ve kendisi meb'us olmak itibarile Millet Meclisinde fikirleri hazırlıyarak Anadoluda kurulacak üç kardeşler diktatörlüğünü politika bakımından hazırlıyordu.

Yozgat isyanından dönüşünde Büyük Millet Meclisini ziyaret eden Etem, samiin locasına girdiği vakit, meb'uslar onu alkışlamışlardı. Çerkes Etem; Anzavoru, Gâvur İmamı, Bursa mıntakasında tepeliyen Etem, Adapazarı ve Düzceyi şimşek gibi basarak isyanı bastıran ve Türk, Çerkes dinlemiyerek 53 insanı asan Etem, Yozgatı bastıran ve tepeliyen, Konya isyanını bastırmakta tesiri olan Etem, Salihli ve Alaşehir cephe-

lerini kuran Etem, Yunanlılar karşısında, Demircide muvaffakıyetli bir muharebe yapan Etem, her taraftan topladığı paralarla malî vaziyeti oldukça kuvvetlenmiş Etem, 200 atlının ve 1000 piyadenin başı Etem, maiyetinde yüzlerce muvazzaf ve yedek subaya kumanda etmekte olan Etem, pek tabiîdir ki, emrü kumanda altına giremezdi. O, zaten subaylığı, nizamiyeciliği ve muvazzaf orduyu istihfaf ediyordu. Mecburî askerlik sisteminin artık iflâs eylemiş olduğu Eskişehirin kahvelerinde ve kültürlü köşelerinde alenî olarak münakaşa ediliyordu. Bu günlerde gazeteci ve münevver geçinen birkaç kişi, bir konuşmada bana bile: «Azizim, mecburî askerlik sistemi artık dejenere olmuştur. Maaşlı milis teşkilâtı tatbik edilmelidir. Ordu subayları ve neferleri, düşman karşısında harp edemiyor» demişti. Bir taraftan da bir **Yeşil Ordu** propagandası başgöstermişti. Kafkasya mıntakasına gelmiş olan Enver Paşanın oradan toplıyacağı büyük kuvvetlerle Anadoluya yardıma geleceği, Bolşeviklerle işbirliği yaptığı ve **Yeşil Ordu** teşkilâtının, onun ve Bolşeviklerin arzularile ve Ankaranın muvafakatile Anadoluda yapılmakta olduğu söyleniyordu.

İsmet Bey ile Çerkes Etem arasında, yani muvazzaf ordu ile çeteler arasında vukubulacak bir çarpışmada muvazzaf kuvvetlerin darmadağın olacağı ve partiyi Etemin kazanmasının yüzde seksen bulunduğu kulaktan kulağa fısıldanıyordu.

Kuvayi seyyare, gemi azıya almıştı. Kütahyaya mutasarrıf ve kumandan olarak gönderilen Albay İbrahim Beye karşı kuvayi seyyare komutan muavini Tevfik, hakaretle ve küfürlerle dolu bir açık telgraf göndererek, jandarmalarile birlikte derhal defolup gitmediği takdirde kendisini kurşuna dizeceğini bildirdi. İşte bu esnada Çerkes Etem, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerile birlikte Eskişehire geliyor. Çerkes Etem o gece Eskişehire indi. Mustafa Kemal Paşa ise, İsmet Beyle görüşmek üzere Bileciğe gitti. Eskişehirde, garp cephesi karargâhından maada bir de geri işlerile meşgul olmak üzere Garp Cephesi Kumandanlık vekâleti namile bir teşekkül daha mevcuttu. 24 üncü tümenin hücum taburu, çeteler tarafından yapılması muhtemel bir harekete karşı Eskişehire celbedilmişti. Fakat bu taburun komutanı olan yüzbaşı dahi, Eteme karşı yapılacak bir hareketi tasvip eylemediğini bir arkadaşına ifşa eylemiş idi. Geceleyin bir subay, gizlice Etemin yanına koşarak, kendisinin hayatına karşı kötü bir kasdın hazırlandığını kendisine haber vermiş ve gûya bu haberden kuşkulanan Etem, gece yarısı arabasına binerek mai-

yetinde bulunan 30 - 40 kadar çetesile birlikte Kütahyaya ve oradan Efendi köprüsünde bulunan karargâhına savuşmuştur. İşte böylece ip kırılmış, Etem kuvvetleri, garp cephesine karşı silâhlı mukavemet için vaziyet almış oluyorlardı. Garp cephesi de, Kütahya istikametinde emniyet tertibatı alarak hazırlığa başlamış bulunuyor.

* * *

Şimdi de Demirci Mehmet Efeye gelelim: Demirci, dağdan inmiş bir şakidir. Fakat Türktür. Vatanını sever, milletini sever, kahramandır. Her dağda gezen insan gibi hassastır, herkese karşı şüphe içindedir. Hükûmeti, inzibatı sevmez. Askerlikten ve subaylıktan çekinir, itimat etmez. Kültürü azdır; şaşırabilir. Fakat düşmana ve Yunanlıya karşı her vakit düşmandır.

Anadolu mücadelesi davasında büyük rolü olan bu Türk evlâdının kültür noksanından ileri gelen bazı zaaflarını, onun çehresin tasvir edeyim diye kitapta zikreylemeyi insafsızlık sayarım. İlhami adında birisinin, bir zamanlar Demircinin yakınlarına sokularak onu yanlış düşüncelere sevkeylediğini ve bir müddet Demircinin yanında kalan Saraçoğlu Şükrü, Celâl Bayar, Dr. Mazhar Germen gibi münevver vatanperverlerin, Demirci Efenin şaşırmaması için nekadar ince ve sabırlı hareket ederek ve hayatlarını tehlikeye sokarak mücadeleler yaptıklarını Demirci muhitinde bulunanlar hikâye ediyorlar.

Mendres grupunun ikinci bir mücadele kutbu da Yörük Ali Efedir. İstiklâl mücadelelerinin en genç efesi olan Yörük Ali Efe, dağdan inme olmakla beraber çok milliyetçi, vatanperver ve çok mert ve erkek bir tiptir. O, bir zamanlar Mendres grupunda hak ve mantığı muhafaza için bir destek, bir muvazene unsuru olmuştur. Türk gençliği her zaman böyle kahramanları takdir etmek lâzımdır. Bunlar,r İstiklâl Savaşının âbideleridir. Bu kitabın yazılışının sebeplerinden birisi de, bugün köşede bucakta mütevazı duran İstiklâl harbinin bu kahramanlarını istikbal gençliğine tanıtmaktır.

Eğer Çerkes Etem, son zamanda düşmana sığınmak gibi bir alçaklığı irtikâp etmemiş olsaydı, biz bu kitapta ona dahi en büyük bir yer ayıracaktık. Fakat o, bütün iyiliklerini, bütün muvaffakıyetlerini bir namussuzluk ve şerefsizlik çamuru içinde boğdu. Ve bugün istikbal nesli onu âdi bir Yüzellilik ve vatan haini Etemden başka bir şey olarak tanımıyacaktır. Türk Tanrısı, hiçbir Türkü böyle kötü bir yola düşürmesin.

DEMİCİ EFEYE KARŞI REFFET BEYİN HAREKETİ

Muharebeler neticesinde kuvvetleri zayıflamış olan Demirci Efe, İspartaya gelmiş, kendisini derleyip toplamakla meşgul olduğu bir sırada, çeteciliğin ortadan kaldırılması cenup cephesince kararlaştırılıyor. O zaman Demircinin Etem ile gizli münasebette bulunduğu tahmin ediliyor. Refet Paşa, Konyada iken, hareket başlamazdan bir ay önce Demirci ile bir muhabree açıyor ve onu Konyaya davet ediyor. Demircinin kuvvetlerini kolordu olarak teşkil etmeyi ve kendisine de Kolordu Kumandanlığı payesi vermeyi teklif ediyorsa da, Demirci Efe, muvafakat etmek veya etmemek gibi kat'î bir karar vermiyerek vakit geçiriyor. Bu esnada Çerkes Etemin bazı adamlarının, Demircinin yanına gidip geldikleri haber alınıyor. Refet Bey, Afyonkarahisara geldiği halde Konyadan konuşuyormuş tarzında Demirci ile muhaberelerine devam ediyor ve Demirci Efeye karşı silâhlı harekete geçilmesini Ankaraya teklif ediyorsa da bu, Ankaraca iyi telâkki edilmiyor. Bu esnada Çerkes Etemin Demirciye yazdığı şifreli bir mektup ele geçiyor ve Refet Bey derhal harekete geçmek kararını veriyor.

Bu esnada Yarbay Nazminin komutasında birinci süvari tümeni yeni kurulmak üzeredir. Bu tümen ile bir jandarma piyade taburu, karargâh süvari bölüğü ve Denizlideki 57 nci tümenden bazı kuvvetlerle bu hareket yapılmıştır. Bu kuvvetler, Dinar ile Sandıklı mıntakasında toplanarak burada Yunanlılar üzerine bir hareket yapılacağı işaa ediliyor. İspartaya civar kazalara emredilerek her kza merkezinde o zaman mevcut olan süvari takımları ve jandarmalarla İdecik, İsparta, Bardız mıntakasına giden yollar tutturuluyor. Demirci Efe, bu esnada İdeciktedir. Yanında 200 kisi kadar vardır. Diğer kuvvetler köylerde dağınık bir haldedir.

Geceleyin kuvvetler Bardıza varıyorlar. Bu kuvvetler burada üç kola ayrılarak İdeciği her taraftan saracak surette harekete geçiyorlar. Şafakla beraber Refet Bey, kuvvetlerin başında İdeciğe giriyor. Demirci Efe baskına uğruyor. Maiyetindeki efeler birkaç el silâh atıyorlar. Demirci, alelâcele hayvanına biniyor: «Ulân kancıklar!» diye bağırıyor. Yanında kalan mahdut bir maiyeti ile ve 2 numaralı kolun yanlış hareketi yüzünden, açık kalan bir yoldan İdecik gerisindeki bir dağa çekiliyor. Diğer maiyeti köylerden toplanarak silâhtan tecrit ediliyorlar. Birkaç gün sonra jandarma yüzbaşısı Nuri, Demircinin yanına gönderi-

liyor, Demirci ile görüşülerek, ailesi ve birkaç silâhlı kızanı yanında bırakılmak ve bir işe karışmamak sartile ikamet etmesine, istirahat eylemesine müsaade ediliyor.

Bu suretle, Mendes çeteceliğinin en büyük kutbu, kan dökülmeksizin ve kuvvet israf edilmeksizin ortadan kaldırılmış oluyor.

Yörük Ali Efeye gelince, genç olmasına rağmen, kuvvetli vatanperverliği ve akıllılığı sayesinde bu vatan çocuğu, Yunan ordusu Anadolu topraklarından kovulup atılıncıya kadar ordu ile birlikte çalışmakta devam eylemiştir.

ÇERKES ETEM KUVAYİ SEYYARESİNİN TEDİBİ

Çerkes Etem kuvayi seyyaresini vurup dağıtmak için garp cephesi, on birinci ve altmış birinci tümeni ile süvari tugayını tahsis eylemiştir. Yani 24 üncü tümen hariç olmak üzere hemen bütün kuvvetleri ile Kütahya istikametinde Etem üzerine yürümüştür. (Yenişehir - İnegöl) hattının gerisinde Yunan ileri haeketine karşı koymak üzere ancak zayıf 24 üncü tümen bırakılmıştır.

Cenup cephesinde, Demirci Efe meselesini halleden General Refet de, sekizinci piyade tümeni ile, ayaküstünde teşkil edilmiş olan ve beheri bir süvari tümeni kuvvetinde bulunan iki süvari grupu ile bu harekete iştirak eylemiştir.

Garp cephesinden bu hareket için tahsis edilmiş olan kuvvetler Eskişehir mıntakasından hareket ederek Kütahyaya gelmişler ve buradan Kütahya - Gediz şosesinin iki tarafından Gediz istikametinde ilerlemeğe başlamışlardır.

Cenup cephesinden ayrılmış olan kuvvetler ise Afyonkarahisar ile Kütahya arasında Çekürler mıntakasında toplandıktan sonra, kezalik Gediz istikametinde ilerlemişlerdir. Ancak, Refet Paşanın süvari kuvvetleri, yukarıda arzedildiği veçhile, gelişigüzel teşkil edilmiş atlı kıtalardan ibaret olduğundan, bunlar, hertürlü talim ve terbiyeden mahrum oldukları gibi, teçhizat namına bir tüfekle nefer başına altmış yetmiş piyade mermisinden başka bir şeyleri yoktur. Süvari grupları, iki toplu birer dağ bataryasına ve süvari alayları da dört makinelitüfeğe maliktiler. Eski bir süvari tâbiri mucibince, süvariler ip özengi ve tahta kılıçtan ibaretti. Alayların mevcutları altı yüz atlıdan ibaretti. Hayvanlar fındık gibi küçük Anadolu beygirleri olup üzerlerine piyade eratı bindirilmişti.

Kıtasının muharebe kudretinin azlığını takdir eden General Refet, bu süvari gruplarını Altıntaş ovasında zikzak yürüyüşlerle hareket ettirerek uzaktan çetelere göstermek suretile onların maneviyatını kırmak istiyordu. Hakikaten de, Gediz şimalindeki dağlık mıntakada mevzi almış olan Çerkes Etem öncüleri, bu kalabalık süvari birlikleri karşısında hiçbir müsademeye cesaret edemiyerek kademe kademe geriye çekiliyorlardı.

Bu kitabı yazan bn, işbu süvari gruplarından ikincisine kumanda ediyordum. Birincisinin komutanı da ölü General Derviş idi. Biz, kısa yürüyüşten çekinerek, üç gün, düz ovada sağdan sola ve soldan sağa mekik dokumak suretile çetelere karşı boy gösterdik. Nihayet üçüncü gün, ilk defa olarak, dağlık mıntakada, benim grupumun önünde yürüyen alayı, bir bölük kadar kuvvetinde bir atlı çetenin istirahat eylediği bir köye girince, çeteler, havaya birkaç silâh atarak perişan bir surette dağıldılar ve büyük bir kısmı hayvanlarına binemiyerek, 30 kadar hayvan elimize geçti. Aksamleyin de, Çerkes Etemin emrinde bulunan 59 uncu piyade alayının dağılarak bizim hatlarımıza iltica eylediği görüldü. Biz, bu dağınık efradı topladık ve aldığımız emirle, ellerine iki aylık bir izin vesikası vererek bunları memleketlerine gönderdik.

Hareketin başlangıcı iyi gidiyordu. Çeteler, bize karşıkoymaktan çekiniyor, Gedize doğru geriliyorlardı.

Dördüncü gün, yani 1921 yılı ikincikânun ayının 6 ncı günü bu kuvvetler Gedize on kilometre yaklaşmış bulunuyorlardı ki, o gün gerek Bursa ve gerekse Uşak mıntakasındaki Yunan kuvvetlerinin taarruza geçmiş oldukları haberi alındı. Çerkes Etem, Yunanlılarla temasa geçmiş, onlardan yardım istemişti. Yunan Başkumandanlığı da, millî kuvvetlerin biribirlerile kavgaya tutuştukları bu nazik zamandan istifade etmey idüşünerek, eli altında bulunan kuvvetleri şimalden ve cenuptan ileri harekete sevkeylemişti.

İşte, İstiklâl mücadelesinin en tehlikeli ve en büyük tarihî safhasına girmiş bulunuyorduk.

Şimdi ben, on dokuz yıl önce, ileride belki yazacağım bir esere koyarım diye karalamış olduğum bazı notları buraya aynile geçiriyorum:

Bu haber, İsmet Paşa için bir baskın tesiri yapmamıştır. Ben, o gün, kendisini gördüğümde, yeni gördüğü eski tanıdıklarına göstermek itiyadında bulunduğu güler yüzünü ve lâtifeli birkaç sözünü benden esirgememişti. O, bugünkü hâdisenin vahametini takdir eden, fakat malûm

olan soğukkanlılığından ufacık bir şey kaybetmiyen çetin ve azimkâr simasile, bir köy odasında, on birinci tümen komutanı Arif Bey ile birlikte oturmuş, Genelal Refetin gelmesini bekliyordu.

BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ

İsmet Paşa, bu hareketi Yunanlılardan beklemekte olduğu içindi ki, on birinci tümeni daima bir kademe geride yürütüyordu. Bu yüzden, 6 İkincikânun sabahı 61 inci ve sekizinci tümenler Gediz ve daha garbında ve cenubunda bulundukları halde, on birinci tümen henüz Efendi köprüsünden daha garba geçmemişti. Refet Paşanın gelmesile beraber, on beş dakika görüştükten sonra, iki komutan, yapılacak işe karar verdiler. Bu karara göre 61 inci tümen, âsi kuvvetler karşısında kalacak ve fakat âsileri Gedizden daha garba takip etmiyerek, diğer kıtalardan garp cephesine mensup olanlar acele Kütahya üzerine geriye ve cenup cephesine mensup olanlar da, Dumlupınar üzerine yürüyüse gececeklerdi. Garp cephesine ait süvari tümeni, 61 inci tümen emrinde Kütahyada kalacak ve cenup cephesine ait ve kumandam altındaki diğer süvar igrupu dahi garp cephesi emrine geçecek ve Kütahya üzerine yürüyüşe geçecek idi.

Karar verildi, derhal tatbika geçildi. Fakat is cok güçtü. Garp cephesi kıtaları, düsmandan daha önce İnönü mevzilerini tutmak zaruretinde idiler. Halbuki, İnegöl civarında Kestel mevkiinde bulunan Yunan kuvvetlerinin İnönü mevzilerine olan mesafesi, Efendi köprüsündeki garp cephesi kuvvetlerinin İnönü mevzilerine olan mesafesinden daha kısa idi. Bundan baska, garp cephesi kıtaları bes gündenberi uzun yürüyüşlerle çok yorgun düşmüşlerdi. Mevsim kış idi. Askerin çoğunun kaputları yoktu, öksürüyorlardı. Erat cılızdı. Hayvanlar, ayakta yürürken uyuyorlar ve düşüyorlardı. Yollar kötü ve çamurdu. Yunan kıtaları zinde ve sıhhatli olarak mevzilerinden hareket edecekler ve daha iyi yollardan yürüyerek ilerliyeceklerdi. Kestel mevkiinden ileri harekete geçecek Yunan kıtalarını durdurmak için iki alaylı 24 üncü tümen Köprühisar mevzilerinde bırakılmış ve en mühim olan İnegöl - Pazarcık-İnönü yolunu kapamak için de 11 inci tümenin 126 ncı alayı Nazifpaşa sırtlarında mevzi almıştı. Fakat bu alay, bu mühim vazifeyi ifa edebilecek kudrette değildi. Yani Yunan ileri hareketinin Köprühisar - Nazifpaşa hattında uzunca müddet durdurulacağı beklenemezdi. Hakikatte de iş böyle olmuş, Nazifpaşa sırtlarındaki 126 ncı alay, Alay Komuta-

nının idaresizliği yüzünden, Kurşunludan ilerliyen düşman tümenini açılmağa bile icbar etmeksizin geriye çekilmiş ve düşman tümeni, kollarını sallıya sallıya Ahi dağlarına çıkmıştır. Köprühisar mevzilerindeki 24 üncü tümen burada düşmana oldukça zayiat verdirmiş, onu durdurmuş ve intizamla söğüt şarkına çekilmiştir.

İsmet Paşa, Efendi köprüsündeki 11 inci tümenin iki alayını zorlu yürüyüşlerle Kütahyaya göndermiş ve oradan trenlerle ceste ceste İnönüne sevk eylemiştir. İkinci süvari grupu da gece yarısı Kütahyaya gelmiş, burada üç saat kadar hayvanlarını nallatarak şafakla beraber İnönü üzerine yürüyüşe devam eylemiştir.

Yunan kıtaları 8 İlkkânun sabahı, henüz boş olan Kavalca - Akpınar hattını tutabilirlerdi. Halbuki böyle olmadı. Onlar ancak, 9 İkincikânun öğleden sonra, demiryolunun cenubundaki İnönü esas mevzilerine geldiler. Ve 126 ncı alay tarafından işgal edilmiş bulunan Saraycık - Karaağaç hattında bazı mühim mevzileri işgal ederek bu alayı geriye püskürtürlerse de ayni akşam trenden inerek mevzilere yetişen ve biraz geride ikinci bir hattı tutan 70 inci alayın inatçı müdafaasına çatmışlardır.

İstiklâl savaşı tarihinde büyük roller oynıyan bu yetmişinci alay 9/10 İkincikânun gecesi ve ertesi günü sabahı üstün düşman kuvvetleri karşısında ve tamamile topçusuz olarak mevkiinde sebat etmiş ve düşmana ağır zayiat verdirmiştir. Ertesi günü de on birinci tümenin diğer alayı olan 127 nci alay da trenden çıkarak bu alayın solunu uzatmak suretile muharebeye girmiştir.

Demiryolunun şımalindeki İnönü mevzileri kısmı ise, 24 üncü tümen kıtaları tarafından işgal edilmekte idi.

Garp cephesinin, İnönü mevzilerine yetiştirebildiği biricik kuvvet olan 11 inci tümen (iki alaylı) evvelce yapmış olduğu uzun yürüyüşlerden maada, ayrıca, Efendi köprüsünden Kütahyanın Alayunt istasyonuna kadar 80 kilometrelik bir yürüyüş yaptıktan sonra 9/10 İkincikânun gecesi trenle Alayunttan, Eskişehir üzerinden İnönü istasyonuna nakledilmiş ve dört gündenberi uykusuz buluan askerler ancak trende iskarça halinde, biribiri üstünde dört saat kadar bir uyku kestirebilmişler ve gece yarısı kademe kademe İnönü istasyonunda vagonlardan inerek 10 kilometre kadar ilerideki mevzilere koşmuşlardı. Bu halde, İnönü muharebesine yetişebilen veya iştirak eden kuvvetler beş piyade alayından ibaretti. O zaman, alayların mevcudu 700 tüfekten ibaret ol-

duğundan, İnönü mvzilerinde düşman ordusunun karşısına dikilen büyük İsmet İnönü'nün kuvveti 4.500 tüfekten ibaret olduğunu ve bu kuvvetle 20.000 kişilik bir Yunan ordusunun tekrar geldiği yere, geriye defedilmiş bulunduğunu istikbalin Türk çocukları bilmek lâzımdır.

Birinci İnönü muharebesinin neticesini gösterecek olan tafsilâta geçmezden önce, Yunanlıların neşriyatıda da bu muharebe hakkıda birkaç sayfa alalım:

«Türk kuvvetlerinin Bilecik, Karaköy, Bozöyük mıntakasında toplandıklaı haber alınması üzerine, Kralın Yunanistana avdetinden sonrâ dahi [*] Yunan ordusunun iyi halde bulunduğunu göstermek fikrile işbu Türk kuvvetlerini dağıtmak emri verilmiştir. (Dağıtmak işi yapılacak, demiryolu tahrip edilecek, malzeme geriye alınacak kadar zaman kalınarak tekrar eski mevzilere, geriye dönülecektir) tarzında emir verilmiştir [*].

«Taarruzu şu kıtalar yapacaktı:

Adalar tümeni: İki koldan ilerliyecek.

1) Sağ kol: 5 ve 6 ncı alaylarla Efzun alayının ikinci taburu, iki dağ topçu taburu, iki sahra topçu taburu, Aksu - İnegöl yolu ile ileriliyecek.

2) Sol kol: 4 üncü alay ve bir dağ bataryası, (Dimboz - Koklarca) yolu ile.

İzmir tümeni: 30 uncu alay, bir dağ topçu taburu, iki sahra bataryası, (Manisa - Yenişehir) yolu ile Bileciğe yürüyecek, diğer alaylar geriden gelecekler.

6 İkincikânun sabahleyin saat 7 de harekete geçilmiştir.

Sağ kol: Albay Karakalos komutasında olarak, öğleye doğru, 200 kadar erden mürekkep bir Türk kuvvetile yaptığı küçük bir muharebeden sonra İnegölü işgal ediyor. Ve daha ziyade ilerliyerek Hasanpaşa köprüsü civarında bir düşman müfrezesini dağıtıyor, ve köprüyü bozulmamış olarak elde ediyor. Geceyi burada geçiriyor.

Sol kol: Yarbay Psaras komutasında olarak düşmana çatmaksızın Süpürdü mevkiine kadar geliyor.

---

[*] Bu mütalea doğru değildir. Yunan ordusu, Çerkes Etemin isyanından istifade ederek hareket eylemiştir. Bunu itiraf etmemekteki maksat nedir? Türklerin bu kadar zayıf bir zamanında dahi uğradıkları muvaffakıyetsizliği Yunanlılar bu suretle kapatmak istiyorlar.

İzmir tümeni: Tugay komutanı Bukuvala komutasında olarak saat 13 de Yenişehiri işgal ediyor. Ve ordu komutanının emri hilâfında olarak Köprühisar mevkiine kadar ilerliyorsa da piyade ve süvariden mürekkep ve bir de topu bulunan 150 kadar bir düşman müfrezesi burada bir buçuk saat dayandıktan sonra Rostom köprüsünden çekilerek bu mevkiin cenubu şarkîsindeki sırtlara gidiyor. Bu müfrezenin yarım bölük süvariden ibaret atlı kıtası saat 18 e doğru Köprühisar mevkiine yaklaşırken piyade ateşi yiyor. Bu sebepten köprünün işgalinden vazgeçilerek ileri karakol tertibatı alınıyor ve gece geçiriliyor.

Bu müfrezenin İznik - Yenişehir yoluna karşı yandan ve geriden korunması için 28 inci alaydan bir tabur ile bir takım topçu, Pamucak derbendine gönderiliyor. Müfreze bu mevkide hâdisesiz yerleşiyor.

Türk 24 üncü tümeni, cephemiz karşısında olup ufak muharebelerle çekiliyor.

7 İkincikânun sabahı, Adalar tümeni, birisi Mezit vâdisindan ilerliyen zayıf bir kol ve diğeri de İnegöl - Pazarcık şosesi üzerinden ilerliyen esas kuvvetile yürüyüşe devam ediyor. Mezitten ilerliyen kol Yeniköy civarında bir düşman kıtasına çatarak dağıtıyor ve geceyi Karakayada geçiriyor.

Esas solkol ise, Nazifpaşa sırtlarında müdafaa eden ve 4 topu bulunan 126 ncı Türk alayının gösterdiği zayıf bir mukavemetten sonra dördü subay olmak üzere 50 esir, 3 makinelitüfen alarak alayı geriye kovuyor, geceyi Nazifpaşada geçiriyor.

İzmir tümeni ise, bütün gün Köprühisarda 4 üncü Türk tümeninin bir alayı tarafından gösterilen mukavemetle ilerliyemiyor, geceyi tekrar orada geçirmeğe mecbur oluyor.

8 İkincikânun:

4) **Adalar tümeni: sağ kol:** Karacakayadan kalkarak, hiçbir mukavemete uğramaksızın, Muratlara kadar geliyor, geceliyor.

Esas sol kol: Üç kol halinde ilerlemeğe devam ediyor. Düşman, Pazarcık sırtlarında tekrar mukavemet teşebbüsünde bulunuyor. Fakat 150 kadar esir bırakarak dağılıyor. Tümen, Karaköy istasyonunu tutup orada geceliyor.

İzmir tümeni: Bunun karşısındaki düşman, 7/8 gecesi çekilmiş olduğundan, tümen sabahleyin saat 10 da tekrar ileri harekete geçiyor, ve hiçbir mukavemete çatmaksızın Köprühisar - Bilecik şosesinde 74 üncü kilometredeki İncirli mevkiine gelerek geceyi orada geçiriyor.

9 İkincikânun:

Adalar tümeni: Esas kol: Şoseden Bozöyük üzerine ilerliyor. Fakat geçitten çıkar çıkmaz Poyra - Akpınar - Kavalca sırtlarını işga etmiş olan bir düşman tarafından topçu ateşi yiyor.

Sağ kol ise, dağ yolundan gelerek Kavalcaya taarruz ediyor, akşama doğru buradaki, en soldaki mevzide bulunan düşmanı geriye atıyor.

9/10 gecesi Bozöyük sırtları - Karaağaç - Saraycık hattında geçiriliyor.

Düşmana dair malûmat: Garp Ordusu Komutanı İsmet Paşa, Eskişehirdedir. 24 üncü tümene, İnönüne çekilmek emrini veriyor. 11 inci tümeni oraya gönderdiği gibi, Ankaradan yeni gelen 4 üncü tümene dahi oraya gitmek emrini veriyor. Böylece 24 üncü tümen sağda Poyra tepelerini, 4 üncü tümen de ortada Akpınar sırtlarını ve 11 inci tümen dahi solda Kavalca sırtlarını tutuyor. İsmet Paşa, bu mevzilerde Eskişehiri müdafaa etmeyi düşünüyor, bizim bu mevzilere taarruz edeceğimizi zannediyor. Tahkimat yaptırıyor.

9 İkincikânunda Adalar tümni bu mevzilere ancak yaklaşmış, Albay Stavriyanopulos müfrezesi ise, 11 inci Türk tümenini biraz geriye itmişti. Maamafih, düşman kıtaları tamamile mevzie gelip yerleşmiş değillerdi. Binaenaleyh Adalar tümeni, 9 İkincikânun günü, gelir gelmez taarruza geçmiş olsaydı, Türkleri buradan geriye atar, ve takibe dahi geçerdi. Fakat yapmadığından, 9/10 gecesi Türkler bu mevzilere yerleşmek fırsatını buldular. Bundan maada, 10 İkincikânunda birinci Türk tümeni ile 61 inci tümen dahi yetiştiler. Ayrıca, cenup cephesinden bir süvari tümeni daha iltihak eyledi. Sekizinci Türk tümeninin nakline dahi başlandı [*].

10 İkincikânun:

Stavriyanopulos müfrezesi sabahleyin iki kol halinde taarruza geçti.

1) **Sağ kol:** (2 tabur piyade, 1 dağ bataryası): Karaağaç üzerinden Kavalcaya,

---

[*] Bunların hiçbirisi doğru değil, Yunanlılar, geriye çekilişlerini haklı göstermek için birçok hayalî tümenler icat edip İsmet Paşa kuvvetlerini büyük göstermek istemişlerdir. Yukarıda söylendiği gibi, büyük Millî Şef İsmet İnönü, 4500 kişiye baliğ olan beş alaylık bir kuvvetle ve bol topçu ile mücehhez iki Yunan tümenini birinci İnönü muharebesinde yüzgeri ettirmiştir.

2) **Sol kol:** (2 tabur piyade ve dağ bataryası): Saraycık üzerinden Akpınara,

3) **Kalan kuvvetler:** İhtiyat olarak merkez gerisinde.

Müfreze, kesif bir sis içinde ilerledi. Akpınar tepesini zaptetti. Düşman, 700 metre daha şarkta ikinci bir tepeye çekildi. Buraya da, sis içinde, 300 metre kadar yaklaşılınca şiddetli bir piyade, makineli-tüfek ve topçu ateşi altında durmağa mecbur oldu.

Bu esnada Türkler mukabil taarruza kalktılar. Müfrezenin yanındaki üç top hasara uğradığından ve bütün makineli tüfekler kızarak işlemedikleiinden dolayı Türklerin mukabil taarruzunu ancak piyade ateşlerile durdurmağa mecbur oldu. Saat 14,30 da, bir Efzun taburu, sahra topçusunun ateş himayesile taarruz yaparak bu son tepeyi de zapteyledi. Ve Türkler Kavalca ve Poyra istikametinde çekildiler. Bu suretle Albay Stavriyanopulos müfrezesi, düşmanı nİönü istikametinde takip etmeğe başladı. Gecenin hulûlü ile bu müfreze Kavalca cenubu şarkîsindeki sırtlarda emniyet tertibatı alarak ikamete geçti.

Poyra üzerine ilerliyen Albay Psaras komutasındaki esas kol da saat 19,30 da Poyra sırtlarını tuttu. Ve oradan, çekilmekte olan düşmana topçusu ile ateşe başladı. Bu kol, topçusunu küçük bir kuvvetle orada bırakarak kalan kuvvetlerile Kavalcadaki muharebeye yardım etmek üzere ilerlemek emrini almışsa da bu emri yapmadı ve yalnız topçu ateşi yardımı ile iktifa eyledi. Ateş, uzun mesafeden Kavalcaya tevcih edilmişti.

Düzdağ üzerinden Poyraya ilerliyecek olan Albay Papolakos kolu ise, Düzdağı işgal ettikten sonra evvelemirde küçük bir müfrezenin ateşlerile karşılanıyor. Bu müfrezeyi geriye iterek Çitmi üzerine yürüyor. Bu müfrezenin yancısı, Rızapaşa mıntakasında ateş yiyor. Bu müfreze, akşama doğru Poyra'ya gelebiliyor. Bunun karşısında 24 üncü Türk tümeni vardır. Bu tümenle akşama kadar muharebe ediyor. Akşamleyin Poyra'nın şimali şaıkîsinde istirahate geçiyor.

İzmir tümeni'ne gelince: Bu müfreze, 10 ikincikânun saat 5,30 da (Bilecik) ten hareket ediyor. Şose üzerinden saat 14 te Söğüt'e geliyor ve bu mevkiin cenubunda geceliyor. İleri karakollarını Avgın'a sürüyor. Muharebeye giremiyor.

10/11 ikincikânun, düşman, kendi müşkül durumunu görerek Çukurhisar-Otlubalı hattına çekiliyor. Böylece tekmil Inönü mevzilerini elde tmiş oluyoruz.

Yunan komutanının fikrine göre, işbu hareketle matlup olan maksat (yâni düşman kuvvetlerini dağıtmak ve Bağdat demiryolunu bozmak maksadı) elde edilmiş olduğundan 11 ikincikânunda Yunan kıtalarının kendi hareket üslerine dönmeleri için çekilmek emri veriliyor. Daha 10/11 gecesi büyük kısımlar geriye alınmış oluyor.

Çekilme hareketi 4 gün devam ediyor, ve 14 ikincikânunda Yunan tümenleri eski yerlerine geçmiş oluyorlar.

Bu muharebelerde 8 subay ve 49 er maktul olmuş, 9 subay, 145 er yaralanmıştır. Türklerden 4 subay, 207 err esir, 22 hafif makineli tüfek, 7 ağır makineli tüfek müsadere edilmiştir.

Çekiliş esnasında, bazı kıt'alarımızın, taarruza geçmek için terkeylemiş oldukları arka çantalarını tekrar bulamıyarak bunları ve pek cüz'î mazemeyi düşmana bırakmış olmaları, düşman kuvvetlerinin maneviyatını islâh etmiş ve İkinci İnönü muharebesinde ciddî bir mukavemet göstermiye onlara fırsat vermiştir.

* * *

Şimdi benim eski notlarıma devam ediyorum:

«Garp cephesi, İnönü mevzilerindeki muharebeyi on birinci ve 24 üncü tümenlerden ayrılabilen beş alay ile vermiye karar vermiş olmakla beraber Ankara'dan ve diğer yerlerden bazı kuvvetler dahi İnönü muharebesine yetişmek üzere yola koyulmuş bulunuyorlardı. Meselâ, Ankarada yeni kurulmakta olan Birinci tümen kıt'aları Demiryolu ile, Cenup cephesinden verilen İkinci Süvarı Grubu Kütahya-Tutluca şosesi üzerinden yürüyerek muharebe meydanına yetişmiye çalışıyor, Çolak İbrahimin komutasındaki Süvari kitlesi de Eskişehire yaklaşıyordu. Ayın 9 unda ve 10 unda uçan Yunan tayyareleri bu nakliyatı görmüşlerdir. Bilhassa Kütahyadan hareket ederek Tutlucaya doğru yürümekte olan ve 1800 atlıdan mürekkep bulunan İkinci Süvari Grubunu ayın 10 uncu günü öğle zamanı bir Yunan keşif tayyaresi alçaklara kadar inerek tamamile görmüş ve hemen geriye dönmüştür.

Binaenaleyh, ayın 11 inci günü Çukurhisar mıntakasında muntazam bir surette çekilmiş olan Garp Cephesi kıt'alarına yeniden katılacak işbu kuvvetlerle Yunanlıların ikinci bir taarruz yapmaları tehlikeli bir hareket idi. Garp Cephesi Komutanı İsmet İnönü, plânlarında muvaffak olmuştu. Cür'eti az olan o zamanki Yunan komutanı kendisini tehlikeye sokmayı uygun görmiyerek çekilmiştir.

Yunanlıların taarruzlarını daha ileriye götürememelerini mucip sebeplerden birisi de Demiryolu cenubundaki 11 inci Tümen alaylarının (127 ve 76 ncı alaylar) yaptıkları canlı mukavemet ve mukabil taarruzlardır. Karaağaç karşısında Sarayccık köyünün dereleri bir çok Yunn ölülerile dolu idi. Ben bunları kendi gözlerimle gördüm. Köylülerin söylediğine göre Yunanlılar burada, sırtlar üzerinden birkaç defa geriye kaçmışlar, geriden Yunan subaylarının rüvelverle tehditlerile tekrar ileriye sürülmüşler ve bu hareketler esnasında birçok zayiat vermişlerdir.

Burada 70 inci alayın bir taburu karşısında iki defa geriye, dereler içine kaçmışlar ve geriden zorla tekrar ileriye sürülmüşlerdir.

İşte nihayet, Yunan komutanı muharebeyi keserek geri çekilmiye ve İnönü muharebesinin zafer tacını Büyük (İsmet İnönü) nün başına geçirmiye mecbur kalmıştır.

Bundan sonra geriye çekilen düşman, İkinci Süvari Grubu tarafından takip edilerek ufak tefek artçı muharebelerile düşman ayın 14 ünde eski mevzilerine tekrar yerleşiyor.

* * *

Birinci İnönü: İstiklâl Savaşında muntazam ordunun ilk zaferini gösterdi.

Birinci İnönü: Kuvvet ne kadar az olursa olsun, talim ve terbiye ve teçhizatı ne kadar noksan bulunursa bulunsun, kuvvetli bir iradenin altında Türk kuvvetlerinin her zaman muzaffer olacağı misalini tekrarladı.

Birinci İnönü: Türk milletinin makûs taliini ilk defa yendi.

Birinci İnönü: Çeteciliği tamamile ortadan kaldırmak için yapılacak harekete imkân verdi.

Birinci İnönü: GARP CEPHESİ NASIL KURULDU? sorgusunun başlıca cevabını verdi.

ÇERKES ETEM'E VURULAN SON DARBE

Çerkes Etem'e yardım etmek ve Anadolu milliyetperver ordusunu zayıf zamanında yakalayıp dağıtmak için Yunan ordusunun General Paraskevupulos komutasında yaptığı bu taarruz hareketi muvaffakıyet-

sizliğe uğratıldıktan sonra millî kuvvetler, âsi Etem'in terbiyesine vermek için hareket serbestliğini tekrar elde etmişlerdir. Çerkes Etem çeteleri, Garp cephesinin Yunan kuvvetlerine teveccüh eylediği zamandan istifade ederek kendi karşılarında kalan 61 inci Tümen ile süvari livasına karşı mukabil taarruza geçmişlerdir. Bu kuvvetler Gediz ile Kütahya arasındaki araziyi kademe kademe müdafaa ederek çekilmişler ve en son Küthya cenubundaki sırtlarda müdafaaya mecbur kalmışlardır. Hattâ bir zamanlar, Millî kuvvetler, Kütahya kasabasının cenup kenarlarındaki evler hattını bile müdafaa etmiye mecbur olmuşlar ve burada Kütahyanın malı ve canı kendilerine bahş ve ihsan edilen çeteler, muntazam kuvvetlerin makinelitüfek ateşleri altında yüzlerce zayiat vererek kudurmuşçasına ilerlemişler ve bir an için Kütahyanın âkıbeti bile şüpheye düşmüştür.

Nihayet İnönü'de Yunanlılara karşı Birinci İnönü meydan muharebesini kazanan Garp Cephesi, lüzumu kadar kuvvetler ifraz ederek derhal Kütahya üzerine sürmüş ve cenup cephesi süvarileri dahi tekrar Çekürler mıntakasından garbe doğru harekete geçmiştir. Bu yeni hare-

Şahsını tehlikeye koyarak çeteliği ortadan kaldıran ve GARP CEPHESİ NASİL KURULDU sualinin başlıca cevabını veren Albay İSMET (MİLLÎ ŞEF İSMET İNÖNÜ)

ket karşısında maneviyatı kırılan Çerkes Etem kuvvetleri kaçmıya ve dağılmıya başlamış, muntazam süvari kuvvetlerinin sıkı takipleri ile Simav, Tavşanlı istikametine çekilmiş ve Çerkes Etem nihayet yanında kalan 200 kadar kendisi gibi sefil insanlarla Yunanlılara silâhlarını teslim ederek iki yıl süren şerefli alnına namussuzluk kara damgasını bastırmış ve inkılâp ve Türk tarihine âdi bir hain olarak intikal eylemiştir.

1920 yılının ikincikânun ayında, Anadolu'daki Millî kuvvetler, Yunan ordusuna karşı ilk bir meydan muharebesini kazanmışlardır. Kezalik, ayni ayda, çetecilik ortadan kaldırılmış ve bu zamanda çeteciliğin iki mühim simasından birisi iş başından çıkarılarak seyirci bir duruma konulmuş ve Çerkes Etem de vatan düşmanlarının bayrağı altına kaçmıştır.

Garp cephesi nasıl kuruldu? sırrının en mühim noktası da bu suretle hallediliyor. Bundan üç yıl önce Türk milletinin en yüksek mesuliyet makamını işgal eden Büyük Millî Şef, bundan on dokuz yıl önce, Garbî Anadolu'da, herkesin korktuğu, ürktüğü, başarılamaz ve çok tehlikeli sandığı ve hattâ münakaşasına cesaret edemediği bir meseleyi, çeteciliği ortadan kaldırmak meselesini, sakin bir iman ile eline almış, birkaç hafta içinde halletmiş, muntazam orduyu, Garp cephesini kurmuştur.

Şimdi, **Garp Cephesi nasıl kuruldu?** adını verdiğimiz mevzuumuzda, bu sualin cevaplarını kısaca bir daha tekrar ederek kitabımıza son verelim.

Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?

1) İzmir'in yağız efesi, Yunan Efzon taburuna karşı kendiliğinden ve tek başına silâhını çevirdi. Denizli'nin müftüsü fetvayı verdi, Ödemişte, Bergamada, Ayvalıkta vatanperver subaylar hiç bir yerden bir talimat almaksızın Yunan istilâ ordusuna silâh patlattılar.

2.) Balıkesirde, Aydında, geriden vatanperver komutanlar ve subaylar tarafından desteklenen Türk yerli halkı, dağdan inmiş, efeler ve zeybekler, yedek subaylar, idare âmirleri, hamiyetli müftüler, her Türk genç meslek erbabı bir çok yerlerde kurbanlar vererek, kanlar ve terler dökerek bulundukları mıntakayı ayaklandırdılar, organize ettiler. Telgraf ve muhabere memurları büyük vatanperverlik gösterdiler.

Ebedî Şef, Büyük Atatürk en uzaklardan, tâ Erzurumdan ve Sivastan başlamak suretile bu hareketi manevi ve fikrî irşatlarile destekledi. Ve Ankarada Temsil Heyetini kurduktan sonra onu daha yakından sevk ve idare eyledi.

3) Nihayet, kendisi gibi idealist arkadaşları tarafından yardım gören Büyük Millî Şef, hayatı pahasına mal olabilecek cür'etkâr bir mesuliyeti omuzlarının üzerine aldı, çeteciliği yok etti, Birinci İnönü zaferini kazandı.

İŞTE GARP CEPHESİ BÖYLE KURULMUŞ OLDU.

15476

ISBN 975 - 16 - 0228 - 9

Fiyatı : 10.000 Lira